

Aurelius Augustinus
LEVELEK A DONATISTÁK ELLEN

PATRISZTIKUS FÜZETEK
CAHIERS PATRISTIQUES

DAPHNON

A BTK MORAVCSIK GYULA INTÉZET KIADVÁNYAI

III. FORDÍTÁSOK – TRANSLATIONES

1. kötet – Tomus I

Aurelius Augustinus

**LEVELEK
A DONATISTÁK ELLEN**

Fordította
HAMVAS ENDRE ÁDÁM
és
SZABÓ ÁDÁM ÁGOSTON

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 2022

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia
Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottságának
támogatásával jelent meg
KFB-061/2021

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet
A kötet megjelenését az ELKH Titkárság támogatta.

A latin nyelvű szöveget gondozta, fordította és a jegyzeteket összeállította
Hamvas Endre Ádám (Ep. 43, 93) és Szabó Ádám Ágoston (Ep. 185)

A bevezetőt írta Szabó Ádám Ágoston

A fordítást az eredetivel összevetette Takács László

A kötetet szerkesztette Boros István és Kondákor Szabolcs

A *Patrisztikus füzetek* sorozatát szerkeszti Boros István
ISSN 1585-8782

A *Daphnon* sorozatot szerkeszti Mayer Gyula
ISSN 2939-5216 (Daphnon III)

Hungarian translation© Hamvas Endre Ádám & Szabó Ádám Ágoston, 2022
Hungarian edition© Szent István Társulat & Moravcsik Gyula Intézet, 2022

ISBN 978-963-612-003-0

Szent István Társulat

1053 Budapest, Veres Pálné u. 24.

Felelős Kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

Tipográfia: Mayer Gyula

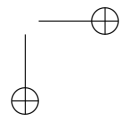
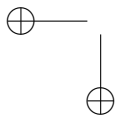
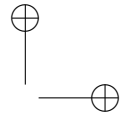
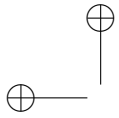
Borítóterv: Jankovič Milán

Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft., Budapest

Felelős nyomdavezető: Nemere Ágnes ügyvezető igazgató

Tartalom

Előszó	7
Rövidítések	9
Bevezetés	13
Bibliográfia	69
43. levél	74
93. levél	128
185. levél	242
Kommentár	348
Szentírási helyek mutatója	363
A hivatkozott művek mutatója	369
Névmutató	371
Helynévmutató	375

Előszó

Augustinus három, donatista-ellenes polémiát tartalmazó levelének szövegközléséhez alapvetően a Corpus Christianorum sorozatban megjelent, Klaus D. Daur által gondozott szöveget vettük alapul. E mellett figyelembe vettük Goldbacher CSEL-ben megjelent editioját is. A kritikai apparátus összeállításánál is e két kiadásra támaszkodtunk. Ez utóbbi esetben nem törekedtünk teljességre, csak az eltérő olvasatokat, szövegváltozatokat közöljük, és azokat a szórendi különbségeket, amelyek főleg a korábbi kiadásokhoz (Amerbach, PL) képest mutatnak jelentős eltérést. A kódexek jelölésénél gyakorlati okokból és a könnyebb azonosítás miatt Goldbacher gyakorlatához tartottuk magunkat, így ebben a tekintetben eltértünk a CCSL által alkalmazott formától. A szentírási helyekre való hivatkozáskor a CCSL gyakorlatát követtük, hasonlóképpen jártunk el az egyéb, Augustinus által hivatkozott szerzők és művek esetében is.

A helyesírás esetében is Daur kiadását tekintettük elsődlegesnek mind a korábbi kiadásokkal, mind Goldbacherrel szemben, a központozás esetében azonban – főleg, ahol úgy éreztük, hogy a mondathatárok, illetve Augustinus gondolatainak ritmusa úgy kívánják meg – nem tartottuk magunkat szigorúan a CCSL gyakorlatához, hanem attól belátásunk szerint eltértünk, bár irányadónak ebben az esetben is Daur kiadását tekintettük. Augustinus műveinek és írásainak szöveg hagyományához a levelek utóéletével együtt rövid és tömör eligazítás található C. Weidmann tanulmányában,¹ a kézirati hagyomány-

¹ VESSEY 2012, 431–449.

ról és a kéziratokról bővebben az olvasó Daur bevezetésében található alapos ismertetést.

A szentírási helyek a magyar fordítás esetében lapalji jegyzetben találhatók. Ezek fordításánál a Szent Jeromos Bibliatársulat Káldi Neo-Vulgáta Bibliáját használtuk, azonban tekintve, hogy maga Augustinus gyakran a jeromositól eltérő változatot idéz, ettől esetenként a szöveg intenciójának megfelelően eltértünk. A kritikai apparátus első része azokat a műveket, illetve szentírási helyeket tartalmazza, amelyekre Augustinus utal, illetve amelyeket idéz; a második részt pedig a szorosabb értelemben vett kritikai apparátus alkotja. Ezeket a hivatkozásokat a magyar fordítás lábjegyzetei tartalmazzák, a levelekhez tartozó magyarázatokat és mutatókat a kötet második felében találja meg az Olvasó.

2000 és 2006 között a Boros István és Tar Ibolya szerkesztette *Patrisztikus Füzetek – Cahiers patristiques* sorozat több kötete jelent meg, latin és kopt szövegek párhuzamos magyar fordítással, kommentárral és értelmező jegyzetekkel. A kétnyelvű sorozat logója az antiochiai Főnix-ház 5. századi padlómozaikján látható főnixmadár stilizált képe; a madáréhoz meglehetősen hasonló a sorozat sorsa. Több évi kihagyás után most az ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézete által indított *Daphnon* sorozat keretében jelenhet meg újabb kötet.

Hamvas Endre

Rövidítések

KÉZIRATOK, SZÖVEGKIADÁSOK, KÉZIKÖNYVEK

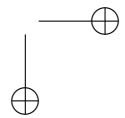
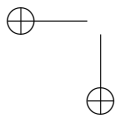
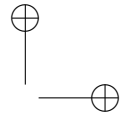
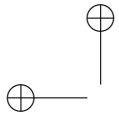
M	<i>Codex Monacensis</i> 6266 s. X.
U	<i>Codex Vaticanus</i> 5762 s. X.
F	<i>Codex Salisburgensis</i> X 29 s. X–XI.
A	<i>Codex Audomaropolitanus</i> 76, 8, 9 s. X–XI.
C	<i>Codex Casinensis</i> 16 ¹⁹ s. XI.
N	<i>Codex Atrebatensis</i> 949 (339) s. XI.
P	<i>Codex Parisinus</i> nov. acq. 1444 s. XI.
R	<i>Codex Mus. Brit. Reg.</i> 5 D VI s. XI–XII.
L	<i>Codex Marcianus</i> 637 s. XII.
a	Augustinus: <i>Epistolae</i> , Basel, Johann Amerbach, 1493
m	PL, Vol 2. Paris, 1841
g	S. Aurelii Augustini <i>Epistulae</i> . Ex recensione Al. Goldbacher, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vol. 33. 1898.
Daur	Aurelii Augustini <i>Opera. Epistulae</i> . Cura et studio Klaus D. Daur, CCSL 31, 2005.
K	frag. <i>Cod. Coloniensis</i> 118 s. X–XI. a p. 39,3–40, 11 mansit
PL 2	Jacques Paul MIGNE, ed. (1844), <i>Patrologia Latina. Tomus 2</i> . Párizs, Vrayft.
PL 8	Jacques Paul MIGNE, ed. (1844), <i>Patrologia Latina. Tomus 8</i> . Párizs, Vrayft.
CCSL	Corpus Christianorum Series Latina

CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latino- rum
KL	BANGHA B. (szerk.) (1931–1933), <i>Katolikus Lexikon</i> . Budapest.
LThK ²	HÖFER, J. – RAHNER, K. (Hrsg.) (1957– 1968), <i>Lexikon für Theologie und Kirche</i> . Freiburg im Breisgau.
RGG	BETZ, H. D. <i>et alii</i> (Hrsg.), (1998–2007 ⁴) <i>Die Religion in Geschichte und Gegenwart</i> . Tübingen.
TRE	KRAUSE, G. – MÜLLER, G. (Hrsg.) (1977– 2004), <i>Theologische Realenzyklopädie</i> . Ber- lin.

AUCTOROK

Amm.	Ammianus Marcellinus Historicus
Aug. <i>adv. Don.</i>	Aurelius Augustinus, <i>post collationem adver- sus Donatistas</i>
Aug. <i>bapt.</i>	Aurelius Augustinus, <i>de baptismo</i>
Aug. <i>epist.</i>	Aurelius Augustinus, <i>epistulae</i>
Aug. <i>c. Cresc.</i>	Aurelius Augustinus, <i>contra Cresconium grammaticum</i>
Aug. <i>c. Emer.</i>	Aurelius Augustinus, <i>gesta cum Emerito Do- natistarum episcopo</i>
Aug. <i>c. Parm.</i>	Aurelius Augustinus, <i>contra epistulam Par- meniani</i>
Aug. <i>c. Petil.</i>	Aurelius Augustinus, <i>contra litteras Petiliani</i>
Aug. <i>enchir.</i>	Aurelius Augustinus, <i>enchiridion</i>
Aug. <i>haer.</i>	Aurelius Augustinus, <i>de haeresibus ad Quod- vultdeum</i>
Aug. <i>in psalm.</i>	Aurelius Augustinus, <i>in psalmos enarrationes</i>
Aug. <i>serm.</i>	Aurelius Augustinus, <i>sermones genuini</i>
Cic. <i>Verr.</i>	M. Tullius Cicero, <i>in C. Verrem orationes sex</i>
Claud. 15	Claudius Claudianus, <i>De bello Gildonico</i>

<i>Cod. Theod.</i>	<i>Codex Theodosianus</i>
<i>Cypr. epist.</i>	Cyprianus episcopus Carthaginiensis, <i>epistulae</i>
<i>Cypr. laps.</i>	Cyprianus episcopus Carthaginiensis, <i>de lapsis</i>
<i>Cypr. sent. episc.</i>	Cyprianus episcopus Carthaginiensis, <i>sententiae episcoporum de haereticis baptizandis</i>
<i>Cypr. unit. eccl.</i>	Cyprianus episcopus Carthaginiensis, <i>de catholicae ecclesiae unitate</i>
<i>Eus. HE</i>	Eusebius Caesariensis, <i>historia ecclesiastica</i>
<i>Eus. mart. Pal.</i>	Eusebius Caesariensis, <i>de martyribus Palaestinae</i>
<i>Gratian. decr.</i>	Gratianus, <i>decretum</i>
<i>Hil. syn.</i>	Hilarius Pictaviensis, <i>de synodis</i>
<i>Epist. pontif.</i>	<i>Epistulae pontificum</i>
<i>Optat. c. Parm.</i>	Optatus episcopus Milevitanus, <i>contra Parmenium Donatistam</i>
<i>Oros. hist.</i>	P. Orosius, <i>historiae adversum paganos</i>
<i>Possid. vita Aug.</i>	Possidius episcopus Calamensis, <i>vita Augustini</i>
<i>Ter. Ad.</i>	P. Terentius Afer, <i>Adelphoe</i>
<i>Tert. apol.</i>	Q. Septimus Florens Tertullianus, <i>apologeticum</i>
<i>Veg. mil.</i>	Flavius Vegetius Renatus, <i>epitoma rei militaris</i>

Bevezetés

A kötetben Aurelius Augustinus (Szent Ágoston) három levelét adjuk közre latinul és magyar fordításban, amelyek a hippói püspöknek a donatizmus ellen vívott küzdelmeibe nyújtanak betekintést. Annak ellenére, hogy ez a harc a nagy egyházatyá sok idejét és energiáját kötötte le, sőt püspöki éveinek első felében talán a legnagyobb kihívást jelentette számára (és kiterjedt szakirodalom foglalkozik vele), a donatizmus általában véve mégis kevésbé ismert, mint Augustinus más ellenfelei, például a manicheusok vagy a pelagiánusok. Háttérbe szorítása abból a szempontból érthető, hogy ez a küzdelem nem ihlette olyan nagyszerű szellemi konstrukciók megalkotására a hippói püspököt, mint a *Confessiones* vagy a *De civitate Dei*, és ebben a vitában olyan messze ható teológiai kérdések sem kerültek elemzésre, mint a Szentháromság misztériuma, a szabad akarat vagy az isteni kegyelem problémaköre. Másrésztől éppen azért érdemel figyelmet Augustinus munkásságának ezen része, mert általa új szemszögből lehet megismerni a hippói püspök alakját: a monumentális eszmerendszereket kidolgozó filozófus, a *doctor gratiae* elnevezést kiérdemlő teológus vagy a világirodalom megkerülhetetlen alakjává vált szépíró helyett a donatizmus elleni írásokban egy gyakorló egyházi vezető mutatkozik meg, aki mindenekelőtt a rábízott közösség érdekeit védi, és nagyon is közvetlen, az egyház napi életét érintő problémákkal szembesül, amelyek megoldásához elsősorban szervezőkészségre, politikai éleslátásra és a szónokként elsajátított meggyőzőési módszerekre van szükség. Mindez annak volt köszönhető, hogy a donatizmus jelentősen különbö-

zött más korabeli eretnekmozgalmaktól, amennyiben nem valamely dogmatikai probléma, például az egyházegység vagy az isteni gondviselés értelmezése miatt került szembe a nagy egyházzal és Augustinusszal, hanem olyan nézetkülönbségek miatt, amelyek mai szóval élve leginkább diszciplináris, egyházfegyelmi kérdéseknek tekinthetőek. Nem dogmákról volt itt szó, hanem a múltban hozott vezetői döntésekről, konkrét történelmi események megítéléséről, így a vita is elsősorban ezen a síkon, ennek megfelelő eszközökkel zajlott.

A fentiekből következik, hogy Augustinus donatista-ellenes műveinek megértéséhez a szokottnál is fontosabb annak a történelmi kontextusnak az ismerete, amelyben azok születtek: a mozgalom kiváltó okai, kezdetei, az általa hirdetett elvek és az Augustinus előtti története.

A donatizmus előtörténete

Ha a távolabbi, közvetett előzményeket tekintjük, akkor a donatizmus nemcsak vallási, hanem olyan társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokban is gyökerezett, amelyek részben általános jellemzői voltak a korabeli Római Birodalomnak, részben pedig kifejezetten annak afrikai részére, elsősorban Africa *dioecesis*¹ voltak jellemzőek; ez utóbbi tényezőnek volt köszönhető, hogy a mozgalom igazán sohasem tudta átlépni a tartomány határait. Az általános okok között a birodalom hanyatlásának, illetve átalakulásának legfontosabb kísérőjelensé-

¹ Nem sokkal a donatista mozgalom indulása előtt Diocletianus császár átszervezte a közigazgatást, négy *praefectura*-ra osztva a birodalmat, amelyeken belül *dioecesis*-eket, azokon belül pedig provinciákat határozott meg (a kifejezés tehát más jelentést hordoz, mint a későbbi századok egyházi irodalmában, ahol a *dioecesis* szó az egyházmegyét jelenti). Területileg a donatizmus Africa *dioecesis*-t érintette, ami nagyjából a mai Algéria és Tunézia északi részét foglalta magában. A fővárosa Karthágó volt, a provinciái pedig Africa proconsularis (másként Zeugitana), Byzacena, Mauretania Sitifensis, Mauretania Caesariensis, Numidia Cirtensis, Numidia Militiana és Tripolitania. Lásd BARNES 1982, 201–208.

gei említhetőek: a gazdasági helyzet rosszabbodása, a növekvő adók, a *principatus* helyébe lépő *dominatus* rendszerének egyre szigorúbb egyeduralma és az állandó külső támadások a római társadalomnak az államtól való elidegenedéséhez vezettek. Folyamatosan bővült az a réteg, amely inkább kárvallottja, mint haszonélvezője volt a császárok politikájának, és röghöz kötött *colonusszá* vagy biztos megélhetéssel nem rendelkező idénymunkássá vált, az ilyen emberek körében pedig gyorsan népszerűvé válhatott minden eszme, amelyek valamilyen formában szembeszálltak a fennálló társadalmi és politikai renddel.² Africában mindehhez hozzájárult egyfajta radikalizmusra való hajlam is, amely jobban áthatotta a helyi társadalmat, mint a birodalom más vidékein. Vannak kutatók, akik ezt a szélsőséges beállítottságot a régi vallások erőszakosságával magyarázzák, mások a különféle gnosztikus irányzatok dualista szemléletét tartják fő oknak, illetve a kereszténység terjedésével együtt járó, az Ószövetségből táplálkozó kiválasztottságtudatot, ami éles határt vont az „igaz” és „tisztá” nép, valamint a „bűnös” és „beszennyezett” kívülállók között.³ Annyi bizonyos, hogy az első századok africai keresztényei között nagy népszerűségnek örvendtek a rigorista nézetek. Elég csak a latin nyelvű patrisztikus irodalom első képviselőjére, az élete végén montanistává lett Tertullianusra gondolni.⁴ De még a harmadik század nagy alakja, az egyébként kiváló szónoki és diplomáciai képességekkel rendelkező Szent Cyprianus karthágói püspök is többször foglalt el olyan radikális álláspontot egy-egy vitás kérdésben, amely az Africán kívüli egyházak egyetértését nem tudta megnyerni.⁵ A donatizmus korában ennek

² A Római Birodalom III–IV. századi állapotára vonatkozóan lásd például ALFÖLDY 2002², 152–174; HAVAS–HEGYI–SZABÓ 2007, 555–586; FREND 2003², 25–111.

³ Vö. LANCEL 2004, 266–267; BROWN 2003, 247–249.

⁴ Róla lásd például RANKIN 2004; OSBORN 2001; DUNN 2004B.

⁵ Cyprianusnak a donatista mozgalom előtörténetében játszott szerepéről lásd alább.

a radikalizmusnak a leghírhedtebb képviselői az úgynevezett circumcelliók voltak, akik nevüket onnan kapták, hogy vallási fanatizmusuk egyik megnyilvánulásaként gyakran tartózkodtak a vértanúk sírjainál (*circum cellas*). Társadalmilag általában az alacsonyabb rétegekből kerültek ki, a biztos megélhetéssel nem rendelkező idénymunkások közül. Szélsőséges felfogásuk erőszakos tetteiben nyilvánult meg: gyakran támadtak rá az ellenfeleiknek tekintett katolikus hívekre és püspökökre, a vértanúság eszméjétől áthatva akár öngyilkos jelleggel is.⁶

Éppen az említett Cyprianus püspöksége idején (248–258) történtek meg azok az események, amelyek a donatizmus közvetlen előzményének tekinthetőek. 250-ben zajlott ugyanis Decius császár keresztényüldözése, amely az első központilag elrendelt és irányított üldözés volt az egyháztörténetben, bár a célja nem kifejezetten a kereszténység megsemmisítése, hanem az ország szellemi egységének biztosítása volt: az uralkodó a birodalom minden szabad lakosát arra kötelezte, hogy az istenek oltárához járuljon és hagyományos áldozatot mutasson be a birodalom és Róma üdvéért. A parancs teljesítése mindazonáltal csak a keresztények számára volt elfogadhatatlan, hiszen a hitük szerint az ilyesmi bálványimádásnak minősült, míg az állam szemében az áldozatbemutatás visszautasítása egyenértékűnek számított a császár iránti hűség megtagadásával, amit ennek megfelelően a legszigorúbb büntetéssel sújtottak.⁷ Mégsem közvetlenül ez, tehát a hatóságok erőszakos fellépése és a börtönbe hurcolt, megkínzott, sőt mártírhalált halt hívek nagy száma jelentette az igazi kihívást, hanem a még nagyobb tömeget képviselő elbukottak (*lapsi*), vagyis azok a keresztények, akik hajlandóak voltak végrehajtani az áldozatot, utána viszont bűnbocsánatért folyamodtak, és visszavételüket kérték az egyházba. A probléma kezelése három részre szakította a

⁶ A circumcelliókról lásd például SHAW 2004 és POTTIER 2016 tanulmányait.

⁷ A Decius-féle keresztényüldözésről lásd BRENT 2010, 193–223.

klérust: egy laxista csoport hajlandó volt könnyen megadni a bocsánatot, míg a püspökök nagyobbik része, élükön Cornelius pápával minden elbukottat csak gondos mérlegelés és hosszas bűnbánattartás után oldozott fel; némi habozás után ehhez a frakcióhoz csatlakozott Cyprianus is. A másik végletet a rigoristák jelentették, élükön egy bizonyos Novatianusszal, aki az egyháztörténelem első skizmáját hozta létre, mikor Corneliuszal szemben alulmaradt a római püspöki székhelyért folytatott küzdelemben. Ő és a követői úgy vélték, hogy a elbukottak a hittagadásukkal közvetlenül Isten ellen vétkeztek, ezért bűnbocsánatban is csak Isten részesítheti őket a haláluk után, így életük végéig penitenciát kell tartaniuk, nem lehetnek soha többé az egyház teljes jogú tagjai.⁸

Az africai keresztények radikalizmusra hajló lelkületének ismeretében könnyen kikövetkeztethető, hogy a novatianista mozgalom éppen ebben a tartományban tett szert erős pozícióra, komoly gondot okozva a helyi katolikus klérusnak, amelynek az élén Cyprianus állt. Ő mind gyakorlati tevékenységgel, mind írásművekben harcolt a novatianisták ellen, maradandó hatást gyakorolva a dogmatörténetre, mikor azt próbálta bizonyítani, hogy őszinte bűnbánat esetén már a földi életben meg lehet bocsátani bármilyen vétket. Másrészt viszont Cyprianus sem volt mentes a rigorizmustól, amennyiben igen szigorú álláspontra helyezkedett az elbukott püspökökkel és a novatianista (illetve bármilyen más) eretnekekkel⁹ szemben. Úgy gondolta, hogy az ilyen emberek kívül kerültek az egyházon, el vannak zárva az isteni kegyelemtől, ennél fogva nincs joguk semmilyen keresztény szertartás végrehajtásához, nem szolgáltatathatják ki érvényesen a szentségeket, hiába mondják magukat papoknak vagy püspököknek, és hiába egyezik meg

⁸ A novatianizmusról lásd például VOGT 1968; QUASTEN 1962, 1062; magyarul VANYÓ 1997, 384. Vö. Cypr. *laps.* 17.

⁹ A korszakban még nem volt éles különbség az eretnekség (*haeresis*) és az egyházszakadás (*schisma*) között; a kérdés később éppen a donatisták elleni küzdelem során vált fontossá. Erre vonatkozóan lásd DUNN 2004A.

a hitük és a liturgiájuk a legapróbb részletekig a katolikusokéval: „Ami pedig azt illeti, hogy állítólag ugyanazt az Atyát, ugyanazt a Fiút, Krisztust, és ugyanazt a Szentlelket imádnák, mint mi, ez sem segíthet rajtuk. Hiszen Koré, Dátán és Abiron is ugyanazt az Istent tisztelték, mint Mózes és Áron főpap, ugyanazon törvény és vallás szerint éltek, az egy igaz Istenhez imádkoztak, akit tisztelniük és imádniuk kellett. De túllépték a hivataluk által kijelölt szolgálat határait, szembeszálltak Áron főpappal, akit a valódi főpapságra méltatott Isten, arra rendelt az Úr. Maguknak követelték az áldozatbemutató jogát, s ezért Isten lesújtott rájuk, azonnal elnyerték büntetésüket meg nem engedett próbálkozásukért; nem nyertek elfogadást, nem használhattak nekik a szentségtörő módon, jogtalanul, az isteni rendelkezés ellenében bemutatott felajánlások.”¹⁰

A fenti nézetekből következően Cyprianus és az általa vezetett africai klérus nagyobbik része újrakeresztelte azokat a novatianistákat, akik a szakadár felekezetben vették fel ezt a szentséget, de később megtértek a katolikus egyházba. Eljárásuk azonban nem talált osztatlan helyeslésre a többi provincia püspökei között, sőt a többségük elutasította azt. A középkori skolasztika által kidolgozott terminológiával élve ők az *ex opere operato* elvét vallották (ami ma is a katolikus egyház hivatalos álláspontja), vagyis azt, hogy az előírt módon kiszolgáltató szentség a kiszolgáltató személyétől függetlenül érvényes, hiszen az általa közvetített kegyelem minden esetben Istentől származik. Cyprianus azonban ragaszkodott a saját elveihez, éles vitába keveredve emiatt Stephanus pápával; a kettejük között kialakult konfliktus végletes elmélyülésének csak az újabb keresztényüldözés vette elejét, amely során mindketten mártírhaltak. Ekkor maga az eretnekkeresztési vita is háttérbe

¹⁰ Cypr. *epist.* 69,8. Vö. Szám 16,1–18,32. Ahol külön nincs feltüntetve a fordító neve, a korabeli szövegeket saját fordításban közöljük.

szorult egy időre, de az africai egyházra általában véve jellemző maradt a cyprianusi felfogás.¹¹

Alig fél évszázad múlva a lappangó ellentétek újra felszínre törtek, és ez már magának a donatizmusnak a kezdetét jelentette.

A donatista mozgalom kezdete

„Elsőként halld, hogy kik voltak a *traditorok*, és ebből ismerd meg jobban a szakadás okozóit. Köztudott ugyanis, hogy Africában két szörnyű bűnt követtek el, az egyiket a *traditió*ban, a másikat a szakadásban; ám úgy tűnik, hogy mindkét baj ugyanabban az időben, ugyanazon szerzőktől származott. A jelenlegit is számolva mintegy hatvan évvel ezelőtt egész Africán végigsöpört az üldözés vihara, amely egyeseket vértanúvá, másokat hitvallóvá tett, sokakat pedig gyászos halálba sújtott, és csak azokat hagyta bántatlanul, akik elrejtőztek. Miért említsem a világiakat, akik az Egyházban semmilyen méltósággal nem rendelkeztek? A sok egyházi szolgálattevőt? Vagy harmadikként a diakónusokat? Miért említsem a presbitereket, akik elnyerték a második papi rendet? Mindenki előjárói és vezetői, bizonyos akkori püspökök voltak azok, akik, hogy örök életük elveszejtése árán ebben a bizonytalan életben egy kis rövidke haladékot nyerjenek, istentelen módon kiszolgáltatták az isteni törvény eszközeit.”¹²

A milevisi (Szent) Optatus püspök, az első fennmaradt donatista-ellenes mű szerzője¹³ helyesen világított rá a szakadást közvetlenül kiváltó tényezőkre: ismét egy keresztény-üldözés közvetett utóhatásairól volt szó. Ez számított az utolsó, egyben a legnagyobb megrázkódtatást okozó üldözésnek

¹¹ A Cyprianus–Stephanus vitáról lásd Cypr. *epist.* 69–75; továbbá BÉVENOT 1954.

¹² Optat. *c. Parm.* I. 13.

¹³ Róla bővebben lásd LÖHR 2003, 595–596; KRIEGBAUM 1995, 300–302.

Róma történetében, amely nemcsak a keresztények birodalomszerte megnövekedett létszámára mutatott rá, hanem arra is, hogy időközben a központi hatalom szintén szert tett némi ismeretre a – már nem is annyira – új vallásról, és összetettebb módszerekkel operált, mint korábban, s a vértanúság kockázatát magában rejtő erőszak helyett kezdetben adminisztratív intézkedésekkel próbálva rávenni a keresztényeket a hittagadásra. Ráadásul az első lépés kifejezetten a vezetők, vagyis a püspökök kompromittálását célozta. Diocletianus és Maximianus császárok 303 tavaszán ugyanis egy olyan *edictumot* adtak ki, amely előírta, hogy a városi elöljáróságok, illetve a tartományi kormányzók gyűjtsék be a papságtól a szent iratokat és kegytárgyakat.¹⁴ Az Optatus által említett *traditio* (szó szerint: átadás) vétke tehát ennek a parancsnak a végrehajtását jelentette, tulajdonképpen egy szentségtöréssel egybekötött hittagadást, amelyet több püspök valóban megtett, tehát *traditorra* vált, szégyenbe hozva magát a hívei előtt, és súlyos megosztottságot okozva a közösségben. A problémát csak fokozták a császárok későbbi rendeletei, amelyek közül a legsúlyosabb 304 tavaszán kelt, és a Decius-féle üldözéshez hasonlóan pogány áldozatbemutatást írt elő minden lakos számára.¹⁵

Afrikában a legnagyobb jelentőséggel természetesen a tartomány vezetőjének számító karthágói püspök, Mensurius, és a városban működő klérus tettei bírtak. Helyzetük nehézségét és szándékaik ellentmondásos megítélését jól illusztrálja az a donatista ihletettséggű vértanúakta, amely a következő módon számol be néhány bebörtönzött hívő sorsáról: „De a kegyetlen viszontagságok és az üldözés rettenetes fenyegetései után, amelyekkel a zsarnok dühe támadta a keresztény vallást, hogy újra tisztábban és fénylőbben ragyogjon fel a keresztény név örök békéje, nem maradt el az összes *traditorok* ármányos ravaszkodása sem, a dögvészes hajótöröttek ördögi mesterkedés-

¹⁴ LANCEL 2004, 268–269. Vö. Eus. *HE* VIII. 4.

¹⁵ Eus. *mart. Pal.* III. 1.

sel szótt összeesküvése, hogy a vallás örve alatt tegye tönkre a vallást, felforgassa a hitet és összezavarja a törvényt és az isteni jogot. Elsősorban Mensurius, az írások átadása által nemrég beszenyezett karthágói püspök kezdte esztelen bűnét még vadabb örülettel terjeszteni: ahelyett, hogy bocsánatért esdekelt és könyörgött volna a vértanúkhöz a könyvek elégetése miatt, még nagyobb gáztettekkel tetézte a vétkét, és ugyanolyan kegyetlenül bánt a vértanúkkal, mint ahogyan az isteni törvényeket kiszolgáltatta. Ez a zsarnoknál is kegyetlenebb, hóhérnál is erőszakosabb ember ugyanis kiválasztotta Caecilianus nevű diakónusát, a bűne méltó kiszolgálóját, hogy ostorral és korbáccsal felfegyverzett férfiak élén álljon a börtön kapujához, és durva erőszakkal gátoljon meg a belépésben és a bejutásban mindenkit, aki ételt vagy italt vinne a börtönben sínylődő vértanúknak. Caecilianus sorban le is csapott mindenkire, aki bármit is hozott a mártíroknak: míg a hitvallók odabent bilincsbe verve sínylődtek, ők a börtön küszöbe előtt összetörték a poharakat, az ételt pedig a kutyáknak vetették oda tápláléknak. Ott feküdtek a börtön ajtajánál a vértanúk szent atyái és anyái, akiket Caecilianus megakadályozott abban, hogy egy utolsó pillantást vehessenek a gyermekükre, ám ők éjjel-nappal folyamatosan virrasztottak a kapuk előtt. Rettenetes sírás támadt, minden jelenlévő keservesen jajveszékelt, amiért Caecilianus kegyetlen zsarnok és erőszakos hóhér módjára megakadályozta a vértanúk kegyes átölelését, és a keresztényeket eltiltotta jámbor kötelezettségük gyakorlásától.”¹⁶

A szöveg részben túloz, mert Mensurius püspök nem volt *traditor*: kiszolgáltatót ugyan néhány könyvet a hatóságoknak, de ezek eretnek írások voltak.¹⁷ Az általa elkövetett ke-

¹⁶ PL 8. 700–701.

¹⁷ Vö. Aug. *adv. Don.* III. 25.: Mensurius ... non scripserat se sanctos codices tradidisse, sed potius ne a persecutoribus invenirentur abstulisse atque servasse; dimisisse autem in basilica Novarum quaecumque reprobata scripta haereticorum, quae cum invenissent persecutores et abstulissent, nihil ab illo amplius postulasse.

gyes csalás persze elég távol állt a vértanúi lelkülettől, és sokan kétségbe vonták a helyességét, de az igazi problémát a mögötte meghúzódó szándék jelentette, amely még egyértelműbben kifejezésre jutott a bebörtönzött hitvallókkal szembeni magatartásában. Két hozzáállás konfliktusáról volt ugyanis szó: a radikális, meg nem alkuvó rigorizmusról, amelynek a mártírkultusz is szerves részét képezte, és egy kevésbé szigorú, gyakorlatiasabb szemléletről. Az africai keresztények nagy részére továbbra is az előbbi volt a jellemző; az üldözés során valósággal keresték a mártírságot, ha kellett, akár a hatóságok szándékos provokálása árán is, amivel persze még súlyosabbá tették az üldözést, és gyakran olyan keresztényeket is veszélybe sodortak, akik egyébként nem lettek volna zaklatásnak kitéve. Számos hívő azonban, különösen a püspökök úgy látták, hogy az állammal való feltétlen szembenállás már nem szolgálja az egyház érdekeit. A kereszténység olyan nagy területeken, olyan széles körben terjedt el a társadalom valamennyi rétegében, hogy gyakorlatilag integrálódott a Római Birodalomba, és ugyanúgy nem tudott volna kiszakadni annak gazdasági-társadalmi-politikai valóságából, ahogyan a császárok sem voltak képesek felszámolni a kereszténységet. Ilyen körülmények között az egyház gyarapodását nem a tömeges vértanúság erőltetése, hanem a békés egymás mellett élés szolgálta. Tertullianusnak igaza volt abban, hogy a keresztények vére magvetés,¹⁸ de – ugyanezt a metaforát követve – a negyedik század elején már enélkül is bő termésre lehetett számítani. Ez az integrációs folyamat természetesen nem egyik pillanatról a másikra ment végbe, és az is sokáig tartott, mire a két fél felismerte, hogy mind a kereszténység, mind a birodalom számára a megbékélés a legjobb alternatíva, de a Diocletianus-féle üldözés eredménytelensége és az általa okozott egyházon belüli konfliktusok – paradox módon – éppen arra mutattak rá,

¹⁸ Tert. *apol.* 50.: Semen est sanguis christianorum.

hogy közel van a cél; és valóban, kevesebb mint tíz év volt már csak hátra Constantinus híres milánói ediktumáig.

Mensurius és Caecilianus tehát a fent vázolt „megbékélési politikát” követte, olyan magatartást javasolva az üldözéssel szemben, amelynek a lényegét már fél évszázaddal korábban összefoglalta Cyprianus: „Nem szeretném ugyanis, hogy a testvéreink, bár szeretetükből fakadóan vágnak rá, hogy elmehessenek és meglátogathassák a jó hitvallókat, akiket már beragyog az isteni kegyelem dicsőséges kezdete, ezt csődület módjára, rendezetlen tömegként tegyék. Nehogy ezzel is haragot szítsunk magunk ellen, aztán megtagadják tőlünk a bejárást, és miközben mohón túl sokat akarunk, mindent elveszítünk! Vigyázzatok hát, és legyen rá gondotok, hogy óvatosan – és így biztonságosabban – hajtsátok végre ezeket, és minden alkalommal váltsák egymást az ajándékot vivő presbiterek, diakónusok, mivel a személyek cseréje és a látogatók váltakozása csökkenti a gyűlöletet. Hiszen minden dologban kedvesnek és alázatosnak kell lennünk (ahogy Isten szolgálaihoz illik), az időknél megfelelően szolgálni, felügyelni a rendre és vigyázni a hívekre.”¹⁹

Egy másik levelében pedig így fogalmaz: „Az isteni parancsolatok iránti engedelmségre (melyet mindig elfogadtatok tőlem) kérlek benneteket, kedves testvéreim, hogy viselkedjétek aszerint, ahogy azt oly gyakran tanítottam nektek: őrizzétek meg békés nyugalmatokat, egyikőtök se okozzon zavart a testvérek körében, és ne dobja magát önként a pogányok elé. Mert ha letartóztatják és előállítják, akkor kell csak beszélnie, hiszen abban az órában fog megszólalni benne Isten; Ő azt akarja, hogy hitvallást tegyünk, nem azt, hogy bejelentést.”²⁰ Caecilianus erőszakos fellépését valószínűleg egy ahhoz hasonló helyzet váltotta ki, amitől Cyprianus tartott: a hívek „rendezetlen tömegként” vonultak a börtönhöz, szándékosan „ha-

¹⁹ Cypr. *epist.* 5,2.

²⁰ Cypr. *epist.* 81.

ragot szítva” maguk ellen, a hitvallók pedig „önként dobták magukat a pogányok elé,” valószínűleg a püspök határozott utasítása ellenére, aki ilyen radikális eszközökkel fejezte ki a szükségtelen provokáció miatti felháborodását.

A Diocletianus-féle üldözés 305-ben véget ért, és bár sokan estek áldozatul, a kereszténység helyzetét nem sikerült meg-ingatnia. Karthágóban azonban Mensuriusnak és Caecilianusnak sok ellensége támadt a hitvallókkal szembeni magatartásuk miatt, akik valóságos ellenpárttá szerveződtek. Tömegebázisukat nemcsak a város hasonló nézeteket valló keresztényei adták, hanem szerte Africában támogatókra tettek szert, elsősorban a numídiai provinciákban (ahol a püspökök nagyobb része is szembefordult Mensuriusszal), illetve a circumcelliók között. Magában Karthágóban három személyt ismerünk közülük név szerint: egy Lucilla nevű „gazdag és befolyásos asszonyt,” aki nek személyes ellentéte volt Caecilianusszal, egy környezetében lévő presbitert, Maiorinust, valamint a mozgalom névadóját, a szintén papi tisztséget viselő Donatust, aki az üldözést követő években még a háttérben maradt.²¹

Az ellenségeskedés 308/309-ben csapott át nyílt viszályba, amikor meghalt Mensurius, és az éppen Karthágóban tartózkodó három püspök Caecilianust tette meg utódjául. Lépésük eltért a tartományban kialakult szokástól, amely szerint a rangidős numídiai egyházfőnek kellett volna felszentelnie az új püspököt, és a sietség valószínűleg éppen azt célozta, hogy megkerüljék őt és a provincia többi püspökét, akik Caecilianus ellenségeinek számítottak. Ha valóban ez volt a szándékuk, úgy

²¹ Lucilla miatt haragudott meg Caecilianusra, mert az megfeddte azt a szokását, hogy magánál hordott egy állítólagos vértanúerekljét, amit áldozás előtt mindig megcsókolt. Lásd *Optat. c. Parm.* I. 18. Augustinus szintén gyakran említi Lucillát (lásd például *Aug. c. Cresc.* III. 21, *epist.* 43,17); lásd még EYL 2015. Ugyanezek a források említik Maiorinust is, de sok mindent nem árulnak el róla azon kívül, hogy közel állt Lucillához, és valószínűleg a rigorista párt egyik hangadója volt. Hasonlóképpen, Donatus korábbi éveiről sem tudunk semmit, a neve a Caecilianus püspöki tisztsége miatt kiobbant vita kapcsán bukkan fel először a forrásokban.

nem értek el sikert, mert a döntésből kihagyott egyházfők nem nyugodtak bele a helyzetbe, és a maguk részéről karthágói püspökké szentelték Maiorinust, szakadást (skizmát) idézve elő az affricai egyházban. Tettüket azzal indokolták, hogy a Caecilianust felszentelő három püspök egyike, Abthungi Felix hittagadó volt, ezért minden, általa végrehajtott liturgikus cselekmény érvénytelen.²² Ahogy a korábban említett vértanúakta fogalmaz: „Krisztus vértanúit azonban sem a börtön mocska, sem a testi fájdalom, sem pedig bármiféle nélkülözés nem rendítette meg, hanem – érdemeik folytán már közel lévén az Úrhoz és hitvalláshoz – olyan búcsúüdvözletet mondtak a hátramaradottaknak, amely a keresztény név közös gyermekeit a *traditorokkal* való minden közösségtől véglegesen elválasztotta. Ilyen fenyegetést hirdettek: Ha valaki közösséget vállal a *traditorokkal*, nem részesül velünk együtt a mennyek országából. Ezt a Szentlélek hatalmából megírt kijelentésüket aztán a következő példázattal támasztották alá: Írva van – mondták – a Jelenések könyvében, hogy aki csak egy vesszőt vagy egy betűt is hozzátesz ahhoz a könyvhöz, azt számtalan csapással sújtja Isten, aki pedig csak ennyit is kitöröl, annak a részét kitörli az Úr az élet könyvéből (vö. Jel 22,18–19). Ha tehát egyetlen vessző hozzáadása vagy egyetlen betű kitörlése gyökerestől kitépi a szent könyvből, szentségtörővé teszi és elpusztítja az elkövetőt, akkor mindazok, akik az isteni testamentumot, illetve a mindenható Isten és a Mi Urunk Jézus Krisztus tisztelendő törvényeit istentelen tűzre vetették, hogy elégjenek, szükségképpen a pokol örök lángjaiban, olthatatlan tűzben fognak gyötrődni. Ezért tehát, ahogy az imént mondtuk, ha valaki közösséget vállal a *traditorokkal*, nem részesül velünk együtt a mennyek országából [...] Ezért aztán a Szentegyház a vértanúkat követi, és megtagadja az átkozott, áruló *traditorokat*.

²² LANCEL 2004, 270–272.

Minthogy így áll a helyzet, van-e olyan, az isteni törvényekben járatos, hitbuzgó, szívből elkötelezett, szent módon valóságos ember, aki Isten ítéletére emlékeztet el tudja különíteni az igazságot a tévedéstől, a hitet a hitetlenségtől, a hazug színlelést a biztos és tiszta szentségtől, az állva maradottat a elbukottól, az épet a sebesülttől, az igaz embert a vétkestől, az ártatlant a bűnöstől, a törvény megtartóját az árulótól, a hittvallót Isten nevének megtagadójától, az Úr vértanúját az üldözőtől, és mégis azt gondolja, hogy a vértanúk egyháza és a *traditorok* gyülekezete egy és ugyanaz? Mert nincs ilyen ember, hiszen ezek úgy állnak szemben egymással, mint a fény a sötétséggel, az élet a halállal, a szent angyal az ördöggel, Krisztus az Antikrisztussal. Miként Pál apostol mondja: »Mint gyermekeimnek mondom, tárjátok ki ti is szíveteket! Ne húzzatok egy igát a hitetlenekkel! Mert mi köze az igaz voltatok a gonoszsághoz? Vagy milyen közösség van a világosság és a sötétség között? Hogyan egyezne ki Krisztus Béliállal? Vagy mi köze a hívónak a hitetlenhez? Hogyan fér össze Isten temploma a bálványokkal? Hisz ti az élő Isten temploma vagytok, amint Isten mondja: 'Köztük fogok lakni és köztük járnai, az ő Istenük leszek, és ők az én népem lesznek. Menjetek ki tehát közülük, váljatok külön – mondja az Úr –, s ne érintsetek tisztátalant! Akkor magamhoz fogadlak majd titeket, és én atyátok leszek, ti pedig az én fiaim és leányaim lesztek, mondja a mindenható Úr.'«²³ Úgyhogy a jó és vallásos embereknek mindig kerülniük kell a *traditorok* álnokságát, a képmutatók házáat, a farizeusok ítéletét [...] Végül, azoknak a hamis szent cselekményeknek és hazug misztériumoknak a bemutatása nem az üdvösségre, hanem a szerencsétlen emberek veszedelmére szolgál, hiszen ilyenkor a szentségtörő emel oltárt, az istentelen szolgálta ki szentségeket, a bűnös keresztel, a sebesült gyógyít, az üldöző tiszteli a vértanúkat, a *traditor* olvassa az Evangéliumot, az isteni testamentum elégetője ígér mennyei örökséget, mi-

²³ 2Kor 6,12–18.

közben az Úr megfeddi és elítéli őket, mondván: »Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok, mert bejártok tengert és szárazföldet, hogy egy megtérőt szerezzetek, s amikor megszereztétek, magatoknál kétszer inkább a gyeheña fiává teszitek.«²⁴ A próféta pedig beszennyezett szentségeiket utasította vissza: »Kenyerük olyan lesz, mint a gyászolók kenyeré, mindnyájan, akik azt eszik, tisztátalanokká lesznek.«²⁵ Vagy a leghíresebb próféta, Aggeus: »Kérj felvilágosítást a papoktól: 'Ha valaki szentelt húst visz ruhája csücskével, és aztán kenyeret, főzeléket, bort, olajat, vagy bármilyen eledelt érint ruhája szélével, vajon szentté lesznek-e azok?' Azt felelték a papok: 'Nem.' Erre azt mondta Aggeus: 'Ha halott által tisztátalanná lett ember érinti mindezeket, akkor tisztátalanokká lesznek-e?' Azt felelték a papok: 'Tisztátalanokká lesznek.' Így szólt erre Aggeus: 'Ilyen ez a nép és ilyen ez a nemzet az én szíнем előtt – mondja az Úr –, és ilyen mindaz, amit kezük művel, és mindaz, amit itt bemutatnak: tisztátalan.'«²⁶ Kerülni kell tehát és átkozni az összes tisztátalan bűnös gyülekezetét, és mindenkinek a szentséges vértanúk dicsőséges társaságát kell keresnie, ami a szent, igaz, katolikus egyház, ahonnan a vértanúk származnak, és ahol megőrzik az isteni testamentumokat. Mert egyedül csak ez törte meg a vad üldözés támadását, ez őrizte meg az Úr törvényét a vére hullása árán is; a nép erényeit csak itt hatja át a Szentlélek jelenléte, itt teszi tökéletessé a keresztséget a Megváltó, itt lehet elnyerni az örök életet. Hozzájuk ugyanis mindig közelebb van Isten, velük örvendezik az Úr Krisztus és a Szentlélek, aki győztes a hitvallókban és diadalmas a vértanúkban.»²⁷

A szövegben nem nehéz felismerni sem az africai rigorizmus éles ellentételezésre és kiválasztottság-tudatra épülő egyház-

²⁴ Mt 23,15

²⁵ Oz 9,4

²⁶ Agg 2,11–14

²⁷ PL 8. 701–703.

felfogását, sem annak szentségtani következményeit. A donatisták tulajdonképpen ugyanazt vallották, mint Cyprianus: ahogyan ő érvénytelennek tartotta a elbukott és az eretnek püspökök által kiszolgáltatott keresztiséget, úgy vonták kétségbe Donatus párhívei a *traditor* püspökök által végzett felszentelést. Hiszen az ilyen embert beszennyezték a bűnei, kívül került az egyházon, márpedig – mondták Cyprianusszal együtt – az egyházon kívül nincs üdvösség (*extra ecclesiam nulla salus*).²⁸ A fél évszázaddal korábbi vita újult ki tehát, ám ezúttal sokkal messzehatóbb következményei lettek, mint a karthágói és a római püspök levélváltása.

Caecilianus nem engedett a nyomásnak, ragaszkodott a megszerzett pozíciójához, ezért az ellenpárt további eszközökhöz folyamodott az eltávolítása végett. Szándékuk megvalósításához egy olyan módszerrel próbálkoztak, amelyre a birodalmi politikában bekövetkezett változások nyújtottak lehetőséget. Diocletianus ugyanis ekkor már visszavonult a hatalomból, és az utódlásért évekig tartó polgárháború kezdődött, amelyből Constantinus került ki győztesen, aki már uralkodásának kezdetén nyilvánvalóvá tette, hogy új alapokra kívánja helyezni a birodalom és a kereszténység viszonyát, pártfogásába véve ezt a vallást, amelynek az úgynevezett milánói ediktumban teljes egyenjogúságot biztosított. Döntésének egyik első következményével az africai helytartó, Anulinus szembesült, aki 313-ban a következő levelet küldte a császárnak: „Valamivel később²⁹ megjelent néhány ember, nagy sokaságú nép kíséretében, akik szembefordultak Caecilianusszal, és egy bőrre írt üzenetet, egy pecsét nélküli folyamodványt terjesztettek elém, határozottan követelve, hogy azt küldjem el Felségetek szent és tiszteletreméltó udvarába. Caecilianus a helyén maradt, mindazonáltal csekélységem elküldte az üzenetet,

²⁸ Cypr. *epist.* 73,21.

²⁹ Tudniillik azután, hogy a helytartó megegyezésre szólította fel a viszálykodó keresztényeket.

mellékelve az eseményekről szóló jegyzékekhez, amelyekből Felsőgetek mindenről tájékozódhat.”³⁰

Az említett folyamodvány a következőképpen hangzott: „Kérünk téged, jószágos Constantinus császár, hiszen igaz nemzetségből származol, akinek az atyja nem vett részt a többiekkel együtt a keresztényüldözésben, és így Gallia mentes maradt ettől a büntől: mivel Africában köztünk és más püspökök között viszály támadt, kérjük, hogy Kegyességed küldjön hozzánk Galliából püspököket bírának. Lucianus, Dignus, Nassutius, Capito, Fidentius és más, Donatus pártján lévő püspökök”³¹

Caecilianus ellenzéke tehát, akiknek az időközben elhalálózott Maiorinus helyett immár Donatus volt a vezetője, a császárhoz fellebbezett, hogy az segítsen érvényteleníteni az új karthágói püspök megválasztását. Anulinus helytartó, mint a levelében írta, valóban továbbította a donatisták levelét Constantinusnak, aki eleget tett a kérésüknek. 313. október 2-án összeült egy (többek között galliai) püspökökből álló bíróság Miltiades pápa (311–314) elnöklésével, akik meghallgatták a színük elé járult Caecilianust és Donatust. Az eredmény azonban az előbbinek kedvezett, akit a pápa elismert Karthágó érvényesen felszentelt püspökének: „Mivel egyértelmű, hogy azok, akik Donatusszal jöttek, a saját bevallásuk szerint nem vádolják Caecilianust, sem pedig Donatus nem tudta bizonyítani a maga igazát semmilyen tekintetben, ezért feltétlenül úgy döntök, hogy Caecilianust teljes méltóságában meg kell hagyni a közössége élén.”³²

A vesztes fél nem nyugodott bele a vereségébe, a következő évben a nagyszabású arelatei zsinat elé terjesztették az ügyüket, amely azonban szintén ellenük foglalt állást. Figyelemre méltó, hogy a zsinat egyik határozata Donatus híveinek újra-

³⁰ PL 8. 480–481.

³¹ PL 8. 747.

³² PL 8. 748.

keresztelési gyakorlatát ítélte el, amelyet Cyprianus nyomdo-kaiban haladva valószínűleg folyamatosan gyakorolt az africai püspökök egy része, bár ezek szerint korábban hallgatólagosan elnézték nekik.³³ Most azonban a zsinati döntés egy újabb éket vert Donatus és a Caecilianus pártját fogó egyház közé, mivel az előbbi sem a karthágói püspöki tisztségről, sem a keresztelelésről szóló határozatot nem volt hajlandó elfogadni, és újra a császárhoz fellebbezett. A következő évben azonban minden hivatkozási alapot elvettek tőle, amikor egy újabb fellebbezést követően a császár megbízottai hivatalos vizsgálat során megállapították, hogy Abthungni Felix, Caecilianus felszentelője, nem volt vétkes a hittagadás bűnében.³⁴ Ezután egymást követték a Donatus ellenében hozott ítéletek, és 316-ra végképp kudarcba fulladt a Caecilianus eltávolítását célzó próbálkozása,³⁵ így vagy el kellett fogadnia a pápa és a zsinat ítéletét, vagy végleg szakítania az egyházzal. Az utóbbit választotta.

A szakadár vezető cselekedetét valószínűleg csak részben indokolták személyes ambíciói. A fenti vértanúakta szövegéből kitűnik, hogy a donatisták elgondolása szerint minden közösséget meg kell szakítani a bűnök által beszenyezett emberekkel és azokkal is, akik egyetértenek velük; ebből a felfogásból pedig logikusan következett, hogy ha az egyház összes többi püspöke a hittagadó Felixszel (akinek a felmentését a donatisták természetesen nem fogadták el) és az általa felszentelt Caecilianusszal tart, akkor mindannyiuktól el kell szakadni. Itt is Cyprianus írásai nyújtották a teológiai megalapozást:

³³ Az arles-i zsinat ezt írja az újrakeresztelésről: (A Zsinat) azt akarja az afrikaiakkal kapcsolatban – mivel saját törvényük szerint olyan gyakorlatot követnek, hogy újrakeresztelnek –, hogy ha valaki az eretnekségből megtér az egyházhoz, kérdezzék meg tőle hitvallását; és ha átlátják, hogy őt az Atyában és a Fiúban és a Szentlélekben keresztelték meg, csak a kézrátételnek kell következnie, hogy elnyerje a Szentlelket; ha megkérdetve nem ezt a Háromságot választja, kereszteljék meg (DENZINGER–HÜNERMANN 2004, 123). Lásd még Aug. *epist.* 43,21.

³⁴ LENSKI 2016, 172–173.

³⁵ LANCEL 2004 272–273. Vö. Aug. *c. Cresc.* III. 82.

„A nép se áltassa magát azzal, hogy mentesülhet a bűn fertőzetétől, ha egy vétkes főpappal vállal közösséget, és beleegyezését adja annak jogtalan és érvénytelen püspökségéhez. Hiszen Ozeás próféta által szólva így fenyeget az isteni ítélet: »Kenyérük olyan lesz, mint a gyászolók kenyere, tisztátalanná válnak, akik esznek belőle.«³⁶ Ily módon a tudunkra adja, és világosan kijelenti, hogy mindenki teljesen a bűnre jut, akit egy szentségtelen és igazságtalanul felszentelt főpap áldozata szennyezett be. Ezt a Számok könyvében is egyértelműen megtalálhatjuk, amikor Koré, Dátán és Abiron magának követelte az áldozatbemutatás jogát Áron papságával szemben. Ott is megparancsolja az Úr Mózes által, hogy a nép különüljön el tőlük, nehogy a bűnösökkel való kapcsolat őket is ugyanarra a bűnre juttassa: »Menjetek el – szólt – ennek az elvetemültnek a sátorától, s ne nyúljatok semmihez sem, ami az övé, nehogy ti is elpusztuljatok bűnei miatt.«³⁷ Tehát az Úr parancsait követő, istenfélő népnek el kell különülnie bűnös előljárójától, nem szabad belekeverednie a főpap szentségtörő áldozatbemutatásába.»³⁸

A 310-es évek közepére tehát állandósult az africai kereszténység megosztottsága, létrejött a donatista egyház. De mi volt a donatizmus tanításának lényege? Közvetlen források csak csekély számban maradtak fenn tőlük, így főképp a velük vitázó ellenfelek érveiből lehet következtetni az elveikre, de az alapok így is egyértelműek. A donatisták az africai egyházra jellemző rigorizmust vitték tovább, amely az egyházat a kiválasztott igazak szűk közösségeként értelmezte, ahol semmilyen bűnnek nem lehet helye. Nem a mindennapos vétkekről volt szó elsősorban, hanem az olyanokról, amelyek – későbbi kifejezéssel élve – halálosaknak számítottak, mindenekelőtt a hittagadásról, amelyet közvetlenül Isten ellen követtek el az olyan vétkesek, mint az elbukottak és a *traditorok*, így csak a haláluk után

³⁶ Oz 9,4.

³⁷ Szám 16,26.

³⁸ Cypr. *epist.* 67,3.

Isten előtt nyerhettek bocsánatot. Az ilyen embereknek tehát mindenféle közössége megszakadt Istennel, és ezáltal az egyházzal is. A donatisták szentségtani felfogása szerint ez az istenkapcsolat elengedhetetlenül szükséges volt a szentségek érvényes kiszolgáltatásához is, így annak híján az egyházon kívül adott keresztséget vagy papszentelést sem ismerték el érvényesnek, aminek következtében újrakeresztelték a hozzájuk áttérő katolikusokat. A gondolkodásukban leginkább Cyprianusra támaszkodtak, aki nagy tekintélynek örvendett a tartományban, és mivel nemcsak művelt szerző volt, hanem vértanúhalált halt püspök is, ezért megkerülhetetlen tanítónak számított. Amíg az ő személyét nem sikerült elválasztani a donatizmustól, addig legitimizációs alapot jelentett a szakadár egyház számára.

A „szakadár” minőség szintén fontos szempont volt a donatista–katolikus vitákban. Donatus párthívei ugyanis végig ragaszkodtak hozzá, hogy ők nem eretnekek. Ahogyan az egyik vezetőjük fogalmazott: „Közöttünk, akik számára ugyanaz a Krisztus született meg, halt meg és támadt fel, akiknek egy a vallásunk, ugyanazok a szentségeink, semmiben sem különbözik a keresztényi hitgyakorlásunk, skizma áll fenn, nincs szó eretnekségről. Mert az eretnekség különböző tanításokat követők csoportja, míg a skizma az ugyanazt követők között támadt megosztottság.”³⁹

A donatisták részéről ennek nem volt gyakorlati következménye, hiszen – mint Cyprianus fent idézett leveléből kitűnik – számukra mind a helytelen hitű eretnekek, mind a bűnös igazhitűek kívül estek az egyházon. Abból a szempontból viszont nagyon is fontos volt a különbségtétel, hogy a következő évtizedek vallási vitáiban az egyházi zsinatok és a császár által kiadott törvények általában az eretnekekről szóltak, ellenük határoztak meg különféle szankciókat, így a donatisták arra hivatkozhattak, hogy skizmatikusokként ők nem esnek a hatályuk alá. Később, az Augustinus által folytatott donatista-

³⁹ Aug. *c. Cresc.* II. 3.

ellenes küzdelmek idején részben az hozott fordulatot, hogy a katolikus püspököknek sikerült eretnekké nyilvánítaniuk ellenfeleiket, így a hatóságok a törvény teljes szigorával felléphetek ellenük.

A császári törvénykezés kapcsán egyébként különös ellentmondás figyelhető meg a donatisták gondolkodásában. Mint korábban láttuk, már rögtön azután, hogy Constantinus mintegy beemelte a kereszténységet a római jog sáncai mögé, a karthágói szakadárak hozzá fordultak, azaz elismerték őt fellebbviteli fórumként. Később is többször próbálkoztak hasonlóval, az uralkodó elé terjesztve ügyüket, bár általában kudarcot vallottak. Mindebből úgy tűnik, hogy a donatisták is teljes mértékben egyetértettek az állam és az egyház összefonódásával, ami felváltotta az üldözések korát, és a IV. század végén a kereszténység „államvallássá” nyilvánításához vezetett. Másrészt, ha a császár a donatisták számára kedvezőtlen ítéletet hozott, mindjárt elkezdtek hangoztatni szállóigévé vált jelmondatukat: „Mi köze a császárnak az egyházhoz?”⁴⁰ Ez pedig olyan színben tünteti fel a szakadár egyházat, mintha engesztelhetetlen ellensége lett volna az állam és a kereszténység bármiféle kapcsolatának. Mi lehetett e végletes ingadozás oka? Bizonyára volt benne jó adag opportunizmus, amennyiben a donatisták az aktuális érdekeiknek megfelelően alakították a propagandájukat, amint Augustinus nem is mulasztotta el a szemükre vetni következetlenségüket. Másrészt viszont a jelenség levezethető a fentebb bemutatott beszennyeződés-gondolatból: ahogyan a püspökök *traditor*rá, a velük egyetértő keresztények pedig igazhívóból kirekesztett bűnösökké váltak, úgy lett a tiszteletre és engedelmességre jogosult császárból, ha az ő pártjukat fogta, kegyetlen zsarnok és a keresztényüldöző uralkodók utódja. A sors fintora, hogy az egyetlen császár, aki a donatizmus mellé állt, és engedélyezte szabad működésüket,

⁴⁰ Optat. c. *Parm.* III. 3.: Quid est imperatori cum ecclesia?

az a Iulianus Apostata (361–363) volt, aki fennen hirdette pogány mivoltát.

A donatizmust elítélő császároknak a korábbi századok keresztényüldözőihez való hasonlítása a mozgalom újabb fontos jellegzetességére világít rá: a vértanúk fokozott tiszteletére. Már a fent idézett szövegekből is látszik, hogy a donatisták a mártírok egyházaként határozták meg magukat, szemben a *traditorok* egyházával. Hiszen a büntelenséget jelölték meg az igaz egyház legfőbb ismérveként, márpedig annak legtisztább megnyilvánulása Isten nevének megvallása volt, különösen, ha emiatt a halált kellett vállalnia az illetőnek. Ennek következtében a donatisták mindig nagy tisztelettel emlékeztek a vértanúkra, sőt sokszor maguk is igyekeztek azzá válni. Mint láttuk, a Diocletianus-féle üldözés alatt nagy számmal akadtak olyanok, akik önként járultak a hatóságok elé, igyekezvén ki-provokálni belőlük a mártírrá tételt, és ez a hozzáállás megmaradt a szakadást követően is. A donatisták olykor fanatizmusba hajló elszántsággal szegültek szembe a katolikusokkal vagy az ellenük hozott intézkedéseket végrehajtani szándékozó hatósággal, és ha ilyenkor a halálukat lelték, joggal számíthattak rá, hogy a társaik a mozgalom saját szentjeiként fogják majd tisztelni őket.

A mozgalom története Augustinus előtt

A szakadás után nem sokkal lett is alkalmuk a donatistáknak a mártírrá válni. Constantinus császár érvényt akart szerezni a római, arelatei és karthágói döntéseknek, ezért legkésőbb 317-ben rendeletet adott ki a szakadárok templomainak elfoglalásáról és a püspökeik száműzéséről.⁴¹ Intézkedése azonban olaj volt a tűzre: a donatisták látványosan szembeszegültek az uralkodó parancsával, és mikor az egyik, templomából távozni nem akaró püspöküket meggyilkolta a katonaság, újabb jelszót

⁴¹ LANCEL 2004, 273.

kezdték hangoztatni: „Az az igazi Egyház, amelyik elszenvedi az üldözést, nem az, amelyik véghezviszi.”⁴² Bizonyos szempontból valóban arról volt szó, hogy Africában folytatódtek a Decius és Diocletianus alatt történt események, csak a hatóságok immár nem a kereszténység ellenében, hanem arra hivatkozva léptek fel. Másrészt azonban a donatisták radikális szárnya hasonló tetteket hajtott végre a katolikusok ellen: erőszakkal foglaltak el templomokat, bántalmazták a papokat és az egyszerű híveket, sokszor akaratuk ellenére újrakeresztelve és áttérésre kényszerítve őket. Ebben főleg a szegényebb, vidéki népek jártak az élen, különösen a circumcelliók, akik többször a társadalmi és tulajdonviszonyok radikális megváltoztatására is törekedtek.⁴³ A donatisták többsége, különösen a vezetők, általában elhatárolódtak az ilyen megnyilvánulásoktól, de ha valamilyen okból kifolyólag a mozgalom egészét fenyegetve látták, nem haboztak fegyverként használni ezeket a csoportokat.

Constantinusnak hamarosan szembesülnie kellett vele, hogy a donatizmus jelszavai az africai lakosság nagyobbik részére jóval intenzívebb hatást gyakorolnak, mint a császár és a zsinatok döntése, és erre a tömegbázisra támaszkodva Donatus pártja eredményesen áll ellen a hatósági intézkedéseknek. Az elvi győzelem után így gyakorlatilag a katolikusok szenvedtek – átmeneti – vereséget a tartományban, mikor az uralkodó felhagyott az egyházegyesítés erőltetésével, és tulajdonképpen kihátrált a Caecilianus-párti püspökök mögül, aminek következtében a *diocesis* szinte teljes területén abszolút túlsúlyba került a donatizmus, és ez így maradt egészen az V. század elejéig. Hivatalosan ugyan továbbra is a katolikus volt az állam által elismert keresztény egyház, de hiába álltak az ő oldalukon a törvények,

⁴² Aug. *epist.* 185,10.: *Ecclesia vera ipsa est, quae persecutionem patitur, non quae facit.*

⁴³ A fennmaradt források szép számban említenek ilyen eseteket. Vö. Optat. *c. Parm.* III. 4; Aug. *adv. Don.* III. 258; *epist.* 185,15.

a széles körű ellenállás miatt nem merték alkalmazni azokat, Augustinus szavai szerint „szunnyadtak! a kezükben, mintha nem is lettek volna.”⁴⁴ Ezzel a felemás hozzáállással mindenestre annyit legalább sikerült elérnie Constantinusnak, hogy viszonylag békés állapotokat teremtett Africában, amennyiben a hatóságok tétlenségéért „cserébe” a donatisták általában tartózkodtak a katolikusokkal szembeni erőszakos megoldásoktól, és a három érdekcsoport között egyfajta törékeny egyensúly, kelletlen *modus vivendi* alakult ki.

A *dioecesis* viszonyai Constantinus 337-ben bekövetkezett halála után bolydultak fel ismét, amikor a fiai felosztották egymás között a birodalmat. Africa a legkisebb fivér, Constans birtokába került, aki úgy döntött, visszatér a „kemény kéz” politikájához, és 343–348 között egy Macarius nevű helytartót küldött a tartományba azzal az utasítással, hogy állítsa vissza a katolikus egyház fennhatóságát. Kezdetét vette ezzel a *tempora Macariana*, a donatizmus történetének egyik legvéresebb időszaka: éveken át zajlottak a szakadárak elleni erőszakos fellépések, a letartóztatások és a gyilkosságok, amire ők a radikális elemek és a circumcelliók aktivizálásával válaszoltak. A császár azonban most is csak részleges sikereket tudott felmutatni, a tartomány lakosainak többsége (különösen vidéken és a numídiái provinciákban) a donatisták pártján állt, és az erőszak hatására sem engedett, sőt a felfokozott mártírkultusznak köszönhetően a legtöbbjüket csak megerősítette elhatározásukban a halálos áldozatok egyre gyarapodó száma. Az időszak ismét a császári hatalom visszakozásával ért véget, amiben egy uralkodóváltás is közrejátszott: Constant 350-ben egy lázadás során meggyilkolták, az utána kirobbant újabb polgárháborúból pedig Constantinus középső fia, Constantius került ki győztesen, és ő már kevesebb figyelmet fordított Africára, mint az öccse, az erejét inkább az arianizmus kérdése és a ke-

⁴⁴ Aug. *c. Cresc.* III. 51.: *leges quae non deerant, sed quasi deessent in nostris manibus quiescebant.*

leti Perzsa Birodalommal való hadakozás kötötte le. A *diocesis*-be visszatért a törékeny nyugalom: a legtöbb város donatista többségű maradt, míg néhányban (például Karthágóban és Augustinus majdani székhelyén, Hippóban) egymás mellett élt a két egyház. Elvértve olyan helység is akadt, ahol sikeresen végbement a katolikusok fősége alatti egyesítés, ilyen volt például Augustinus szülővárosa, Thagaste. A viszonyokon az sem változtatott lényegesen, hogy a 350-es évek közepére meghalt a szakadást elindító viszály két főszereplője, Donatus és Caecilianus.⁴⁵

A szakadár mozgalom a Constantiust felváltó Iulianus császár uralkodása alatt (361–363) ért hatalmának csúcsára. A kereszténységgel nyíltan szakító uralkodó – a donatizmus történelmében először és utoljára – helyt adott az africai egyház püspökei által benyújtott kérelemnek, és törvényesen engedélyezte a működésüket.⁴⁶ Mint a fentiekből kitűnik, ez a lépés tulajdonképpen csak a *status quo* szentesítését jelentette, így gyakorlatias hozzáállásról tett tanúbizonyságot, bár a döntés mögött valószínűleg a kereszténység megosztásának a szándéka állt.⁴⁷ A donatizmus pozíciói mindenesetre tovább erősödtek a *diocesis*-ben, ám annak határain túlra még ebben a kedvező helyzetben sem tudtak terjeszkedni, leszámítva egy jelentéktelen létszámú római közösséget, amely az Africából korábban száműzött donatistákat tömörítette. Ők még (ellen)pápát is választottak maguknak, de a súlyuk és a befolyásuk ezzel együtt elhanyagolható maradt.⁴⁸ A puszta létük is mutatja azonban, hogy a donatizmus sohasem egy africai „nemzeti egyházként”

⁴⁵ LANCEL 2004, 275–276; LENSKI 2016, 176–177.

⁴⁶ Vö. Aug. *c. Petil.* II. 224: *validum et verum vobis videtur quod Iulianus constituit, dicens: Hoc quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, et ceteris episcopis, sed et clericis, accedit ad cumulum, ut abolitis quae adversus eos sine rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.*

⁴⁷ LENSKI 2016, 177–178.

⁴⁸ LANCEL 2004, 275.

definiálta önmagát, hanem kész lett volna bárhol a birodalomban híveket toborozni, ha elfogadásra talál. A többi tartomány keresztényei viszont nem akarták magukévá tenni a donatisták exkluzivista, rigorista egyházfelfogását, és Cyprianus tekintélye sem számított annyit előttük. A híres karthágói püspök – a mondás ellenére – csak a saját hazájában bizonyult prófétának.

A donatizmus mint „africai egyház” kérdés mindazonáltal nagy hangsúlyt kapott a következő évek eseményei során, amelyek végül az ellenük hozott korábbi törvények megújításához vezettek. A IV. század utolsó évtizedeiben ugyanis két felkelés robbant ki a *dioecesis*-ben, amelyeknek a szakadár egyházhoz való viszonya meglehetősen ellentmondásos volt. Az első lázadást egy helyi *maurus*⁴⁹ törzsfőnök, Firmus robbantotta ki, miután máshogyan nem tudott szembeszállni a római helytartó által pártfogolt öccse ambícióival. A harcok 371-től 374-ig tartottak, Africa tartomány jó részét lángba borítva, végül a császár által odaküldött hadvezér, Theodosius (a későbbi császár apja) számolt le Firmusszal, eredményesen árulásra bírva annak több támogatóját, köztük egy másik öccsét, Gildót, akik elfogták és kiszolgáltatták neki a lázadó vezért.⁵⁰ Közreműködéséért cserébe Gildo jutalmul megkapta a tartomány felletti főhatalmat jelentő *comes* tisztséget, amit arra használt fel, hogy szinte korlátlan egyeduralkodóvá váljék, egyre lazítva a császári udvartól való függést. 395-ben aztán, amikor a haladókli Theodosius végakarataiban kettéosztotta a birodalmat a fiai között, Gildo egy merész lépéssel megpróbálta Africát a keleti félhez csatolni, kihasználva a két udvar közötti feszültséget. A célja nyilvánvalóan a *dioecesis* függetlenségének további növelése volt, ami gyakorlatilag névlegessé tette volna a császárok africai fennhatóságát, de ezzel túlfeszítette a húrt az im-

⁴⁹ A korban az afrikai berber őslakosokat illették ezzel az elnevezéssel. Később az arab hódítás nyomán kialakult népeiségre is ezt használták, így ebből ered a *mór* szó.

⁵⁰ A Firmus-féle felkelésről a legrészletesebb forrás Amm. XXIX. 5.

már mediolanumi székhelyű nyugati udvarnál. A kormányzást ténylegesen a kezében tartó Stilicho hadsereget küldött a tartományba, amely egyetlen győzedelmes csatával véget vetett Gildo hatalmának, majd nekilátott a támogatóival való leszámolásnak – akik között a donatisták is ott voltak.⁵¹

A szakadár egyház szerepe a két lázadásban mindazonáltal nem mondható egyértelműnek. Firmusnak és Gildónak természetesen hasznára vált volna a helyi domináns felekezet támogatása, de mint láttuk, a donatisták nem arra törekedtek, hogy egy önálló africai állam saját egyháza legyenek, inkább a mindenkori császár jóindulatát, vagy legalább semlegességét próbálták biztosítani maguknak. A források alapján úgy tűnik, nem is álltak ki teljes nyíltsággal egyik lázadó mellett sem, legfeljebb eseti közreműködésre került sor egy-egy püspök és a *maurus* vezérek között, s az így elnyert támogatást is inkább a belső ellenzékük, a rogatisták és a maximianisták letörésére fordították.⁵² Gildo esetében különösen egy püspököt emleget Augustinus, egy bizonyos Thamugadi Optatust, aki tényleg minden erejével támogatta az önállóságra törekvő *comest*, ám éppen személyének hangsúlyozása mutatja, hogy ez a hozzáállás nem volt általános a donatista egyházban.⁵³ Úgy tűnik azonban, hogy a császári udvar nem volt nyitott az efféle finom különbségtételre, hanem kollektív jelleggel Firmus és Gildo bűntársainak nyilvánította a donatistákat, amint azt a lázadás leverését követően hozott törvények mutatják: „Azt a papot, aki a kereszttség szentségét jogtalan kiszolgáltatással megkettőzte, és mindenki közös határozata ellenére ezt a szentséget ismétléssel mocskolta be, a papi hivatalra méltatlannak ítéljük.”⁵⁴ Ez a törvény egyértelműen a donatista püspököket vette célba, hi-

⁵¹ Gildo uralmáról és bukásáról a kor legismertebb költőjének, Claudius Claudianusnak *De bello Gildonico* című műve (Claud. 15), valamint Orosius közli a legrészletesebb beszámolót (Oros. *hist.* VII. 36).

⁵² Vö. Aug. *c. Parm.* I. 16–17; *c. Petil.* II. 184.

⁵³ Vö. Aug. *c. Parm.* II. 4.

⁵⁴ *Cod. Theod.* XVI. 6,1.

szen csak ők gyakorolták az újakeresztelést; a főpapok eltüntetésével pedig nyilvánvalóan magát a mozgalmat is halálra ítélte volna.

A határozatot négy évvel később, a felkelés végleges felszámolása után Valens, Gratianus és Valentinianus császárok bővebb formában megújították, utalva a korábban hozott donatista-ellenes törvényekre: „Elítéljük azok tévedését, akik az apostolok parancsait lábbal tiporva a keresztény név szentségéből már részesült embereket egy újabb keresztséggel nem megtisztítják, hanem meggyalázzák, fürdő néven bemocskolva őket. Méltóságod⁵⁵ tehát tiltsa el őket szerencsétlen tévedéseiktől, a hit ellenében birtokolt templomaikat pedig adja vissza a katolikus egyháznak. Azoknak a rendelkezéseit kell követni ugyanis, akik az apostoli hitet a keresztségen eszközölt változtatás nélkül elfogadják. Mert semmi mást nem akarunk előírni, mint amit az evangéliumok és az apostolok hite és romlatlan hagyománya megőrzött, és amit elődeink, Constantinus, Constantius és Valentinianus isteni törvényei is kimondtak. De sokan, ha ki is úzik őket a templomokból, titokban dühöngve kóborolnak, törvénytelenül hatolva be számos házba és birtokba; őket pénzbüntetéssel kell sújtani, ha kiszolgáltatják a kegyes tanítás szentségeit. [...] Ha a saját tévedésüket választják, a saját megszokott, gonosz tanításukkal csak saját maguk kövessék az istentelen hit mérgét.”⁵⁶

Az előzőekben már esett szó a donatisták belső ellenzékéről. Tulajdonképpen két csoportról van szó, akik eredetileg a szakadár egyház részét képezték, de aztán különféle okok miatt kiváltak belőle. Ők sem a hittételek eltérő értelmezése miatt lettek „a skizma skizmatikusai”, hanem erkölcsi és fegyelmi kérdésekben különböztek össze.

⁵⁵ A *Cod. Theod.* szövege alapján a címzett a *vicarius Asiae* tisztségét viselő Florianus volt, de az újakeresztelés csak Africára volt jellemző, így nyilvánvalóan erre a területre vonatkozott a törvény.

⁵⁶ *Cod. Theod.* XVI. 6,2.

Az első szakadár csoportot a rogatisták jelentették, akik a nevüket a vezetőjük, Rogatus cartennai püspök után kapták. Róluk keveset lehet tudni. A források alapján fő jellemzőjüknek az erőszak teljes elutasítását tarthatjuk, ami megmagyarázná, hogy – valamikor a 360-as években – miért szakadtak ki a circumcelliokat felhasználó, templomfoglalásokat és katolikusok elleni rajtaütéseket alkalmazó donatista egyházból. A létszámuk mindenestre sohasem volt túl nagy, lényegében egy szűk csoportot, afféle szektát képeztek Mauretania Caesariensis tartomány egyik félreeső szögletében.⁵⁷

A második, jóval nagyobb számú hívőt érintő donatista belviszály 390–391 táján robbant ki. Az eredeti szakadással még erősebb volt a párhuzam, ugyanis éppen a karthágói püspöki méltóság betöltése miatt kerültek ellentétbe a felek. A frissen megválasztott Primianus kiátkozott egy Maximianus nevű diakónust, aki vetélytársa volt a tisztségért folytatott versengésben. Több africai püspök azonban Maximianus pártját fogta, és 393-ban őt tették meg a karthágói egyház vezetőjének. Nyílt meghasonlás támadt tehát, amelybe lassanként az összes africai provincia, vagyis az egész donatista egyház belekeveredett. A többség Primianus pártját fogta, de önerőből nem sikerült leszámolniuk a maximianistákkal, akik külön egyházszerkezetet építettek ki, főleg Byzacena tartományban.⁵⁸ A „fő” donatista egyház vezetői ekkor a világi hatóságokhoz fordultak segítségért, ezúttal nem a császárhoz, hanem csak Africa helytartójához és a városi elöljárókhöz. A helytartó (*comes*) éppen az említett Gildo volt, aki kapott az alkalmon, hogy az egyre függetlenebb *diocesis* legerősebb helyi felekezetének kedvezzen, így jóváhagyta a maximianisták elleni határozott fellépést, ami sokszor erőszakba torkollott, különösen Thamusgadiban, Optatus püspök uralma idején. A módszer az adott

⁵⁷ A kötetben szereplő 93. levél a vezetőjükhöz szól, és a legbővebb forrást jelenti a rogatistákra vonatkozólag.

⁵⁸ Vö. Aug. *c. Cresc.* IV. 8–9; *c. Emer.* 9, illetve a jelen kötetből *epist.* 43,26.

helyzetben eredményesnek bizonyult, hosszú távon azonban a donatisták kárára ütött ki a dolog, mert az eljárásukkal több fegyvert adtak a katolikusok kezébe az ellenük való fellépéshez, amit azok – immár Augustinus vezetésével – ki is használtak. A szakadárak egyrészt megmutatták, hogyan lehet hatékonyan felhasználni a világi hatalom segítségét egyházi viszályok megoldásában, másrészt annak érdekében, hogy minél gyorsabban csábíthassák vissza Maximianus követőit a maguk oldalára, lemondtak az újrakeresztelésükről, még ha az első keresztséget a maximianistáktól nyerte is el az adott hívő. Miután a donatisták fő ismertetőjegye éppen a szentség megismétlése volt, ami egyházképükből és rigorizmusukból, vagyis a katolikus egyházzal való szembenállásuk fő okaiból következett, ez a praktikus indokból meghozott, ám elvi szempontból következetlen döntésük széles felületet kínált a megtámadásukhoz, és Augustinus élt is a lehetőséggel.⁵⁹

A donatizmuson belüli szakadások kapcsán érdemes külön említeni Tyconiust, a mozgalom valóban jelentősnek mondható teológiai gondolkodóját, akinek műve az egyetlen ránk maradt eredeti donatista írás. Csak megszorításokkal lehet azonban donatistának nevezni, mert bár valóban sokáig a skizmatikus egyházhoz tartozott, végül elpártolt tőle, éppen kifinomult teológiai gondolkodása miatt, nem tudván megbékélni a donatisták végletesen egyszerűsítő, összeegyeztethetetlen elmentékre építő világ- és egyházképével, valamint az általuk alkalmazott erőszakos módszerekkel.⁶⁰

A IV. század végén tehát, amikor Augustinus Afrikába érkezett, egy donatista többségű kereszténységet talált, amit lassan egy évszázada osztott meg a Caecilianus és Donatus hívei között támadt belviszály. Így nem túlzás azt állítani, hogy amikor püspökké választották Hippóban, a legnagyobb feladatot a sza-

⁵⁹ A témára a kötetben szereplő levelekben is kitér: *epist.* 43,26; 93,12 és 24; 185,17.

⁶⁰ *KL*, s. v. *Tyconius*, 353; VANYÓ 2000, 657.

kadárok elleni küzdelem jelentette a számára, ami a következő években-évtizedekben jelentős idejét és erejét kötötte le.

A donatista egyház helyzete meglehetősen összetett volt. A gyakorlatban ugyan domináns tényezőnek számított Africa tartományban, annak határain túl azonban nem sikerült terjeszkednie, és szembe kellett néznie a ténnyel, hogy ez soha nem is fog bekövetkezni; a birodalom többi részének keresztényei egyhangúlag ellene foglaltak állást. Az egyházszerkezeten belül is ellentétek alakultak ki, amelyek ellen a többségi donatisták felléptek ugyan, de felszámolniuk nem sikerült ezeket a lázadó csoportokat, így továbbra is számolniuk kellett a megosztottsággal. A legnagyobb veszélyt természetesen a katolikus egyház jelentette a számukra, amelyet az elért eredményeik ellenére sem tudtak teljesen kiszorítani a tartományból, ráadásul a központi kormányzat is mellette állt, hiszen ekkorra már számos császári törvény született a szakadár mozgalom ellen, amelyeket a Firmus- és Gildo-féle felkelések leverése után sorra megújítottak, sőt fokoztak. Ám a donatistáknak mindeddig sikerült elkerülniük a törvények teljes szigorral való alkalmazását, konok, sőt fanatikus ellenállásukkal kényszerítve meghátrálásra a hatóságokat. Augustinus püspökségének nagy kérdése tehát az volt, hogy tud-e áttörést elérni, kimozdítva a helyzetet a holtpontról. Ennek a célnak az eléréséhez nemcsak elméleti megalapozásra volt szükség, vagyis a donatisták erkölcsi és egyházszeleléletének megcáfolására, hanem gyakorlati lépésekre is, hogy az egyház az állammal együttműködve pontosan meghatározza és ténylegesen alkalmazza az egyesítést célzó adminisztratív intézkedéseket. Mindehhez Augustinusnak nem csupán teológus-íróként és keresztény gondolkodóként, hanem felelős egyházi vezetőként kellett tevékenykednie, ami új kihívás elé állította a frissen megválasztott hippói püspököt.

*Augustinus harca a donatisták ellen:
teológiai érvelés*

Augustinus nem sokkal Africába való megérkezése után, még püspökké választása előtt szembesült a donatizmus jelentette problémával: a számos településen kettészakadt egyház, az újrakeresztelek, a circumcelliók erőszakos támadásai még akkor is egyből fel kellett tűnniük neki, ha fiatal korából, Karthágóban töltött éveiből esetleg nem rendelkezett volna erre vonatkozó tapasztalatokkal.⁶¹ Látta tehát, hogy a tartomány egyházának a szakadár mozgalom jelenti a legnagyobb gondját, és szinte azonnal neki is kezdett a helyzet felmérésének és a lehetséges megoldási módszerek kidolgozásának.

Nem kellett azonban a semmiből kezdenie a munkát. Már évtizedekkel korábban, 375 körül született egy hosszú és alapos könyv a numídiái Milevis püspökének, a fent említett Szent Optatusnak a tollából, amely részletesen kifejtette a donatizmus történetét, rávilágítva annak főbb tévedéseire, és tanításának sarkalatos tételeit is igyekezett megcáfolni. Optatus a század végére már meghalt, de Augustinus a mű tanulmányozása révén pontos ismereteket szerezhetett a szakadár felekezetről, és tulajdonképpen az alapok is le voltak fektetve, amelyekre építve a donatista-ellenes harcot megkezdhette.

A központi probléma a mozgalom egyházfelfogása volt, ami mélyen gyökerezett az africai kereszténység gondolkodásában. Az igazak és a bűnösök, a mártírok és a hittagadók egyházának merev szétválasztása, illetve az ezzel összefüggő „beszennyeződés-elv” okozta a közvetlenül tapasztalható jelenségeket: a skizmát, az újrakeresztelek és a merev, kompro-

⁶¹ Bár sokáig ezt feltételezték, gyakorlatilag kizárható, hogy Augustinus ne rendelkezett volna ismeretekkel az egyházzsakadásról, hiszen az annyira áthatotta a tartomány életét, hogy még a katolikus Thagaste szülöttként és manicheus meggyőződésű ifjúként is kapcsolatba kellett kerülnie vele. Az persze valószínű, hogy ez csak felületes tudás volt (vö. REBILLARD 2016, 298–301).

misszumra képtelen szembenállást. Augustinus helyesen mérte fel, hogy mindenképp ezzel a felfogással kell szembeszegeznie egy kidolgozott, egységes egyházképet, amely a kereszténységet szektává redukáló szeparatizmus helyett az egész világra kiterjedő katolikus egyház létét igazolja.

Ugyanilyen fontos volt a donatisták hamis történelem-szemléletének megcáfolása. Bár egy korrigált egyházkép semmissé tette volna a kérdést, a Donatus által végrehajtott szakadás hivatkozási alapja mégis az volt, hogy Caecilianust egy hittagadó szentelte fel, és a püspökségét elismerő egyházfők között is számos hittagadó akadt, míg a donatisták teljes mértékben mentesek voltak ettől a bűntől. Optatus azonban a *Contra Parmenianum* című művében már hiteles dokumentumokat sorakoztatott fel nemcsak arra vonatkozólag, hogy a Caecilianus felszentelői között szereplő Felix püspök ártatlan volt, hanem arról is, hogy a donatisták mozgalmához is csatlakoztak hittagadók. Ott volt továbbá a „vértanúk üldözött egyháza” jelszó is, amelyet a donatisták fennen hangoztattak, egyenlőségjelet téve a korábbi századok keresztényüldözései és a katolikusokat támogató császárok egységesítő intézkedései között, miközben előszeretettel átsiklottak a sajátjaik erőszakos cselekedetei (például a circumcelliók támadásai, az egyetemes egyház püspökeinek zaklatása és a templomfoglalások) felett. Ugyanilyen ambivalens volt a donatistáknak az uralkodóhoz fűződő viszonya, amit ők a propaganda szintjén egyszerűen a *Quid est imperatori cum ecclesia?* kérdéssel próbáltak elintézni, míg a gyakorlatban nem haboztak hű alattvalóknak mutatkozni, ha érdekük úgy kívánta.

Augustinus csak később, már a donatista-ellenes küzdelembe alaposan belebonyolódva szembesült azzal, hogy a fenti két szemponthoz további önálló tényezőként járul a III. századbeli karthágói püspök, Szent Cyprianus szellemi hagyatéka, aki nagy tekintélyű egyházi íróként és vértanúként feltétlen tiszte-

letnek örvendett Africában.⁶² *De ecclesiae unitate* című művében ő fogalmazta meg a legteljesebben a donatisták által vallott egyházképet, ahogy az elkülönülést is ő támasztotta alá a legkidolgozottabb érvekkel, még az *extra ecclesiam nulla salus* kifejezés is neki köszönhető. A legnagyobb jelentőséggel azonban a Stephanus pápával folytatott vitája bírt, amely során teljes retorikai műveltségét és teológiai tudását latba vetette az újrakeresztelés megindoklása végett. Augustinusnak tehát le kellett választania Cyprianust a donatistákról, megszüntetve annak lehetőségét, hogy az ő tekintélyére hivatkozassanak, miközben sértetlenül kellett megőriznie Cyprianus emlékét.

Az első feladathoz, a helyes egyházkép kidolgozásához érdekes módon éppen Cyprianus adta az első segítséget a hippói püspöknek. A Decius-féle keresztényüldözés utáni években ugyanis ő szállt vitába a Novatianust követő rigoristákkal, akik szerint a hittagadó elbukottakat nem volt szabad visszafogadni az egyházba. Cyprianus viszont amellettt tört lándzsát, hogy meg kell bocsátani nekik, még ha nem is biztos Isten rólok hozott ítélete: „Mert ha úgy tűnik is, hogy gyomnövény van az egyházban, ez mégsem hatalmazhatja fel hitünket és szeretetünket arra, hogy – csak azért, mert gyomot látunk az egyházban – mi magunk kilépünk belőle. Nekünk csak arra kell gondot fordítanunk, hogy gabonává váljunk, és ha majd elkezdik az Úr csűrjébe gyűjteni a termést, elnyerjük fáradozással teli munkánk gyümölcsét.”⁶³ Az Apostol így szól a levelében: »Egy nagy házban nemcsak arany- és ezüstedények vannak, hanem fa- és cserépedények is akadnak: ezek megtisztelő, amazok alantas használatra.«⁶⁴ Fordítsunk hát figyelmet rá, és amennyire csak tőlünk telik, igyekezzünk, hogy arany- vagy ezüstedények legyünk. Csak az Úrnak szabad összetörnie

⁶² Augustinus maga is tartott prédikációkat Cyprianus tiszteletére (*serm.* 309–313G).

⁶³ Vö. Mt 13,25.

⁶⁴ 2Tim 2,20.

a cserépedényeket, mert csak neki van vaspálcája.⁶⁵ A szolga nem lehet nagyobb uránál,⁶⁶ és senki nem követelhet magának olyasmit, amit egyedül a Fiának adott az Atya:⁶⁷ ne higgye, hogy hordozhatja a föld átforgatására és megtisztítására szolgáló ásót, vagy hogy emberi ítélettel el tudja választani a búzát minden gyomnövénytől. Az efféle megátalkodottság gőgnek és istentelen elbizakodottságnak számít, amire csak az önmagából kifordult örület vetemedhet.”⁶⁸

Cyprianus csak azokat tartotta kizárandónak az egyházból, akik makacsul kitartottak bűnük vagy eretnokségük mellett: „Isten tehát megölette azokat, akik nem engedelmeskedtek a papoknak, és kitűzte az ítélet idejét az engedetlenek számára. Akkoriban karddal végezték ki őket, mikor még a testi körülmételés volt szokásban; most viszont, mikor Isten hú szolgálait lelkileg metélik körül, a nyakas és gőgös emberek is lelki kard által halnak meg, ha az egyházból kiteszítják őket. Nem élhetnek ugyanis odakint, mivel Istennek csak egyetlen háza van, és kizárólag az egyházban található bárki is üdvösséget. A fegyelmezetlenek pedig elpusztulnak, mert nem figyelnek az üdvös parancsokra, nem engedelmeskednek nekik.”⁶⁹

Optatus ugyanezt a gondolatot használta fel, és a nyomában haladó Augustinus is erre építve dolgozta ki azt az egyházképet, amit a donatistákkal folytatott viták során felhasznált. Ennek lényege, hogy két egyházat, helyesebben az egyház két formáját kell megkülönböztetni. Ahogy itt és most létezik, úgy mindenki tagja, aki részesült a szentségekben (*communio sacramentorum*), erényeitől és bűneitől függetlenül. Egyes összetételű test tehát, *corpus mixtum*, amelyen belül az aranyedények mellett valóban előfordulhatnak fa- és cserép-

⁶⁵ Vö. Jel 2,27.

⁶⁶ Vö. Jn 13,16.

⁶⁷ Vö. Jn 5,22.

⁶⁸ Cypr. *epist.* 54,3.

⁶⁹ Cypr. *epist.* 4,4.

edények is. Nem szabad azonban nekiállni válogatni közöttük, egyrészt mert senkinek a valódi természetével nem lehet tisztában egy másik ember, másrészt mert ez a jog, azaz a búza és a konkoly szétválasztása kizárólag Istent illeti meg. Ő fogja majd elválasztani a jókat a rosszaktól, létrehozva a mennyei egyházat, a szentek közösségét (*congregatio sanctorum*), amely már valóban a donatisták által emlegetett tiszta és igaz egyház lesz. Ezek a gondolatok – azon kívül, hogy egy koherens és világos egyházképet segeznek szembe a donatisták szintén könnyen felfogható, de sematikus egyszerűsített felfogásával – már a *De civitate Dei*-ben megfogalmazott elképzelések felé is előremutatnak.⁷⁰

Fontos volt az a szempont is, amely az egyház egyetemes voltát vette alapul. A donatisták, mint láttuk, hiába igyekeztek kilépni Africa tartomány határain túlra, sehol sem sikerült igazán megvetniük a lábukat, míg a „*traditorok* egyháza” a birodalomban, sőt azon kívül is dinamikus gyarapodásról tett tanúbizonyságot, a híveket megosztó eretnekmozgalmak ellenére. Így aztán egyértelmű volt, hogy melyik egyház terjed ki az egész világra, melyik az igazán katolikus. Donatus követői próbálták ugyan egy gyenge, szentírási alapú érveléssel megindokolni, hogy miért Africában kell lennie az igaz egyháznak,⁷¹ de azt már a korabeli szentírásmagyarázat is világosan megcáfolta, míg a katolikus ellenfelek, Optatus és Augustinus, rengeteg olyan szentírási helyet tudtak felhozni, amelyek az igaz egyház világméretű elterjedését jövendölték meg.

⁷⁰ LANCEL 2004, 467–469.

⁷¹ Az Énekek Éneke egyik sorát vették alapul: *Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie?* (Szó szerint: Mondd meg nekem, lelkem szerelmese, hol legeltetsz, hol pihensz délben?) A donatisták először is kettéválasztották a mondatot, külön válaszként értelmezve az „in meridie”-t, és a jelentését is megváltoztatták napszokról égtájra. Szerintük tehát ezt jelentette a sor: Mondd meg nekem, lelkem szerelmese, hol legeltetsz, hol pihensz? Délen. Ez a változtatás teljesen önkényes volt, nélkülözött mindenféle filológiai és bibliai történeti alapot. Vö. Aug. *epist.* 93,24–25.

A *communio sacramentorum* elve alapján könnyen meg lehetett cáfolni a donatisták keresztségét is. Ha a felvett szentségek ebben a földi életben mindenkit egyformán az egyházhoz kapcsolnak, a vétkeiktől függetlenül, akkor a szentségek kiszolgáltatásakor sem lehet efféle különbségtételt eszközölni, hiszen a pap csak közvetíti Isten kegyelmét, nem ő annak a forrása: „mert mindig Krisztus teszi igazzá a hitetlent, kereszténnyé változtatva őt, mindig Krisztustól származik a hit, mindig Krisztus a megváltás eredete és az egyház feje.”⁷² Augustinus találóan teszi fel a kérdést: ha valakinek a bűnei érvénytelenné teszik az általa kiszolgáltatott szentséget, a hívő pedig azért marasztalható el, mert elfogadta tőle (ahogy a katolikusok is azért lettek bűnösök, mert elfogadták a hittagadók szentségeit), akkor mi történik abban az esetben, ha valaki olyan paptól veszi fel a keresztséget, aki eltitkolja bűneit?

„Hiszen nem arról beszélnek, hogy valaki nyilvánvalóan és közismerten bűnös embertől nyeri el a keresztséget, hanem arról, hogy »ha valaki bűnös embertől nyeri el a keresztséget, akkor nem hitet kap, hanem bűnt.« Márpedig ez nyilvánvalóan nem igaz, ha valakit egy rejtőző bűnös kereszttel meg. Ha viszont azt mondják, hogy ha a kereszttel bűnös mivolta titokban marad, akkor sem hitet kap tőle, hanem bűnt: akkor keresztteljenek újra mindenkit, akiről kiderül, hogy olyasvalakitől nyerte el a keresztséget, aki sokáig bűnösként rejtőzött közöttük, később azonban kiderült és rábizonyult a dolog.”⁷³ A felvetés kitűnően világít rá a donatisták felfogásában rejlő ellentmondásokra.

A donatisták újrakereszteleti gyakorlatával nemcsak önmagáért, illetve az igaz katolikus egyház mibenlétének tisztázása végett foglalkozott a hippói püspök, hanem annak bizonyításáért is, hogy a két egyház között nem skizma áll fenn, hanem eretnekségről van szó. Kiindulópontként egy Cresconius nevű

⁷² Aug. *c. Petil.* I. 7.

⁷³ Aug. *c. Petil.* I. 2.

donatista által kidolgozott, fentebb már idézett saját definíciójukat használta fel, amely úgy szólt, hogy „egy a vallásunk, ugyanazok a szentségeink, semmi különbség nincs a keresztényi hitgyakorlásunkban,” tehát a donatizmus egy skizma, mert „az eretnenség különböző tanításokat követők csoportja, míg a skizma az ugyanazt követők között támadt megosztottság.” Augustinus erre így felelt: „Miért keresztelték újra? »Egy a vallásunk, ugyanazok a szentségeink, semmi különbség nincs a keresztényi hitgyakorlásunkban.« Mert ha nektek és nekünk nem egy a keresztségünk, hogyan lehetne egy a vallásunk? Te azonban azt mondtad, egy a vallásunk. Tehát egy a keresztségünk is. Ha nektek és nekünk nem ugyanaz a keresztségünk, hogy lehetnének ugyanazok a szentségeink? Te azonban azt mondtad, ugyanazok a szentségeink. Tehát akkor ugyanaz a keresztségünk is. Továbbá, ha nekünk és nektek más a keresztségünk, hogy ne lenne különbség a keresztényi hitgyakorlásunkban? Te azonban azt mondtad, semmi különbség nincs a keresztényi hitgyakorlásunkban. Tehát akkor nem különbözik a keresztségünk. Ha pedig így áll a dolog, akkor mi helyesen tesszük, hogy ami egy és ugyanaz, és nem különböző, azt nem nyilvánítjuk érvénytelennek, nem utálkozunk rajta és nem ismételjük meg, hanem elismerjük, felvállaljuk és elfogadjuk. Ti azonban istentelen módon azt, ami egy és ugyanaz, és nem különböző, nem vagytok hajlandóak elismerni, vonakodtok felvállalni és nem akarjátok elfogadni, ehelyett igyekeztek érvénytelennek nyilvánítani, utálkozni merészeltek rajta és nem féltek megismételni. És éppen ez a lényeg: azokat a dolgokat, amik köztünk nem változtak, mi elfogadjuk, ti viszont elutasítjátok. Ha ti adtok valamit, azt mi adottnak vesszük, ha viszont mi adunk valamit, azt ti megisméltitek, mintha nem lenne adott; s bár ennyire különböző tanítást követtek, elutasítjátok, hogy eretneknek hívjanak benneteket.”⁷⁴

⁷⁴ Aug. *c. Petil.* II. 4.

Tulajdonképpen az a gondolat is Cyprianusra vezethető vissza, aminek a segítségével Augustinus Cresconiuszal szemben saját definíciót dolgozott ki a skizma és az eretnokség fogalmaira. Láttuk ugyanis, hogy a karthágói püspök azokat helyezte az egyházon kívül, akik határozottan és makacsul ellenszegültek az igaz tanításnak és a püspökök döntésének. Augustinus ennek nyomán írta a következőt: „Inkább azt a szakadás és eretnokség közötti különbségtételt fogadnám el, amely szerint a szakadás a közösség frissen támadt meghasonlása valami véleménykülönbség miatt (mert ez tényleg jelenthet szakadást, ha azok, akik végrehajtják, nem valami más tanítást követnek), míg az eretnokség meggyökeresedett szakadás.”⁷⁵

A megfogalmazásból egyértelműen kiderül Augustinus szándéka, hogy a donatizmust is az eretnokségek közé sorolja be, amit főleg az aktuális politikai és jogi helyzet indokolt, nem annyira teológiai megfontolások. Szigorú értelemben véve ugyanis tényleg szakadásról volt szó, hiszen egyházfegyelmi kérdések miatt, egy püspöki pozíció betöltése kapcsán támadt viszály az africai kereszténységben belül, miközben a hitük tartalma teljesen megegyezett. Mindazonáltal jogi-államigazgatási szempontból a mozgalom legalább olyan súlyos fenyegetést jelentett az egyház egységére és így a birodalom biztonságára, mint más tartományokban a tényleges eretnokségek, például az arianizmus, úgyhogy a császári törvénykezés részéről indokoltnak minősíthető az eretnekellenes szankciók kiterjesztése a donatistákra, Augustinus részéről pedig az, hogy erre az indokra felhívta a figyelmet.

Ez az eretnokségről vallott elképzelés szerepel a 43. levél kezdő soraiban is, kissé jobban kidolgozva; azért érdemel kü-

⁷⁵ Aug. *c. Cresc.* II. 7,9.: inter schisma et haeresim magis eam distinctionem approbem, qua dicitur schisma esse recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio (quae enim et schisma fieri potest, nisi diversum aliquid sequantur qui faciunt); haeresis autem schisma inveteratum.

lönös figyelmet, mert később az egyházi jog egyik alapvetése lett,⁷⁶ és nemcsak az eretnekmozgalmak elleni harc során vették figyelembe, hanem egyfajta gondolkodástörténeti hozadékkal is járt: tulajdonképpen lehetővé tette a középkorban az egyetemi oktatás lényegi részét képező és a tudományos gondolkodást mindennél jobban megtermékenyítő vitákat, ahol a résztvevők szabadon (*exercitii gratia*) fogalmazhattak meg merész gondolatkísérleteket, mert amíg nem kezdték azokat meggyőződéssel vallott tanításként hirdetni, nem kellett attól tartaniuk, hogy eretnekké nyilvánítják őket.

A donatisták hamis történelemképének megcáfolása nem állította ilyen komplex feladat elé a hippói püspököt, hiszen itt bizonyos személyek cselekedeteiről, konkrét eseményekről volt szó. Augustinusnak „csupán” össze kellett gyűjtenie a megfelelő forrásokat, bizonyítékokat az adott kérdésre vonatkozóan, mint például hogy Caecilianus vagy Abthungni Felix püspök *traditor* volt-e,⁷⁷ vagy hogy milyen kompromittáló tetteket hajtottak végre egyes donatisták.⁷⁸ Gyakorló szónokként és ügyvédként Augustinus nagy tapasztalatra tett szert ezen a téren még fiatalabb korában, és ezt most nem habozott az egyháza érdekében felhasználni. A leveleiből és donatista-ellenes írásaiból világosan kitűnnek egyre bővülő ismeretei, amelyekre írásos bizonyítékok összegyűjtése és tanúk kikérdezése révén tett szert; a 411-es karthágói zsinaton majd ezek segítségével mért végső csapást a szakadár mozgalomra.

Annál nehezebb volt a harmadik problémát megoldani, vagyis leválasztani Szent Cyprianust a donatistákról. Mert bármennyire is fel lehetett használni a karthágói püspök bizonyos gondolatait a katolikus egyházkép kidolgozása során, az meg-

⁷⁶ Vö. Gratian. *decr.* II. 24,3,29.

⁷⁷ Az erre vonatkozó hivatalos dokumentumok máig fennmaradtak, lásd PL 8. 715–726 (*Gesta purgationis Felicis episcopi Aptungitani*) és 726–742 (*Gesta purgationis Caeciliani*).

⁷⁸ Lásd például a kötetben bemutatott 185. levél 26–27. bekezdését, ahol egy Maximianus nevű katolikus püspök elleni merényletről számol be.

kerülhetetlen tény volt, hogy Cyprianus tagadta az *ex opere operato*-elvet, és határozottan vallotta, hogy nemcsak az eretnek, hanem a hittagadó püspökök által kiszolgáltatott keresztység is érvénytelen és megismétlendő.

A hippói püspök a kérdéssel a *De baptismo* című, hétkönyvnyi művében foglalkozott a legalaposabban. Mint a cím is mutatja, Augustinus a keresztelés és az újrakeresztelés kérdését dolgozta fel, vagyis Cyprianus fő gondolatát támadta, teljes retorikai eszköztárát felvonultatva a cél érdekében, és talán a legátgondoltabb és legalaposabb megindoklását adta az *ex opere operato*-elvnek az egész keresztény irodalomban. A harmadik könyvben Cyprianus legterjedelmesebb újrakeresztelési levelét részletesen elemzi és szóról szóra megcáfolja.

Hogyan egyeztetni mégis mindezt össze a karthágói püspök tekintélyével? A második könyv elején rendkívül leleményesen használja fel az ismert bibliai történetet Péter és Pál apostolok vitájáról, egy közvetlenül tőle vett idézet révén kapcsolva hozzá Cyprianust: „Quintushoz írt levelében maga Cyprianus szól így: »Péter sem követelt magának kevélyen semmit, amikor Pállal vitakoztak a körülmetélésről ... hanem jóváhagyta igazságos javaslatát, készségesen egyetértett a jogos érveléssel, amelyet Pál alkalmazott. Így példát szolgáltatott nekünk az egyetértésre és a türelemre, hogy ne szeressük a magunkét túlságosan, hanem inkább tegyük magunkévá, ami hasznosat és üdvöset testvéreink és kollégáink javasolnak, ha azok igaz és jogos dolgok.«⁷⁹ ... Ha tehát Péterrel megtörténhetett, hogy az igazság parancsa ellenében (amelyet később az egyház követett) zsidóként való viselkedésre kényszerítette a pogányokat, akkor Cyprianusszal miért ne történhetett volna meg, hogy az igazság parancsa ellenében (amelyet később az egyház követett) az eretnekeket és a skizmatikusokat újrakeresztelkedésre kényszerítse? Úgy gondolom, semmi gyalázatos nincs abban, ha Cyprianus püspököt Péter apostolhoz hasonlítjuk, különö-

⁷⁹ Cypr. *epist.* 71,3.

sen ha a vértanúi koszorújukat is figyelembe vesszük.”⁸⁰ Augustinus tehát a Péter apostollal való összehasonlítással megoldotta, hogy anélkül cáfolja Cyprianus érveit, hogy a személyét illetően a legkisebb mértékben is megsértené.

Legalább ilyen fontos volt egy másik aspektus: az egykori karthágói püspök a leghevesebb viták alatt sem szakította meg a közösséget a többi egyházfővel, elfogadta a döntéseket, még ha olyan embereket is fogadtak be a gyülekezetük tagjai közé, akik – Cyprianus szemszögéből nézve – nem voltak érvényesen megkeresztelve: „Mi, amennyire rajtunk áll, az eretnekek miatt nem fogunk összeveszni kollégáinkkal és püspöktársainkkal, hanem inkább megőrizzük velük az isteni békét és egyetértést.”⁸¹ Augustinus erre hivatkozva hangsúlyozza a *De baptismo*-ban, hogy Cyprianus a donatistákkal ellentétben semmi szín alatt nem volt hajlandó megtörni az egyház egységét, főleg nem azért, hogy a maga igazát feltétlenül érvényesnek tüntethesse fel.⁸² Odáig is elmegy, hogy feltételezi: a karthágói püspök bizonyára meghajolt volna Stephanus pápa és a keresztény püspökök többségének akarata előtt, ha alkalmuk nyílik tovább folytatni a vitát; sőt talán meg is tette, csak elvesztek az erre vonatkozó források.⁸³ Ez a gondolat elég merész, és túlzottan optimistának tűnhet, különösen annak fényében, hogy az újrakeresztelési levelek hangneme egyre élesedett Cyprianus és Stephanus vitája során, ami inkább azt valószínűsíti, hogy a keresztényüldözés és a két püspök vértanúhalála nem a megegyezésnek, hanem Cyprianus kiátkozásának vágott elébe.⁸⁴ Abban viszont igaza van Augustinusnak, hogy Cyprianus a saját jószántából valószínűleg nem szakadt volna el sem Stephanus pápától, sem a keresztény püspökök közösségétől,

⁸⁰ Aug. *bapt.* II. 1.

⁸¹ Cypr. *epist.* 55,21.

⁸² Vö. Aug. *bapt.* III. 1.

⁸³ Aug. *bapt.* II. 4–5.

⁸⁴ Vö. Cypr. *epist.* 75,25. Ha a pápa nem is közösi tette ki a karthágói püspököt, biztos, hogy fenyegetőzött vele.

és ha nem is lehet tudni, hogy a gyakorlatban hová fajult volna a helyzet a III. században, a donatisták biztosan nem Cyprianus nyomdokain haladtak, amikor Miltiades pápa és az arelatei zsinat döntésével szembeszállva nyíltan szakítottak a katolikus egyházzal. Donatus helyében Cyprianus alighanem ugyanúgy nyilatkozott volna, mint a fenti levelében, csak az „eretnekek” szót cseréli ki *traditorokra*.

*Augustinus harca a donatisták ellen:
gyakorlati tevékenység*

Természetesen nem volt elég csak kidolgozni azokat az érveket, gondolatokat és eszmefuttatásokat, amelyek kellő módon cáfolták a donatizmus tanítását, hanem ugyanilyen fontos volt az is, hogy minél szélesebb körben elfogadják. Augustinusnak, mint püspöknek a végső célja az africai egyházat megosztó viszály felszámolása, a kereszténység egységének helyreállítása volt, és ennek érdekében a teológiai kérdéseken való elmélkedés mellett egyházszerzői, adminisztratív, jogi és politikai módszerek együttes felhasználására kényszerült.

A munkának már püspökké választása előtt nekikezdett: Africába érkezése után azonnal látta, hogy milyen súlyos problémát jelent a tartományban a donatizmus, ezért gyorsan elkezdte felmérni annak hátterét, eredetét, főbb jellemzőit (ezen a téren folyamatosan „továbbképezte” magát az évek során), majd több formában is támadást indított a szakadár mozgalom ellen.

A legnyilvánvalóbb, leglátványosabb és talán a leggyorsabb sikerrel kecsegtető módja a küzdelemnek a nyílt színen, széles közönség előtt folytatott hitvita volt, amiben Augustinus nagy hasznát vehette rétori múltjának, és már keresztényként is rendelkezett e téren tapasztalatokkal, például a manicheusok ellen folytatott küzdelmei révén. A donatistákkal szemben azonban nem igazán sikerült élnie ezzel a lehetőséggel, mert a szakadá-

rok (elsősorban az elkülönülést hangsúlyozó egyházfelfogásuk, de valószínűleg Augustinus szónoki hírneve miatt is) általában visszautasították az ilyen megmérettetésre irányuló felhívást. Ennek híján maradtak az egyoldalú verbális megnyilvánulások, mint a donatizmusról szóló prédikációk a saját hívei előtt, amelyek tartalma előbb-utóbb eljutott az ellenfelek fülébe is; továbbá fontosak voltak azok a négy szemközti vagy szűk körben folytatott beszélgetések, ahol a hippói püspök egy-egy donatista vezetőt próbált rávenni az átállásra, vagy egy prominens katolikus személyiséget, nagybirtokost igyekezett meggyőzni róla, hogy a maga hatáskörében tettekkkel is álljon ki az egyháza mellett, afféle korabeli „*cuius regio, eius religio*” alapon. Ez utóbbi módszerek főleg a donatista-ellenes küzdelmek utolsó szakaszában jártak eredménnyel, mikor a skizmatikusok pozíciói meginogtak a tartományban, s a bizonytalan vezetőknek és híveknek olykor csak egy kis rábeszélés kellett hozzá, hogy megtérjenek.⁸⁵

A küzdelem szóbeli formáinál így fontosabbá váltak az írásbeli megnyilvánulások. Korábban már említettük Augustinus több, igen terjedelmes értekezését, amelyek a donatizmus tanításának egy-egy részét vették részletes vizsgálat alá, hogy azt megcáfolván bizonyítsa a katolikus álláspont igazát. Ezeket a műveket valamilyen konkrét eseményre, általában egy-egy donatista munka megjelenésére reagálva írta, ami egyben eleve megadta számára a kifejtendő témát. Ezen a módon született például a *Contra litteras Petiliani* vagy a *Contra Cresconium grammaticum*, amelyek a szakadár egyház vezéralakjait vették célba. Akadtak azonban önálló munkái is Augustinusnak, például első donatista-ellenes műve, a rímeckben megírt *Psalmus contra partem Donati*, valamint a – mára elveszett – *Contra epistolam Donati*, amely utóbbi a szakadár egyház alapítójának újrakeresztelést védő írásával polemizált, és szintén Augustinus

⁸⁵ LANCEL 2004, 283–284, 452–454.

első művei közé tartozott a témában (bár a donatista-ellenes művek keletkezési sorrendje nem egyértelmű).

Ezek az értekezések rendkívüli alapossággal, számos bibliai idézetre támaszkodva szállnak szembe a donatizmus tanításával, megadva a szakadárokkal folytatott harchoz az elméleti hátteret. Nemcsak a címükben szereplő ellenfeleknek szóltak tehát, hanem a katolikus püspökök és hívek számára is tisztázták a saját egyházuk tanítását, illetve a donatista hívekben is igyekeztek elültetni a kétely magvait. A cél eléréséhez természetesen arra volt szükség, hogy minél nagyobb példányszámban és területen terjesszék őket, és ezt Augustinus valóban igyekezett elérni, bár az írástechnikai és közlekedési nehézségek miatt többször csak meglehetősen késéssel jutottak el művei a célközönséghez, ahogyan őhozzá is a donatisták írásai.⁸⁶

Az értekezésektől némileg eltértek, de legalább ilyen fontos szerepet játszottak a donatizmussal kapcsolatban fogalmazott levelek. Tulajdonképpen minden fent felsorolt módszer képviselője megtalálható közöttük: van, amelyik áttérésre buzdít egy donatistát vagy határozottabb fellépésre egy katolikus hatalmasságot, míg más darabok valamilyen eseményre reflektálnak, például egy circumcelliotámadásra vagy erőszakos templomfoglalásra, megint mások pedig beillenének az értekezések közé is, mert nagy terjedelemben és alaposan kidolgozva foglalkoznak a szakadár mozgalom tanításának és történetének valamely elemével, esetleg annak egészével (ez utóbbi csoportba tartozik az itt bemutatott három levél). Augustinus összességében mintegy harminc éven keresztül írt donatizmussal kapcsolatos levelet, Afrikába való érkezésétől egészen 418-ig, ami önmagában mutatja, hogy mekkora fontossággal bírt számára a tartománybeli egyház egységének helyreállítása.

Önmagukban azonban sem a nyilvános és magánjellegű beszédek, sem pedig az értekezések és a levelek nem bizonyultak elegendőnek hozzá, hogy döntő eredményt érjenek el a sza-

⁸⁶ Vö. Aug. *c. Cresc.* I. 1.

kadárokkal szemben: a donatisták makacsul kitértek a szóbeli párharcok elől, egyszerű jelszavaikra és évszázados, sokszor erőszakos módszereikre támaszkodva pedig azt is megakadályozták, hogy Augustinus érvei kifejtsek hatásukat a hívek körében. Ilyen körülmények között nem maradt más útja a skizma felszámolásának, mint a(z egyház)politikai, adminisztratív eszközök igénybevétele. Ez kezdetben a katolikus püspökök tevékenységének koordinálását jelentette, amelynek legfőbb fórumaként a csaknem minden évben megrendezett zsinatok szolgáltak, amelyeken Augustinus gyümölcsöző együttműködést alakított ki a tartomány legtekintélyesebb püspöki székét, a karthágóit betöltő Aureliusszal.⁸⁷ Ezen gyűlések eredményeként az africai katolikus egyházfők 401-ben több lépésből álló tervet dolgoztak ki az egyház újraegyesítésére: „Tehát úgy láttuk jónak, hogy a zsinat nevében levelet küldjünk az africai hivatalnokokhoz, célszerűnek látván arra kérni őket, hogy ott segítsék közös édesanyánkat, a katolikus egyházat, ahol a püspöki hatalmat meg lehet erősíteni a városokban; azaz bírói hatalmukkal és keresztény hitükből fakadó igyekezettel derítsék ki, hogy mi történt azokon a helyeken, ahol a tőlük⁸⁸ elszakadt maximianisták elfoglalták a templomokat, és hivatalos beszámoló keretében – amint az szükséges – mindenkinek hozzák biztos tudomására.

Továbbá úgy tetszett, hogy leveleket küldjünk testvéreinkhez és püspöktársainkhoz, a legfőképpen pedig az Apostoli Székhez, amit az említett tisztelendő testvérünk és kollégánk, Anastasius foglal el, hogy megtudják, milyen nagy szükség lenne Africában az egyház békéje és haszna miatt arra, hogy a donatisták közül minden papi személy, ha a szándékát helyreigazítván át akar térni a katolikus egyházba, akkor az adott

⁸⁷ A karthágói zsinatokról fennmaradt források összegyűjtve a *Corpus Christianorum Concilia Africae* című kötetében találhatóak meg (MUNIER 1974).

⁸⁸ Tudniillik a donatistáktól.

hely egyházközösségét kormányzó katolikus püspök szándéka és döntése szerint, ha a keresztény béke számára úgy tűnik hasznosnak, a maga rangjában legyen befogadva. [...] Továbbá úgy tetszett, hogy mindezeket elvégezvén a béke és az egység hirdetésére (ami nélkül a keresztény üdvösséget nem lehet elnyerni) a sorainkból követeket is küldjünk a donatisták püspökeihez, ha vannak nekik, illetve a hívekhez, hogy ők mindnyájuknak tudtára adják, mennyire nincs semmi, amit joggal hozhatnának fel a katolikus egyház ellen, a legfőképpen pedig a *gesta municipalia*⁸⁹ révén, szilárd írásos bizonyítékokkal is tegyék világossá mindenki számára, hogy mit műveltek saját skizmatikusaikkal, a maximianistákkal.”⁹⁰

A katolikus püspökök tehát egyrészt megpróbálták kihasználni az ellenfél megosztottságát, egyben rávilágítva a szembenállás legnyilvánvalóbb kifejeződésének, az újakeresztelésnek az értelmetlenségére is (hiszen a maximianistákat újakeresztelés nélkül vették át magukhoz), másrészt a korábbiaknál nagylelkűbb feltételek mellett kínálták fel az áttérés lehetőségét, hiszen a katolikussá lett donatista püspököknek most először nem kellett volna lemondaniuk egyházfői rangjukról. Figyelemre méltó továbbá, hogy az információk begyűjtése során már a világi hatóságok segítségét is igénybe akarták venni, vagyis megtették az első lépéseket a politikai hatalommal való szorosabb együttműködés irányába. A próbálkozás eredményéről azonban semmilyen forrás nem maradt fenn; a későbbi események ismeretében valószínűsíthető, hogy a donatisták részéről szilárd ellenállással találkozott, így az africai püspökök nem tudták elérni a céljukat.

Valószínűleg a próbálkozás kudarcából okulva két évvel később, 403-ban egy sokkal nagyszabásúbb tervet dolgozott ki

⁸⁹ *Gesta municipalia*: a városi hivatalokban szerkesztett közhiteles dokumentumok; itt a feljebb említett, maximianistákkal kapcsolatos jegyzőkönyvekre és beszámolókra utal.

⁹⁰ PL 8. 1198–1199.

a karthágói zsinat, a következő felhívást intézve a donatistákhoz: „Hívjátok össze a tieitek gyűlését, és válasszatok ki magatok közül olyanokat, akikre rábízátok az ügyetek képviselését. Így mi is meg tudjuk tenni ugyanezt, és akkor a mi gyűlésünk-ről is kiválasztunk majd olyanokat, akik majd azokkal, akiket ti kijelöltetek, egy megállapított helyen és időben békésen megvitatnak minden kérdést, ami a ti közösségeteket a miénktől elválasztja.”⁹¹ A katolikus püspökök tehát egyetlen nagy, közös vitára hívták donatista kollégáikat, hogy általánosan és véglegesen eldöntsék, melyik félnek van igaza. Mindazonáltal tisztában voltak vele, hogy nem lesz egyszerű kieszközölni a találkozót. Éppen ezért nem csupán a saját erejükre támaszkodtak, hanem felkérték rá a helyi hatóságokat, mindenekelőtt a tartomány élén álló Septiminus proconsult, hogy működjenek közre a vitameghívás kihirdetésében és annak elérésében, hogy a donatista püspökök valóban meg is jelenjenek a találkozón. Az első lépést illetően nem kellett csalódniuk, Septiminus a legteljesebb támogatásban részesítette a katolikus püspököket, és egy határozott hangvételű utasítást adott ki, amelyben valamennyi városi elöljárót együttműködésre szólította fel. A kezdeményezés azonban most sem járt sikerrel, a donatisták régi, jól bevált eszközükhöz folyamodtak, és halogató taktikába kezdtek, kitérve a hatóságok parancsainak teljesítése elől, míg a radikális elemeknek köszönhetően valóságos erőszakhullám söpört végig a tartományon. Ismét sor került templomfoglalásokra és személyek elleni támadásokra, különösen az áttért donatisták és a katolikus püspökök váltak a circumcelliók célpontjaivá, még magán Augustinuson is megpróbálták rajtaütöni.⁹²

Nyilvánvalóvá vált, hogy az események újra abba a fázisba léptek, mint korábban mindig, amikor határozott donatista-ellenes intézkedésekre került sor. Ha Augustinus és a többi katolikus egyházfő nem akarta, hogy az ő igyekezetük is ugyan-

⁹¹ PL 8. 1201–1202.

⁹² Aug. *enchr.* 17; Possid. *vita Aug.* XII. 1–2.

úgy kudarcba fulladjon, mint elődeiké, ellenszert kellett találniuk a donatisták módszereire, ez pedig csak úgy volt lehetséges, ha szorosabbra fűzik a világi hatóságokkal való kapcsolatokat, és magát a császári udvart beszélik rá, hogy a szakadárrok erőszakosságától vissza nem rettenve, következetesen alkalmazza mindazon törvényeket, amelyeket korábban ellenük hozott. Az africai püspökök végül még ennél is tovább mentek, és 404-ben Ravennába menesztett küldöttségük arra próbálta rávenni az uralkodókat, hogy mindazon törvények hatályát terjessze ki a donatistákra, amelyeket még Theodosius hozott az eretnekek ellen.⁹³ Így Augustinus és társai a vallási viták mellett adminisztratív és gazdasági téren is fel tudtak volna lépni a donatisták ellen, ráadásul olyan eszközökkel, amelyek más csoportok ellen a birodalom többi provinciájában már bizonyítottan eredményesek voltak. A benyújtandó kérelem kardinális pontját a „skizma” és az „eretnekség” kifejezések használata jelentette: míg korábban a donatisták azzal az ürüggyel bújtak ki a törvények hatálya alól, hogy nem eretnekek, Augustinus nagy erőfeszítéseket tett, hogy a donatistákra rábizonyítsa az eretnekséget.⁹⁴ Végül afféle kompromisszumos eredményt ért el: a karthágói zsinat a kérelem megfogalmazása során hol a „skizma vagy eretnekség,” hol egyszerűen a tévedés (*error*) kifejezést használta a donatizmusra. Nem mondták ki nyíltan, hogy eretnekeknek tartanak őket, de a megfogalmazással egyértelművé tették, hogy teológiai besorolásuktól függetlenül Donatus követői ellen akarják felhasználni a törvényeket. Valószínűleg kétszeresen is praktikus megfontolások vezették itt az africai püspököket: egyrészt a tervezett békés egyházegyesítésre készülve nem szerették volna ingerelni a donatistákat a skizma bármi áron való tagadásával, másrészt viszont nem akartak tettet hagyni nekik, hogy a fogalmak csűrésével-csavarásával ismét

⁹³ PL 8. 1203–1204.

⁹⁴ Erről bővebben lásd SCHINDLER 1980.

megpróbálják kikerülni a törvényeket, ezért tettek róla, hogy kellően konkrét legyen a szöveg.

A lényegen azonban a fogalmi problémák nem változtattak. A császári udvar évtizedek óta határozottan ellenségesnek mutatkozott a donatistákkal szemben, akik már többször szembeszegültek a központi hatalommal, és politikai lázadásokban is kompromittálták magukat; a 403–404-ben történt atrocitások pedig, amelyekről a támadásokat túlélte, súlyosan megsebesült katolikus püspökök személyesen számoltak be az udvar előtt, az utolsó cseppet jelentették a pohárban. 405 tavaszán egy kemény hangú egységrendelet érkezett Africába, amely nyíltan célul tűzte ki a donatizmus teljes megsemmisítését.⁹⁵ A több határozatot is magában foglaló „törvénycsomag” a donatistákra is érvényesnek nyilvánított minden eretnek-ellenes intézkedést, és elrendelte az egyház egységének helyreállítását a katolikusok abszolút fősége alatt, az ellenszegülőkre pedig súlyos büntetést szabott ki.⁹⁶

Itt kell megemlíteni azt a problemakört, amely a későbbi évszázadokban az augustinusi hagyomány egyik legnegatívabb motívumát jelentette: a kereszténység és az erőszak viszonyáról vallott felfogását. Abból kiindulva ugyanis, hogy a hatóságok és a katolikus egyház közös donatista-ellenes fellépésének a hippói püspök volt a legfőbb megalapozója, sokan úgy tekintettek Augustinusra, mint aki kidolgozta a kereszténység nevé-

⁹⁵ *Cod. Theod.* XVI. 11,6.: Edictum, quod de unitate per Africanas regiones clementia nostra direxit, per diversa proponi volumus, ut omnibus innotescat Dei omnipotentis unam et veram fidem catholicam, quam recta credulitas confitetur, esse retinendam.

⁹⁶ Vö. *Cod. Theod.* XVI. 5,37–39; 6,3–4. Érdemes megjegyezni, hogy a császári törvényhozás, bár néha kétértelműen fogalmaz a skizma-eretnység besorolásánál (*Cod. Theod.* XVI. 5,54.: Donatistas atque haereticos...), általában hajlik Augustinus álláspontja felé (*Cod. Theod.* XVI. 5,39.: Donatistae superstitionis haereticos...; *Cod. Theod.* XVI. 5,41.: Quicumque igitur haereticorum, sive donatistae sint sive manichaei...), sőt egy helyen nyíltan ki is mondja, hogy skizma helyett eretnekséggé nyilvánítja a mozgalmat: contigit, ut haeresis ex schismate nasceretur (*Cod. Theod.* XVI. 6,4).

ben alkalmazott erőszak ideológiai hátterét, és ezáltal felelőssé vált olyan eseményekért, mint a „hitetlenek” ellen folytatott vallásháborúk, vagy az inkvizíció által végrehajtott üldözések. A kérdéskör komplex elemzése meghaladná a jelen tanulmány kereteit, így itt csak néhány szempontra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek szorosabb kapcsolatban álltak a donatizmus ellen folytatott harccal. Azt le lehet szögezni, hogy az Augustinus által kidolgozott stratégia valóban ellentétben állt azzal az elvvel, amelyet ma a lelkiismereti szabadsághoz való jognak nevezünk, de ez utóbbi nem is lehetett az egyházatya célja, hiszen az „*extra ecclesiam nulla salus*” felfogás talaján állva sokkal fontosabbnak tartotta a donatisták – akár erőszakos – beléptetését az egyházba, mint a teljes döntési és cselekvési szabadságuk biztosítását, amely számára az elkárhozáshoz való szabadságot jelentette. Ugyanezen gondolatmenet szerint azonban az is elképzelhetetlen, hogy Augustinus bármilyen formában támogatta volna az eretnekek vagy a skizmatikusok meggyilkolását, hiszen akkor az üdvösség minden lehetőségét elvették volna tőlük.⁹⁷ Végül, maga Augustinus is tisztában volt az erőszak legalizálásából fakadó veszélyekkel (elég volt csak a donatisták által minduntalan felhánytorgatott *tempora Macariana* eseményekre gondolnia), ezért nagy erőfeszítéseket tett, hogy korlátok közé szorítsa azt, és mind a hatóságok alkalmi túlkapásait megfékezze, mind az alapelveket lefektesse, amelyek – reményei szerint – megóvták volna a kereszténységet attól, hogy az üdvösség hatalmi eszközökkel történő kikényszerítése során a szeretet legfőbbnek tartott parancsát áthágva megengedhetetlen túlzásokba essék.⁹⁸ Torzítás lenne tehát feltétlen pacifistának, a körülmények áldozatának beállítani a hippói püspököt, hiszen határozottan és tudatosan választotta az állam erősza-

⁹⁷ Vö. Aug. *epist.* 101,1.: Sic igitur eorum peccata comescere ut sint quos poeniteat peccasse.

⁹⁸ Lásd például Aug. *epist.* 100, 133, illetve a kötetben bemutatott 93. és 185. levelet is.

kos segítségének igénybevételét, gondosan kidolgozott érvekkel támasztva alá a döntését, de ugyanígy torzítás közvetlenül felelősnek tartani a keresztes hadjáratokért és az eretnekegetésekért is.⁹⁹

Az adott helyzetben mindenesetre eredményesnek bizonyult a császári egységrendelet, és már a kiadását követő hónapok során komoly károkat okozott a donatista egyháznak. Sok templomukat elfoglalták, és a hívők is nagy számban tértek át, sőt, több püspök katolikussá lett, és ők gyakran a teljes gyülekezetüket magukkal vitték. A szakadár vezetők előtt már a következő évre egyértelművé vált, hogy a szokásos módszereik ezúttal nem elegendőek, és ha nem lépnek valamit, a megindult folyamatok rövidesen a donatizmus felszámolásához vezetnek. Ezért a másik eszközükhöz nyúltak, amelyre szintén volt már precedens a donatizmus történetében, azonban már akkor sem bizonyult sikeresnek: 406-ban küldöttséget menesztettek Ravennába, amelynek tagjai kérvényezték, hogy vitát folytathassanak az ott tartózkodó katolikus püspökökkel ügyük megvédelméért érdekében. Ugyanazzal próbálkoztak tehát, mint a szakadást elindító Donatus csaknem száz évvel korábban, de még nála is kevésbé számíthattak kedvező végkimenetelre, hiszen ekkorra mindenki számára világos volt, hogy a császári udvar végérvényesen elkötelezte magát az afrikai kereszténység katolikus főség alatti egyesítése mellett. Maga a próbálkozás tulajdonképpen csak arra volt jó, hogy megmutassa a donatisták kétségbeesését és zavarodottságát, illetve hivatkozási alapot teremtett rá, hogy később, némileg más körülmények között, de megrendezzék az általuk igényelt vitát, noha akkor az már egyáltalán nem állt az érdekükben.

A következő néhány évben a birodalom általános helyzetének bizonytalansága (a kormányzást ténylegesen kézben tartó Stilicho bukása, Alarik gót uralkodó Róma elleni támadá-

⁹⁹ A kérdésről bővebben lásd például BROWN 1972; SMITHER 2006; GADDIS 2005, 103–150.

sa) akadályozta a donatizmus elleni további hatékony lépések megtételét, de 410 végére valamelyest rendeződtek a viszonyok, és Honorius császár újabb rendeletet adott ki, amelynek kézbesítőjét, Marcellinust mint császári küldöttet a kellő joggal felruházva arra utasította, hogy szervezzék meg egy általános zsinatot Karthágóban, amelyen mind a donatista, mind a katolikus püspökök teljes létszámban képviseltetik magukat, és az összes vitás kérdést tisztázva állítsa helyre az egyház egységét.¹⁰⁰ Megtette tehát azt a lépést, amire korábban mind a katolikus, mind a donatista fél felkérte, de az intézkedés valójában csak a katolikusok számára volt kedvező. Már eleve el volt döntve ugyanis, hogy a „vita” győztesei a katolikusoknak kell lenniük,¹⁰¹ és erről a donatista püspököknek is tudomásuk volt, mivel azonban négy éve ők kérvényezték a vitát, ráadásul a zsinat idejére felfüggesztették az ellenük hozott törvények végrehajtását, ezért nem volt jobb megoldás a számukra, mint engedelmessé válni a felhívásnak. Így kerülhetett sor 411 júniusában az afrikai kereszténység korai történetének egyik legnagyobb szabású eseményére, amely a donatizmus elleni küzdelem utolsó felvonását jelentette.¹⁰²

A Karthágóban rendezett zsinaton valóban megjelent a *diocesis* csaknem minden püspöke mindkét fél részéről, hogy eldöntsék a tartománybeli egyház sorsát. Azonban csak Augustinus és a katolikusok célja volt, hogy érdemi vitát folytassanak a két felekezetet elválasztó lényegi kérdésekről, míg a Petilianus és Primianus püspökök vezette donatisták inkább afféle „obstrukcióra” törekedtek, jogi és az ügymenetet érintő kifogásokkal próbálva meg húzni az időt. Igyekeztek ugyan tényleg hosszúra nyújtotta tárgyalásokat, és néhány fontos egyház-

¹⁰⁰ LANCEL 1972, 4.

¹⁰¹ Uo.: una sit omnium et manifesta sententia catholicae legis plenam veritatem recto hominum cultu et caelesti sententia comprobata...

¹⁰² A karthágói zsinat lefolyásáról lásd a zsinathoz kapcsolódó dokumentumok kiadását (LANCEL 1972), illetve maga Augustinus is készített egy összefoglalást az eseményekről (Aug. *adv. Don.*).

történeti forrás létrejöttét eredményezte (mint például a két oldal püspökeinek teljes névsora, a székhelyükkel együtt), de nem sikerült megakadályozniuk, hogy az érdemi problémák is sorra kerüljenek. Augustinus a legszélesebb nyilvánosság előtt fejthette ki a leveleiben, prédikációiban és értekezéseiben már többször elhangzott érveit, amelyekkel tételesen megcáfolta a szakadók egyházfelfogását és a vele kapcsolatos tanításokat, például az újrakeresztelést és az *ex opere operato*-elv tagadását. Sor került a skizma keletkezésével és történetével kapcsolatos hivatalos dokumentumok felolvasására is, amelyek egyértelműen bizonyították, hogy sem Caecilianus, sem az őt felszentelő püspökök nem voltak hittagadók, ettől függetlenül viszont mindkét oldalon akadtak olyan papok, akik ténylegesen elkövették a szentségtörő vétket; a donatisták tehát még a saját felfogásuk szerint sem nevezhették magukat az igazak és bűntelenek egyházának. Június 26-án a császári küldött így meghozhatta döntését a szakadás felszámolásáról: szinte pontosan száz évnyi fennállás után a donatizmus végérvényesen vereséget szenvedett.¹⁰³

Ami a mozgalom történetéből hátravolt, csak afféle utóvédharcot jelentett, ha mégoly véres atrocitásokban nyilvánult is meg. Az eddig is nagy számban megtérő donatisták a zsinatot követő években tömegesen csatlakoztak a katolikus egyházhoz, amire csak még jobban ösztökélték őket az egymás után kiadott, egyre súlyosabb büntetéseket kilátásba helyező császári törvények.¹⁰⁴ A papok számára további motivációt jelentett a katolikusok azon döntése, hogy az áttérésük után megtarthatták rangjukat.¹⁰⁵ A legfanatikusabb püspökök és a circumcelliók egy része azonban a végsőkéig kitartott, folytatva gyilkos és öngyilkos támadásait, amelyeknek egykori hitsorsosaik

¹⁰³ Aug. *adv. Don.* III. 43.: omnia tamen veraciter posuit, confutatos a catholicis Donatistas omnium documentorum manifestatione pronuntians.

¹⁰⁴ *Cod. Theod.* XVI. 5,52; 54–56.

¹⁰⁵ Vö. Aug. *epist.* 185,44–47.

és katolikus püspökök éppúgy áldozatul estek, mint a karthágói zsinatot megszervező Marcellinus.¹⁰⁶ Egyre szűkült azonban a mozgásterük, s az utánpótlás alapjául szolgáló hívő tömegek elapadásával rövidesen a tartomány félreeső vidékeire szorultak vissza. 420 után a donatisták már nem szerepelnek az írott forrásokban; ha maradt is néhány jelentéktelen közösségük, azok eltűntek a következő évtizedek viharos történelmi eseményeinek következtében.¹⁰⁷

Összegzés:

Augustinus donatista-ellenes harcának mérlege

391-től 418-ig, a *Psalmus contra partem Donati* megírásától a 185. levél elküldéséig több mint negyed évszázad telt el; Augustinus semelyik más ellenfelével szemben nem kényszerült ilyen hosszú küzdelemre, senkiről nem írt annyi értekezést, levelet és prédikációt, mint a donatistákkal kapcsolatban. A mennyiség mellett minőségileg is széles spektrumot ölel fel a donatista-ellenes munkássága: aktuális kérdésekkel kapcsolatos szentbeszédék és üzenetek éppúgy akadnak a művei között, mint nagyívű vitairatok vagy propagandisztikus jellegű költemények. Mindehhez hozzá kell venni a gyakorlati tevékenységet is, azt a hihetetlen mértékű igyekezetet, amellyel éveken-évtizedeken át fáradozott a katolikus ügy diadaláért. Folyamatosan járta egyházmegyéjét, találkozott papjaival és befolyásos világiakkal, szervezte püspöktársai tevékenységét a zsinatokon, kereste a megfelelő kapcsolatfelvételi és meggyezési lehetőségeket szakadár ellenfeleivel. Összességében elmondható, hogy az élete során őt ért valamennyi kihívás közül talán a donatizmus állította Augustinust a legnagyobb

¹⁰⁶Lásd például Aug. *epist.* 133–134, 139, 173.

¹⁰⁷VI. Gergely pápa idején keletkezett néhány levél, amelyek az afrikai donatistákról szólnak, tehát a VI–VII. század fordulóján egyes periférikus területeken fennmaradt, esetleg újra felütötte a fejét a mozgalom; az arab hódítás azonban bizonyosan véget vetett neki.

próbatétel elé, hiszen arra kényszerítette, hogy mind teológus-íróként, mind lelkipásztorként, mind egyházpolitikusként a lehető legtöbbet nyújtsa. Ennek köszönhető viszont az is, hogy életének és munkásságának ezen szegmense háttérbe szorult az utókor emlékezetében, hiszen az africai egyház egységéért vívott küzdelem olyan mélyen gyökerezett a kor társadalmi-politikai-gazdasági viszonyaiban, hogy – bár a hippói püspök itt is kidolgozott néhány maradandó jelentőségű teológiai érvet – a későbbi évszázadok olvasói nehezebben tudtak azonosulni a donatista-ellenes művekben leírtakkal, mint azokkal a gondolatokkal, amelyeket például a *Confessiones*-ben fogalmazott meg az általános emberi természettel kapcsolatban. Mindazonáltal nem szabad alábecsülni a donatisták ellen vívott küzdelem értékét: Augustinus főszerepet játszott egy olyan probléma felszámolásában, amely nemcsak az africai egyház helyzetére, hanem a tartomány életének minden aspektusára hatással volt, és súlyosan fenyegette a birodalom egyetlen olyan részének stabilitását, amelyet addig megkíméltek a külső támadások. Természetesen nem állíthatjuk, hogy Augustinus nélkül megmaradt volna az egyházszakadás, de a tevékenységével mindenképpen előmozdította annak felszámolását. Az általa vívott küzdelemről fennmaradt források megismerése így többféle haszonnal is jár az olvasó számára, hiszen amellett, hogy egy rendhagyó vallási konfliktus részleteibe nyer betekintést, jobban megismerheti a korabeli általános történelmi viszonyokat, továbbá Augustinust, az egyházatyát és teológiai gondolkodót gyakorlati szempontokhoz igazodó felelős vezetőként láthatja megnyilatkozni.

Bibliográfia

- ALFÖLDY G. (2002²), *Római társadalomtörténet*. Budapest.
- BAÁN I. (2020), *Caesareai Euszebiosz egyháztörténete*. (Ókori keresztény írók 3). Budapest.
- BARNES T. D. (1982), *The New Empire of Diocletian and Constantine*. Cambridge, Mass.
- BÉVENOT M. (1954), 'Primatus Petro datur.' Cyprian on the Papacy. *JThS* 5, 19–35.
- BIRLEY, A. R. (1987), Some Notes on the Donatist Schism. *LibStud* 18, 29–41.
- BRENT, A. (2010), *Cyprian and Roman Carthage*. Cambridge – New York.
- BROWN, P. (1963), Religious Coercion in the Later Roman Empire. The Case of North Africa, *History* 48, 283–305.
- BROWN, P. (1972), St. Augustine's Attitude to Religious Coercion. In: Brown, P. (ed.): *Religion and Society in the Age of Saint Augustine*. London, 260–278.
- BROWN, P. (2003), *Szent Ágoston élete*. Budapest.
- CAMERON, M. (2001), Augustine's Use of the Song of Songs Against the Donatists. In: van Fleteren, F. (ed.): *Augustine: Biblical Exegete*. (Collectanea Augustiniana). New York, 99–128.
- CHADWICK, H. (2009), *Augustine of Hippo: A Life*. Oxford.
- CORCORAN, J. A. (1997), *Augustinus Contra Donatistas*. Donaldson, Ind.
- DAUR, K. D. (2004), *Augustinus: Epistulae I–LV*. (CCSL 31). Turnhout.
- DAUR, K. D. (2005), *Augustinus: Epistulae LVI–C*. (CCSL 31A). Turnhout.

- DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (2004), *Hítvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest.
- DUNN, G. D. (2004A), Heresy and Schism According to Cyprian of Carthage. *JThS* 55, 551–574.
- DUNN, G. D. (2004B), *Tertullian*. (Early Church Fathers 11). London.
- EYL, J. (2015), Optatus’s Account of Lucilla in Against the Donatists, or, Women Are Good to Undermine With. In: HARVEY, S. A. – DESROSIERS, N. P. – LANDER, S. L. – PASTIS, J. Z. – ULLUCCI, D. (eds.): *A Most Reliable Witness. Essays in honor of Ross Shepard Kraemer*. (Brown Judaic Studies 358) Providence, 155–164.
- FREND, W. H. C. (1985), The Donatist Church – Forty Years On. In: W. H. C. Frend: *Archaeology and History in the Study of Early Christianity*. London, 70–84.
- FREND, W. H. C. (1997), Donatus ‘paene totam Africam deceptit.’ How? *JEH* 48, 611–627.
- FREND, W. H. C. (2003²), *The Donatist Church*. Oxford.
- GADDIS, M. (2005), *There Is No Crime for Those Who Have Christ*. (Transformation of the Classical Heritage 39). Berkeley.
- GOLDBACHER, A. (1898), *Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi Epistulae. Pars II* (CSEL 34). Wien.
- HAVAS L. – HEGYI W. GY. – SZABÓ E. (2007), *Római történelem*. Budapest.
- HOGREFE, A. (2009), *Umstrittene Vergangenheit: Historische Argumente in der Auseinandersetzung Augustins mit den Donatisten*. Berlin.
- KELEHER, J. P. (1961), *Saint Augustine’s Notion of Schism in the Donatist Controversy*, Mundelein.
- KRIEGBAUM, B. (1987), *Kirche der Traditoren oder Kirche der Märtyrer? Die Vorgeschichte des Donatismus*. Innsbruck – Wien.
- KRIEGBAUM, B. (1995) = *TRE*, s. v. *Optatus von Mileve* (4. Jh.), 300–302.

- LANCEL, S. (1972), *Actes de la Conférence de Carthage en 411. I-II.* (SC 194–195) Paris.
- LANCEL, S. (2004), *Szent Ágoston.* Budapest.
- LENSKI, N. (2016), Imperial Legislation and the Donatist Controversy. From Constantine to Honorius In: Miles, R. (ed.): *The Donatist Schism: Controversy and Context.* Liverpool, 166–220.
- LEWIS, G. R. (1971), Violence in the Name of Christ: The Significance of Augustine’s Donatist Controversy for Today, *Journal of the Evangelical Theological Society* 14, 2. 103–110.
- LÖHR, W. (2003) = RGG s. v. Optatus von Mileve, 595–596.
- MANDOUZE, A. (1982), *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire. I. Prosopographie de l’Afrique Chrétienne (303–533).* Paris.
- MAZZUCCO, C. (1993), *Ottato di Milevi in un secolo di studi: problemi e prospettive.* Bologna.
- MECONI, D. V. – STUMP, E. (2014²), *The Cambridge Companion to Augustine.* Cambridge.
- MIGNE, J.-P. (1844), *Patrologia Latina. VIII.* Paris.
- MONCEAUX, P. (1901–1923), *Histoire littéraire de l’Afrique chrétienne depuis les origines jusqu’à l’invasion arabe. I–V.* Paris.
- MUNIER, C. (1974), *Concilia Africae A. 345 – A. 525.* (CCSL 149). Turnhout.
- OSBORN, E. (2001), *Tertullian, First Theologian of the West.* Cambridge.
- PAAS, S. (2005), *A Conflict on Authority in the Early African Church: Augustine of Hippo and the Donatists.* Zomba.
- PAPANDREA, J. L. (2011), *Novatian of Rome and the Culmination of Pre-Nicene Orthodoxy.* (Princeton Theological Monograph Series 175). Eugene.
- PARK, J.-E. (2013), Lacking Love or Conveying Love? The Fundamental Roots of the Donatists and Augustine’s Nu-

- anced Treatment of Them, *The Reformed Theological Review*, 72, 103–121.
- POTTIER, B. (2016), Circumcelliones, Rural Society and Communal Violence in Late Antique North Africa. In: MILES, R. (ed.): *The Donatist Schism: Controversy and Context*. Liverpool, 142–166.
- QUASTEN, J. (1962) = *LThK*², s. v. *Novatianismus*, 1062–1064.
- RANKIN, D. (2004), *Tertullian and the Church*. Cambridge.
- REBILLARD, É. (2016), Augustine in Controversy with the Donatist before 411. In MILES, R. (ed.): *The Donatist Schism: Controversy and Context*. Liverpool, 297–317.
- RUBIN, Z. (1995), Mass Movements in Late Antiquity — Appearances and Realities. In: RUBINSOHN, I. – MALKIN, Z. W. (eds.): *Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor of Zvi Yavetz*. (Mnemosyne. Supplementum 139). Leiden – New York – Köln, 129–187.
- RUSSELL, F. H. (1999), Persuading the Donatists: Augustine’s Coercion by Words. In: KLINGSHIRN, W. E. (ed.): *Limits of Ancient Christianity: Essays on Late Antique Thought and Culture in Honor of R. A. Markus*. Ann Arbor, 115–130.
- SCALISE, C. J. (1996), Exegetical Warrants for Religious Persecution: Augustine vs. the Donatists, *Review & Expositor* 93, 497–506.
- SCHINDLER, A. (1980), Die Unterscheidung von Schisma und Häresie in Gesetzgebung und Politik gegen den Donatismus. In: DASSMANN, E. – FRANK, K. S. (Hrsg.): *Pietas. Festschrift für Bernhard Kötting*. (Jahrbuch für Antike und Christentum. Ergänzungsband 8). Münster in Westfalen, 228–236.
- SHAW, B. D. (1995), *Rulers, Nomads and Christians in Roman North Africa*. London.
- SHAW, B. D. (2004), Who were the Circumcellions? In: MERRILLS, A. H. (ed.): *Vandals, Romans and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa*. London, 227–258.

- SHIMMYO, T. T. (1991), St Augustine’s Treatment of the Donatist Heresy: An Interpretation, *Patristic and Byzantine Review* 10, 173–182.
- SMITHER, E. L. (2006), *Persuasion or Coercion: Augustine on the State’s Role in Dealing with Other Religions and Heresies*. Faculty Publications and Presentations, Paper 14. http://digitalcommons.liberty.edu/lts_fac_pubs/14 (Letöltés: 2018. 12. -15.)
- SZABÓ Á. Á. (2014), *Szent Cyprianus levelezése*. (Ókeresztény örökségünk 19). Budapest.
- TESKE, R. (2001), *Augustinus: Letters*. (The works of Saint Augustine. A translation for the 21th century). New York.
- TILLEY, M. A. (1997), *The Bible in Christian North Africa: The Donatist World*. Minneapolis.
- VANYÓ L. (1997), *Az ókeresztény egyház irodalma I. Az első három század*. Budapest.
- VANYÓ L. (2000), *Az ókeresztény egyház irodalma*. Budapest.
- VESSEY, M. (ed.) (2012), *A Companion to Augustine*. Malden–Oxford.
- VOGT, H. J. (1968), *Coetus Sanctorum. Der Kirchenbegriff des Novatian und die Geschichte seiner Sonderkirche*. (Theophaneia 20). Bonn.
- WIJNENDAELE J. W. P. (2016), *The Last of the Romans: Bonifatius – Warlord and Comes Africae*. New York.
- ZIWSA, K. (1893), *Optatus Milevitanus: Contra Parmenianum Donatistam, Appendix decem monumentorum veterum*. (CSEL 26). Wien.

EPISTULA XLIII.

Dominis dilectissimis et merito praedicandis fratribus
Glorio, Eleusio, Felicibus, Grammatico
et caeteris quibus hoc gratum est, Augustinus

- 1 1. Dixit quidem apostolus Paulus: *Haereticum hominem post unam correptionem devita, sciens quia subversus est eiusmodi, et peccati et est a semet ipso damnatus.* Sed qui sententiam suam, quamvis falsam atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt, praesertim quam non audacia praesumptionis suae pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quaerunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati cum invenerint, nequaquam sunt inter haereticos deputandi. Tales ergo vos nisi esse crederem, nullas fortasse vobis litteras mitterem, quamquam et ipsum haereticum quamlibet odiosa superbia tumidum, et pervicacia malae contentionis insanum sicut vitandum monemus, ne infirmos et parvulos fallat, ita non abnuimus quibuscumque modis possumus corrigendum. Unde factum est ut etiam ad nonnullos Donatistarum primarios scriberemus, non communicatorias litteras quas iam olim propter suam perversitatem ab unitate catholica,

2 Glorio] glorie **M** | Eleusio] uliosio **M** 3 post caeteris] *add.* omnibus **am** 6 damnatus] damnat *m.* 2 damnatus **P** 7 atque] adque **M** 9 in errorem] interrogarem **MF** ut interrogarem **A** 12 ergo vos] nisi vos **M** | nullas] nulla **A** 12–13 vobis litteras] litteras vobis **P** 16 possumus] possumus **MFA** 18 communicatorias] communitorias **A**

43. levél [1]

Igen szeretett és testvéreinknek méltán nevezendő
Gloriusnak, Eleusiusnak, Felixnek, Grammaticusnak [2]
és akik ezt szívesen fogadják, Augustinus üdvözlését küldi

1. Pál apostol ezt mondta: *Az eretnek embert egy intés után kerül, tudva, hogy mivel az ilyen romlott, vétkezik, és saját maga ítéli el önmagát.*¹ De az olyan embert, aki nem makacs lélekkel védelmezi véleményét, még ha hamis és helytelen is az; kiváltképp ha arra nem saját vakmerő feltételezése révén jutott, hanem félrevezetett és tévedésbe esett szüleitől kapta, az igazságot pedig óvatos aggodalommal keresi, és kész arra, hogy javítsa hibáját, miután felismerte – az ilyen embert semmiképpen sem kell az eretnekek közé számítani. [1] Ha nem gondolnám azt, hogy ti ilyenek vagytok, talán nem is írnék levelet nektek. Ahogyan egy eretnek esetében is, akit gyűlöletes gőg tesz felfuvalkodottá, és aki esztelenül kitart rossz szándékában, másokat figyelmeztetünk, hogy kerüljék el, nehogy félrevezesse a gyöngéket és a tapasztalatlanokat, úgy azt sem tagadjuk, hogy nekünk minden lehetséges módon meg kell javítanunk. [2] Ezért még a donatisták néhány vezetőjének is írtunk, bár nem hivatalos levelet [3], ugyanis illet az egész földkerekségen elterjedt katolikus egyháztól romlottságuk miatt már régóta nem

¹ Tit 3,10–11. Augustinus a Vulgatától némileg különböző módon idézi a szentírási szöveget, ennek megfelelően módosítottunk a fordításon.

quae toto orbe diffusa est, non accipiunt, sed tales privatas quilibus nobis uti etiam ad paganos licet. Quas illi etsi aliquando legerunt, respondere tamen eis sive noluerunt, sive, ut magis creditur, nequiverunt. Ubi nobis satis visum est implevisse nos officium caritatis, quam non solum nostris sed et omnibus nos debere Sanctus Spiritus docet, qui nobis ait per Apostolum: *Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat in caritate in invicem et in omnes.* Monet etiam alio loco in modestia corripiendos diversa sentientes: *Ne forte, inquit, det illis Deus paenitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso in ipsius voluntatem.*

2. Haec praelocutus sum, ne quis me existimet impudentius vobis quam prudentius scripta misisse, et hoc modo vobiscum de negotio animae vestrae aliquid agere voluisse, quia nostrae communionis non estis; cum tamen si de negotio fundi aut alicuius pecuniariae litis dirimendae vobis aliquid scriberem, nemo fortasse reprehenderet. Usque adeo carus est hic mundus hominibus et sibimet ipsi viluerunt! Erit igitur mihi ad defensionem testis haec epistola in iudicio Dei, qui novit quo animo fecerim, et qui dixit: *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur.*

2 3. Ergo, ut meminisse dignamini, cum essemus in vestra civitate, et nonnulla vobiscum de communione christianae unitatis ageremus, prolata sunt a partibus vestris gesta quaedam, quibus recitatum est quod septuaginta ferme episcopi Caecilianum, quondam nostrae communionis episcopum Carthaginiensis Ecclesiae, cum suis collegis et ordinatoribus damnaverunt. Ubi etiam Felicis Aptungitani causa multo prae caeteris

2 uti] ut **A** 6 Sanctus Spiritus] spiritus sanctus **AR** 11 captivati] captivitati **MF** 12 haec] hoc **R** 18 viluerunt] viluerat **A** | erit] terit **F** terret **M** | igitur] ergo **am** 19 ad defensionem] *om.* **R** 20 quia ipsi] ipsi *om.* **M** 24 partibus vestris] vestris *om.* **A** 26–27 Carthaginiensis] carthaginiensis **ARam** 28 Aptungitani] autumnitani **a**

kaptak, hanem olyan magánlevelet, amit még pogányoknak is küldhetünk. Ám ha még olvasták is valamikor ezeket a leveleket, azokra vagy nem akartak válaszolni, vagy ami hihetőbb, nem tudtak. Úgy vélem, ezekben az esetekben eleget tettem a szeretet ama kötelességének, amivel a Szentlélek tanítása szerint nemcsak a sajátjaink, hanem mindenki iránt tartozunk. Hiszen ezt mondja nekünk az Apostol által: *Titeket pedig gyarapítson az Úr, szeretetben egymás és mindenki iránt.*² Egy másik helyen arra figyelmeztet, hogy mértékletesen kell megrónunk azokat, akik más véleményen vannak: *hátha egyszer töredelmet ad nekik is Isten az igazság megismerésére, és magukhoz térnek az ördög kelepccéjéből, aki fogva tartja őket a maga kedvére.*³

2. Mindezt azért bocsátottam előre, hogy senkise gondolja azt, hogy netán arcátlanságból, s nem pedig megfontolságból küldtem ezt a levelet, és így akartam foglalkozni veletek lelkeitek ügyében, mivel nem vagytok velünk közösségben [1]. Ám ha egy telek, vagy valamilyen pénzügyi vita elrendezésében írnék nektek, talán senki sem róna meg. Ilyen drága a világ az embernek, és ilyen kevésre becsüli önmagát! Ez a levél tehát ügyünkben a védelem tanúja lesz Isten előtt, aki jól tudja, hogy milyen lélekkel írom, és aki így szólt: *Boldogok a békeszerzők, mert őket Isten fiainak fogják hívni.*⁴

3. Tehát ahogyan méltóztattok emlékezni arra, amikor városotokban voltunk, és a keresztény egység közösségét érintő némely dologról tárgyaltunk, előhozattok néhány jegyzőkönyvet, amelyből felolvastátok, hogy mintegy hetven püspök elítélte a karthágói egyház egykori püspökét, a mi közösségünkbe tartozó [1] Caecilianust, és püspöktársait, valamit azokat, akik felszentelték. [2] Ebben a jegyzőkönyvben Abthungni

² 1Tessz 3,12. Augustinus eltér a Vulgata szövegétől.

³ 2Tim 2,25–26.

⁴ Mt 5,9.

invidiosius et criminosius ventilata est. Quae cum essent cuncta
perfecta, respondimus non esse mirandum, si homines qui tunc
illud schisma fecerunt, non sine confectione gestorum eos, in
quos fuerant ab aemulis et perditis concitati, absentes causa
incognita temere damnandos esse putaverunt; nos autem alia
habere gesta ecclesiastica, in quibus Secundus Tigisitanus, qui
tunc agebat in Numidia primatum, praesentes et confessos tra-
ditores reliquit Deo iudicandos, et eos in episcopalibus sedibus
sicuti erant manere permisit, quorum nomina inter damnato-
res Caeciliani numerantur, cum etiam Secundus ipse concilii
eiusdem principatum teneret, ubi absentes quasi traditores per
eorum sententias damnavit, quibus praesentibus et confessis
ignovit.

4. Deinde diximus aliquanto post Maiorini ordinationem,
quem contra Caecilianum nefario scelere levaverunt, erigen-
tes altare contra altare, et unitatem Christi discordiis furialibus
dissipantes, eos petisse a Constantino tunc imperatore iudices
episcopos, qui de suis quaestionibus quae in Africa exortae pa-
cis vinculum dirimebant arbitro medio iudicarent, quod post-
eaquam factum est praesente Caeciliano et illis qui adversus
eum navigaverant, iudicante Miltiade tunc Romanae urbis epi-
scopo cum collegis suis, quos ad preces Donatistarum miserat
Imperator, nihil in Caeciliano probari potuisse, ac per hoc il-
lo in episcopatu confirmato Donatum qui adversus eum tunc
aderat improbatum. Quibus peractis rebus cum illi omnes in
pertinacia scelestissimi schismatis permanerent, post apud Are-
latum memoratum imperatorem eandem causam diligentius

1 quae] qua **F** 4 causa] causas **MFA** 5–6 alia habere] habere alia
am 6 Tigisitanus] tigistanus **A** 8 reliquit Deo iudicandos] reliquit
indicandos **A** 9 quorum nomina inter] nomen cum inter **A** 10 ipse]
ipsi **FA** 17 petisse] petisse **m** 19 arbitro] arbitri **M** 21 Miltiade]
melchiade **amg** melciade **R** militiade **M** miltiade **F** miptiade **A** 22 quos]
quod **A** | miserat] miserant **F** 23 nihil in Caeciliano] in caeciliano
[Caecilianum **m**] nihil **am** | probari potuisse] probari potuisset **MFAR**,
potuit probare potuisset **P** 27 memoratum imperatorem] imperatorem
memoratum **M**

Felix ügyét is emlegették, a többtől sokkal gyűlölködőbb és vádaskodóbb hangnemben. Miután mindezt felolvasták, azt válaszoltuk, hogy nem csoda, ha azok az emberek, akik akkor azt a szakadást előidéztek, még a jegyzőkönyvek meghamisítása árán is, úgy gondolták, hogy ellenfeleiket, akik ellen irigy és gonosz emberek feltűzelték őket, amazok távollétében, az ügyet meg sem vizsgálva, ok nélkül el kell ítélni. Nekünk azonban birtokunkban vannak más egyházi jegyzőkönyvek is, amelyek szerint Secundus, Tigisis püspöke, aki abban az időben Numídia legfőbb egyházi méltósága volt, azokat, akik jelen voltak és megvallották, hogy hittagadók [3], Isten ítéletére bízta, és engedélyezte, hogy maradjanak meg püspöki székükben, amit akkor birtokoltak. Az ő neveik fel vannak sorolva Caecilianus elítélői között, és maga Secundus is elnökkölt ugyanezen a zsinaton, amelyen a távollévőket elítélte, hogy hittagadók, azok véleménye alapján, akiknek megbocsátott, mikor megjelentek és bevallották ezt a bűnt. [4]

4. Azután azt is elmondtuk, hogy nem sokkal Maiorinus felszentelése után, akit istentelen bűn révén emeltek fel a püspökségre Caecilianusszal szemben, oltárt állítván az oltár ellen, és dühöngő viszályal rombolva szét a keresztény egységet, kérelmet nyújtottak be az akkori uralkodóhoz, Constantinushoz, hogy jelöljön ki püspököket bírának, hogy döntőbíróként ítéljenek azon kérdéseiket illetően, amelyek Africában felmerültek és szétszaggatták a béke kötelékeit. Miután ez megtörtént, Caecilianusnak és azoknak a jelenlétében, akik azért hajóztak oda, hogy bevádolják őt, (Róma akkori püspöke, Miltiades [1] volt az ügy bírása azon ülnökök társaságában, akiket a donatisták kérésére a császár küldött), semmit sem tudtak Caecilianus ügyében bizonyítani; és ezért, míg Caecilianust püspöki székében megerősítették, Donatust, aki akkor ellenfeleként jelen volt, elítélték. [2] Miután e dolgok meg-

examinandam terminandamque curasse, illos vero ab ecclesiat
stico iudicio provocasse, ut causam Constantinus audiret; quo
posteaquam ventum est, utraque parte assistente innocentem
Caecilianum fuisse iudicatum, et illos recessisse superatos, et
in eadem tamen perversitate mansisse; nec de Felicis Aptungi
tani causa negligentiam consecutam, sed ad eiusdem principis
iussionem proconsularibus gestis etiam ipsum fuisse purgatum. 5

5. Sed quia haec omnia dicebamus tantum, non etiam lege
bamus, minus profecto vobis agere videbamus quam de nostra
exspectabatis instantia. Quod ubi sensimus, ad ea quae legen
da promiseramus non distulimus mittere. Quae omnia, dum
excurrimus ad Ecclesiam Gelizitanam, inde ad vestrum oppi
dum reversuri, bidui non pleni intermissione venerunt atque,
ut nostis, quantum tempus admisit, uno die recitata sunt vo
bis: primo ubi Secundus Tigisitanus confessos traditores a col
legio suo remove non ausus est, cum quibus postea non con
fessum et absentem Caecilianum aliosque suos collegas dam
nare ausus est; deinde gesta proconsularia ubi Felix diligen
tissimo examine probatus est innocens. Haec ante meridiem
vobis lecta esse meministis; post meridiem vero recitavimus
preces eorum ad Constantinum, datisque ab eo iudicibus ge
sta ecclesiastica in Romana urbe habita, quibus illi improba
ti sunt, Caecilianus autem in episcopali honore firmatus; po
stremo Constantini imperatoris litteras, quibus omnia multo
maxime testatissima claruerunt. 20
25

1 examinandam terminandamque] examinandamque (terminandamque
om.) **A** | curasse] curesse **F** 2 causam Constantinus] constantinus cau
sam **R** 5 tamen] tamen *om.* **A** | Felicis] filicis **F** 5–6 Aptungitani]
autumnitani *codd.* **a** 10–11 quod ... mittere] *om.* **R** 12–13 oppi
dum] opidum **M** 13 intermissione] intermissioni **FA** 15 a] ac **A**
23 episcopali] episcopalia **F** 25 testatissima] testissima **M**

történtek, mivel ők mindannyian megmaradtak a bűnös szakadás makacosságában, az említett uralkodónak gondja volt arra, hogy később Arelatében [3] ugyanezt az ügyet gondosabban megvizsgálják és lezárják, ők azonban az egyházi bíróságnál elérték, hogy Constantinus meghallgassa ügyüket. S amikor erre az ülésre sor került, mindkét fél jelenlétében Caecilianust ártatlannak nyilvánították, ők pedig alulmaradva visszavonultak, ám megmaradtak ugyanabban az eltévelyedésben. Abthungni Felix dolgáról sem feledkeztek meg, de az ugyanezen császár parancsára lefolytatott proconsuli vizsgálat után őt is felmentették.

5. Minekutána mindezt csak elmondtuk, ám nem olvastuk fel, úgy tűnt, hogy kevesebbet teszünk, mint amit szavaink hevessége nyomán vártatok. Mihelyt ezt megtudtuk, nem késlekedtünk elküldeni azokért a feljegyzésekért, amelyek felolvasását megígértük. Míg mi elsiettünk a geliziai egyházhoz, és onnan készültünk visszatérni városotokba, még két egész nap sem telt el, és az összes jegyzőkönyv megérkezett. Mint tudjátok, ahogy az idő engedte, egy nap alatt felolvasták nektek. Először is azt, hogy Secundus, Tigisis püspöke nem merte elmozdítani hivatalukból azokat, akik bevallották, hogy hittagadók, habár később el merte ítélni velük együtt Caecilianust, aki nem vallotta be, hogy hittagadó, és nem is volt jelen, továbbá más püspöktársait is. Azután felolvasták a proconsuli jegyzőkönyveket, amelyek szerint Felix alapos vizsgálat után ártatlannak bizonyult. [1] Még emlékezhetek rá, mindezt dél előtt olvasták fel nektek, dél után pedig felolvastuk a Constantinushoz intézett kéréseiket, és – miután ő kijelölte a bírákat – a Róma városában történt egyházi jegyzőkönyveket, amelyek elítélték a donatistákat, Caecilianust viszont megerősítették püspöki tisztségében. Végül pedig felolvastuk Constantinus császár leveleit, amelyek mindent a legnyilvánvalóbb módon tanúsítottak.

- 3 6. Quid vultis amplius, homines; quid vultis amplius? Non de auro et argento vestro agitur; non terra, non praedia, non denique salus vestri corporis in discrimen vocatur. De adipiscenda vita aeterna et fugienda morte aeterna compellamus animas vestras. Expergiscimini aliquando! Non in aliqua ob- 5
scura quaestione versamur, non recondita secreta rimamur, quibus penetrandis vel nulla vel rara humana corda sufficiant; res in aperto est. Quid eminentius? Quid cernitur citius? Dicimus temerario concilio quamlibet numerosissimo innocentes absentesque fuisse damnatos. Probamus hoc proconsularibus 10
gestis, quibus ab omni traditionis crimine alienus iudicatus est ille, quem maxime criminis a vestris prolata concilii gesta sonuerunt. Dicimus a traditoribus confessis in eos qui traditores dicerentur dictas fuisse sententias. Probamus hoc ecclesiasticis gestis ubi nominatim declarantur, in quibus 15
Secundus Tigisitanus ea quae cognovit, velut contuitu pacis ignovit, et cum quibus postea <quae> non cognovit discissa pace damnavit. Unde apparuit eum etiam primo non paci consuluisse, sed sibi timuisse. Obiecerat ei namque Purpurius Liniatensis quod etiam ipse, cum detentus esset a curatore, et 20
ordine ut Scripturas traderet dimissus est, utique non frustra nisi quia tradidit aut tradi aliquid iussit. Hanc ille suspicionem satis probabilem metuens, accepto consilio a minore Secundo consanguineo suo consultisque caeteris qui cum eo erant episcopis, manifestissima crimina Deo iudicanda dimisit, at- 25
que ita paci prospexisse visus est, quod falsum erat, cum sibi prospexerit.

3 vestri corporis] corporis vestri **m** corporis **a** 4 compellamus] compellimus **M** 8 aperto] aperto **A** | eminentius] enim et **P** 12 prolata] probata **F** conlata **M** 12–13 concilii] conciliis **P** 13 dicimus] didicimus **M** 15 gestis] gentis **F** | nominatim] nominati **F** 16 Tigisitanus] tigusitanus **F** tigusiacus **M** 17–18 discissa] discessa **A** discissa **P** 20 Liniatensis] liniacensis **a** limatensis **m** 25 manifestissima] manifesta **Am** | crimina] crimine **A**

6. Mit akartok még, emberek? Mit akartok még? Nem az aranyatokról vagy ezüstötökről van szó, nem a földetek, nem birtokaitok, és nem testi egészségetek forog kockán. Az örök élet elnyerésére és az örök halál elkerülésére buzdítjuk lelkete- ket! ÉbredjeteK végre fel! Nem valami homályos kérdést vizs- gálunk, nem elrejtett titkokat kutatunk, amelyeknek mélyére hatolni sohasem, vagy csak ritkán képes az emberi szív. A do- log nyilvánvaló. Ennél mi világosabb? Mi szembetűnőbb? Azt mondjuk, hogy ezen a rögtönzött zsinaton, ha mégoly népes volt is, ártatlanokat ítélték el távollétükben. Mindezt azon pro- consuli jegyzőkönyvekre támaszkodva állítjuk, amelyek alapján az az ember, akit az általatok előhozott zsinati jegyzőköny- vek a leginkább bűnösnek ítélték, fel lett mentve a hittagadás⁵ vádja alól. Azt mondjuk, hogy bevallottan hittagadók ítélték el azokat, akiket hittagadóknak mondtak. Ezt azon egyházi jegyzőkönyvek alapján állítjuk, ahol név szerint fel vannak so- rolva azok, akiknek Secundus, Tigisis püspöke, megbocsátotta azon bűnöket, amelyekről tudta, hogy elkövették, mintha a bé- ke érdekében bocsátott volna meg. Ám velük együtt később elítélte azokat a bűnöket, amelyekre nem volt bizonyítéka, így szaggatva szét a békét. Ebből nyilvánvaló, hogy ő már első al- kalommal sem a békességet tartotta szem előtt, hanem önma- gát féltette. Purpurius, Limata püspöke ugyanis azzal vádolta meg őt, hogy amikor egy tisztviselő magát Secundust is letar- toztatta azzal, hogy adja át a Szentírást, elengedték, mégpedig nem ok nélkül, mert vagy ő maga adott át valamit, vagy meg- hagyta, hogy adjanak át valamit. Attól félve, hogy ezt a gyanú- sítást eléggé könnyű bizonyítani, miután a dolgot rokonával, az ifjabb Secundusszal és más püspökökkel, akik vele voltak, megtanácskozta, az igen nyilvánvaló bűnök megítélését Isten- re bízta. Ily módon úgy tűnt, hogy csak a béke érdekli, ám ez csak a látszat volt, hiszen önmagára volt tekintettel.

⁵ A *traditio* az a cselekedet, aminek révén valaki *traditor* lett, azaz kiszol- gáltatta a szent könyveket.

7. Nam si in eius corde cogitatio pacis habitaret, non apud Carthaginem postea cum traditoribus quos praesentes atque confessos Deo dimiserat, damnaret crimine traditionis quos absentes apud eum nemo convicerat. Tanto magis enim time-
re debuit ne pax unitatis violaretur, quanto erat Carthago ci-
vitas ampla et illustris, unde se per totum Africae corpus ma-
lum, quod ibi esset exortum, tamquam a vertice effunderet. Erat etiam transmarinis vicina regionibus et fama celeberrima nobilis. Unde non mediocris utique auctoritatis habebat epi-
scopum, qui posset non curare conspirantem multitudinem in-
imicorum, cum se videret et Romanae Ecclesiae, in qua sem-
per apostolicae cathedrae vixit principatus, et caeteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicato-
rias litteras esse coniunctum, ubi paratus esset causam suam
dicere, si adversarii eius ab eo illas Ecclesias alienare conaren-
tur. Quia ergo venire noluit ad hospitium collegarum, quos a
suis inimicis contra veritatem suae causae perversos esse sen-
tiebat vel suspicabatur vel, ut ipsi asserunt, simulabat, tanto
magis Secundus, si verae pacis custos esse voluisset, cavere de-
buit, ne damnarentur absentes, qui iudicio eorum omnino in-
teresse noluerunt. Neque enim de presbyteris aut diaconis aut
inferioris ordinis clericis sed de collegis agebatur, qui possent
aliorum collegarum iudicio praesertim apostolicarum Ecclesia-
rum, causam suam integram reservare, ubi contra eos senten-
tiae dictae in absentes nullo modo aliquid valerent, quando
eorum iudicium non primo aditum postea deseruerunt, sed
suspectum semper habitum nunquam adire voluerunt.

1 habitaret] habet **A** 3 damnaret] damnare **A** 9 mediocris] medi-
oris **F** | habebat] habet **A** 14 paratus] paratum **g** 17 perversos]
perversas **A** 18 vel ut] velut **A** 25 nullo] ullo **A**

7. Mert ha a béke gondolata lakozott volna a szívében, később Karthágóban azokkal a hittagadókkal együtt, akiket, mikor jelen voltak, és be is vallották bűnüket, Istenre bízott, nem ítélte volna *traditio* bűnében vétkesnek azokat, akik nem voltak jelen, és akikre ezt eddig senki nem bizonyította rá. Annál is inkább félnie kellett volna attól, hogy egységünk békéjét megbontják, mivel Karthágó nagy és híres város volt, ahonnan minden nyavalya, ami ott keletkezett, mintegy a főből kiindulva, Africa egész testében szétáradhat. [1] Karthágó a tengeren túli területekhez is közel volt, és nagyszerű hírnévvel büszkélkedhetett. Ebből következően püspökének tekintélye nem átlagos volt, aki így semmibe vehette az ellene szövetkező ellenségei sokaságát, mivel látta, hogy hivatalos levelek révén [2] egységben van egyrészt a római egyházzal, amelyben mindig is megvolt az apostoli szék elsőbbségének tekintélye, [3] másrészt a többi területtel is, ahonnan az evangélium egész Africába eljutott; ezért kész volt előttük megvédeni saját ügyét, ha ellenségei megpróbálták volna elszakítani tőle azokat az egyházakat. Minthogy tehát [Caecilianus] nem akart püspöktársai előtt megjelenni, mert úgy érezte, vagy azt feltételezte, vagy pedig, ahogy azt ők állítják, azt színlelte, hogy az ő ügyének igazságával szemben ellenségei félrevezették őket, ugyanígy Secundusnak, ha a béke igaz őre akart volna lenni, akkor annál inkább ügyelnie kellett volna arra, hogy ne ítéljék el távollétükben azokat, akik egyértelműen nem akartak jelen lenni az ítéletnél. Ez az ügy ugyanis nem presbiterekről, diakónusokról, vagy alacsonyabb egyházi rendekről szólt, [4] hanem püspökökről, akik ügyüket nyomban más püspökök, különösen az apostoli egyházak püspökeinek ítéletére tudnák bízni, és ez esetben az ellenük távollétükben hozott ítéletnek egyáltalán nem lett volna semmi érvénye, mivel nem arról volt szó, hogy otthagytak egy tárgyalást, ahol először megjelentek, hanem azon soha nem is akartak megjelenni, mivel mindig is gyanúsnak tartották.

8. Haec res maxime sollicitare debuit Secundum qui tunc erat primas, si propterea concilium regebat ut paci consuleret. Facile enim fortassis rabida in absentem ora placata vel frenata comprimeret, si diceret: ‘Videtis, fratres, post tantam stragem persecutionis misericordia Dei a principibus saeculi pacem esse concessam; non debemus nos christiani et episcopi unitatem disrumpere christianam, quam iam paganus non insequitur inimicus. Itaque aut istas omnes causas, quas clades turbulentissimi temporis inflixit Ecclesiae, Deo iudici dimittamus; aut si aliqui in vobis sunt qui certa istorum crimina ita noverint, ut ea facile valeant edocere negantesque convincere, et talibus communicare formidant, pergant ad fratres et collegas nostros transmarinarum Ecclesiarum episcopos, et ibi prius de istorum factis et contumacia conquerantur, quod ad iudicium collegarum Afrorum male sibi conscii venire noluerunt, ut inde illis denuntietur ut veniant, ibique obiectis respondeant. Quod si non fecerint, ibi etiam eorum pravitas et perversitas innotescet, missaque tractatoria super eorum nomine per totum orbem terrarum, quacumque iam Christi Ecclesia dilatata est, ab omnibus Ecclesiis eorum communio praecidetur, ne aliquis error in cathedra Ecclesiae Carthaginiis oriatur. Tum demum securi episcopum alium plebi Carthaginiis ordinabimus, cum a tota Ecclesia isti fuerint separati, ne forte cum alius modo fuerit ordinatus, non ei communicetur ab Ecclesia transmarina, quia

3 absentem] absentes **m** 8 istas omnes] omnes istas **R** 9 Deo iudici] iudici deo **M** 13 Ecclesiarum] ecclesiarum *om.* **M** | episcopos] coepiscopos **M** 14 conquerantur] conquirantur **MA** 15 noluerunt] noluerint **F** | ut inde] aut inde **PR** aut de **MFA** 16 veniant] veniat **A** 17 fecerint] fuerint **A** 18 tractatoria] tractoria **P** | nomine] 27 nomina **A** 19 dilatata] dilata **m** 20 ne] nec **A** 21 cathedra] cathedrae **M** cathedre **F** | tum] tunc **M** 22 alium] alius **A** | ordinabimus] ordinavimus **A** | tota] toto **A** 24 communicetur] communicatores **M**

8. Ennek a dolognak igencsak aggasztania kellett volna a rangban első [1] Secundust, ha azért vezette a zsinatot, hogy a békét óvja. Mert talán könnyen elhallgattathatta és megbolázhatta volna a távollevőkkel szemben dühöngő nyelveket, ha ezt mondta volna: *„Látjátok, testvéreim, hogy az üldöztetés oly nagy pusztítása után Isten kegyelme révén béke adatott nekünk e világ uralkodói által; tehát mi, keresztények és püspökök nem szakíthatjuk szét a keresztény egységet, amelyet már pogány ellenségeink sem fenyegetnek. Ezért vagy Isten ítéletére hagyjunk minden olyan ügyet, amelyet egy igen zavaros idő szerencsétlenségei zúdítottak az egyházra, [2], vagy ha vannak köztetek olyanok, akik az ő bűneiket olyan jól ismerik, hogy azokat könnyen élénk tudják tárni, és ha ők tagadják is, rájuk tudják bizonyítani, továbbá ha visszariadnak attól, hogy az ilyenekkel közösséget vállaljanak, akkor utazzanak el a tengerentúli egyházakban lévő testvéreinkhez és püspöktársainkhoz, és ott először is tegyenek panaszt azon püspökök tettei és nyakassága miatt, mivel rossz lelkiismeretük okán africai püspöktársaik bírósága előtt nem akartak megjelenni. Ily módon onnan szólítsák fel őket arra, hogy menjenek és válaszoljanak ott mindarra, amit felhoztak ellenük. Ha ezt nem teszik meg, akkor ott is bizonyossá lesz gonoszáguk és romlottságuk, és miután a nevüket tartalmazó tárgyalási jegyzőkönyveket elküldik a világ minden részére, amerre már elterjedt Krisztus egyháza, minden egyházi közösségből ki lesznek zárva, nehogy a karthágói egyház püspöki székében szárba szökjék valamilyen téves tanítás. Csak akkor fogunk minden aggodalom nélkül felszentelni egy másik püspököt a karthágói népnek, ha ezek az emberek már elkülönültek az egész egyháztól. Különben, ha*

iste ab honore depositus non videbitur, quem iam ordinatum fama celebravit, et ad eum commere communicatorias litteras fecit, atque ita magnum scandalum schismatis in unitate Christi iam pacatis temporibus oriatur, dum praepropere volumus nostras praecipitare sententias, et non contra Caecilianum sed 5 contra orbem terrarum, qui ei per ignorantiam communicat, altare alterum erigere audeamus.’

9. Huic tam sano rectoque consilio quisquis infrenis obtemperare nolisset, quid esset facturus aut quomodo aliquem absentium collegarum esset damnaturus, cum in potestate acta concilii non haberet, contradicente primate? Quod si tanta et 10 adversus primam sedem seditio nasceretur, ut nonnulli damnare iam vellent quos volebat ille differri, quanto melius a talibus inquieta et impacata molientibus quam a totius orbis communionem dissentiretur! Sed quia non erant quae in Caecilianum 15 et ordinatores eius transmarino iudicio probarentur, propterea nec priusquam in eum sententias dicerent differre noluerunt, nec posteaquam dixerunt perseveranter id agere ut Ecclesiae transmarinae in notitiam perferretur, quorum traditorum in Africa damnatorum communionem vitare deberent, quia si 20 id facere temptavissent, adessent sibi Caecilianus et caeteri, et suam causam adversus fallaces criminatores apud transmarinos ecclesiasticos iudices diligentissima discussione purgarent.

4 pacatis] placatis **R** 4–5 volumus nostras] nostras volumus **am** 7 audeamus] videamus **MR** 11 primate] primatu **MFAR** 13 volebat ille] volebant illi **A** | differri] differre **MFa** deferre **A** 14 a totius] atonius **A** | orbis] urbis **MFA** 17 differre] deferre **m** 17–18 noluerunt] voluerunt **m** 20 deberent] deberet **am**

egy másik püspököt szentelünk fel, a tengeren túli egyház nem fog közösséget vállalni vele, mivel majd úgy gondolják, hogy a korábbi püspök nem lett letéve hivatalából, hiszen beiktatásának híre eltejedt, és a tengeren túli egyház már küldött neki hivatalos leveleket. Így tehát, ezekben a békés időkben keletkezne a szakadás nagy botránya Krisztus egységében, ha megfontolatlanul siettetni akarjuk döntésünket, és oltárt merészelnénk emelni, nem Caecilianus, hanem az egész földkerekség ellen, amely tudatlansága révén közösséget tart vele.”

9. Ha egy féktelen ember nem akart volna engedelmessé válni egy ilyen józan és megfontolt tanácsnak, akkor mit tehetett volna, vagy hogyan kívánt volna elítélni bárkit is a távollévő püspökök közül, mikor nem volt befolyása a zsinati jegyzőkönyvekre, a főpap tiltása következtében? Mert ha oly nagy lázadás támadna a fő szék tekintélye ellen, hogy néhányan már el is akarnák ítélni azokat, akiknek az ügyét el akarta napolni, akkor mennyivel jobb a nyugtalanságot és ellenségességet szítókkal nem érteni egyet, mint az egész világ közösségével! Mindazonáltal nem volt olyan bizonyítékuk, amit Caecilianus és felszentelői ellen a tengeren túli bíróság előtt bemutathattak volna, ezért nem akarták elhalasztani az ügyet, mielőtt őt el nem ítélik. Majd, miután elítélték, nem sürgették a tengerentúli egyháznak a tudomására hozni azt, hogy mely Africában elítélt hittagadókkal kellene kerülniük a közösséget. Ha ugyanis ezt megpróbálták volna, akkor Caecilianus és a többiek megvédtek volna magukat, és egy alapos vizsgálat során hazug vádlóikkal szemben tisztázták volna ügyüket a tengerentúli egyházi bírák előtt.

10. Itaque concilium illud perversum atque nefarium maxime ut creditur traditorum fuit, quibus confessis Secundus Tiginianus ignoverat, ut quoniam de traditione fama crebruerat, infamatis aliis a se averterent suspicionem, et cum homines per Africam totam credentes episcopis falsa de innocentibus loquerentur, quod damnati essent apud Carthaginem traditores, tamquam in nebulam mendacissimi rumoris ipsi qui vere tradiderant latitarent. Unde videtis, carissimi, fieri potuisse quod verisimile non esse quidam vestrum dicebant, ut qui essent de sua traditione confessi, causamque suam impetravissent Deo dimitti oportere, iidem iudices damnatoresque tamquam traditorum absentium postea consedisissent. Magis enim amplexi sunt occasionem, qua possent alios falsa criminatione perfundere, et conversas in eos linguas hominum inquisitione criminum suorum hoc modo declinare. Alioquin si fieri non posset, ut quisque mala quae ipse committeret, in alio iudicaret, non diceret quibusdam Paulus apostolus: *Propterea inexcusabilis es, o homo, qui iudicas. In quo enim alium iudicas, temet ipsum condemnas; eadem enim agis, quae iudicas.* Quod illi omnino fecerunt, ut haec verba apostolica integre in eos apteque conveniant.

11. Non ergo tunc Secundus, quando eorum crimina Deo dimisit, paci unitatique consuluit; alioquin magis hoc apud Carthaginem provideret ne schisma fieret, ubi nullus aderat cui confesso crimen donare cogere, sed quod erat facilimum, tota conservatio pacis esset absentes nolle damnare. Itaque iniuriam facerent innocentibus, etiamsi eis non convictis neque confessis neque omnino praesentibus ignoscere

2 Secundus] *om.* **M** 4 averterent] verterent **M** 7 in nebulam] in nebula **amg** 8 latitarent] latitabant **M** 11 damnatoresque] dampnatores quae **MF** dampnatores qui **A** 13 falsa criminatione] falsa crimine **A** 14 *ante* inquisitione] *add.* ab **m** 15 non] non *om.* **M** 16 iudicaret] vindicaret **M** 18 o] o *om.* **P** | *post* homo] *add.* omnis **am** 24 Carthaginem] carthaginem ne **MFA**

10. Nos, úgy vélik, hogy ez a bűnös és istentelen zsinat leginkább a hittagadók gyülekezete volt, akiknek, miután bűnüket bevallották, Tigris püspöke, Secundus megbocsátott. Majd pedig, miután elterjedt a könyvek kiszolgáltatásának híre, magukról másokra terelték a gyanút, rossz hírbe hozva amazokat. S mivel az emberek a püspököknek hitelt adván egész Afrikában ártatlanokról kezdtek hazugságokat pletykálni, tudniillik hogy Karthágóban hittagadóként ítélték el őket, így azok, akik valóban hittagadók voltak, a legnagyobb hazugság felhőjébe burkolóztak. Ebből látjátok, szeretett testvéreim, hogy az, amit közületek némelyek igencsak valószínűtlennek mondtak, bekövetkezhetett: mégpedig hogy azok, akik bevallották, hogy a könyveket kiszolgáltatták, és elérték, hogy ügyüket Isten ítéletére kell, hogy bízzák, később másoknak mint hittagadóknak – távollétükben – bírúként és vádlóként ültek össze. Mert inkább megragadták a lehetőséget, hogy másokra hamis vádakot zúdítsanak, és az emberek nyelvét ellenük fordítsák, ily módon el tudják kerülni a saját bűneik vizsgálatát. Egyébként ha nem történhetné meg az, hogy valaki másban ítélje el azokat a bűnöket, amiket maga követ el, akkor Pál apostol nem mondaná a következőt: *Nincs tehát mentség számodra, bárki légy te ember, aki ítélkezel. Mert abban, amiben mást elítélsz, önmagadat ítéled el, hiszen te, aki ítélkezel, ugyanazokat teszed meg.*⁶ Ők éppen ezt tették, az Apostol szavai így tökéletesen és pontosan rájuk illenek.

11. Amikor tehát Secundus azon emberek bűneit Istenre bízta, nem a békét és az egységet tartotta szem előtt, mert egyébként Karthágóban jobban ügyelt volna arra, hogy ne következzen be szakadás ott, ahol senki sem volt jelen azok közül, akiket vallomás esetén kénytelen lett volna bűnösnek

⁶ Róm 2,1. A szöveget némileg módosítottuk az augustinusi intenciónak megfelelően.

voluissent. Ille quippe accipit veniam, cuius culpa certissima est. Quanto ergo immaniores et caeciores fuerunt, qui ea se putaverunt posse damnare, quae incognita nec donare potuissent! Sed illic cognita dimissa sunt Deo, ne alia quaererentur; hic incognita damnata sunt, ut illa tegerentur. Sed dicet aliquis: 5
‘Cognoverunt.’ Quod etsi concedam, etiam sic absentibus utique parci oportebat. Neque enim iudicium deseruerant, ubi nunquam omnino constiterant; nec in illis solis episcopis Afris erat Ecclesia, ut omne iudicium ecclesiasticum vitasse viderentur, qui se iudicio eorum praesentare noluisent. Milia quippe 10
collegarum transmarina restabant, ubi apparebat eos iudicari posse, qui videbantur Afros vel Numidas collegas habere suspectos. Ubi est enim quod Scriptura clamat: *Antequam interrogas, ne vituperes quemquam, et cum interrogaveris, corripe iuste?* Si ergo nec vituperari nec corripì nisi interrogatum 15
Spiritus Sanctus voluit, quanto sceleratius non vituperati aut correpti sed omnino damnati sunt, qui de suis criminibus nihil absentes interrogari potuerunt!

2 quanto] in quanto **R** | caeciores] cerciores **A** certiores **MF** 4–5 quaerentur hic incognita] *om.* **A** 5 hic] hinc **P** | dicet] dicit **MFAa** 6 sic] si **F** 8 in] *om.* **F** 10 milia] mihi alia **MFA** 11–12 iudicari] iudicare **MFA** 15 ergo nec] ergo ne (*corr. m. l* nec) **M** | corripì] corrumpi (*corr. m. l* correpti) **M** 18 interrogari] interrogare **MFA**

találni; a béke teljes megőrzése így igen könnyű lett volna, mert csupán annyiból állt, hogy ne akarja elítélni a jelen nem lévőket. Így viszont még akkor is jogtalanul jártak volna el az ártatlanokkal szemben, ha meg akartak volna bocsátani azoknak, akikre nem bizonyították rá bűnüket, akik nem vallották be, és akik egyáltalán nem is voltak jelen. Hiszen csak az olyan ember nyer bűnbocsánatot, akinek bűne teljesen bizonyos. Mennyivel gyalázatosabbak és mennyire vakok voltak azok, akik úgy gondolták, hogy elítélhetik azokat a bűnöket, amelyeket nem voltak ismertek, ezért nem is róhatták volna föl bűnökként. De amott Istenre bízták a napvilágra került bűnöket, hogy ne kutassanak más bűnök után; emitt viszont ismeretlen bűnöket ítétek el azért, hogy a korábbiak rejtve maradjanak. Csakhogy mondhatná valaki: „Ismerték azokat a bűnöket.” Még ha ezt el is ismerem, azokat, akik nem voltak jelen, meg kellett volna kímélni. Hiszen nem szöktek meg a bíróság elől, ahol soha nem is jelentek meg, és az egyház nem csak azokból az africai püspökökből állt, hogy úgy tűnjék, az egész egyházi tárgyalást elkerülték, mivel nem szerették volna, hogy az ő bírói ítélszékük előtt megjelenjenek. Hiszen volt még sokszáz tengertúli püspök, akik nyilvánvalóan meg tudták volna ítélni azokat, akik az africai vagy numídiái püspöktársaikat láthatólag gyanúsak tartották. Mert hová lett az Írás kiáltása: *Ne kárhoztass senkit, mielőtt utána nem jártál, miután érdeklődtél, korholj igazság szerint.*⁷ Ha tehát a Szentlélek azt akarta, hogy csak azt kárhoztassuk és korholjuk, akit kikérdeztünk, akkor mennyivel inkább bűnös dolog, ha nemcsak kárhoztatták és korholták, hanem el is ítélték azokat a püspököket, akiket távollétük miatt meg sem tudtak hallgatni!

⁷ Sir 11,7.

12. Sed tamen isti qui licet absentium et nequaquam iudicium deserentium, quia numquam affuerunt et semper sibi cuneum illum suspectum esse declaraverunt, tamen cognita crimina damnasse dicunt. Quaeso vos, fratres mei, quomodo cognoverunt? Respondetis: ‘Nescimus, quando quidem ipsa cognitio in illis gestis explicata non est.’ Sed ego vobis ostendam quomodo cognoverunt. Attendite causam Felicis Aptungitani, et primo legite quam vehementiores in eum fuerunt! Sic ergo et caeterorum causam noverant, sicut huius qui postea innocentissimus diligenti et terribili inquisitione probatus est. Quanto itaque iustius et tutius et citius innocentes eos existimare debemus, quorum crimina ab istis levius accusata sunt et parciore reprehensione damnata, quando ille inventus est innocens, in quem multo immanius saevierunt!

4 13. An forte, sicut quidam dixit, quod quidem cum vobis diceretur displicuit, sed tamen praetermittendum non est, – ait enim quidam: ‘Non debuit episcopus proconsulari iudicio purgari’, quasi vero ipse sibi hoc comparaverit, ac non imperator ita quaeri iusserit, ad cuius curam, de qua rationem Deo redditurus esset, res illa maxime pertinebat. Arbitrum enim et iudicem causae traditionis et schismatis illi eum fecerant, qui ad eum etiam preces miserant, ad quem postea provocarunt, et tamen iudicio eius acquiescere noluerunt. Itaque si culpandus est

17–18 Non ... purgari] fons ignotus

2 deserentium] deferentium **F** | numquam] cui unquam **P** 4 damnasse] se damnasse **m** damnasse se *coni. i. app. crit. g* 6 in illis gestis] in illis gentis **F** in illis in ipsis gentis **M** 7–8 Aptungitani] autumnitani *codd.* **a** 11 tutius] utius **F** utilius **R** 18 comparaverit] comparaverat *codd.* 18–19 imperator ita] imperatoria **MFA** 19 quaeri] imperatoria **MFA** | iusserit] queri **R** 21 causae] causa **FAPR** cause **M** | eum fecerant] cum fecerant **A** 22 etiam] *om.* **P** | provocarunt] provocaverunt **FA**

12. Ők azonban mégis azt állítják, hogy ismert bűneit ítélték el azoknak, akik nem voltak jelen, és akik a bíróság előtt sosem menekültek el, mivel ott soha nem is jelentek meg, és kinyilvánították, hogy számukra az a bíróság mindig is gyanús volt. [1] Kérdezlek benneteket, testvéreim, hogyan jutottak tudomásukra azok a bűnök? Ezt válaszoljátok: „Nem tudjuk, hiszen a jegyzőkönyvekben azokat nem fejtették ki.” Én viszont megmondom, hogyan szereztek azokról tudomást. Vizsgáljátok meg Abthungni Felix ügyét, és először is olvassátok el, hogy milyen indulatosan támadták őt! Ugyanolyan módon szereztek tudomást a többiek ügyéről, mint ennek az embernek az esetében, akiről később az alapos és szigorú vizsgálat bebizonyította, hogy teljesen ártatlan. Tehát mennyivel jobban, biztosabban és készségesebben kell ártatlannak tartanunk azokat az embereket, akiknek bűneit azok kevésbé hevesen vádolták és kíméletesebb büntetéssel ítélték el, hiszen ártatlannak találták azt az embert, akivel szemben sokkal vadabban dühöngtek!

13. Vagy esetleg, ahogyan valaki mondta – bizony nem volt 4
tetszésekre ez a dolog, amikor felhozták nektek, azonban mégsem hagyható figyelmen kívül. Mert mondhatná valaki: „A procursularis bíróságnak nem lett volna szabad püspököt felmentenie.” – mintha bizony maga a püspök eszközölne volna ki ezt a tárgyalást, és nem a császár parancsolta volna meg a vizsgálatot. Leginkább a császár gondja volt ez az ügy, amiről később számot kellett adnia Istennek. Ugyanis azok az emberek tették meg a császárt bírónak és ítélnőnek a szent könyvek kiszolgáltatása és az egyházszakadás ügyében, akik kérésekkel is fordultak hozzá, és nála fellebbeztek; az ítéletébe azonban nem

quem iudex terrenus absolvit, cum ipse sibi hoc non poposcisset, quanto magis culpandi sunt qui terrenum regem suae causae iudicem esse voluerunt! Si autem criminis non est provocare ad imperatorem, non est criminis audiri ab imperatore: ergo nec ab illo, cui causam delegaverit imperator. Quendam etiam 5
suspensum eculeo in causa Felicis episcopi amicus ille voluit criminari, ut quis etiam unguis vexaretur. Numquid poterat Felix contradicere, ne tanta diligentia vel severitate quaereretur, cum eius causam inveniendam cognitor agitaret? Quid enim 10
erat aliud nolle sic quaeri, quam de crimine confiteri? Et tamen ille ipse pro consule inter praeconum terribiles voces et cruentas carnificum manus numquam collegam damnaret absentem, qui iudicio eius se praesentare nolisset, cum haberet aliud quod posset audiri, aut si damnaret, certe etiam ipsis saecularibus legibus poenas iustas et debitas lueret. 15

5 14. Quod si gesta proconsularia displicent, ecclesiasticis cedite! Omnia vobis ordine recitata sunt. An forte non debuit Romanae Ecclesiae Miltiades episcopus cum collegis transmarinis episcopis illud sibi usurpare iudicium, quod ab Afris septuaginta ubi primatus Tigisitanus praesedit fuerat terminatum? 20
Quid quod nec ipse usurpavit? Rogatus quippe imperator iudices misit episcopos qui cum eo sederent et de tota illa causa quod iustum videretur statuerent. Hoc probamus et Donatistarum precibus, et verbis ipsius imperatoris; utraque enim vobis lecta meministis, et inspiciendi ac describendi licentiam 25

6 amicus] amicos **MFA** 7 quis] quid **a** 8 severitate] securitate **A**
10 aliud] illud **MFAP** 11 ipse] ipso **R** | pro consule] proconsul **am**
14 quod] possit **M** 18 Miltiades] militi ades **A** militiadis *m.* 2 militiades
M melchiades **amg** 20 primatus] primas **amg** | praesedit] praesidebat
M 21 quid] *om.* **R** 23 statuerent] statuerunt **MFA** 24 imperatoris]
imperatoris ipsius **A** 25 describendi] distribuendi **R**

akartak belenyugodni. Így ha el kell ítélni azt, akit – bár ő ezt nem kérte a maga számára – a földi bíró felmentett, mennyivel inkább el kell ítélni azokat, akik azt akarták, hogy ügyük bírója egy földi uralkodó legyen! Ha tehát nem bűn fellebbezni az uralkodóhoz, akkor nem bűn, ha az uralkodó meghallgatja valakinek az ügyét, és így az sem bűn, ha az hallgatja meg, akihez az uralkodó továbbította azt. Ez a barát panaszt akart emelni, mert Felix püspök ügyében az egyik tanút kínpadra vonták, egy másikat pedig fogókkal kínoztak meg. Vajon Felix meg tudta volna akadályozni, hogy ilyen körülmények között és szigorúan vizsgálódjanak, amikor a vizsgálóbíró az ő ügyének a feltárásával foglalkozott? Mi mást jelentett volna, ha nem akarja, hogy így vizsgálják ki az ügyét, mint hogy beismerő vallomást tegyen? És mégis, ez a proconsul a törvényszolgák szörnyű hangja és a hóhérok véres kezei közepette sem ítélné el sosem egy távollévő hivatali társát, aki megtagadta, hogy megjelenjék az ő ítélőszéke előtt, merthogy van másik bíróság [1], ahol kihallgathatják; vagy ha az elítélné, akkor minden bizonnyal a világi törvények szerint is megfizetné érte a jogos és illő büntetést.

14. Ha a proconsuli jegyzőkönyvek nem kedvetekre valók, 5
higgyetek az egyházi jegyzőkönyveknek! Sorjában felolvasták nektek mindet. Vagy talán nem kellett volna a római egyház püspökének, Miltiadesnek [1] a tengerentúli püspöktársaival együtt jogot formálnia arra az eljárásra, amelyet már lezárt hetven africai püspök, akik közül Tigisis püspöke volt az első? Mit szóltok ahhoz, hogy valójában ő maga nem formált erre jogot? Kérésre küldött az uralkodó püspököket, hogy vele együtt üljenek törvényt, és határozzanak az egész ügyről úgy, ahogy igazságosnak látják. Mindezt mi a donatisták kérvényei és az ural-

nunc habetis. Legite et considerate omnia! Videte quanta cura pacis atque unitatis conservandae vel restituendae cuncta discussa sint, quemadmodum accusatorum persona tractata et quorundam eorum quibus maculis improbata sit, praesentiumque vocibus liquido constiterit nihil eos habuisse quod in Caecilianum dicerent, sed totam causam in plebem de parte Maiorini, hoc est seditiosam et ab Ecclesiae pace alienatam multitudinem transferre voluisse, ut ab ea videlicet turba Caecilianus accusaretur, quam solis tumultuosis clamoribus, nulla documentorum attestazione, nullo veritatis examine ad suam voluntatem animos iudicum detorquere posse arbitrabantur, nisi forte furiosa et poculo erroris atque corruptionis ebria multitudo vera in Caecilianum crimina diceret, ubi septuaginta episcopi, sicut de Felice Aptungitano constitit, absentes et innocentes collegas, iam insana temeritate damnaverunt. Quali enim turbae illi consenserant, ut adversus innocentes non interrogatos proferrent sententias, a tali turba etiam rursus accusari Caecilianum volebant. Sed plane tales <non> invenerant iudices, quibus illam dementiam persuaderent.

12 corruptionis] correptionis *codd.* 14 de Felice] de filice **F** difficile **A**
| Aptungitano] autumnitano *codd.* **a** 16 interrogatos] interrogatas **MA**
18 non] non tales **m**

kodó saját szavai alapján bizonyítjuk; mert emlékeztek, hogy nektek mindkettő fel lett olvasva, és most is megvan a lehetőség arra, hogy megnézzétek és lemásoljátok ezeket. Olvassátok és vizsgáljátok meg mindet! Nézzétek meg, hogy a béke és az egység megőrzésének és helyreállításának mily nagy gondjával tárgyaltak mindezekről, hogyan vizsgálták meg a vádlók személyét, és milyen gyalázatos tettek miatt zárták ki némelyiküket, továbbá hogy a jelenlévők szavai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy nincs a kezükben semmi, amit Caecilianus ellen felhozhatnának; és az egész ügyet a Maiorinus pártján álló néphez, azaz a lázongó és az egyház egységétől elidegenedett tömeghez akarták továbbítani, minden bizonnyal azért, hogy Caecilianust ez a tömeg ítélje el, mert azt gondolták, hogy a tömeg zajos kiabálásával, mindenféle írott bizonyíték és az igazság megvizsgálása nélkül a saját szándékához tudja téríteni a bírákat. Mintha az őrző, a tévelygés és a romlottság kelyhétől részeg tömeg igaz vádakhoz hozhatott volna fel Caecilianus ellen, amikor hetven püspök, amint az Abthungi Felix ügyéből nyilvánvaló, esztelen meggondolatlanságában már elítélte ártatlan és távollévő püspöktársait. Tudniillik azt akarták, hogy egy olyan tömeg vádolja be ismét Caecilianust, amilyen tömeggel korábban egyetértettek azért, hogy ártatlan, ki nem kérdezett embereket ítéljenek el. De nyilvánvalóan nem találtak olyan bírákat, akiket erre az esztelenségre rávehettek volna.

15. Potestis enim pro vestra prudente et illorum perversita-
tem illic attendere et iudicum gravitatem, quemadmodum ad
extremum persuaderi non possent, ut a plebe partis Maiorini,
quae certam personam non habebat, argueretur Caecilianus,
et requisiti ab eis essent vel accusatores vel testes vel quoquo- 5
modo causae necessarii, qui simul cum eis ex Africa venerant,
et eos praesentes fuisse atque a Donato subtractos esse dicere-
tur. Promisit idem Donatus quod eos esset exhibiturus. Quod
cum non semel sed saepius promisisset, amplius ad illud iu- 10
dici-um accedere noluit, ubi iam erat tanta confessus, ut nihil
aliud deinceps non accedendo nisi praesens damnari noluisse
videretur, cum tamen ea quae damnanda essent, eo praesente
atque interrogato manifestata fuerint. Accessit aliud, ut a qui-
busdam adversus Caecilianum denuntiationis libellus daretur.
Post quod factum quemadmodum sit rursus agitata cognitio, 15
et quae personae illum libellum dederint, quoquemodo nihil
in Caecilianum probari potuerit, quid dicam, cum et audieri-
tis omnia, quotiens volueritis legere possitis? 16. De numero
autem septuaginta episcoporum, cum quasi gravissima oppo-
neretur auctoritas, quae fuerint dicta meministis. Et tamen vi- 20
ri gravissimi ab infinitis quaestionibus catena quadam inexpli-
cabili sese nequentibus suum temperare arbitrium maluerunt,
nequaquam curantes quam multi essent illi episcopi aut unde
collecti, quos videbant tanta temeritate caecatos, ut in absentes

3 persuaderi] persuadere **ag** | a plebe] ad plebem **FA** | partis] partes
M 3-4 Maiorini quae] maiorinique certam **M** maiorini qui certam **A**
4 habebat] habebant **MA** 5 essent vel accusatores] essent accusatores
R 5-6 quoquemodo] vel | quo modo **M** vel quo | modo **F** vel quo
modo **R** 7 Donato] ad donato **A** 8 idem] enim **R** | exhibiturus]
exhibituros **MFA** 10 tanta] tanta erat **R** 11 accedendo] tacendo **P**
| noluisse] voluisse **A** 13 aliud] et aliud **m** | a] *om.* **A** 17 cum et]
et cum **MFAR** 20 fuerint] fuerunt **MFAa** 24 quos] quod **MFR**

15. Ezen a ponton okosságotokhoz illően észrevehetitek egyrészt az ő romlottságukat, másrészt a bírák komolyságát: hogy miként álltak ellen annak a végsőkéig, s hogy a tömeg, amely Maiorinus pártján állt, s amelynek semmilyen jogi szerepe nem volt, megvádolja Caecilianust. Vádlókat követeltek tőlük, tanúkat, vagy olyanokat, akikre az ügghöz valamilyen módon szükség volt, s akik velük együtt jöttek el Africából de állítólag, bár korábban jelen voltak, Donatus visszavonta őket. Donatus mindenesetre megígérte, hogy gondoskodni fog megjelenésükről. Miután ezt nemcsak egyszer, hanem többször is megígérte, többet nem akart megjelenni azon bíróság előtt, ahol már annyi mindent megvallott; így olybá tűnt, hogy azzal, hogy rendre nem jelenik meg, semmi mást nem akart, csak hogy jelenlétében ne ítéljék el, ámbár mindazon dolgok, amelyek miatt el kellett, hogy ítéljék, a jelenlétében és a meghallgatása során nyilvánvalóvá lettek. Ehhez járult, hogy néhányan átadtak egy, Caecilianust feljelentő iratot. Miért mondjam el, hogy mindezek után hogyan zajlott le ismét a törvényszéki vizsgálat, hogy kik nyújtották be azt az iratot, és hogyan történt, hogy Caecilianusra semmit sem tudtak rábizonyítani? Hiszen már hallottátok mindezt, és annyiszor olvashatjátok el, ahányszor csak akarjátok. 16. Ami pedig a hetven püspöknek a számát illeti, amit a legtekintélyesebb érveként hoztak fel ellenünk, emlékeztek, hogy mit mondtak erről. A nagy tekintélyű férfiak inkább a kérdések megszámlálhatatlan sokasága alapján akarták kialakítani az ítéletüket, amelyek mintegy kibogozhatatlan láncként fonódtak egymásba; mert egyáltalán nem törődtek azzal, hogy milyen sokan vannak azok a püspökök, vagy hogy honnan lettek egybegyűjtve, mivel lát-

et non interrogatos collegas tam praecipites auderent proferre
sententias. Et tamen qualis ipsius beati Miltiadis ultima est pro-
lata sententia! Quam innocens, quam integra, quam provida
atque pacifica! Qua neque collegas in quibus nihil constiterat
de collegio suo ausus est remove, et Donato solo, quem to- 5
tius mali principem invenerat, maxime culpato, sanitatis recu-
perandae optionem caeteris liberam fecit, paratus communica-
torias litteras mittere etiam his quos a Maiorino ordinatos esse
constaret, ita ut quibuscumque locis duo essent episcopi, quos 10
dissensio geminasset, eum confirmari vellet qui fuisset ordina-
tus prior, alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur.
O virum optimum! O filium christianae pacis, et patrem chri-
stianae plebis! Conferte nunc istam paucitatem cum illa mul-
titudine episcoporum neque numerum numero sed pondus 15
ponderi comparete! Hinc modestiam inde temeritatem, hinc
vigilantiam inde caecitatem. Hic nec mansuetudo integritatem
corruptit nec integritas mansuetudini repugnavit, ibi autem et
furore timor tegebatur et timore furor incitabatur. Isti enim
convenerant cognitione verorum criminum falsa respuere, illi 20
falsorum damnatione vera celare.

1 interrogatos] interrogatas **M** | auderent] audirent **FA** 2 Miltiadis]
melciadis **R** Melchiadis **amg** 7 caeteris liberam fecit] liberam ceteris fecit
am 8 his] iis **m** 10 gemi-nasset] gemnasset **A** 10–11 fuisset ordina-
tus prior] prior ordinatus fuisset **R** 16 hic nec] hinc (n exp. *m. 2*) nec
P 17 mansuetudini] mansuetudinem **M** 19 verorum] victorum **P**

ták, hogy oly nagy vakmerőség vakította el őket, hogy ilyen elhamarkodottan mertek ítéletet hozni távollévő püspöktársaik ellen, akiket meg ki sem hallgattak. És mégis mennyire más-milyen ítéletet hirdetett ki végül az áldott Miltiades! Milyen méltányos, pártatlan, milyen előrelátó és békeszerző! Mert ennek révén nem merészelte elmozdítani a püspöki kollégiumból azokat a püspöktársait, akikkel szemben nem állt meg semmilyen vád, és egyedül Donatust ítélte rendkívül bűnösnek, mert úgy találta, hogy ennek az egész bajnak ő a szerzője, a többieknek pedig megadta annak szabad lehetőségét, hogy észre térjenek, készen arra, hogy kinevező levelet küldjön azoknak is, akiket nyilvánvalóan Maiorinus szentelt fel, olyannyira, hogy ahol két püspök volt, akik számát a viszály kettőzte meg, ott azt akarta megerősíteni, akit előbb szenteltek fel, a másiknak pedig egy másik közösségről gondoskodott, hogy igazgassa azt. Kiváló ember! A keresztény béke gyermeke és a keresztény nép atyja! Vessétek most össze ezt a maréknyi embert azzal a sok püspökkel, de ne a számot mérjétek a számhoz, hanem a tekintélyt a tekintélyhez! Az egyikben mértékletesség, a másikban meggondolatlanság, itt éberség, ott vakság! Az egyikben sem a szelídség nem rontotta meg a méltányosságot, sem a méltányosság nem állt ellen a szelídségnek, a másikban a félelmet düh leplezi, a dühöt pedig a félelem szítja. Mert ezek a püspökök azért jöttek össze, hogy az igazság megismerése révén elvessék a hamis bűnöket, amazok pedig azért, hogy hamis vádaskodással leplezzék az igazi bűnöket.

6 17. Illisne se tandem Caecilianus audiendum iudicandum-
que committeret, cum haberet tales apud quos, si ei causa
moveretur, innocentiam suam facillime ostenderet? Non se
illis omnino committeret, nec si peregrinus Ecclesiae Cartha-
giniensis subito esset episcopus ordinatus, et ignoraret quid 5
ad corrumpendos animos vel improborum vel imperitorum
posset tunc pecuniosissima mulier Lucilla quaedam, quam
pro disciplina ecclesiastica corripiendo idem cum esset dia-
conus laeserat. Etiam hoc enim accesserat malum ad illam
perficiendam iniquitatem. Nam in illo concilio ubi a confes- 10
sis traditoribus absentes atque innocentes damnati sunt, pauci
quidam erant qui crimina sua infamatis aliis tegere cupiebant,
ut homines a veritatis inquisitione averterentur falsis rumo-
ribus avocati. Pauci ergo erant qui hoc negotium maxime
curabant, quamvis in eis esset maior auctoritas propter ipsius 15
Secundi societatem qui eis pepercerat territus. Caeteri autem
Lucillae pecunia maxime adversus Caecilianum empti et insti-
gati perhibentur. Exstant gesta apud Zenophilum consularem,
ubi Nundinarius quidam diaconus a Silvano Cirtensi episcopo,
quantum ipsis gestis intellegitur, degradatus cum ei satisfacere 20
per aliorum episcoporum litteras frustra conatus esset, multa
patefecit iratus, et in iudicium publicum protulit. Inter quae id
quoque commemoratum legitur, quod Lucillae pecunia cor-
ruptis episcopis in Carthaginensi Ecclesia, in Africae capite,
altare contra altare levatum est. Scio quod haec gesta vobis 25
non legerimus, sed tempus non fuisse meministis. Inerat etiam
nonnullus dolor animi de typho superbiae veniens, quod non
ipsi ordinaverant Carthagini episcopum.

1 illisne] illine **R** | se] si **A** 4–5 Carthaginensis] carthaginensis
ARam 5 esset episcopus] episcopus esset **am** 6 corrumpendos] cor-
rumpendas (*m. l o super a*) **R** 7 Lucilla quaedam] quaedam lucilla **am**
| Lucilla] lucisla **A** 13 averterentur] averterent **R** 16 territus] terri-
tis **A** 18 perhibentur] prohibentur **R** 19 Nundinarius] mundinarius
R | diaconus] dicitur **M** | Cirtensi] circensi **M** 20 ei] eis **amg**
24 Carthaginensi] carthaginensis **MFRam** 25 levatum] levatus **FA**
26 non fuisse] fuisse non **M** non esse **R**

17. Caecilianusnak ilyen emberekre kellett volna bíznia magát, hogy hallgassák meg és ítéljenek róla, mikor olyan bírái voltak, akik előtt könnyen bizonyíthatta ártatlanságát, ha eléjük viszik az ügyét? Egyáltalán nem bízta volna rájuk magát, akkor sem, ha mint idegent szentelték volna éppen akkor a karthágói egyház püspökévé, és nem tudta volna, hogy mire képes akkor egy bizonyos dúsgazdag nő, Lucilla, hogy megrontsa a becsstelenek és tapasztalatlanok lelkét. Ezt az asszonyt még diakónusként megsértette, mivel megfeddte az egyházi tanítás érdekében. [1] Ez a gonoszság is hozzájárult e méltánytalanság elkövetéséhez. Mert azon a zsinaton, ahol olyanok ítélték el jelen nem lévő ártatlanokat, akik bevallották, hogy hittagadók, csak kevesen akarták a saját bűneiket leplezni azzal, hogy másokat rossz hírbe hoztak, hogy az emberek hamis szóbeszédektől eltérítve ne törődjenek az igazság kutatásával. Tehát kevesen voltak azok, akiknek ez a dolog volt a legfőbb gondja, ámbr az ő oldalukon volt a nagyobb tekintély, mivel Secundus társaságához tartoztak, aki félelemből megbocsátott nekik. Azt mondják, a többieket leginkább Lucilla pénze nyerte meg és ingerelte Caecilianus ellen. A proconsuli rangú Zenophilus birtokában vannak a jegyzőkönyvek, amelyek szerint egy bizonyos Nundinarius diakónust – amennyire a jegyzőkönyvekből látszik – Silvanus, Cirta püspöke letett hivatalából, és mikor ő hiába próbált más püspökök levelei révén visszavágni neki, haragjában sok mindent felfedett és nyilvánosságra hozott. Ezek között azt a feljegyzést is olvassuk, hogy azután lett oltár emelve oltár ellen a karthágói egyházban, Africa fővárosában, hogy Lucilla pénze megrontotta a püspököket. Tudom, hogy ezeket a feljegyzéseket nem olvastuk fel nektek, de emlékeztek, hogy nem volt elég idő a felolvasáshoz. Közrejátzott továbbá még némely lelki fájdalom is, amely abból a kevély gógból származott, hogy nem ők szentelték fel Karthágó püspökét.

6

18. Quibus omnibus rebus cum eos non veros iudices sed inimicos atque corruptos Caecilianus convenisse cognosceret, quando fieri posset ut vel ipse vellet vel populus cui praesidebat permetteret, ut relicta ecclesia iret in domum privatam, non collegarum discutiendus examine sed factionis cuneo et odiis muliebribus trucidandus, cum sibi praesertim videret apud Ecclesiam transmarinam privatis inimicitiis et ab utraque parte dissensionis alienam incorruptum et integrum examen suae causae remanere? Ubi si nihil adversarii agere vellet, ipsi se ab orbis terrarum innocentissima communione praeciderent; si autem illic eum accusare temptassent, tunc sibi adesset, tunc innocentiam suam adversus eorum machinamenta defenderet, sicut postea factum esse didicistis, cum tamen illi nimis sero quaesissent iudicium transmarinum iam schismatis rei, iam levati altaris horrendo scelere maculati. Primo enim facerent si veritate niterentur; sed falsis rumoribus temporis diuturnitate firmatis, quasi vetusta fama praecudicante ad iudicium venire voluerunt, aut quod magis credendum est, damnato prius, sicut libuit, Caeciliano, quasi securi sibi videbantur praefidentes numero suo, nec audentes alibi commovere causam tam malam, ubi nulla corruptione operante posset veritas inveniri.

1 veros] vero **F** 2 Caecilianus] caecilianos **A** | convenisse] cienis|se **M** cumvenisse *m.* 2 convenisse **P** 3 populus] populos **F** 4 privatam] privatum **P** 5 discutiendus] discutiendos **M** discutiendis (*super postr. i m. 1 add. u*) **R** | cuneo] cum eo **M**(*m.* 2 cuneo) **FA** 6 trucidandus] trucidandos **F** 7 transmarinam] transmarinarum **MFA** 10 communione] et communione **A** 13 didicistis] didicistis **A** | illi nimis sero] illi nimis ero **F** illi inmisero **A** illinc misero **M** 14 schismatis] schismatici rei **M** 16 veritate] veritati **M** 18 credendum] credendus **F** credend **A** 19 videbantur] videbuntur **A** 21 corruptione] correptione **AP**

18. Mivel a dolgok így alakultak, és Caecilianus felismer-
te, hogy azok az emberek nem igazi bírakként, hanem mint
ellenséges és romlott emberek gyűltek egybe, hogyan történ-
hetett volna meg, hogy ő maga akarja, vagy hogy az a nép,
amelynek vezetője volt, megengedje, hogy egyházát elhagyván
elmenjen egy magánházba, nem azért, hogy püspöktársai meg-
vizsgálják, hanem azért, hogy egy asszonyi gyűléstől feltűzelt
maréknyi csapat végezzen vele, kiváltképp mikor látta, hogy a
tengeren túli egyháznál, amely mentes volt a magánemberek
ellenségeskedésétől és mindkét oldal egyet nem értésétől, az
ő ügyének vizsgálata igaz és romlatlan maradt? Ha ellenfelei
ott nem akarták volna előadni ügyüket, akkor maguk vágták
volna el magukat a földkerekség teljesen ártatlan közösségétől.
Ha pedig ott megpróbálták volna bevádolni, akkor megjelent
volna és megvédte volna ártatlanságát az ő mesterkedéseikkel
szemben. Ahogyan – mint tudjátok – később meg is történt,
amikor azok túl későn tengeren túli kivizsgálást kértek, miu-
tán már bemocskolta őket a szakadás ügye és annak rettentő
bűne, hogy másik oltárt emeltek. Mert egyből ezt tették vol-
na, ha az igazságra támaszkodtak volna, de ők akkor akartak a
bírószág elé járulni, amikor már a hamis szóbeszéd az idő múl-
tával megerősödött, mintha a régóta tartó rágalom már előre
eldöntötte volna az ügyet. Vagy, ami még inkább hihető, miu-
tán Caecilianust kedvük szerint elítélték, úgy gondolták, hogy
biztonságban vannak, erősen bízva abban, hogy sokan vannak,
mert egy ilyen rossz ügyet nem mertek más helyen előhozni,
ahol az igazságot meg lehetett találni, mivel semmiféle meg-
vesztegetés nem használt.

7 19. Sed posteaquam ipsis rebus experti sunt, cum Caeciliano permanere communionem orbis terrarum, et ad eum a transmarinis Ecclesiis communicatorias litteras mitti, non ad illum quem ipsi scelerate ordinaverant, puduit eos semper tacere, quia posset eis obiici cur paterentur ignaram per tot gentes Ecclesiam communicare damnatis, et cur se ipsi ab innocentis orbis terrarum communionem praeciderent, cum tacendo sinerent episcopo quem Carthaginensibus ordinassent a toto orbe non communicari. Elegerunt, sicut dicitur, ad duas agere causam cum Caeciliano apud Ecclesias transmarinas parati ad utrumque, ut si eum potuissent quacumque versutia falsae criminationis evincere, satiarent plenissime cupiditatem suam, si autem non possent, in eadem quidem perversitate durarent, sed iam tamen quasi haberent quod dicerent, malos iudices se esse perpressos, quae vox est omnium malorum litigatorum, cum fuerint etiam manifestissima veritate superati, quasi non eis ad hoc dici possit et iustissime dici: ‘Ecce putemus illos episcopos qui Romae iudicarunt non bonos iudices fuisse? Restabat adhuc plenarium Ecclesiae universae concilium, ubi etiam cum ipsis iudicibus causa posset agitari, ut si male iudicasse convicti essent, eorum sententiae solverentur.’ Quod utrum fecerint, probent; nos enim non esse factum facile probamus ex eo, quod totus orbis non eis communicat; aut si factum est, etiam ibi sunt victi, quod ipsa eorum separatio manifestat. 5 10 15 20

4 scelerate ordinaverant] scelerati ordinaverunt (*corr. m. I* ordinaverant) **M** 8 Carthaginensibus] carthaginensibus **FARam** 9 orbe] orbe terrarum **M** | ad duas] *post* duas *add.* fraudes **a** 11 si] sic **MFA** 17 ad hoc] adhuc **PR** | possit] posset **am** 18 iudicarunt] iudicaverunt **R** 22 esse factum] factum esse **am**

19. Ám miután e dolgok alapján megtapasztalták, hogy a földkerekség Caecilianusszal maradt közösségben, és neki küldtek a tengerentúli egyházak hivatalos leveleket, nem pedig annak, akit ők bűnös módon felszenteltek, szégyelltek, hogy továbbra is hallgatnak. Mert szemükre lehetett vetni, hogy miért tűrik el, hogy az oly sok népre kiterjedő egyház tudatlanságában olyanokkal tartson közösséget, akiket kiátkoztak, és miért vágják el magukat a földkerekség ártatlanjainak közösségétől azzal, hogy szótlanul túrték, amint az egész világ elutasítja a közösséget azzal a püspökkel, akit a karthágói népnek ők felszenteltek. Azt választották, hogy – mint mondják – kétféle számítással nyújtják be a Caecilianusszal szembeni ügyet a tengeren túli egyházakhoz, mindkét eshetőségre készen: egyrészt, ha a hamis vád bármilyen csalárdságával győzni tudnának, akkor nyilvánvalóan beteljesedne vágyakozásuk, ha pedig nem tudnának, akkor kitartanának romlottságukban, azonban, mondhatni, már meg is lenne a kifogásuk, nevezetesen hogy rossz bírák miatt szenvedték el az ítéletet. Ezt mondják mindazok, akiknek hitvány az ügye, még ha a legvilágosabb igazság győzedelmeskedik is felettük –, mintha nem mondhatnánk nekik a legalaposabb joggal következőt: „Íme, tegyük fel, hogy azok a bírák, akik Rómában ítéleztek, nem voltak jó bírák. Még mindig ott van az egyetemes egyház egyetemes zsinata, ahol még e bírók ellen is pert lehet kezdeményezni, hogy ha rájuk bizonyul, hogy rosszul ítélték, akkor semmisítsék meg ítéletüket.” Bizonyítsák be, hogy megtették-e vagy sem, mert mi könnyen bebizonyítjuk, hogy nem történt meg, mégpedig az alapján, hogy senki sem visel közösséget velük. Ha viszont megtették, akkor ott is vesztek, ahogyan maga az elkülönülésük teszi nyilvánvalóvá.

20. Sed tamen quid postea fecerint, Imperatoris litteris sufficientissime ostenditur. Iudices enim ecclesiasticos tantae auctoritatis episcopos, quorum iudicio et Caeciliani innocentia et eorum improbitas declarata est, non apud alios collegas sed apud Imperatorem accusare ausi sunt quod male iudicarent. 5 Dedit ille aliud Arelatense iudicium aliorum scilicet episcoporum, non quia iam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, et omni modo cupiens tantam impudentiam cohibere. Neque enim ausus est christianus Imperator sic eorum tumultuosas et fallaces querelas suscipere, ut de iudicio episcoporum qui Romae sederant ipse iudicaret, sed alios, ut dixi, episcopos dedit. A quibus tamen illi ad ipsum rursus Imperatorem provocare maluerunt. Qua in re illos quemadmodum detestatur, audistis. Atque utinam saltem ipsius iudicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent, atque ut eis ipse cessit, 15 ut de illa causa post episcopos iudicaret, a sanctis antistitibus postea veniam petiturus, dum tamen illi quod ulterius dicerent non haberent, si eius sententiae non obtemperarent ad quem ipsi provocaverunt, sic et illi aliquando cederent veritati. Iussit enim ille ut ei partes ad agendam causam Romam occurrerent. 20 Quo cum Caecilianus nescio qua causa non occurrisset, interpellatus ab eis praecepit ut Mediolanum sequerentur. Tunc se aliqui eorum subtrahere coeperant, fortasse indignati quia non est eos imitatus Constantinus, ut iam statim atque velociter Caecilianum damnaret absentem. Quod ubi cognovit providus Imperator, reliquos ab officialibus custoditos fecit Mediolanum pervenire. Quo cum etiam Caecilianus venisset, ipsum 25

4 alios] eos **M** 6 Arelatense] arelatensi **A** 7 iam] iam *om.* **M** 10 ut de] unde **F** 16 antistitibus] antistibus **MA** 18 ad] at **M** 20 Romam] romanam **A** 21 qua] que **F** | occurrisset] occurrisse **F** 22 Mediolanum] mediolaneum **MA**, medio laneum **F** 23 aliqui] aliquis **F**

20. Azt pedig, hogy mit tettek azután, elégséges módon mutatja az uralkodó levele. Mert a nagy tekintélyű egyházi bírakat, akiknek ítélete Caecilianus ártatlanságát és az ő becselenségüket nyilvánította ki, nem püspöktársaik, hanem a császár előtt merészelték megvádolni, mondván, hogy helytelen ítéletet hoztak. A császár számukra más püspökökből álló bíróságot állított fel Arelatében, [1] nem azért, mert arra még mindig szükség volt, hanem mert engedett gonoszságuknak, és mert egy ekkora ártatlanságot mindenáron meg akart fékezni. Keresztény uralkodóként ugyanis nem merete az nyugtalanságot szító és félrevezető panaszaikat oly módon támogatni, hogy ő maga döntsön azon püspökök ítéletéről, akik Rómában voltak ülnökök; inkább, ahogyan említettem, más püspököket jelölt ki. Ők azonban ezektől a püspököktől ismét inkább az uralkodóhoz akartak fellebbezni. Hallottátok, hogy ebben az ügyben miképpen elutasította őket. Bárcsak végül az ő ítélete nyomán véget vetettek volna esztelen merészségüknek, és miként engedett nekik, hogy a püspökök után maga is ítélkezzék az ügyükben, azzal a szándékkal, hogy később bocsánatot kér a szent főpapoktól. Jóllehet már ők sem tudtak semmit mondani, ha nem engedelmeskednek a császár ítéletének, akihez ők maguk fellebbeztek, így aztán valamikor ők is engedtek volna az igazságnak. Az uralkodó ugyanis azt parancsolta, hogy a különböző pártok jöjjenek el hozzá Rómába az ügy megtárgyalására. Amikor Caecilianus itt valamely okból nem jelent meg, és ők beidéztek, az uralkodó meghagyta, hogy kövessék Mediolanumba. Ekkor közülük néhányan elkezdtek visszakozni, talán méltatlankodva, mert Constantinus nem utánozta őket abban, hogy legott és gyorsan elítélje a távollévő Caecilianust. Mikor az előrelátó uralkodó erről tudomást szerzett, elrendelte, hogy a többiek őrség kíséretében jöjjenek Mediolanumba. Miután

quoque, sicut scripsit, exhibuit, cognitaque causa qua diligentia, qua cautela, qua provisione, sicut eius indicant litterae, Caecilianum innocentissimum, illos improbissimos iudicavit.

- 8 21. Et adhuc baptizant extra Ecclesiam, et si possint rebaptizant Ecclesiam; sacrificant in dissensione et schismate, 5
et pacis nomine populos salutant, quos a pace salutis exterminant. Conscinditur unitas Christi, blasphematur haereditas Christi, exsufflatur Baptisma Christi, et nolunt in se ista per ordinarias humanas potestates flagellis temporalibus emendari, ne in aeternas poenas pro tantis sacrilegiis destinentur. Nos 10
eis obicimus furorem schismatis, rebaptizationis insaniam, ab haereditate Christi, quae per omnes gentes diffusa est, nefariam separationem. De codicibus non tantum nostris sed etiam eorum, recitamus ecclesias quarum nomina hodie legunt, et quibus hodie non communicant. Quae cum recitantur in conventiculis eorum, lectoribus suis dicunt: *Pax tecum*; et cum 15
ipsis plebibus quibus illae litterae scriptae sunt pacem non habent. Et ipsi nobis obiciunt vel falsa crimina mortuorum vel etiam si vera tamen aliena, non intellegentes in his quae nos eis obicimus omnes illos teneri; in his vero quae nobis obiiciunt 20
paleam vel zizania messis dominicae reprehendi, ad frumenta autem crimen non pertinere, neque considerantes quia quibus mali placent in unitate ipsi communicant malis, quibus autem displicent et eos emendare non possunt, neque ante tempus messis audent zizania eradicare, *ne simul eradicent et triticum*, 25
non factis eorum, sed altari Christi communicant, ita ut non

1 cognitaque] cognitaquae **F** cognita | qua **A** 2 eius] eis **M** 3 improbissimos] improbasissimos **M** 6 salutant] *om.* **A** 8 exsufflatur] et exsufflatur **P** | nolunt] noluit **A** 11 rebaptizationis insaniam] insaniam rebaptizationis **R** rebaptizatos **P** 12–13 nefariam] nefas **M** 13 separationem] separationis **MF** 14 ecclesias] ecclesiis **F** 16 dicunt] dicant **P** 17 ipsis] ipsi **FA** 19 his] iis **m** 20 his] iis **m** | vero] *om.* **M** 21 paleam] palea **M** 26 factis] fanis **A**

ide Caecilianus is eljött, maga az uralkodó – mint írta – szintén megjelent, s az ügyet alaposan, elővigyázatosan és gondosan megvizsgálván (ahogyan arról levelei is tanúskodnak) Caecilianust ártatlannak, amazokat pedig a leggonoszabbnak ítélte.

21. És ők még mindig keresztelnek az egyházon kívül, és ha megtehették, magát az egyházat is újra keresztelnék; [1] egyet nem értés és skizma közepette mutatnak be áldozatot, és a béke nevében köszöntik azokat az embereket, akiket elválasztanak a megváltás békéjétől. Krisztus egységét szétszaggatják, Krisztus örökségét káromolják, Krisztus keresztségét kiüresítik, és nem akarják, hogy a rendes világi hatalmak evilági büntetésekkel javítsák ki hibáikat, mégpedig azért, hogy ily nagy szentségtelenségek miatt ne legyenek örök büntetésre rendelve. Mi az örült skizmát, az esztelen újra keresztelést és a Krisztus örökségétől való istentelen elszakadást hozzuk fel ellenük, amely örökség elterjedt minden nemzet között. Nemcsak a mi könyveinkből, de az övéikből is felolvassuk az egyházakat, amelyek neveit ma is olvassák, [2] noha manapság nincsenek is velük közösségben. Ha közösségeikben ezeket felolvassák, felolvasóiknak azt mondják: – Béke veled! – de nincsenek békében azokkal az emberekkel, akiknek e leveleket írták. Ők pedig velünk szemben vagy már meghalt embereket illető hamis vádakot hoznak fel, vagy olyanokat, amelyeket, ha igazak is, mások követtek el. Nem értik meg, hogy mindnyájukra vonatkoznak azok a vádak, amelyeket ellenük felhozunk; ellenben azokban a dolgokban, amelyeket ők vetnek a szemünkre, csak az Úr vetésének pelyváját és konkolyát róják meg, ám a gabonát e bűnök nem érintik. Továbbá nem veszik figyelembe, hogy akik örülnek a gonoszoknak az egységben, azok maguk is közösségben vannak a gonoszokkal, míg akiknek nem tetszenek, de nem tudják kijavítani őket, viszont az aratás ideje előtt nem merik kiirtani

solum non ab eis maculentur, sed etiam divinis verbis laudari praedicarique mereantur, quoniam ne nomen Christi per horribilia schismata blasphemetur, pro bono unitatis tolerant, quod pro bono aequitatis oderunt.

22. Si habent aures, audiant quid Spiritus dicat ecclesiis. 5
Sic enim in Apocalypsi Ioannis legitur: *Angelo, inquit, Ecclesiae Ephesi scribe: Haec dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua et laborem et patientiam tuam, et quia non potes sustinere malos, et temptasti eos qui se dicunt apostolos esse et non sunt, et invenisti eos mendaces et patientiam habes, et sustinuisti eos propter nomen meum, et non defecisti.* Quod si de angelo superiorum caelorum et non de praepositis Ecclesiae vellet intellegi, non consequenter diceret: *Sed habeo adversum te quod caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, et age paenitentiam, et prima opera fac! Sin autem, venio tibi et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi paenitentiam egeris.* Hoc superioribus angelis dici non potest qui perpetuam retinent caritatem, unde qui defecerunt et lapsi sunt diabolus est et angeli eius. Ergo primam caritatem dicit, 20 quia sustinuit pseudoapostolos propter nomen Christi, quam iubet ut repetat et faciat priora opera sua. Et obiciuntur nobis crimina malorum hominum, non nostra sed aliena et ipsa partim incognita. Quae si etiam vera et praesentia videremus, et zizaniis propter frumenta parcentes pro unitate toleraremus, 25 non solum nulla reprehensione, sed etiam non parva laude nos

3 unitatis] aequitatis **g** 4 oderunt] oderant **R** 6 Apocalypsi] apocalipsin **R** 7 scribe] scribere **FA** 9 tuam] *om.* **MFAP** 10 dicunt] sedicunt **A** | esse] *om.* **F sacr. litt. variant** 12 defecisti] defecisti **F** 14 consequenter] sequenter **F** 17 tibi] tibi cito **M** 19–20 et lapsi sunt] et qui lapsi **M** 22 priora opera sua] oppera sua priora **M** 24 quae si] quasi **A** | videremus] viderimus **M** (*m. 2 videremus*) **A** 25 toleraremus] toleramus **MA** 26 nos] *om.* **A**

a konkolyt, nehogy azzal együtt a búzát is kiszaggassák,⁸ azok nem a gonoszok tetteivel, hanem Krisztus oltárával vannak közösségben, olyannyira, hogy nemcsak hogy nem szennyezik be őket amazok, hanem még meg is érdemlik, hogy az isteni szavak dicsérjék és magasztalják őket, mivel eltúrik az egység javáért azt, amit az igazság javáért gyűlölnék, nehogy Krisztus nevét rettenetes skizmák szennyezzék be.

22. Ha van fülük, hallják meg, mit mond a Lélek az egyházaknak.⁹ János ugyanis így szól a Jelenések könyvében: *Az efezusi egyház angyalának írd meg: Így szól, aki a hét csillagot tartja a jobbáiban, aki a hét arany gyertyatartó között jár: Ismerem cselekedeteidet, fáradozásodat és béketűréseidet, és hogy nem szenvedheted a gonoszokat; hogy próbára tetted azokat, akik apostoloknak mondják magukat, holott nem azok, és hazugnak találtad őket. Béketűró vagy, és szenvedtél az én nevemért, és nem fáradtál el.*¹⁰ Ha azt akarta volna, hogy ezt a felsőbb mennyek angyalára és ne az egyház elöljáróira értsük, nem a következőképpen folytatná: *De kifogásom van ellened: az, hogy elhagytad első szeretetedet. Emlékezz tehát arra, honnan estél ki, térj meg, és tedd azt, amit korábban tettél; mert különben föllépek ellened, és elmozdítom gyertyatartódat helyéről, ha nem térsz meg.*¹¹ Ezt nem lehet mondani a felsőbb angyalokról, akik örökké megtartják szeretetüket; az Ördög és angyalai pártoltak el és buktak le onnan.¹² Tehát azért mondja, hogy „első szeretet”, mert Krisztus neve miatt az egyház eltúrte a hamis apostolokat; azt parancsolja, hogy térjen vissza a szeretethez

⁸ Vö. Mt 13,29.

⁹ A mondat Jel 2,7 parafrázisa.

¹⁰ Jel 2,1–3.

¹¹ Jel 2,4–5.

¹² Vö. Jel 12,9.

dignos diceret, quicumque Scripturas sanctas non corde surdus audiret.

23. Tolerat Aaron multitudinem idolum exigentem et fabricantem et adorantem; tolerat Moyses adversus Deum tot milia murmurantia et toties offendentia sanctum nomen eius; 5 tolerat David Saulem persecutorem suum sceleratis moribus caelestia deserentem, magicis artibus inferna quaerentem, occisum vindicat, christum etiam Domini propter sacramentum venerandae unctionis appellat; tolerat Samuhel nefandos filios Heli, perversosque filios suos, quos populus quia tolerare noluit divina veritate accusatus, divina severitate correptus est; 10 tolerat denique ipsum populum superbum contemptorem Dei; tolerat Esaías in quos tam multa vera crimina iaculatur; tolerat Hieremias a quibus tanta perpetitur; tolerat Zacharias phariseos et scribas, quales illo tempore fuisse Scriptura testatur. 15 Scio me multos praetermisisse; legant qui volunt legant qui possunt eloquia caelestia, invenient omnes sanctos Dei servos et amicos semper habuisse, quos in suo populo tolerarent, cum quibus tamen illius temporis sacramenta communicantes non solum non inquinabantur, sed etiam laudabiliter sustinebant 20 *studentes*, sicut ait Apostolus, *servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Attendant etiam post Domini adventum, ubi multo plura huius tolerantiae per totum orbem inveniremus exempla, si omnia scribi et in auctoritatem redigi potuissent, – tamen haec ipsa quae habemus advertite! Tolerat ipse Dominus 25 Iudam, diabolum, furem et venditorem suum, sinit accipere inter innocentes discipulos, quod fideles noverunt pretium no-

3 idolum] idolorum **FP** idolorum idola **M** 10 Heli] *om.* **R** 13 tolerat¹] *om.* **R** | Esaías] isaías propheta in quos **R** 16 multos] multas **A** 17 invenient] invenient **MFA** 18 habuisse] habuisse se quos **FR** 24 auctoritatem] in auctoritate **P** 25 advertite] advertite **M** 27 innocentes] discipulos innocentes **M** | quod] quos **MFA** | noverunt] noverat **A**

és tegye azt, amit korábban. Ellenünk pedig gonosz emberek bűneit hozzák fel, nem a mieinket, hanem másokéit, és részben olyanokat, amelyek ismeretlenek. Ha ezeket igaznak és kézzelfoghatónak látnánk, és az egység kedvéért eltúrnénk, a búza miatt megkímélve a konkolyt,¹³ akkor az, aki a Szentírást nem értetlenül olvassa szívével, azt mondaná, nemcsak hogy feddést nem érdemlünk, ellenkezőleg, nem kis dicséretre vagyunk méltók.

23. Áron eltúri a bálványokat kívánó, alkotó és imádó tömeget.¹⁴ Mózes eltúri az Isten ellen való ezernyi zúgolódást, és hogy olyannyiszor sértették meg az Ő nevét.¹⁵ Dávid eltúri üldözőjét, Sault, aki bűnös erkölcsi révén elhagyja az égi dolgokat,¹⁶ és mágikus praktikákkal¹⁷ kutatja az alvilági dolgokat, megbosszulja halálát,¹⁸ sőt az Úr felkentjének nevezi¹⁹ a tisztelendő kenet szentsége miatt. Sámuel eltúri Éli istentelen gyermekeit,²⁰ és saját gonosz fiait²¹ is, akiket azonban a nép nem akart eltúrni, s ezért az isteni igazság vádolta meg, és az isteni szigorúság feddte meg. Végül eltúri magát a népet is,²² amely gögös módon megveti Istent. Izajás²³ eltúri azokat, akik ellen annyi igaz vádat szór. Jeremiás²⁴ eltúri azokat, akikről annyi mindent elszenved. Zakariás eltúri a farizeuso-

¹³ Vö. Mt 13,28–29.

¹⁴ Kiv 32,1–6.

¹⁵ Kiv 14,10–14.

¹⁶ 1Sám 24,1–8; 26,1–12.

¹⁷ 1Sám 28,7–20.

¹⁸ 2Sám 1,5–16.

¹⁹ 1Sám 24,7.

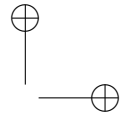
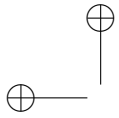
²⁰ 1Sám 2,12–26.

²¹ 1Sám 8,1–9.

²² 1Sám 8,7.

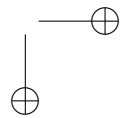
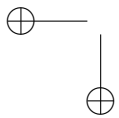
²³ Iz 1–3.

²⁴ Jer 20,1–2; 37,11–15.

strum; tolerant Apostoli pseudoapostolos; et inter sua quaerentes non quae Iesu Christi, Paulus non sua quaerens sed quae Iesu Christi cum gloriosissima tolerantia conversatur; postremo, quod paulo ante commemoravi, divina voce laudatur sub angeli nomine praepositus Ecclesiae, quod cum odisset malos, 5 eos tamen temptatos et inventos pro nomine Domini toleravit.

l inter] *om.* P

kat és írástudókat, akikről az Írás tudósítja, hogy milyenek is voltak akkoriban.²⁵ Tudom, hogy sokakat mellőztem; azok, akik akarják és tudják, olvassák az isteni beszédeket. Azt fogják találni, hogy Isten szent szolgálói és barátai mellett mindig voltak olyanok a népük körében, akiket el kellett viselniük, és bár együtt részesültek a korabeli szentségekben, nemcsak hogy nem szennyeződtek be, hanem dicséretes módon eltúrták őket, törekedvén – ahogyan az Apostol mondja – *megtartani a lelki egységet a béke kötelékében*.²⁶ Figyeljék meg azt is, hogy mi történt az Úr eljövetele után, amikor is a türelemnek még több példáját találunk az egész földön, ha le lehetett volna jegyezni és alá lehetett volna támasztani tekintéllyel. Tehát figyeljétek meg azt, amink van! Az Úr eltúri Júdást,²⁷ egy ördögöt, egy rablót és árulóját. Hagyja, hogy az ártatlan tanítványok között ő is megkapja²⁸ azt, amit a hívók a mi váltságunknak ismertek meg. Az apostolok eltúrik az álapostolokat; és azok között, akik a maguk dolgával törődnek,²⁹ nem Jézus Krisztuséval, Pál (aki nem a maga dolgával törődik, hanem Jézus Krisztuséval) a legnagyobb dicsőséget érdemlő türelemmel él. Végül pedig, amit már említettem,³⁰ isteni hang dicséri az egyház angyalnak nevezett előljáróját, mert bár gyűlölte a rosszakat, Isten nevében mégis eltúrta azokat, pedig próbára tették és bűnösnek találták őket.

²⁵ Mt 23,29–35.

²⁶ Ef 4,3.

²⁷ Jn 6,70; Jn 12,6; Mt 26,14–16.

²⁸ Mt 10,1–4.

²⁹ Vö. Fil 2,21.

³⁰ Vö. Jel 2,1–3.

24. Ad summam se ipsos interrogent! Nonne tolerantur
ab eis caedes et incendia Circumcellionum, veneratores prae-
cipitatorum ultro cadaverum, et sub incredibilibus malis unius
Optati per tot annos totius Africae gemitus? Parco iam dicere
singularum per Africam regionum et civitatum et fundorum
tyrannicas potestates et publica latrocinia. Melius enim vobis
haec vos ipsi dicitis, sive in aurem sive palam sicut libitum fu-
erit. Quocumque enim oculos verteritis, occurret, quod dico,
vel potius quod taceo. Neque hinc istos quos ibi diligitis ac-
cusamus. Non enim nobis displicent quia tolerant malos, sed
quia intolerabiliter mali sunt propter schisma, propter altare
contra altare, propter separationem ab hereditate Christi toto
orbe diffusa, sicut tanto ante promissa est. Violatam pacem,
conscissam unitatem, iterata baptismata, exsufflata Sacramen-
ta, quae in sceleratis quoque hominibus sancta sunt, plangimus
et lugemus. Quae si parvi pendunt, intueantur exempla quibus
demonstratum est, quanti haec penderit Deus. Qui fecerunt
idolum, usitata gladii morte perempti sunt; qui vero schisma
facere voluerunt, hiatu terrae principes devorati et turba con-
sentiens igne consumata est. Diversitate poenarum diversitas
agnoscitur meritorum.

9 25. Traduntur in persecutione sancti Codices, confitentur
traditores et Deo dimittuntur, non interrogantur innocentes et
ab hominibus temerariis damnantur; probatur integer certis in-
diciis, qui inter damnatos absentes multo vehementius caeteris

2 Circumcellionum] cercicellionum **F** cercillionum **MA** cieneratores **M** |
ante veneratores] *add.* qui sunt **m** 4 annos] anninos **A** 7 palam] in
palam **R** 8 verteritis] verteretis **A** | occurret] occurreret **FP** occurret
vobis **R** 10 nobis] vobis **MFA** 13 promissa] promissio **A** 14 exsuff-
lata] ex sufflata **A** et sufflata **A** 16 intueantur] inveniantur **A** 20 consu-
mata] consummata **F** | Diversitate] diversitas **A** | diversitas] diversita-
te **M** (*m.* 2 diversitas) **FA** 21 agnoscitur] cognoscitur **M** 22 persecuti-
one] persecutionem **F** 23 innocentes] vi nocentes **M** 24–25 indiciis]
inditiis **MP** iudiciis **amg** 25 damnatos absentes] absentes damnatos **am**

24. Legvégül, kérdezzék önmagukat! Vajon nem túrjuk el a circumcelliók [1] gyilkosságait és gyújtogatásait, akik tisztelik azok holttestét, akik a magasból vetik le magukat, [2] és azt, hogy egész Africa egyetlen ember, Optatus hihetetlen bűneit nyögi? [3] Nem veszem most sorra az egész Africa minden egyes részében, városában és földbirtokán tapasztalható zsarnoki uralmat és általános pusztítást. Jobb ugyanis, ha magatok mondjátok el mindezt, akár suttogva, akár nyíltan, ahogyan tetszik. Mert amerre csak néztek, mindenhol az van, amiről beszélek, vagy amiről inkább hallgatok. Nem is ezért vádoljuk azokat, akiket ti ott szerettek. Mert nem az nem tetszik nekünk, hogy eltúrik a gonoszokat, hanem az, hogy túrheterlenül gonoszak a skizma, az oltár ellen emelt oltár okán, és azért, mert elszakadtak Krisztusnak az egész földkerekségen elterjedt örökségétől, amint az oly régen meg lett ígérve.³¹ A megsértett békét, a szétszaggatott egységet, az újrakeresztelet, a kiüresített szentségeket siratjuk és gyászoljuk, amelyek a bűnösökben is szentek. Ha csekély jelentőségűnek ítélik ezeket a dolgokat, vizsgálják meg a példákat, amelyekkel bizonyítottuk, hogy mily sokra tartja ezeket Isten! Azok, akik bálványt alkottak, kard által haltak közönséges halált, [4] akik azonban szakadást akartak okozni, azoknak a vezéreit a megnyílt föld nyelte el, a velük egyetértő tömeget pedig tűz emésztette el.³² A különböző büntetésben a bűn különbözőségét ismerjük föl.

25. Az üldözések idején kiszolgáltatták a szent könyveket; a hittagadók megvallják bűnüket és Isten ítéletére bízzák őket; az ártatlanokat nem kérdezik ki és vakmerő emberek ítélik el. Szilárd bizonyítékok alapján ártatlannak bizonyul az, akit a távollétükben elítéltek közül a leghevesebben vádoltak; a püs-

³¹ Zsolt 2,8.

³² Szám 16,1–35.

criminatus est, iudicio episcoporum; ad Imperatorem appellatur, iudex eligitur Imperator; iudicans contemnitur Imperator. Quae tunc acta sint legistis, quae nunc agantur videtis. Si de illis in aliquo dubitatis, ista iam cernite! Certe non chartis veteribus, non archivis publicis, non gestis forensibus aut ecclesiasticis agamus, maior liber noster orbis terrarum est. In eo lego completum, quod in Libro Dei lego promissum. *Domini* 5
nus, inquit, *dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Huic hereditati qui non commu- 10
nicat, quoslibet libros teneat, exheredatum se esse cognoscat; hanc hereditatem quisquis expugnat, alienum se esse a familia Dei satis indicat. Certe de traditione divinorum Librorum vertitur quaestio, ubi hereditas ista promissa est. Ille ergo credatur testamentum tradidisse flammis, qui contra voluntatem 15
litigat testatoris. Quid tibi fecit, o pars Donati, quid tibi fecit ecclesia Corinthiorum? Quod autem de ista dico, de omnibus talibus et tam longe positis intellegi volo. Quid vobis fecerunt quae nec omnino quid feceritis, nec quos infamaveritis nosse potuerunt? An quia Lucillam Caecilianus in Africa laesit, lucem 20
Christi orbis amisit?

26. Tandem sentiant quod fecerunt! Merito certo annorum intervallo in oculos eorum revolutum est opus ipsorum. Quaerite, per quam feminam Maximianus, qui dicitur esse Donati propinquus, sese a Primiani communione praeciderit, et quemadmodum congregata episcoporum factione Primianum 25
damnarit absentem, et adversus eum episcopus ordinatus sit,

1 imperatorem] imperatorum **MFA** 2 contemnitur] contemnitor **A**
3 acta sint legistis] acta sint legitis **P** actas intellegistis **F** acta sunt intellegistis **A** 5 gestis] gentis **M** (*m. 2 gestis*) **F** 6 agamus] agimus **R** 11 exheredatum] ex hereditatum **A** 14–15 credatur] creditur **R** 18 et tam] etiam (a *eras.*) **P** 20 laesit] laesa **A** 23 oculos] oculis **M** 25 propinquus] propinquus **A** 27 damnarit] dampnaverit **R** dampnaret **A**

pökök ítélete; az uralkodóhoz fellebbeznek, az uralkodót választják bírónak. S amikor ítéletet hoz, megvetik. Olvastátok, mi történt akkor; látjátok, mi folyik most. Ha azokat illetően kétségeitek vannak, ezekre figyeljete! Bizony, nem régi kéziratokról, nem nyilvános archívumokról, nem állami vagy egyházi törvénykezésről van szó, a mi könyvünk tekintélyesebb – az egész földkerekség! Ebben azt olvasom, hogy beteljesedett az, aminek ígérését Isten könyvében olvasom: *Mert így szólt hozzám az Úr: – mondja – Fiam vagy te, a mai napon nemzetek téged. Kérd tőlem, és odaadom neked a nemzeteket örökségül, s osztályrészedül a föld határait.*³³ Aki ezzel az örökséggel nincs közösségben, bármely könyveket bírjon is, annak el kell ismernie, hogy ki lett tagadva ebből az örökségből. Aki harcol ezen örökség ellen, az elegendő módon bizonyítja, hogy idegen Isten családjától. Természetesen a kérdés a szent könyvek kiszolgáltatása körül forog ott, ahol ez az örökség meg lett ígérve. Tehát higgyük el, hogy az az ember vetette a lángokba a testamentumot, aki a tanú szándékával perlekedik! Mit ártott, mit ártott neked, donatista párt, a korintusiak egyháza? Kérlek, hogy amit erről az egyházzal mondok, értsd az összes többi hasonlóra is, amelyek oly messze van tőled. Mit ártottak ezek neked, amelyek nem csak hogy egyáltalán nem tudhatták, hogy mit tettek, de azokat sem ismerték, akiket gyanúsítottak? Vagy talán az egész világ elvesztette Krisztus világosságát azért, mert Caecilianus Africában megsértette Lucillát?

26. Fogják fel végre, hogy mit tettek! Hiszen annyi év után most a szemük előtt újra lezajlott a saját művük. Vizsgáljátok meg, melyik asszony ösztönzésére tagadta meg Maximianus, [1] akiről azt mondják, hogy Donatus rokona, a Primiannusszal való közösségét, és hogy miután püspökök egy pártja

³³ Zsolt 2,7–8.

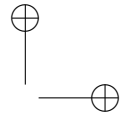
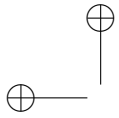
quemadmodum Maiorinus per Lucillam congregata episcopo-
rum factione Caecilianum damnavit absentem, et contra eum
episcopus ordinatus est. An forte quod a caeteris Afris suae
communione episcopis contra factionem Maximiani Primia-
nus purgatus est valere vultis, et quod a transmarinis unitatis
episcopis adversus factionem Maiorini Caecilianus purgatus est
valere non vultis? Rogo, fratres mei, quid magnum peto? Quid
difficile a vobis intellegi cupio? Multum quidem interest, et in-
comparabiliter distat vel auctoritate vel numero Africana Ec-
clesia, si cum caeteris orbis partibus conferatur; et longe minor
est, etiam si unitas hic esset, longe omnino minor est compara-
ta caeteris christianis omnibus gentibus, quam pars Maximiani
comparata parti Primiani. Peto tamen et iustum esse arbitror,
ut tantum valeat concilium Secundi Tigisitani, quod Lucilla
conflavit adversus absentem Caecilianum et apostolicam sedem
totumque orbem Caeciliano communicantem, quantum valet
concilium Maximianensium, quod similiter femina nescio quae
conflavit adversus absentem Primianum et caeteram per Afri-
cam multitudinem Primiano communicantem. Quid apertius
cernitur? Quid aequius postulatur?

27. Videtis haec omnia, et nostis et gemitis; et tamen videt
et Deus, quod vos in tam pestifera et sacrilega praecisione nulla
res cogit remanere, si pro adipiscendo spiritali regno carnalem
superetis affectum, et amicitias hominum, quae in iudicio Dei
nihil proderunt, pro devitandis sempiternis poenis non timeatis
offendere. Ecce ite, consulite! Quid contra haec nostra pos-
sint respondere, cognoscite! Si proferunt chartas, proferimus

3–4 suae communionis] communionis suae **A** 4–5 Maximiani Primianus] maximian (*corr.* maximiani) primanus (*corr.* *m. 1* primianus) **M** primiani primianus **A** 13 parti] parte **MFP** (*m. 2* parti) **R** 14 concilium] consilium **A** | Secundi] *om.* **A** | Tigisitani] tigistani **A** 15 apostolicam sedem] apostolicas sedes **g** 17 quae] qua **MF** 22 vos] et vos **P** 26–27 possint] possunt **A**

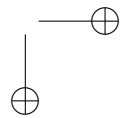
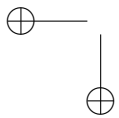
összegyűlt, miként ítélte el Primianust annak távollétében, és lett vele szemben felszentelt püspök. Azután, hogy Maiorinus, miként íteltette el Caecilianust annak távollétében, és lett vele szemben felszentelt püspök, miután Lucilla segítségével a püspökök egy pártját hívták össze ítélni. Vagy talán azt számba akarjátok venni, hogy a többi, pártján álló africai püspök Maximianus pártjával szemben felmentette Primianust, de azt nem, hogy Maiorinus pártjával szemben az egységben lévő tengetentüli püspökök felmentették Caecilianust? Kérdezem testvéreim, valami nagy dolgot kérek? Talán valami nehéz dolog megértését kérem tőletek? Nagyon különbözik, és összehasonlíthatatlanul távol áll tőlük mind tekintélyében, mind számában az africai egyház, ha a föld többi részével vetjük össze. Még akkor is sokkal kisebb lenne, ha egységét megtartaná. Egyáltalán, minden más keresztény közösséggel összehasonlítva, jóval kisebb, mint Maximianus pártja volt Primianuséval összevetve. Mindamellet csak azt kérem – és úgy vélem, ez jogos –, hogy ugyanannyit érjen a tigrisi Secundus zsinata, amit Lucilla főzött ki a távollévő Caecilianus, az apostoli szék és az egész, Caecilianusszal egységben lévő földkerekség ellen, amennyit a maximianusi zsinat [2] ér, amelyet hasonlóképpen egy mit tudom én milyen asszony főzött ki a távollévő Primianus és Primianusszal Africa egységben lévő sokaság ellen. Mi világosabb ennél? Milyen kérés jogosabb?

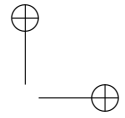
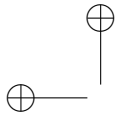
27. Látjátok, tudjátok mindezt és panaszkodtok. Ám Isten is látja, hogy semmi sem kényszerít arra benneteket, hogy megmaradjatok ebben a halálos és szentségtörő szakadásban, ha felülmúlnátok a test kívánságát azért, hogy elnyerjétek a szellemi királyságot, és nem félnétek megsérteni az emberek baráti érzületét (amely mit sem számít Isten ítéletében) azért, hogy elkerüljétek az örök büntetést. Menjete, gondoljátok

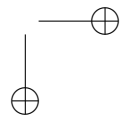
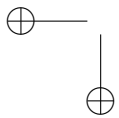
chartas; si falsas nostras esse dicunt, hoc nos de suis dicere non indignantur. Nemo delet de caelo constitutionem Dei, nemo delet de terra Ecclesiam Dei. Ille totum orbem promisit, ista totum orbem replevit, et malos habet et bonos, sed nec in terris amittit nisi malos, nec in caelum admittit nisi bonos. Erit autem vobis hic sermo, quem de munere Dei novit ipse quanta et pacis et vestra dilectione deprompsimus, correctio si velitis, testis vero etsi nolitis. 5

1 falsas nostras] falsa nostra **P** nostras falsas **R** 2 constitutionem] constitutione **A**

át! Gondoljátok át, mit lehet válaszolni mindarra, amit írtam. Ha írásos bizonyítékokat hoznak elő, mi is írásos bizonyítékokat hozunk elő, ha azt mondják, hogy a mieink hamisak, ne méltatlankodjanak, ha mi az övéikről állítjuk ezt. Senki sem törli ki az égből Isten határozatát, senki sem törli el a földről Isten egyházát. Isten megígérte az egész világot, az egyház pedig betöltötte az egész világot. Az egyházban vannak gonoszak és jók, és az egyház a földön csak a gonoszakat veszíti el, a mennybe csak a jókat engedi be. Ez a beszéd, amit Isten kegyelméből (s Ő tudja, hogy a béke és az irántatok érzett mily nagy szeretet okán) adtam elő, ha akarjátok, javulásotokra lesz, ha nem akarjátok, akkor tanúság ellenetek.

EPISTULA XCIII.

Dilectissimo fratri Vincentio Augustinus

- 1 1. Accepi epistolam quam tuam esse non mihi incredibile visum est; attulit enim eam quem catholicum christianum esse constaret, qui ut opinor mihi mentiri non audere non posset. Sed etsi forte non sunt litterae tuae, ego ei qui scripsit rescribendum putavi, nunc me potius quietis esse avidum et petentem, quam tunc cum me adolescentem vivo adhuc Rogato cui successisti apud Carthaginem noveras. Sed Donatistae nimium inquieti sunt, quos per ordinatas a Deo potestates cohiberi atque corrigi non mihi videtur inutile. Nam de multorum iam correctione gaudemus, qui tam veraciter unitatem catholicam tenent atque defendunt, et a pristino errore se liberatos esse laetantur, ut eos cum magna gratulatione miremur. Qui tamen nescio qua vi consuetudinis nullo modo mutari in melius cogitarent, nisi hoc terrore percussi sollicitam mentem ad considerationem veritatis intenderent, ne forte si non pro iustitia sed pro perversitate et praesumptione hominum, ipsas temporales molestias infructuosa et vana tolerantia paterentur, apud Deum postea non invenirent nisi debitas poenas impiorum, qui eius tam lenem admonitionem, et paterna flagella contempserint, ac sic ista cogitatione dociles facti non in calumniis et fa-

1 dilectissimo ... Augustinus] *inscriptionem om.* L | *post* augustinus] *add.* in domino salutem R 2 accepi] accipe A | non mihi] mihi non m 4 audere non posset] non auderet Lam 8 *ante* apud] *add.* et L 10 non mihi] mihi non am 14 nullo] ullo M 16 si] *om.* MACP (*add. m. 2*) 21 ista] ipsa R

93. levél

Augustinus üdvözetét küldi szeretett testvérének,
Vincentiusnak [1]

1. Kaptam egy levelet – ami úgy tűnik – tőled származik; mert olyan valaki hozta, akiről nyilvánvaló, hogy katolikus keresztény, és aki, úgy vélem, nem merne hazudni nekem. Ám ha a levél véletlenül mégsem tőled való, akkor is úgy gondoltam, hogy válaszolnom kell annak, aki írta. Most sokkal inkább vágyom a nyugalomra és keresem azt, mint akkor, amikor Karthágóban mint ifjú embert megismertél, még Rogatus életében, akinek az utóda vagy. A donatisták viszont igencsak nyughatatlanok, és úgy látom, hogy nem haszontalan dolog, ha az Isten által rendelt hatalmasságok visszafogják és a helyes útra térítik őket. Mert már sokak megtérésének örvendhetünk, akik igazán megtartják és védelmezik a katolikus egységet, és örülnek annak, hogy meg lettek szabadítva korábbi tévedésüktől, mi pedig ezért nagy örvendezéssel csodáljuk őket. Akadnak viszont olyanok, akik a megszokás nem tudom milyen erejénél fogva semmiképpen sem lennének hajlandóak fontolóra venni a megtérést, ha e félelem hatására nem irányítanak zaklatott értelmüket az igazság mérlegelésére: hogy talán, ha nem az igazságosság, hanem az emberi romlottság és önteltség jegyében, hasztalan és felesleges kitartással szenvedik el az evilági bajokat, akkor később Istennél csak a hitetleneknek kijáró megérdemelt büntetéseket találják majd, amiért semmibe veték az Ő olyannyira szelíd figyelmeztetését és atyai csapásait.

bulis humanis, sed in divinis Libris promissam per omnes gentes invenirent Ecclesiam, quam suis oculis reddi conspicerent, in quibus et Christum praenuntiatum, etiam non visum super coelos esse minime dubitarent. Num quidnam ego istorum saluti invidere debebam, ut collegas meos ab huiusmodi paterna 5 diligentia revocarem, per quam factum est ut multos videamus accusare suam pristinam caecitatem? Qui cum super caelos exaltatum Christum etiam non videntes credebant, gloriam tamen eius super omnem terram etiam videntes negabant, cum Propheta utrumque una sententia tanta manifestatione complexus sit dicens: *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.* 10

2. Istos ergo atroces quondam inimicos nostros, pacem et quietem nostram variis violentiarum et insidiarum generibus graviter infestantes, si sic contemneremus et toleraremus, ut nihil omnino quod ad eos terrendos ac corrigendos valere posset excogitaretur et argueretur nobis, vere malum pro malo redderemus. Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum currere videret in praeceps, nonne tunc potius malum pro malo redderet, si eum sic ire permetteret, 20 quam si corripiendum ligandumque curaret? Et tamen tunc ei molestissimus et adversissimus videretur, quando utilissimus et misericordissimus exstitisset; sed plane salute reparata tanto uberius ei gratias ageret, quanto sibi eum minus pepercisse sensisset. O si possem tibi ostendere, ex ipsis Circumcellionibus quam multos iam catholicos manifestos habeamus, damnantem suam pristinam vitam, et miserabilem errorem, quo se arbitrabantur pro Ecclesia Dei facere, quicquid inquieta temeritate faciebant! Qui tamen ad hanc sanitatem non perduceren-

5 debebam] debeam **A** 15 graviter] graviter gravibus **m** | contemneremus et toleraremus] contempneremus et toleramus (*m. 1?* *corr.* toleraremus) **M** contemnerimus et toleramus **A** 16 omnino] *bis* **C** | ac] *om.* **MAR** | corrigendos] corrigendosue **R** 17 argueretur] ageretur **Lm** | vere] verum **M** 20 ire] currere **am** 21 tunc ei] ei tunc **g** 24 sibi eum] eum sibi **L** | minus] minime **A** 25 tibi] *om.* **A**

Viszont ebbe belegondolva fogékonyá lesznek, s nem az emberi hazugságokban és mesékben, hanem az isteni írásokban találják meg az ígélet szerint minden népre kiterjedő egyházat, aminek létrejöttét saját szemükkel látják, mint ahogy abban sem kételkednek, hogy ezek az írások a mennyekben lévő Krisztust hirdetik, még ha nem is látható. Vajon nekem olyannyira irigynek kellett volna lennem az ő üdvösségükre, hogy püspöktársaimat visszahívjam az efféle atyai gondoskodástól, amelynek eredményeképpen azt látjuk, hogy sokan vádolják korábbi vakságukat? Mert bár nem látták, hittek abban, hogy Krisztus felemelkedett a mennyekbe, az egész világon elterjedt dicsőségét azonban, bár látták, tagadták, [1] pedig a próféta mindkét dolgot teljes világossággal belefoglalta egyetlen mondatba: [Tedd Isten,] *hogy dicséreted az eget fölé érjen, s az egész földön nyilvánuljon meg dicsőséged!*³⁴

2. Ha őket, akik egykor oly elkeseredett ellenségeink voltak, és akik mindenféle kegyetlenkedéseikkel és alattomos tetteikkel békénket és nyugalmunkat olyan súlyosan zaklatták, olyannyira semmibe vennénk és cserben hagynánk, hogy egyáltalán nem találnánk ki semmit és nem érvelnénk semmivel, ami őket megrettenthetné és a helyes útra téríthetné, akkor bizony rosszal fizetnénk a rosszért. Mert ha valaki látja, hogy ellensége veszélyes láz miatt háborodottan a vesztébe rohan, vajon nem rosszal fizetne a rosszért akkor, ha inkább engedné, hogy így elmenjen, mint hogy arra lenne gondja, hogy megfogja és megkötözzé? Mégis éppen akkor tűnne vele szemben a leginkább kellemetlennek és ellenségesnek, amikor a leginkább használ neki és a legkönyörületesebb az irányába; és a másik, miután visszanyerte egészségét, annál sűrűbben mondana neki köszönetet, mennél inkább úgy érezné, hogy amaz kíméletlen volt vele. Ó, bárcsak megmutathatnám Neked, hogy a circumcelliók közül most mennyien őszinte katoliku-

³⁴ Zsolt 108(107),6.

tur, nisi legum istarum quae tibi displicent, vinculis tamquam phrenetici ligarentur. Quid illud alterum genus morbi gravissimi eorum, qui turbulentam quidem audaciam non habebant, sed quadam vetusta socordia premebantur, dicentes nobis: ‘Verum quidem dicitis, non est quod respondeatur; sed durum est nobis traditionem parentum relinquere?’ Nonne salubriter regula temporalium molestiarum excutiendi erant, ut tamquam de somno lethargico emergerent, et in salutem unitatis evigilarent? Quam multi ex ipsis nunc nobiscum gaudentes pristinum pondus perniciosi sui operis accusant, et fatentur nos sibi molestos esse debuisse, ne tamquam mortifero somno ita morbo veterinosae consuetudinis interirent.

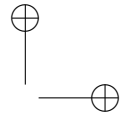
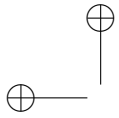
3. At enim quibusdam ista non prosunt. Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Tu non attendis nisi eos, qui ita duri sunt, ut nec istam recipiant disciplinam. De talibus enim scriptum est: *Frustra flagellavi filios vestros; disciplinam non receperunt*. Puto tamen quia dilectione non odio flagellati sunt. Sed debes etiam tam multos attendere de quorum salute gaudemus. Si enim terrentur, et non docerentur, improba quasi dominatio videretur. Rursus si docerentur et non terrentur, vetustate consuetudinis obdurati ad capessendam viam salutis pigrius moverentur, quandoquidem multi, quod bene novimus, reddita sibi ratione et manifestata divinis testimoniis veritate, respondebant nobis cupere se in Ecclesiae catholicae communionem transire, sed violentas perditorum hominum inimicitias formidare, quas quidem pro iustitia et pro aeterna vita utique contemnere debuerunt; sed talium infirmitas, donec firmi efficiantur, sustinenda est non desperanda. Nec obliviscendum quod ipse

I vinculis] *om.* C 5 est¹] esse C 7 tamquam] tam C 8–9 evigilarent] vigilarent A 9 ex ipsis] et ex ipsis g 10 sui] *om.* P 13 quibusdam] quibusdam A 15 attendis] attendis g 22 obdurati] obdurarent (*m. 2 ante ad add.* et) P | capessendam] capescendam M (*m. 2 capessendam*) AL 23 quo] quos Lam 24 divinis] ex divinis L 25 cupere se] cuperes A 28 debuerunt] debuerant R

sok, akik átkozzák korábbi életüket és szörnyű tévedésüket, amely révén azt gondolták, hogy Isten egyházáért teszik, amit nyughatatlan meggondolatlanságból tettek! [2] Nem lettek volna elvezetve ehhez az egészséges állapothoz, ha azon törvények láncai, amelyek neked nem tetszenek, nem kötötték volna meg őket, mint a háborodottakat. Mi a helyzet azoknak a másféle, ám igen súlyos betegségével, akikben ugyan nem volt meg ez a nyughatatlan vakmerőség, mégis valami meggyökeresedett restség által elnehezülten, ezt mondták nekünk: „*Bizony, igazat mondotok, nem lehet rá mit válaszolni, de nehéz elhagynunk szüleink hagyományát?*” Vajon nem kellett felzaklatni őket üdvös módon az időleges fenyítés büntetése révén, hogy felkeljenek tunya álmukból, és felébredjenek az egység üdvére? Közülük mennyien vádolják most bűnös tettük korábbi terhét, velünk együtt örvendezve, és megvallván, hogy terhükre kellett legyünk azért, hogy ne haljanak meg, mint valami halálos álomtól, a bágyasztó szokás betegsége miatt.

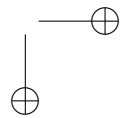
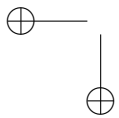
3. Mindazonáltal néhány embernek mindez nem használ. Vajon az orvostudományt el kell hanyagolnunk azért, mert néhányak betegsége halálos? Te csak azokra vagy tekintettel, akik olyannyira megkeményítik magukat, hogy még az effajta fegyelmezést sem fogadják el. Az ilyenekről mondja a Szentírás: *Hiába vertem meg fiaitokat, az intelmet nem fogadták meg.*³⁵ Azonban úgy vélem, hogy szeretetből és nem gyűlöletből lettek megverve. Neked viszont arra a sok emberre is tekintettel kell lenned, akiknek üdve miatt mi örvendezünk. Mert ha csak meg lennének rémisztve, de nem tanulnának semmit, akkor ez csak gonosz önkénynek tűnne. Ellenben ha tanulnának, de nem lennének megrémisztve, akkor régi szokásukban megkeményedve lusták lennének ahhoz, hogy az üdvösség útjára lépjenek, mert bizony – ahogy jól tudjuk –, miután érveket hoztak fel nekik és az isteni tanúságok révén fel lett mutat-

³⁵ Jer 2,30.

Dominus adhuc infirmo Petro ait: *Non potes me sequi modo; sequeris autem postea.* Cum vero terrori utili doctrina salutaris adiungitur, ut non solum tenebras erroris lux veritatis expellat, verum etiam malae consuetudinis vincula vis timoris abrumpat, de multorum, sicut dixi, salute laetamur benedicientium nobiscum et gratias agentium Deo, quod sua pollicitatione completa, qua reges terrae Christo servituros esse promisit, sic curavit morbidos, sic sanavit infirmos. 5

1 sequi modo] modo sequi **am** 3 expellat] expellit **A** 5 laetamur] laetamus **A**

va számukra az igazság, sokan azt válaszolták nekünk, hogy vágnak áttérni a katolikus egyház közösségébe, de félnek a gonosz emberek ellenségességétől; pedig az igazságért és az örök életért feltétlenül semmibe kellett volna venniük az ilyen ellenségességet. Az ilyen emberek gyöngességét támogatnunk kell addig, míg erősek nem lesznek, és nem kell kétségbeesnünk miatta. [1] Nem szabad elfelejtenünk, hogy maga az Úr mondja ezt a még gyöngé Péternek: *Most nem jöhetsz utánam, de később követni fogsz engem.*³⁶ Amikor azonban a jótékony félelemhez megváltó tanítás társul, aminek következtében nem csak a tévedés homályát oszlatja el az igazság fénye, hanem a félelem ereje is széttöri a rossz szokás bilincseit, ahogyan már mondtam, sokak üdvösségének örvendünk, akik áldanak minket és köszönetet mondanak Istennek, amiért ígéretét betöltvén – amellyel megfogadta, hogy a föld királyai Krisztusnak fognak szolgálni³⁷ – ily módon viselt gondot a betegekre és ily módon gyógyította meg a gyengéket.

³⁶ Jn 13,36.

³⁷ Vö. Dán 7,27.

- 2 4. Non omnis qui parcit amicus est, nec omnis, qui verberat inimicus. *Meliora sunt vulnera amici quam voluntaria oscula inimici.* Melius est cum severitate diligere quam cum lenitate decipere. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam neglegebat, quam esurienti panis frangitur, ut iniustitiae 5 seductus acquiescat. Et qui phreneticum ligat et qui lethargicum excitat, ambobus molestus ambos amat. Quis nos potest amplius amare quam Deus? Et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus quibus consolatur saepe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adiungens, exercet fame Patriarchas 10 etiam pios et religiosos, populum contumacem poenis gravioribus agitatur, non aufert ab Apostolo stimulum carnis tertio rogatus, ut virtutem in infirmitate perficiat. Diligamus etiam inimicos nostros, quia hoc iustum est et hoc praecipit Deus, ut 15 simus *filiis Patris nostri qui in caelis est, qui solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos.* Sed sicut ista dona eius laudamus, ita etiam flagella eius in eos quos diligit cogitemus.

5 neglegebat] neglegat **Lm** neglebatur, *m.* 2 negligebatur **A** 8–9 nos non solum docere] docere nos non solum **L** 15 praecipit] praecepit **m** 16 simus] scimus **L** | solem suum facit] facit solem suum **Pam**

4. Nem mindenki barát, aki kíméletes, és nem mindenki ellenség, aki ostoroz. *Többet érnek sebek baráttól, mint önként jövő csókok ellenségtől.*³⁸ Jobb szigorúan szeretni, mint engedékenyen becsapni. Hasznosabb dolog elvenni a kenyeret az éhezőtől, ha az ételében biztos lévén semmibe vette az igazságot, mint kenyeret törni az éhezővel, hogy félrevezetvén megnyugodjék az igazságtalanságban. Aki a háborodottat megkötözi, és aki az álomkórost felébreszti, bár mindkettőnek terhére van, mindkettőt szereti. Ki szerethet minket Istennél jobban? Hiszen abban nem késlekedik, hogy kedvesen tanítson minket, sem abban, hogy kijózanítóan megrémítsen. A kellemes borogatáshoz, amellyel vigasztal, gyakran a sanyargatás igen keserű gyógyszerét keverve még a kegyes és vallásos pátriárkákat is éhséggel gyöttri, a dacos népet kemény büntetésekkel rázza fel, nem szabadítja meg az Apostolt a test tövisétől, bár az háromszor kérte, hogy tökéletessé tegye erejét a gyöngeségben.³⁹ Szeressük ellenségeinket is, mivel így igazságos, és azt parancsolta meg Isten, hogy *fiai legyünk mennyei Atyánknak, mert ő fölkelte napját a gonoszokra és jókra, s esőt ad igazaknak és gonoszoknak.*⁴⁰ Ahogyan tehát az ajándékait dicsérrjük, úgy tartsuk észben csapásait is, amelyek azokat érik, akiket szeret.

³⁸ Péld 27,6. Az Augustinus által idézett változat eltér a Vulgátától: *Meliora sunt vulnera diligentis quam fraudulenta oscula odientis*. Mivel Augustinus verziója némileg mást sugall, ennek megfelelően megváltoztattuk az alapul vett fordítást.

³⁹ Vö. 2Kor 12,7–9.

⁴⁰ Mt 5,45.

5. Putas neminem debere cogi ad iustitiam, cum legas patrem familias dixisse servis: ‘*Quoscumque inveneritis cogite intrare*’, cum legas etiam ipsum primo Saulum postea Paulum ad cognoscendam et tenendam veritatem magna violentia Christi cogentis esse compulsum, nisi forte cariorem putas hominibus esse pecuniam vel qualemlibet possessionem, quam lucem istam, quae oculis carpitur? Hanc ille caelesti voce prostratus subito amissam non recuperavit, nisi cum sanctae incorporaretur Ecclesiae. Et putas nullam vim adhibendam esse homini, ut ab erroris pernicie liberetur, cum ipsum Deum, quo nemo nos utilius diligit, certissimis exemplis hoc facere videas, et Christum audias dicentem: *Nemo ad me venit, nisi quem Pater attraxerit*, quod fit in cordibus omnium, qui se ad eum divinae iracundiae timore convertunt. Et noveris aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errantia revocare?

1 legas] legam **P** 3 etiam] *om.* **C** 6 qualemlibet] quamlibet **ML**
7 carpitur] capitur **MA** | caelesti voce prostratus] caelesti prostratus
voce **am** 8 amissam] admissam **C** 9 vim] viam **MA** 12 ad me venit] venit ad me **am** 15 aliquando pastorem] pastorem aliquando **C**

5. Úgy véled, hogy senkit sem szabad igazságosság elfogadására kényszeríteni, habár azt olvasod, hogy a családfő ezt mondta szolgálóinak: „*akit csak találtok, kényszerítsétek bejönni.*”⁴¹ Noha azt olvasod, hogy azt az embert, aki előbb Saul volt, azután Pál lett, az igazság megtalálására és megőrzésére készítette Krisztus nagyszerű erőszakossága, aki kényszerítette őt,⁴² hacsak nem azt gondolod, hogy az embernek kedvesebb a pénz és bármilyen vagyon, mint az a fény, amit szemünkkel felfogunk. Ezt a fényt, amelyet az égi hang által leterítve rögtön elveszített, csak akkor nyerte vissza, amikor a szent egyház tagja lett. [1] Netán azt gondolod, hogy nem kell erőt alkalmazni az emberrel szemben, hogy megszabaduljon vészes tévedésétől, noha biztos példákból látod, hogy maga Isten, akinél senki sem szeret minket hasznosabb módon, ezt teszi, és hallod: *Senki nem jöhet hozzám, hacsak az Atya nem vonzza*⁴³ – ezt mondja Krisztus. Ez történik mindazok szívében, akik az isteni haragtól való félelmükben Őfelé fordulnak. Tudod azt is, hogy a tolvaj néha abrakot vet azon állatok elé, amelyeket el akar lopni, és hogy a pásztor olykor korbáccsal tereli vissza az eltévedt juhokat a nyájba.

⁴¹ Vö. Lk 14, 23.

⁴² Vö. ApCsel 9,3–7.

⁴³ Jn 6,44. Vö. Vulgata: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum.*

6. Nonne contumacem ancillam data sibi potestate Sara potius affligebat? Et utique non eam quam superius beneficio suo matrem fecerat crudeliter oderat, sed in ea superbiam salubriter edomabat. Non autem ignoras quod istae duae mulieres Sara et Agar, et duo filii earum Isaac et Ismahel, pro spiritalibus et carnalibus figurentur; et cum legamus ancillam et filium eius a Sara passos graves molestias, Paulus tamen apostolus dicit quod ab Ismahele persecutionem sit passus Isaac: *Sed sicut tunc, inquit, ille qui erat secundum carnem, persequabatur eum qui erat secundum spiritum, ita et nunc,* ut qui possunt intellegant magis Ecclesiam catholicam persecutionem pati superbia et impietate carnalium, quos temporalibus molestiis atque terroribus emendare conatur. Quicquid ergo facit vera et legitima mater, etiamsi asperum amarumque sentiatur, non malum pro malo reddit, sed bonum disciplinae expellendo malum iniquitatis apponit, non odio nocendi, sed dilectione sanandi. Cum boni et mali eadem faciunt eademque patiuntur, non factis et poenis sed causis utique discernendi sunt. Pharao populum Dei duris laboribus atterebat, Moyses eundem populum impie agentem duris coercionibus affligebat; similia fecerunt, sed non similiter prodesse voluerunt, ille dominatione inflatus, iste dilectione inflammatus est. Iezabel occidit Prophetas, Helias occidit pseudopphetas; puto quod diversa sint merita facientium diversa passorum.

4 istae] due iste **C** 5–7 pro ... molestias] *om.* **A** 10 et] *om.* **C** 11–12 pati superbia] pati pro superbia **L** 12 molestiis] molestiis *ras. ex molestus* **M** 20 coercionibus] cohercitationibus *m. 2 cohercitationibus* **C** cohertionibus **ML** 22 dilectione] dilectionis zelo **L** zelo **a** | est] *om.* **M** | Iezabel] zezabel **M** 24 diversa] et diversa **CL**

6. Vajon Sára, amikor hatalmat kapott hozzá, nem sanyargatta-e inkább akaratos szolgálóját?⁴⁴ Holott bizonyára nem gyűlölte őt kegyetlenül, hiszen korábban jóságából kifolyólag anyává tette, hanem inkább a benne lévő gőgöt akarta üdvös módon megszelídíteni. Nagyon jól tudod, hogy ez a két asszony, Sára és Hágár, és az ő két fiuk, Izsák és Izmael a szellemi és a testi embert szimbolizálják. S bár azt olvassuk, hogy a szolgáló és a fia szenvedtek el nagy nyomorúságot Sárától, Pál apostol mégis azt mondja, hogy Izsák szenvedett el üldözést Izmaeltól: *amint akkor az, aki test szerint született, üldözte a lélek szerint valót, úgy van most is.*⁴⁵ Így, aki képes rá, megérti, hogy inkább a katolikus egyház szenved el az üldözést a testi emberek gőgje és istentelensége miatt, akiket evilági bajokkal és félelmekkel igyekszik megjavítani. Amit tehát az igaz és törvényes anya tesz, még ha keménynek és keserűnek tűnik is, azzal nem rosszal fizet a rosszért, hanem a fegyelem jelentette jót helyezi belé, kiűzve az engedetlenség jelentette rosszat, nem az ártó gyűlölet, hanem a gyógyítandó iránt érzett szeretet miatt. Amikor a jók és a gonoszok ugyanazt cselekszik és ugyanazt szenvedik el, nem a tettek és büntetések, hanem az indokaik alapján kell megítélni őket. A fáraó nehéz munkával sanyargatta Isten népét,⁴⁶ mikor pedig istentelenül cselekedett, ugyanezt a népet Mózes kemény fenyegetésekkel büntette.⁴⁷ Hasonlóan cselekedtek, de jószándékban nem hasonlítottak: a fáraó hatalma miatt felfuvalkodott volt, Mózes a szeretet tüze hevítette. Jezabel megölette a prófétákat, Illés megölette a hamis prófétákat.⁴⁸ Úgy gondolom, hogy más elbírálásban részesültek a tettek elkövetői, ahogyan az elszenvetői is.

⁴⁴ Vö. Ter 16,1–6.

⁴⁵ Gal 4,29. Vulgata: *Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat persequabatur eum qui secundum spiritum ita et nunc.*

⁴⁶ Kiv 5,6–18

⁴⁷ Kiv 32,25–38.

⁴⁸ 1Kir 18,4–40

7. Aspice etiam tempora Novi Testamenti, quando iam ipsa mansuetudo caritatis non solum erat in corde servanda, verum etiam in luce monstranda; quando Petri gladius in vaginam revocatur a Christo, et ostenditur non debuisse de vagina eximi nec pro Christo. Legimus tamen non solum quod caeciderunt 5 Iudaei Paulum apostolum, verum etiam quod caeciderunt et Graeci pro Paulo apostolo Sosthenen Iudaeum. Nonne similitudo facti quasi utrosque coniungit, et tamen eos causae dissimilitudo discernit? Nempe Deus proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Nempe de ipso Filio dicitur: *Qui me dilexit, et tradidit semetipsum pro me.* Nempe 10 et de Iuda dicitur quod introierit in eum satanas ut traderet Christum. Cum ergo et Pater tradiderit Filium suum et ipse Christus corpus suum et Iudas Dominum suum, cur in hac traditione Deus est pius et homo reus, nisi in re una quam fecerunt causa non una est qua fecerunt? Tres cruces uno in loco erant: in una latro liberandus, in alia latro damnandus, in media Christus alterum liberaturus alterum damnaturus. Quid 15 similis istis crucibus? Quid dissimilium istis pendentibus? Traditus est Paulus includendus et colligandus, sed quolibet custode carceris peior est utique satanas, cui tamen ipse Paulus tradidit hominem *in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Iesu.* Et hic quid dicimus? Ecce mitiori tradidit cru- 20

1 novi testamenti] testamenti novi **am** 2 erat in corde] in corde erat **am** 5–6 caeciderunt Iudaei Paulum apostolum] Iudaei caeciderunt Paulum apostolum **L** 6 etiam] *om.* **MA** | caeciderunt] ceciderunt **AR** 7 Sosthenen] sostenem **C** sosthenem **m** 10 omnibus] *om.* **P** | illum] eum **MR** | de ipso Filio] de filio ipso **am** 15 nisi] nisi quia **CRm** 15–16 in ... fecerunt¹] dissimilitudo intentionis adesset in re una quam fecerunt quia **L** 16–17 uno in loco] uno loco **M** in loco uno **am** in uno loco **L** 19 dissimilium] similium **A** 21 ipse Paulus] Paulus ipse **P** 23 dicimus] dicemus **M**

7. Figyeld meg az újszövetségi időket, amikor a szeretet szelídségét nem csak a szívben kellett őrizni, hanem napfényre is kellett hozni; amikor Krisztus megparancsolta Péternek, hogy a kardját tegye vissza hüvelyébe, és ezáltal megmutatkozott, hogy még Krisztusért sem kellett volna elővenni hüvelyéből. Mégsem csak azt olvassuk, hogy a zsidók megvesszőztették Pál apostolt,⁴⁹ hanem azt is, hogy a görögök megverték a zsidó Szószthenészt Pál apostolért.⁵⁰ A cselekedet hasonlósága mintegy összeköti kettőjüket, ügyük különbsége azonban elválasztja őket, nem igaz? Bizony, Isten *tulajdon fiát sem kímélte, hanem odaadta értünk, mindjányunkért.*⁵¹ Bizony, erről a fiúról mondja az Írás: *aki szeretett engem, és önmagát adta értem.*⁵² Júdásról nem azt mondja-e az Írás, hogy megszállta a Sátán, hogy elárulja Krisztust?⁵³ Ha tehát az Atya kiszolgáltatta saját fiát, Krisztus a saját testét, Júdás pedig a saját urát, akkor miért van az, hogy ebben a kiszolgáltatásban Isten a kegyes, és az ember a bűnös, ha nem azért, mert ugyanabban a dologban, amit tettek, nem azonos az ok, aminek hatására cselekedtek? Három kereszt volt egyetlen helyen: az egyikén egy lator, akit meg kellett szabadítani, a másikon egy lator, akit el kellett ítélni, a középsőn pedig Krisztus, aki az egyiket megszabadítja, és elítéli a másikat. Mi hasonlít jobban egymásra e három keresztnél? Kik között van nagyobb különbség, mint azok között, akik rajtuk függnek? Pált kiszolgáltatták, hogy bezárják

⁴⁹ ApCsel 16,22–23.

⁵⁰ ApCsel 18,17.

⁵¹ Róm 8,32.

⁵² Gal 2,20.

⁵³ Vö. Jn 13,2.

delis traditor, crudeliori tradidit misericors traditor. Discamus, fratres, in similitudine operum discernere animos operantium, ne clausis oculis calumniemur et benivolos pro nocentibus accusemus. Item cum ait idem Apostolus tradidisse se quosdam *satanae ut discerent non blasphemare*, malum pro malo reddidit, an potius malos etiam per malum emendare bonum opus esse iudicavit? 5

8. Si semper esset laudabile persecutionem pati, sufficeret Domino dicere: *Beati qui persecutionem patiuntur*; nec adde- ret, *propter iustitiam*. Item si semper esset culpabile persecutio- nem facere, non scriptum esset in sanctis Libris: *Detrahentem proximo suo occulte hunc persequeris*. Aliquando ergo et qui eam patitur iniustus est, et qui eam facit, iustus est. Sed plane semper et mali persecuti sunt bonos, et boni persecuti sunt malos, illi nocendo per iniustitiam, illi consulendo per discipli- nam; illi immaniter, illi temperanter; illi servientes cupiditati, illi caritati. Nam qui trucidat, non considerat quemadmodum laniet; qui autem curat, considerat quemadmodum secet; ille enim persequitur sanitatem, ille putredinem. Occiderunt impii Prophetas, occiderunt impios et Prophetas. Flagellaverunt Iu- daei Christum, Iudaeos flagellavit et Christus; traditi sunt Apo- stoli ab hominibus potestati humanae, tradiderunt et Apostoli homines potestati satanae. In his omnibus quid attenditur, nisi quis eorum pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi causa, quis emendandi? 25

1 crudeliori ... traditor] *om.* L 2 fratres] frater **MRam** | similitu- dine] in similitudinem **P** 3 ne] nec **Lm** 7 iudicavit] indicavit **PRa** 10 iustitiam] iustiam **C** 11 sanctis Libris] libris sanctis **C** 13 iniustus] iustus **C** 16 immaniter] inaniter **C** 18 secet] seccet **M** 19 ille] illi **A** 23 homines] *om.* **MA**

és megkötözzék,⁵⁴ de bizony bármely börtönőrnél rosszabb a Sátán, akinek Pál átadta az embert *testének vesztére, hogy a lélek üdvözüljön az Úr napján*.⁵⁵ És mit mondunk itt? Íme, egy kegyetlen ember átadta Pált egy szelídebbnek, az irgalmas áruló [1] pedig átadta egy kegyetlenebbnek. [2] Tanuljuk meg, testvéreim, hogy a tettek hasonlóságában is különbséget tegyünk a cselekvők lelkülete között, nehogy csukott szemmel hamisan rágalmazzunk, és a jóakarúakat vádoljuk a bűnösök helyett. Amikor ugyanez az apostol azt mondja, hogy némelyeket átadott a Sátánnak azért, hogy *hadd tanulják meg, hogy ne káromkodjanak*, vajon rosszal fizetett a rosszért, vagy inkább úgy ítélte meg, hogy jótet a rosszakat rossz által megjavítani?

8. Ha az üldöztetés elszenvedése mindig dicséretes dolog lenne, elég lett volna, ha ezt mondja az Úr: *Boldogok, akiket üldöznek*, anélkül, hogy hozzátenné: *az igazság miatt*.⁵⁶ Hasonlóképpen, ha mindig elítélendő lenne az üldözés, a Szentírásban nem lenne megírva a következő: *aki titokban rágalmazza felebarátját, azt üldözöm*.⁵⁷ Néha tehát az üldözött igazságtalan, és az üldöző igazságos. De persze a gonoszak mindig üldözték a jókat, és a jók is üldözték a gonoszokat. Az előbbieik igazságtalansággal ártottak az utóbbiaknak, az utóbbiak pedig fegyelmezőssel segítették az előbbieket. Ezek fenyegetően, azok mértékletesen. Ezek a vágyanak, azok a szeretetnek szolgálva. Mert a kínzónak gondja sincs arra, miként okozzon

⁵⁴ Vö.: ApCsel 6,22–24.

⁵⁵ 1Kor 5,5.

⁵⁶ Mt 5,10.

⁵⁷ Zsolt 101(100),5. A Neo-Vulgata fordítását a latin szöveghez igazítottuk.

- 3 9. Non invenitur exemplum in evangelicis et apostolicis Literis, aliquid petatum a regibus terrae pro Ecclesia, contra inimicos Ecclesiae. Quis negat non inveniri? Sed nondum implebatur illa prophetia: *Et nunc, reges, intellegite et erudimini qui iudicatis terram; servite Domino in timore.* Adhuc enim illud implebatur, quod in eodem psalmo paulo superius dicitur: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum eius.* Verumtamen si facta praeterita in propheticis Libris figurae fuerunt futurorum, in rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, utrumque tempus figuratum est, et quod sub Apostolis habuit, et quod nunc habet Ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum et martyrum illud implebatur, quod figuratum est, quando rex memoratus pios et iustos cogebat adorare simulacrum, et recusantes mittebat in flammam; nunc autem illud impletur quod paulo post in eodem rege figuratum est, cum conversus ad honorandum Deum verum decrevit in regno suo ut quicumque blasphemaret Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, poenis debitis subiaceret. Prius ergo tempus illius regis significabat priora tempora regum infidelium, quos passi sunt christiani pro impiis; posterius vero tempus illius regis significavit tempora posteriorum regum iam fidelium, quos patiuntur impii pro christianis.

1 et] et in **A** 2 contra] et contra **P** 3 nondum] dum non **C** 4 et²] tremore **R** 5 adhuc] at **R** 10 fuerunt] fuerant **CR** 11 appellabatur] appellatur **A** 12 sub] ab **R** 15 simulacrum] simulacra **L** 15–16 mittebat in flammam] in flammam mittebat **m** in flammis mittebat **a** 21 pro] ab **L** 22 illius regis] regis illius **R** 23 pro] a **L**

sebet, aki azonban gyógyít, megfontolja, hogyan ejtsen vágást; hisz az előbbi az egészséges állapotot akarja megszüntetni, az utóbbi viszont a rothadást. Az istentelenek megölték a prófétákat, a próféták pedig megölték az istenteleneket; a zsidók megkorbácsolták Krisztust,⁵⁸ Krisztus megkorbácsolta a zsidókat,⁵⁹ az emberek kiszolgáltatták az apostolokat az emberi hatalomnak, az apostolok pedig kiszolgáltatták az embereket a Sátán hatalmának. Mindezen eseményekben mi más kellene figyelembe venni, mint hogy ki az, aki az igazságért, ki az, aki igazságtalanságért, ki az, aki javító, ki az aki ártó szándékkal cselekedett?

9. Nincs példa az evangéliumokban és az apostoli levelekben sem arra, hogy a földi uralkodóktól bármit is kértek volna az egyházért annak ellenségei ellen. Ki tagadná, hogy nincs ilyen példa? De ez a prófécia még nem teljesedett be: *Nos hát, királyok, okuljatok és tanuljatok, ti földi bírák; szolgáljátok az Urat félelemmel!*⁶⁰ Eddig még csak az teljesedett be, ami ugyanebben a zsoltárban van megírva az elején: *Miért dühöngenek a nemzetek, terveznek hiúságokat a népek? Fölkelnek a föld királyai, egybegyűlnek mind a fejedelmek az Úr ellen, s az ő Fölkentje ellen.*⁶¹ Mindazonáltal ha a prófétai könyvekben az elmúlt dolgok az eljövendők előképei voltak, akkor az a király, akit Nabukodonozornak hívtak, mindkét időt szimbolizálja: azt, hogy milyen az egyház az apostolok idején, és azt is, hogy milyen az egyház most.⁶² Mert az apostolok és

⁵⁸ Mt 27,26; Mk 15,15; Jn 19,1.

⁵⁹ Jn 2,15.

⁶⁰ Zsolt 2,10–11.

⁶¹ Zsolt 2,1–2.

⁶² Vö. Dán 3,1–21; 3,95–96.

10. Sed plane in eis, qui sub nomine Christi errant seduc-
 ti a perversis, ne forte oves Christi sint errantes et ad gregem
 aliter revocandae sint, temperata severitas et magis mansuetu-
 do servatur, ut coercitione exiliorum atque damnorum admo-
 neantur considerare quid quare patiantur, et discant praepo-
 nere rumoribus et calumniis hominum Scripturas quas legunt. 5
 Quis enim nostrum, quis vestrum non laudat leges ab impe-
 ratoribus datas adversus sacrificia paganorum? Et certe longe
 ibi poena severior constituta est; illius quippe impietatis capita-
 le supplicium est. De vobis autem corripendis atque coercen- 10
 dis habita ratio est, qua potius admoneremini ab errore disce-
 dere quam pro scelere puniremini. Potest enim fortasse etiam
 de vobis dici quod ait Apostolus de Iudaeis: *Testimonium illis*
perhibeo quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.
Ignorantes enim Dei iustitiam et suam iustitiam volentes con- 15
stituere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Quid enim aliud et vos
 quam vestram iustitiam vultis constituere, quando non dicitis
 iustificari nisi eos qui a vobis potuerint baptizari? In hac er-
 go apostolica sententia quam de Iudaeis protulit, hoc distatis 20
 a Iudaeis, quod vos habetis Sacramenta christiana, quibus illi
 adhuc carent. Caeterum ad hoc quod ait: *Ignorantes Dei iu-*
stitiam et suam volentes constituere, et quod zelum Dei habent,
sed non secundum scientiam, pares estis omnino, exceptis du-
 mtaxat illis, quicumque in vobis sunt scientes quid verum sit,
 et pro animositate suae perversitatis contra veritatem etiam sibi 25

1 errant] erant **CL** 2 ne] et ne **P** | sint] sunt **L** | ad gregem] ad
 regem **M** 3 aliter] taliter **m** 4 coercitione] coerciti **L** | damnorum]
 dampnorum tribulatione **La** 5 *post* quid] *add.* et **am** 5–6 praepone-
 re] proponere **MC** 9 ibi] *ras. ex* ubi **P** 11 qua] quo **m** | admo-
 neremini] admoneremini potius **L** 15 iustitiam²] *om.* **am** 18 potu-
 erint] potuerunt **ALam** 21 ad hoc] adhuc illi **L** 24 quid] quod **AL**
 148.25–150.1 sibi ... impietas etiam] *om.* **C**

vértanúk idejében beteljesedett az, amit az az eset szimbolizál, amikor az említett király arra kényszeríti a kegyes és jó embereket, hogy egy szobrot imádjának, és tűzhalálra ítéli azokat, akik ezt megtagadják; most pedig az teljesedik be, ami kissé később van bemutatva jelképesen ugyanezen király alakjában, aki, miután az igaz Isten tisztelete felé fordult, a királyságában elrendelte, hogy aki Sidrák, Misák és Abdenágó istenét káromolja, részesüljön a kellő büntetésben. Tehát e király korábbi ideje a hitetlen királyok idejét jelenti, akik alatt a hívők szenvedtek a nem hívők helyett, e király későbbi ideje pedig a már hívő királyok idejét szimbolizálja, akik alatt a nem hívők szenvednek a hívők helyett.

10. Ám azokkal szemben, akik Krisztus neve alatt tévelyegnek, gonosz emberek által félrevezetve, nyilvánvalóan mértéktelen szigort, sőt inkább szelídséget tanúsítunk, nehogy Krisztus elkóborolt bárányaivá váljanak, akiket másként kell visszahívni a nyájba; azért, hogy a száműzetés és elítélés jelentette büntetés révén figyelmeztessük őket arra, hogy vizsgálják meg, mit miért szenvednek el, és tanulják meg az emberek szóbeszédeinél és rágalmainál többre tartani a Szentírást, amit olvasnak. Ki nem dicséri közülünk és közületek az uralkodók által a pogány áldozatbemutatók ellen hozott törvényeket? Arra vonatkozóan bizony sokkal szigorúbb büntetést szabtak ki, hiszen annak az istentelenségnek a büntetése halál. A ti megfeddésedekkel és megfélemezésedekkel kapcsolatban pedig az az elv lett alkalmazva, hogy inkább figyelmeztetni kell benneteket, hogy hagyjátok el tévedésedeket, mintsem a vétkeitekért megbüntetni titeket. Hiszen talán rólatok is el lehet mondani, amit az Apostol mond a zsidókról: *Mert tanúságot teszek mel-*

notissimam dimicantes. Horum quippe impietas etiam idolatriam forsitan superat. Sed quia non facile convinci possunt – in animo namque latet hoc malum – omnes tamquam non a nobis minus alieni leniore severitate coercemini. Et hoc quidem vel de omnibus haereticis, qui christianis sacramentis imbuuntur et a Christi veritate sive unitate dissentiunt, vel <de> Donatistis omnibus dixerim.

1–2 idolatriam] idololatriam **Cam** 2 non] *om.* **Lm** 4 leniore] leniori **MCam** leviori **P** 6 *post* vel] *inser.* <de> Daur *om.* **amg** 7 dixerim] dixerimus **PL**

*lettük, hogy megvan bennük a buzgóság Istenért, de ez a nem ismerők buzgósága. Nem ismerték el ugyanis az Istentől való megigazolást, s a magukét igyekeztek helyébe állítani; nem vetették alá magukat az Istentől való megigazolásnak.*⁶³ Mert amikor azt mondjátok, hogy csak azok igazulhatnak meg, akik tőletek nyerik el a keresztséget, akkor mi mást akartok ti is, mint létrehozni a magatok megigazolását? Az Apostolnak a zsidókat érintő állítását illetően ti abban különböztök a zsidóktól, hogy birtokoljátok a keresztyén szentségeket, amelyeknek ők még mindig híján vannak. Ám a következő szavak tekintetében: *Nem ismerték el ugyanis az Istentől való megigazolást, s a magukét igyekeztek helyébe állítani, illetve megvan bennük a buzgóság Istenért, de ez a nem ismerők buzgósága* – teljesen hasonlítotok hozzájuk, kivéve azokat, bárkik legyenek is, akik tudják közületek, hogy mi az igazság, de romlottságukhoz való szenvedélyes ragaszkodásuk miatt küzdenek az igazság ellen, amelyet maguk is nagyon jól ismernek. Az ő istentelenségük talán még a bálványimádást is felülmúlja. De mivel ezt nem könnyű rájuk bizonyítani – hiszen e gonoszság a lélek mélyén rejlik – mindannyiótokat enyhébb szigorral fékeznek meg, mint olyanokat, akik nem igazán különböznek tőlünk. És ezt bizony elmondhatnám minden eretnekről, akik keresztyén szentségekkel élnek, de eltérnek Krisztus igazságától vagy egységétől; vagy minden donatistáról.

⁶³ Róm 10,2–3.

11. Quod autem ad vos attinet, qui non solum cum illis
communiter Donatistae a Donato, verum etiam proprie Ro-
gatae a Rogato appellamini, mitiores quidem esse videmini,
quia cum Circumcellionum immanissimis gregibus non saevi-
tis; sed nulla bestia, si neminem vulneret, propterea mansueta 5
dicitur, quia dentes et unguis non habet. Saevire vos nolle di-
citis, ego non posse arbitror. Ita enim estis numero exigui, ut
movere vos contra adversarias vobis multitudines non audeatis
etsi cupiatis. Sed ponamus vos etiam nolle quod non valetis.
Ponamus vos evangelicam sententiam qua scriptum est: *Si quis* 10
tibi voluerit tunicam tollere et iudicio tecum contendere, dimitte
illi et pallium, sic intellegere sic tenere, ut persequentibus vos
non solum nulla iniuria, verum etiam iure nullo resistendum
putetis; hunc certe intellectum Rogatus auctor vester aut non
habuit aut non implevit, qui de nescio quibus rebus, ut dicitis, 15
vestris acerrima perseverantia etiam forensi disceptatione con-
flicxit. Cui si diceretur: ‘Quis umquam Apostolorum in causa
fidei res suas iudicio publico defendit?’, sicut tu in epistola po-
suisti: ‘Quis umquam Apostolorum in causa fidei res alienas
invasit?’, nullum quidem in divinis Litteris huius facti reperiret 20
exemplum; sed tamen forte inveniret aliquam veram defensionem,
si veram Ecclesiam retineret, et non sub Ecclesiae verae
nomine impudenter aliquid possideret.

1 quod] quid **PL**(*corr.* quod) 2 Donatistae] donatistis **MACPR** 3 a
Rogato] *om.* **C** 4 quia cum] cum *om.* **ag** 5–6 mansueta dicitur] man-
sueta esse dicitur **L** 6 habet] habent **A** 8 adversarias] adversarios
A 10 vos] etiam vobis **L** 13 iure nullo] nullo iure **Lam** 15 qui
de nescio] quidem *aut* quid est nescio **M** quid nescio **A** qui nescio de **L**
16 vestris] vestra **CPL** 18 tu in epistola] in epistula tua **am** 22 et]
om. **g** | verae] vero **P**

11. Ami viszont rátok vonatkozik, akiket nemcsak donatistáknak neveznek általánosságban Donatus után velük egyetemben, hanem sajátlagos módon rogatistáknak is Rogatus után, úgy tűnik, hogy szelídebbek vagytok, mivel nem őrjöngtök együtt a circumcelliók kegyetlen bandáival. Ám egyetlen vadállatot sem tartunk szelídnék azért, hogy nem bánt senkit, mert nincsenek fogai és karmai. Azt mondjátok, hogy nem akartok kegyetlenkedni, én pedig azt gyanítom, hogy nem is tudtok. Hiszen olyannyira kevesen vagytok, hogy ellenségeitek sokaságával akkor sem mernétek szembeszállni, ha akarnátok. De tegyék fel, hogy nem is akarjátok azt, amire nem vagytok képesek. Tegyék fel, hogy az evangéliumi mondatot, amelyben ez áll: *Ha valaki el akarja perelni tőled az ingedet, engedd át neki a köpenyed is,*⁶⁴ úgy értitek és úgy tartjátok meg, hogy azt gondoljátok, a titeket üldözőknek nemcsak jogtalanul, de jogi úton sem szabad semmiféleképpen ellenállni. Alapítótok, Rogatus, ezt bizonyosan nem így értelmezte, vagy nem tartotta be, hiszen a legkeményebb állhatatossággal harcolt még törvényszéki vitában is, a tudom is én milyen állítólagos tulajdonotokat illetően. [1] Ha neki ezt mondanák: „Melyik apostol védte a tulajdonát törvényszék előtt, ha a hit kérdéséről volt szó?” – ahogyan a leveledben te kérdezted: „Melyik apostol tartott igényt más tulajdonára, ha a hitről volt szó?” – a Szentírásban erre a dologra nem találna példát; de talán találna valamilyen igaz védekezést, ha az igaz egyházhoz ragaszkodna, és nem valami mást akarna balgatag módon birtokolni az igaz egyház neve alatt. [2]

⁶⁴ Mt 5,40.

4 12. Quod autem pertinet ad terrenarum potestatum ius-
sa contra schismaticos aut haereticos vel impetranda vel exse-
renda, illi quidem a quibus vos separastis acerrimi fuerunt et
contra vos quantum audire potuimus, et contra Maximianistas
quod Gestorum etiam certis documentis probamus. Sed tamen 5
nondum ab eis separati eratis, quando Iuliano imperatori in sua
petitione dixerunt, quod apud eum sola iustitia locum habe-
ret, quem certe apostatam noverant et idololatriis deditum sic
videbant, ut aut iustitiam esse idololatriam faterentur, aut se
scelerate mentitos negare non possent, ut apud eum dicerent 10
solam locum habere iustitiam, apud quem magnum locum cer-
nerent habere idolatriam. Sed fuerit error in verbo, de ipso fac-
to quid dicis? Si nihil iustum ab imperatore petendum est, cur
a Iuliano petendum est quod iustum putatum est?

13. An hoc petendum est ut sua quisque recuperet, non ut 15
aliquem quo ab Imperatore coerceatur accuset? Interim et in
suarum rerum recipiendarum repetitione ab apostolicis exem-
plis receditur, quia hoc fecisse nemo invenitur illorum. Sed ta-
men cum maiores vestri ipsum Caecilianum tunc Ecclesiae Car-
thaginensis episcopum, cui tamquam criminoso communicare 20
noluerunt, apud principem Constantinum per Anulinum pro-
consulem accusaverunt, non res suas amissas repetiverunt, sed
innocentem, sicut existimamus et sicut ipse iudiciorum exitus

1 quod] quid **P** 2–3 exserenda] exherenda (h) **P** exercenda **L** 4 Ma-
ximianistas] maximinianistas **M** 5 documentis] documenti **A** 10 di-
cerent] non dicerent **C** 11 solam] solum **NR** 12 idolatriam] ido-
lolatriam **m** 12–13 de ipso facto] de facto ipso **am** 13 dicis] dicitis
L | cur] certe **L** 14 quod iustum putatum est] *om.* **A** 15 an hoc]
per hoc **ag** | recuperet] recuperent **A** 18 invenitur illorum] illorum
invenitur **L** 19–20 Carthaginensis] cartaginensis *codd.* **am** 21–22 pro-
consulem] preconsulem **A** 22–23 sed innocentem] sed innocentem *bis*
A sed in innocentem **P** sed eius necem **L** 23 existimamus] estimamus **R**

12. Ami pedig a világi hatalmak szakadárok vagy eretnekek elleni határozatainak kieszközlését és teljesítését illeti, abban azok, akiktől ti elkülönültetek, igencsak buzgók voltak, mind veletek szemben, amennyire tudunk róla, [1] mind Maximianus [2] követőivel szemben, amit az eseményekről készült hiteles beszámolókkal bizonyítunk. [3] De még nem különültetek el tőlük, amikor Iulianus császárnak azt mondták beadványukban, hogy előtte csak az igazságnak van helye; róla bizonytalansággal tudták, hogy hitehagyott, és olyannyira látták, hogy a bálványimádásnak szenteli magát, hogy vagy el kellett ismerniük, hogy a bálványimádás igazságos dolog, vagy nem tagadhatták, hogy bűnös módon hazudtak, amikor azt mondták, hogy előtte csak az igazságnak van helye, hiszen látták, hogy a bálványimádás milyen nagy helyet foglal el az ő szemében. [4] Ám legyen! A beszéd hiba volt. De mit mondotok a tettről? Ha semmilyen igazságos dolgot nem lehet számítani uralkodótól, akkor miért fordultak Iulianushoz abban, amit igazságosnak gondoltak?

13. Vagy csak azért kell kérvényt benyújtani, hogy ki-ki visszaszerezze saját tulajdonát, és nem azért, hogy megvédjon valakit abból a célból, hogy az uralkodó megbüntesse? Míg közben ha valaki arra törekszik, hogy visszaszerezze javait, eltér az apostolok példájától, mert egyet sem találunk köztük, aki ilyet cselekedett volna. Amikor azonban a ti elődeitek Anulinus proconsulon keresztül Constantinus császárnál bevádolták Caecilianust, a karthágói egyház akkori püspökét, akivel – mint valami gonosztevővel – megtagadták a közösséget, nem a javukat követelték vissza, hanem véleményünk szerint jogtalanul vádoltak meg egy ártatlan embert, miként ezt a per végkime-

docuit, calumniose appetiverunt, quo quid sceleratius ab eis fieri potuit? Si autem, sicut falso arbitramini, vere criminosum iudicandum terrenis potestatibus tradiderunt, quid nobis obicitis quod vestrorum praesumptio primitus fecit? Quod eos non argueremus quia fecerunt, si non animo invido et noxio 5 sed emendandi et corrigendi voluntate fecissent. Vos tamen indubitanter arguimus, quibus crimen videtur de inimicis communionis nostrae christiano imperatori aliquid conqueri, cum libellus a maioribus vestris Anulino proconsuli datus Constantino imperatori mittendus ita suprascriptus sit: *Libellus Ecclesiae catholicae criminum Caeciliani traditus a parte Maiorini.* 10 Illos autem hinc magis arguimus, quia cum apud Imperatorem ultro Caecilianum accusassent, quem primo utique apud collegas transmarinos convincere debuerunt, ipso Imperatore longe ordinatius agente ut episcoporum causam ad se delatam ad episcopos mitteret, nec victi pacem cum fratribus habere 15 voluerunt, sed rursus ad eundem imperatorem venerunt, rursus non Caecilianum tantum, verum etiam datos sibi episcopos iudices apud terrenum regem accusaverunt, rursus ab alio episcopali iudicio ad eundem imperatorem appellaverunt, nec eo 20 ipso inter partes cognoscente atque iudicante vel veritati vel paci cedendum esse duxerunt.

10–11 Libellus ... Maiorini] *cf.* Aug. *epist.* 88, 34–35.

1 appetiverunt] appetierunt **g** 4–5 eos non] nos eos **N** in eos non **L** 6 tamen] autem **am** 9 vestris] vestris fuerit **CP** | proconsuli] proconsule **A** | datus] datus et **CPam** 10 sit] *om.* **M** 11 criminum] crimen **M** | Maiorini] maiori in **C** maior[in *m.* 2 maiorum in **M** maiore in **A** maiorum **N** 12 hinc] *om.* **C** | quia] qui **PL** | cum] *om.* **C** 13 accusassent] accusaverunt **C** 14 ipso] ipso autem **CP** 14–15 Imperatore longe] longe imperatore **R** 15 ordinatius] ordinatus **M** | causam] causas **A** 16–17 habere voluerunt] voluerunt habere **N** 17 sed ... venerunt] *om.* **A** 18 verum] *om.* **A** 20 ad] *om.* **M** 21–22 vel paci] pacis **M** 22 cedendum] credendum **R**

nete is bizonyítja. Milyen ennél bűnösebb dolgot tehetek volna? Ellenben ha – amint hamisan feltételezitek – tényleg bűnösként adtátok volna át a világi hatóságoknak, hogy ítéljenek róla, miért vetitek a mi szemünkre azt, amit a tieitek vakmerősége tett meg először? Nem vádolnánk őket amiatt, hogy ezt tették, ha nem féltékeny és bűnös lélekkel tették volna, hanem a javítás és kiigazítás szándékával. Mi viszont minden kételkedés nélkül vádolunk benneteket, mert szerintetek bűn az, hogy panaszt emelünk egy keresztény uralkodónál a mi közösségünk ellenségei ellen, pedig a ti elődeiteknek Anulinus proconsulhoz benyújtott, Constantinus császárhoz elküldendő beadványa így volt aláírva: „A katolikus egyháznak Maiorinus pártja által benyújtott beadványa Caecilianus bűneiről.” Annál inkább vádoljuk őket ezért, mert önként vádolták be Caecilianust a császárnál, akinek bűnösségét először a tengerentúli püspöktársaik előtt kellett volna bizonyítaniuk. A császár sokkal szabályosabban cselekedett azzal, hogy püspökök hozzá beterveztett ügyét püspökökhöz továbbította, azonban ők, miután vesztek, sem akartak békét testvéreikkel, hanem újra ugyanahhoz az uralkodóhoz járultak, és nemcsak Caecilianust vádolták be ismét egy földi uralkodó előtt, hanem a számukra bírának kijelölt püspököket is, és egy másik püspöki döntés miatt megint ugyanahhoz az uralkodóhoz fellebbeztek, és nem gondolták úgy, hogy engedniük kell az igazságnak, vagy békének, amikor maga az uralkodó hallgatta meg az ügyet és döntött a pártos felek között.

14. Quid autem aliud statueret Constantinus adversus Caecilianum et socios eius, si essent vestris maioribus accusantibus victi, quam quod statuit in eos ipsos, qui cum ultro accusassent, nec ea quae intendebant probare potuissent, noluerunt veritati consentire, nec victi? Ille quippe imperator primus constituit in hac causa, ut res convictorum et unitati pervicaciter resistentium fisco vindicarentur. Sed videlicet si vestris maioribus accusantibus atque superantibus, contra communionem Caeciliani imperator tale aliquid decrevisset, provisores Ecclesiae, defensores pacis et unitatis nominari velletis. Cum vero in eos qui ultro accusantes nihil probare potuerunt, nec oblato sibi gremio pacis quo correcti exciperentur consentire voluerunt, ab imperatoribus talia decernuntur, indignum facinus clamitatur, neminem ad unitatem esse cogendum, malum pro malo nemini reddendum esse contenditur. Quid est aliud quam id quod de vobis quidam scripsit: ‘Quod volumus sanctum est.’ Et nunc non erat magnum neque difficile considerare atque cogitare Constantini iudicium atque sententiam contra vos vigere, quae vestris maioribus Caecilianum apud imperatorem toties accusantibus et non convincentibus adversus vos promulgata est, eamque necessario sequi caeteros imperatores maxime catholicos christianos, quotiens de vobis aliquid agere vestrae obstinationis necessitas cogit.

16 quod ... est] ex Tyconii *opusculo de ecclesia* quod non exstat

3 ipsos] *om.* C | accusassent] accusent P accusarent N(*corr.* accusassent) L 4 *post* noluerunt] *add.* enim CPa 5 primus constituit] constituit primus R 8 atque superantibus] *om.* M 10 nominari] nominare P 15 nemini reddendum] reddendum nemini am redendus M | contenditur] conditur A | quid] quod quid N 18–19 vigere] vivere RMACPNL 21 eamque] -que *om.* MACPLa

14. Hogyan ítéltetett volna másként Caecilianus és társai ellen Constantinus, ha azok elvesztették volna ügyüket az őket vádoló elődeitekkel szemben, mint ahogyan éppen utóbbiakkal szemben ítélt, akik, miután önként bevádolták az előbbieket, és nem tudták bizonyítani azt, amit akartak, nem akartak beletörődni az igazságba, még akkor sem, amikor vesztek? Ez az uralkodó volt az első, aki ebben az ügyben úgy döntött, hogy elkobozzák a veszteseknek és azoknak a javait, akik makacsul ellenállnak az egységnek. Ellenben ha a vádat benyújtó elődeitek győzelme esetén az uralkodó hasonlóan döntött volna Caecilianus közössége ellen, azt akarnátok, hogy az egyház, a béke, és az egység védelmezőinek nevezzenek benneteket. Mikor azonban azokkal szemben döntenek így az uralkodók, akik önként emeltek vádat és semmit sem tudtak bizonyítani, továbbá nem akarták alávetni magukat a béke nekik felkínált oltalmának, hogy általa megjavuljanak és visszafogadják őket, akkor gyalázatos bűnt kiáltanak, és azt állítják, hogy senkit sem lehet az egységbe kényszeríteni, és senkinek sem szabad rosszal fizetni a rosszért. Mi más ez, mint amit rólatok írt valaki: „*Amit akarunk, az szent*”? [1] És most nem lenne nagy vagy nehéz dolog megfontolni és meggondolni, hogy Constantinus döntése és ítélete érvényben van ellenetek; mert, amikor elődeitek Caecilianust az uralkodó előtt annyiszor bevádolták, de ügyüket nem bizonyították, az ítéletet ellenetek hirdették ki, és valahányszor makacsságotok szükségszerűen arra kényszerítte őket, hogy intézkedjenek felőletek, a többi uralkodó, főleg a katolikus keresztények, szükségképpen ezt követik.

15. Facile erat ista cogitare, ut vobis ipsis aliquando dice-
retis: ‘Si Caecilianus vel innocens fuit vel nocens convinci non
potuit, quid in hoc negotio tam longe lateque diffusa socie-
tas christiana peccavit? Cur orbi christiano non licuit ignorare,
quod non potuerunt qui accusaverant demonstrare? Cur illi 5
quos Christus in agro suo, id est in hoc mundo, seminavit et in-
ter zizania crescere usque ad messem praecepit, cur tot millia fi-
delium in omnibus gentibus, quorum multitudinem stellis cae-
li et harenae maris Dominus comparavit, quos in semine Abra-
hae benedicendos promisit et reddidit, propterea negantur esse 10
christiani, quia in hac causa, in qua discutienda non inter-
fuerunt, iudicibus potius suo periculo iudicantibus quam victis
litigatoribus credere maluerunt? Certe nullius crimen maculat
nescientem. Quomodo fideles toto orbe diffusi crimen tradito-
rum cognoscere poterant, quod accusatores etiamsi noverant 15
tamen eis ostendere non valebant? Hos ergo ab hoc crimine in-
nocentes esse nempe ipsa ignorantia facillime ostendit. Cur er-
go innocentes falsis criminibus accusantur, quia crimina aliena
seu falsa seu vera nescierunt? Quis locus innocentiae reserva-
tur, si crimen est proprium nescire crimen alienum? Porro si tot 20
gentium populos ipsa ignorantia, sicut dictum est, innocentes
ostendit, quam magnum crimen est ab istorum innocentium
communione separari? Nam et facta nocentium, quae inno-
centibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non possunt,
non inquinant quemquam, si propter innocentium consortium 25
etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni dese-

1 erat] erit **A** | ista] istud **R** 2 vel innocens fuit vel nocens convin-
ci] vel innocens vel nocens fuit et convinci **L** 6–7 inter] intra **L** 10–
11 esse christian] christiani esse **R** 21 ipsa] *om.* **C** 23 quae] quod
A 25 inquinant] coinquinant **R** 26 sustinentur] sustinenetur **A** |
boni] *om.* **L**

15. Könnyen belegendolhatnátok mindebbe, hogy egy ponton végre ezt mondjátok magatoknak: „Ha Caecilianus ártatlan volt, vagy nem lehetett bizonyítani bűnösségét, mi bűne van ebben a dologban a világon mindenféle elterjedt keresztény közösségnek? Miért nem maradhatott ismeretlen a keresztény világ előtt az, amit a vádlók sem tudtak bizonyítani? Azokat, akiket Krisztus szántóföldjén, azaz e világon elvetett, és meghagyta, hogy a gyom közt növekedjenek, míg be nem takarítják őket,⁶⁵ akiknek sokaságát az Úr az ég csillagaihoz és a tengerpart fövényéhez hasonlította, akiknek megígérte, hogy áldottak lesznek Ábrahám magjában,⁶⁶ és akiket ígéretének megfelelően meg is áldott, miért nem mondják kereszténynek azért, mert ebben az ügyben, amelynek perénél nem voltak jelen, inkább akartak hinni a bírácoknak, akik a saját veszedelmükre döntöttek, mint a vesztes perlekedőknek? Mert bizonyára senki bűne nem mocskolja be azt, akinek nincs róla tudomása. Hogyan szerezhettek volna tudomást a földkerekség egészen szétszóródott hívők a hittagadók bűnéről, ha a vádlók, még ha ismerték is azt, nem tudták bebizonyítani előttük? Bizony azt, hogy e bűnben ők ártatlanok, ez a tudatlanság igen könnyedén mutatja meg. Miért vádolják tehát az ártatlanokat hamisan azért, mert nem tudnak mások bűneiről, legyenek akár igazak, akár hamisak azok? Hol marad hely az ártatlanságnak, ha bűn, hogy tudunk mások bűnéről? Ám ha – ahogyan mondtuk –, maga a tudatlanság bizonyítja azt, hogy annyi nép tagja ártatlan, akkor milyen nagy bűn elkü-

⁶⁵ Mt 13,24–30.

⁶⁶ Ter 22,17–18.

rendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt: sicut toleraverunt Prophetæ, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant; sicut ipse Dominus nocentem Iudam usque ad condignum eius exitum toleravit, et eum sacram coenam cum innocentibus communicare permisit; sicut tolerarunt Apostoli eos, qui per invidiam, quod ipsius diaboli vitium est, Christum annuntiabant; sicut toleravit Cyprianus collegarum avaritiam, quam secundum Apostolum appellat idolatriam. Postremo quidquid tunc inter illos episcopos gestum est, etiamsi forte ab aliquibus eorum sciebatur, si non sit acceptio personarum nunc ab omnibus ignoratur. Cur ergo non ab omnibus pax amatur? Haec facillime cogitare possitis, aut fortasse etiam cogitatis. Sed melius erat, ut amaretis possessiones terrenas, quas timendo perdere cognitae veritati consentiretis, quam ut amaretis vanissimam hominum gloriam, quam vos putatis perdere, si cognitae veritati consenseritis.

6 tolerarunt] toleraverunt **R** 8 collegarum] collegarunt **A** 9 idolatriam] idololatriam *edd. pract. a* 11 acceptio personarum] personarum acceptio **R** 13–14 amaretis possessiones] possessiones amaretis **R** possessiones amaretis *om. L* 15–16 gloriam ... consenseritis] gloriam et possessiones terrenas quas vos timetis perdere quam cognitae **L**

lönülni az ártatlanoknak ezen közösségétől? Mert a bűnösök tettei, amelyeket az ártatlanoknak nem lehet bizonyítani, vagy amit azok nem hihetnek, nem szennyeznek be senkit, még ha az ártatlanokkal való közösség miatt azután is fennmaradnak, hogy napvilágra kerültek. Mert a gonoszok miatt nem kell elhagyni a jókat, hanem a jók miatt kell eltérni a gonoszokat, ahogy a próféták eltúrték azokat, akik ellen oly súlyos dolgokat mondtak; ahogy az Úr eltúrte Júdást annak megérdemelt haláláig és megengedte, hogy osztozzon a szent vacsorán az ártatlanokkal;⁶⁷ ahogy az apostolok eltúrték azokat, akik féltékenységéből hirdették Krisztust, ami pedig az ördög műve;⁶⁸ ahogy Cyprianus eltúrte püspöktársai kapzsiságát, amit az Apostolt követve⁶⁹ bálványimádásnak nevezett.⁷⁰ Végül, bármi is történt akkor azon püspökök között, ha abban az időben talán tudta is némelyik, most, ha nincs személyválogatás⁷¹, egyik sem tudja. Miért nem szereti tehát mindenki a békét?” Könnyen gondolhatjátok ezt, sőt, talán így is gondoljátok. Ám jobb lenne, ha a földi javakat szeretnétek, és elvesztésüktől való félelmetek miatt értenétek egyet a felismert igazsággal, mint-hogy az embereket illető legghiábavalóbb dicsőséget szeretitek, amiről azt gondoljátok, hogy elveszíthetitek, ha egyetértetek a felismert igazsággal.

⁶⁷ Mt 26,20–30.

⁶⁸ Fil 1,15–18.

⁶⁹ Vö. Kol 3,5.

⁷⁰ Cypr. *epist.* 55,27.

⁷¹ Vö. Ef 6,9; Róm 2,11; Kol 3,25.

5 16. Vides itaque iam, ut opinor, non esse considerandum quod quisque cogitur, sed quale sit illud quo cogitur, utrum bonum an malum. Non quo quisque bonus esse possit invitus, sed timendo quod non vult pati, vel relinquit impediens animositatem, vel ignoratam compellitur cognoscere veritatem, ut timens vel respuat falsum de quo contendebat, vel quaerat verum quod nesciebat, et volens iam teneat quod nolebat. Superfluo fortasse hoc diceretur quibuslibet verbis, si non tam multis ostenderetur exemplis. Non illos aut illos homines, sed multas civitates videmus fuisse Donatistas, nunc esse catholicas, detestari vehementer diabolicam separationem, diligere ardentem unitatem. Quae tamen timoris huius qui tibi displicet occasionibus catholicae factae sunt per leges imperatorum, a Constantino apud quem primum vestri ultro Caecilianum accusaverunt, usque ad praesentes imperatores, qui iudicium illius, quem vestri elegerunt quem iudicibus episcopis praetulerunt, iustissime contra vos custodiendum esse decernunt.

17. His ergo exemplis a collegis meis mihi propositis cessi. Nam mea primitus sententia non erat nisi neminem ad unitatem Christi esse cogendum, verbo esse agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus quos apertos haereticos noveramus. Sed haec opinio mea non contradicentium verbis sed demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo mihi opponebatur civitas mea, quae cum tota esset in parte Donati, ad unitatem catholicam legum imperialium timore conversa est, quam nunc videmus ita huius vestrae animositatis perniciem detestari, ut in ea numquam fuisse credatur; ita aliae multae quae mihi nominatim commemo-

2 sed ... cogitur] *om.* **N** 3 possit] possit esse **PRam** 5 compellitur] cogitur **L** 6 respuat] respuens **L** 7 iam teneat] teneat iam **am** 8 fortasse hoc] hoc fortasse **CPLam** | tam] tamen **A** 10 videmus] vidimus **N** 13 a] *om.* **MA** 20 esse cogendum] cogendum esse **R** 22 noveramus] noveram **R** 23 superabatur] superatur **R** 24 mihi opponebatur] opponebatur mihi **L** 25–26 legum imperialium timore] timore legum imperialium **am** | imperialium] imperialium **MAP** 28 multae quae mihi] multaeque mihi **A**

16. Úgy gondolom, most már látod, hogy nem azt kell nézni, hogy valakit kényszerítenek-e, hanem azt, hogy jó-e vagy rossz az, amire kényszerítik. Nem azért, mert valaki akarata ellenére lehet jó is; hanem mert egy ember attól való félelmében, hogy elszenvedi azt, amit nem akar, vagy felhagy önfejűségével, ami gátolja, vagy arra kényszerül, hogy megértse a korábban nem ismert igazságot, abból a célból, hogy félelme okán megtagadja azt a tévedést, amit védelmezett, vagy hogy kutassa az igazságot, amelyet korábban nem ismert, és most már akarattal ragaszkodják ahhoz, amit addig nem akart. Talán hiába mondanánk ezt bármilyen szavakkal, ha nem bizonyítaná sok példa. Nem azt látjuk, hogy néhány ember itt és amott, hanem hogy sok város, amely korábban donatista volt, most pedig katolikus, hevesen kárhóztatja az ördögi szakadást és lángolóan szereti az egységet. Számodra visszatetsző félelem miatt lettek katolikusok az uralkodók törvényei által – Constantinustól kezdve, akinél önszántukból a ti elődeitek vádolták be először Caecilianust, egészen a mostani uralkodókig, akik igen igazságosan úgy ítélnék, hogy veletek szemben fenn kell tartani annak az ítéletét, akit a tieitek választottak, és akit a püspöki bíróságnál előbbre valónak tartottak. [1]

17. Engedtem tehát ezeknek a példáknak, amelyeket püspöktársaim terjesztettek elém. Mert először az volt az elvem, hogy senkit sem szabad Krisztus egységébe kényszeríteni, hanem szóval kell cselekednünk, érvekkel küzdenünk, és az ész segítségével győznünk, nehogy hamis katolikusokká legyenek azok, akikről nyilvánvalóan tudjuk, hogy eretnekek. E véleményem azonban nem azoknak a szavai kerekedtek felül, akik vitatták azt, hanem a bizonyítékul szolgáló példák. Elsőként ugyanis a városom [1] szolgáltatott ellenérvet, amely bár teljesen Donatus pártjához tartozott, az uralkodók törvényeitől való félelem miatt megtért a katolikus egységhez, és most azt látjuk, hogy a ti vakmerőségétek veszedelmét olyannyira átkoz-

rabantur, ut ipsis rebus agnoscerem etiam in hac causa recte
intellegi posse quod scriptum est: *Da sapienti occasionem, et
sapientior erit.* Quam multi enim, quod certo scimus, iam vo-
lebant esse catholici, manifestissima veritate commoti, et offen-
sionem suorum reverendo, quotidie differebant! Quam mul- 5
tos non veritas qua numquam praesumpsistis, sed obduratae
consuetudinis grave vinculum colligabat, ut in eis comple-
retur divina illa sententia: *Verbis non emendabitur servus durus;
si enim et intellexerit, non oboediet!* Quam multi propterea pu-
tabant veram Ecclesiam esse partem Donati, quia eos ad 10
cognoscendam catholicam veritatem securitas torpidos, fastidio-
sos pigrosque faciebat! Quam multis aditum intrandi obser-
abant rumores maledicorum, qui nescio quid aliud nos in altare
Dei ponere iactitabant! Quam multi nihil interesse credentes,
in qua quisque parte christianus sit, ideo permanebant in parte 15
Donati quia ibi nati erant, et eos inde discedere atque ad
catholicam transire nemo coegebat!

2 sapienti occasionem] occasionem sapienti **R** 6 qua] in qua **am** in
quam **L** | praesumpsistis] praesumpsisti **R** 7 colligabat] religabat **N**
8 divina illa] religabat **N** 9 et] non **L** 9–10 putabant] putabant prop-
terea **L** 10 quia eos] eo **A** 11 torpidos] turpidos **MA** 12 multis]
multi **R** 12–13 obserabant] observabant **C** 16 discedere] discere **A**
17 catholicam] catholicam fidem **R** | transire nemo] nemo transire **am**

za, hogy úgy hihetjük, sosem volt abban részes. Így történt sok más várossal is, amelyekről nekem név szerint hírt adtak, hogy magukból a tényekből ismerjem fel, hogy erre az ügyre is jól illik az, ami írva van: *Adj a bölcsnek alkalmat és bölcsőbb lesz.*⁷² Bizony, ahogyan bizton tudjuk, igen sokan akartak már katolikusokká lenni, felindulván a legnyilvánvalóbb igazságtól, ám mert féltek, hogy megsértik övéiket, napról napra halogatták, hogy megtegyék! Mily sokakat kötözött meg, nem az igazság, amit sosem tettetek magatokévé, hanem a megrögzött szokás nehéz bilincse, hogy beteljesedjék bennük az isteni ige: *A faragatlan szolgát nem javítják meg a szavak; mert ha meg is érti azokat, nem fogad szót!*⁷³ Milyen sokan gondolták, hogy Donatus pártja az igaz egyház, amiatt, mert a biztonság érzéketlenné, kelletlenné és lustává tette őket a katolikus igazság megismerésére! Milyen sokak számára zárta el a bejáratot a gyalázkodók szóbeszéde, akik azt állították, hogy mi valami mást ajánlunk fel Isten oltárán! Milyen sokan gondolták azt, hogy mit se számít, hogy valaki melyik oldalon keresztény, és azért maradtak meg Donatus pártjában, mert oda születtek, és senki sem kényszerítette őket, hogy azt elhagyják és áttérjenek a katolikus oldalra!

⁷² Péld 9,9. A szöveget Augustinus idézetének megfelelően módosítottuk.

⁷³ Péld 29,19. Az idézet fordítását jelentősen módosítottuk.

18. His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges Domino serviunt in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: ‘Iam hoc volebamus; sed Deo gratias qui nobis occasionem praebeuit iam iamque faciendi, et dilationum morulas amputavit.’ Alii dicant: ‘Hoc esse verum iam sciebamus, sed nescio qua consuetudine tenebamur; gratias Domino qui vincula nostra dirupit, et nos ad pacis vinculum transtulit.’ Alii dicant: ‘Nesciebamus hic esse veritatem nec eam discere volebamus; sed nos ad eam cognoscendam metus fecit intentos, quo timuimus ne forte sine ullis rerum aeternarum lucris damno rerum temporalium feriremur; gratias Domino qui negligentiam nostram stimulo terroris excussit, ut saltem solliciti quaereremus quod securi numquam nosse curavimus.’ – alii dicant: ‘Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse nesciremus nisi intraremus; nec intraremus nisi cogere mur; gratias Domino qui trepidationem nostram flagello abstulit, expertos docuit quam vana et inania de Ecclesia sua mendax fama iactaverit!; hinc iam credimus et illa falsa esse quae auctores huius haeresis criminati sunt, quando posterius eorum tam falsa et peiora finxerunt’; – alii dicant: ‘Putabamus quidem nihil interesse ubi fidem Christi teneremus; sed gratias Domino qui nos a divisione collegit, et hoc uni Deo congruere ut in unitate colatur ostendit.’

1–2 promulgandis] permulgandis **A** 2 Domino serviunt] serviunt domino **PLam** 3 iam] *bis* **MA** | volebamus] velebamus **A** 4 praebeuit] tribuit **L** | iam iamque] iamque **MAN** 5 iam] *om.* **L** | nescio] nescimus **N** 7 ad] *om.* **A** 9 fecit intentos] fecit esse intentos **R** 15 nisi¹] si non **m** 17 fama] *om.* **C** 18 iam] *om.* **N** 20 putabamus] putamus **A** | quidem] *om.* **A** 21 teneremus] teneremur **C**

18. Az ezen törvények miatti ijedtség, amely törvények kihirdetésével a uralkodók az Úrnak szolgálnak félelemben,⁷⁴ olyannyira hasznukra vált, hogy most egyesek ezt mondhatják: „Már akartuk ezt. De köszönet Istennek, aki megadta nekünk a lehetőséget, hogy végül így cselekedjünk, és lerövidítette a halogatás jelentette késedelmet.” Mások meg ezt mondják: „Már tudtuk, hogy ez az igazság, de valamiért ragaszkodtunk szokásunkhoz. Köszönet Istennek, aki elszaggatta láncainkat, és átvitt minket a béke kötelékébe!” Ismét mások ezt mondják: „Nem tudtuk, hogy ez az igazság és nem is akartuk ezt megtanulni, de a félelem rávett minket arra, hogy megismerjük, mert megrémültünk attól, hogy anélkül, hogy elnyernénk az örök dolgokat, az evilági javak elvesztése sújt minket. Köszönet az Úrnak, aki a hanyagságunkat a félelem ösztökéjével elhajtotta, hogy aggodalmak közepette végre keressük azt, aminek megismerésére a biztonságban sosem volt gondunk!” Akadnak, akik ezt mondják: „Hamis beszédek rettentettek el attól, hogy belépünk; nem tudtuk volna, hogy hamisak, ha nem lépjünk be, és nem léptünk volna be, ha nem kényszerülünk rá; köszönet az Úrnak, aki ostorral űzte el ijedtségünket, és tapasztalat útján tanította meg nekünk, hogy a hazug szóbeszéd milyen üres és hamis dolgokat terjesztett egyházáról! Ezért már azt is hisszük, hogy hamis mindaz a vád, amit ennek az eretnekségnek a szerzői emeltek, mivel utódaik olyannyira hamis és még rosszabb vádakot koholtak!” Némelyek ezt mondják: „Bizony úgy gondoltuk, hogy nem számít az, hogy mely közösségben tartjuk meg hitünket Krisztusban. Ám köszönet az Úrnak, aki összegyűjtött minket a szakadásból, és megmutatta nekünk, hogy az illik az egyetlen Istenhez, ha egységben tiszteljük!”

⁷⁴ Vö. Zsolt 2,10–11.

19. His ego dominicis lucris impediendis ad contradicendum me opponerem collegis meis, ne in montibus et collibus vestris, id est in tumoribus superbiae vestrae, Christi oves errantes in pacis ovile colligerentur, ubi est unus grex et unus pastor? Ita sane huic provisioni contradicere debui, ne res quas dicitis vestras perderetis, et securi Christum proscriberetis? Ut iure Romano testamenta conderetis, et iure divino patribus conditum Testamentum, ubi scriptum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, calumniosis criminationibus rumperetis? Ut in emptionibus et venditionibus liberos contractus haberetis, et vobis dividere quod Christus emit venditus aude-
retis? Ut quod quisque vestrum cuiquam donasset valeret, et quod donavit Deus deorum a solis ortu usque ad occasum vocatis filiis non valeret? Ut de terra corporis vestri in exilium non mitteremini, et de regno sanguinis sui, *a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrae* Christum exsulem facere conaremmini? Immo vero serviant reges terrae Christo, etiam leges ferendo pro Christo. Maiores vestri Caecilianum et socios eius regibus terrae puniendos falsis criminibus ob-
icerunt. Convertantur leones ad comminuenda ossa calumniantium, nec Danihel ipse intercedat innocens comprobatus, et de lacu quo illi pereunt liberatus; *qui enim parat proximo suo foveam, ipse iustius cadet in eam.*

1 ego] ergo **MCRam** 2 et] aut **R** 4 est unus] unus est **N** 6 per-
deretis] penderetis *Daur* 9–10 rumperetis ... venditionibus] *om.* **M**
17 facere] *om.* **A** 18 leges] legem **M** 21 comprobatus] comproba-
tur **A** 22–23 parat proximo suo] proximo suo parat **R** 23 iustius]
prius **L**

19. Ellent kellett volna tehát állnom püspöktársaimnak, hogy ellentmondjak nekik, lemondva az isteni nyereségről, hogy Krisztus juhait, akik a dombjaitokon és völgyeitekben, azaz dagadó gőgötök halmain kóborolnak, ne térjenek meg a béke akoljába, ahol egy nyáj van és egy pásztor⁷⁵? [1] Csakugyan ellent kellett volna mondanom ennek az előrelátásnak, hogy ne veszítsétek el azokat a javakat, amiket a sajátotoknak mondotok, és Krisztust biztonságosan törvényen kívül helyezhessétek azért, hogy a római jog szerint megalkossátok a magatok szövetségét, és hogy rágalmazó vádaskodásokkal megtörjétek az isteni jog által, az atyákkal alapított szövetséget, ahol ez van írva: *a te utódodban nyer áldást a föld minden népe?*⁷⁶ Azért, hogy vásárlás és eladás alkalmával szabadon köthessetek szerződést, és hogy magatoknak merészeljétek osztani azt, amit Krisztus vett meg, amikor eladták? Azért, hogy amit közületek valaki adományoz a másoknak, az érvényes legyen, és az, amit az istenek istene adományozott a napkeletől nyugatig elhívott fainak, ne legyen érvényes? [2] Azért, hogy ne legyetek számúzve testetek földjéről, és hogy megpróbáljátok számúzni Krisztust abból a királyságból, amelyet vérével szerzett *tengertől tengerig, a folyamtól a földkerekség széleig?*⁷⁷ Ellenkezőleg. Szolgáljanak a föld királyai Krisztusnak, még úgy is, hogy Krisztusért hoznak törvényeket! Elődeitek bevádolták Caecilianust és társait a földi királyok előtt, hogy olyan bűnök miatt büntessék meg őket, amiket nem követtek el. Zúzzák össze az oroszlánok a rágalmazók csontjait, és ne járjon értük közbe Dániel, aki ártatlannak bizonyult, és megszabadult a veremtől, ahol ők elpusztulnak,⁷⁸ mert aki másnak vermet ás, maga esik bele. [3]

⁷⁵ Vö. Jn 10,16.

⁷⁶ Ter 22,18; 26,4.

⁷⁷ Zsolt 72(71),8.

⁷⁸ Vö. Dán 6,13–24; 14,39–42.

- 6 20. Eripe te, frater, dum in hac carne vivis, ab ira quae ventura est pertinacibus et superbis. Terror temporalium potestatum, quando veritatem oppugnat, iustis fortibus gloriosa probatio est, infirmis periculosa temptatio; quando autem veritatem praedicat, errantibus cordatis utilis admonitio est, et insensatis inutilis afflictio. *Non est tamen potestas nisi a Deo; qui autem resistit potestati, Dei ordinationi resistit; principes enim non sunt timori bono operi sed malo. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac et habebis laudem ex illa.* Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa, qui fuerit emendatus; sive inimica veritati in aliquem saeviat, laudem habet ex illa, qui victor fuerit coronatus. Tu autem non bonum facis, ut timere non debeas potestatem, nisi forte bonum est sedere, et non adversus fratrem detrahere, sed adversus fratres omnes in omnibus gentibus constitutos, quibus testimonium perhibent Prophetae, Christus, Apostoli, cum legitur: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*; cum legitur: *Ab ortu solis usque ad occasum sacrificium mundum offertur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus.* Audi: *dicit Dominus*; non dicit Donatus, aut Rogatus, aut Vincentius, aut Hilarius, aut Ambrosius,

2 est] *om.* **A** 3 iustis] iustis et **L** 5 praedicat] pradicant **A** | cordatis] et discordantibus **PL** et discordantibus cordatis **a** | utilis] utilissima **C** humilis **R** | admonitio] commonitio **R** 8 bono ... malo] boni operis sed mali (mali *m. I ex malo*) **M** | autem] *om.* **L** 11 veritati] veritate **MAN** veritati nocens **L** 12 qui] quia **N** 15 fratres omnes] omnes fratres **N** 18 legitur] dicitur **C** | ad occasum] ad occasu **M** 18–19 mundum offertur] mundum offerunt **C** offertur mundum **L** 19 nomini meo] in nomine meo **N**

20. Testvérem, amíg e testben élsz, mentsd meg magad a haragtól, ami lesújt majd a makacsokra és gőgökre! Amikor az evilági hatalmasságok rémületes tetteikkel támadják az igazságot, akkor az dicsőséges próbatétel az igazaknak és a bátraknak, de veszélyes kísértés a gyengéknek. Amikor azonban a hatalmasságok kimondják az igazságot, az a tévelygőknek, akik okosak, hasznos figyelmeztetés, de az oktanoknak hasz-
talan baj. *Nincs ugyanis hatalom, csak Istentől; aki tehát ellene szegül a felsőbbségnek, szembeszáll Isten rendelésével. Mert a fejedelmek a jótettet nem büntetik, csak a rosszat. Azt akarod, hogy ne kelljen félned a felsőbbégtől? Tedd a jót, és dicséretet nyersz tőle.*⁷⁹ Mert egyrészt, ha egy hatalmasság az igazságot védelmezvén valakit jobbra tesz, akkor ebből dicsősége származik annak, akit jobbra tettek, másrészt, ha egy hatalmasság, aki az igazság ellensége, kegyetlenül bánik valakivel, akkor ebből dicsősége származik annak, akit győztesként megkoronáztak. Te azonban nem azért cselekszel jót, hogy ne kelljen félned a hatalmasságtól, ha csak véletlenül nem jó az, ha ülsz, és nem csak egy, hanem az összes testvéred rágalmozod, akik minden nép között megtalálhatók, ahogyan arról tanúságot tesznek a próféták, Krisztus és az apostolok, amikor ezt olvassuk: *a te utódodban nyer áldást a föld minden népe*, valamint ezt olvasuk: *Hiszen napkelettől napnyugatig tiszta ételáldozatot mutatnak be nevemnek, mert megdicsőült az én nevem a nemzetek*

⁷⁹ Róm 13,1–3.

aut Augustinus; sed, *dicit Dominus*: cum legitur: *Et benedicentur in eo omnes tribus terrae, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israhel, qui facit mirabilia solus, et benedictum nomen gloriae eius in aeternum, et in saeculum saeculi; et replebitur gloria eius omnis terra; fiat, fiat!* Et tu sedes Cartennis, et cum decem Rogatistis, qui remansistis, dicis: ‘Non fiat, non fiat’. 21. Audis loqui Evangelium: *Oportebat impleri omnia, quae scripta sunt in lege, et prophetis, et psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intellegerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Legis etiam Actus Apostolorum, quemadmodum hoc Evangelium coeperit ab Hierusalem, ubi primo illos centum viginti Spiritus sanctus implevit, atque inde in Iudaeam et Samariam, et in omnes gentes exierit, sicut eis dixerat ascensurus in coelum: Eritis mihi testes in Hierusalem, et in tota Iudaea et Samaria, et usque in fines terrae, quia in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Et tu contradicis divinis testimoniis tanta firmitate roboratis, tanta luce manifestis, et ad istam proscriptionem Christi haereditatem perducere conaris, ut cum in eius nomi-*

2 eo] te **MANR** 3 Dominus] *om.* **M** 4–5 in saeculum saeculi; et] *om.* **L** in *bis* **A** 6 Rogatistis] rogastis **M** 9 de me tunc] de me et tunc **PL** | sensum] sensus **L** 10–11 Christum pati] pati Christum **am** 11 tertia die] die tertia **C** 16 et¹] atque **am** | exierit] exirit **A** 19 exivit] exiit **MCP** 20 divinis testimoniis] testimoniis divinis **R** 21 manifestis] manifestatis **am**

között, mondja az Úr.⁸⁰ Figyeld meg: *Mondja az Úr* – nem Donatus vagy Rogatus, Vincentius vagy Hilarius, Ambrosius vagy Augustinus, hanem *az Úr mondja*, amikor ezt olvassuk: *benne nyer majd áldást a föld minden nemzetsége, dicséri majd őt minden nemzet! Áldott az Úr Isten, Izrael Istene, egyedül ő művel csodákat, és áldott az ő fölséges neve örökre. És betelik majd fölségével az egész világ! Úgy legyen! Úgy legyen!*⁸¹ És te Cartennában ülsz és Rogatus tíz megmaradt követőjével együtt ezt mondd: „Ne úgy legyen! Ne úgy legyen!” 21. Hallod, hogy így szól az evangélium: *be kell teljesedni mindannak, ami meg van írva rólam Mózes törvényében, a prófétákban és a zsoltárokban. Akkor megnyitotta értelmüket, hogy megértsék az Írásokat. Azt mondta nekik: Úgy van megírva, hogy a Krisztusnak szenvednie kell, és harmadnapon feltámadni a halálból. A nevében megtérést kell hirdetni a bűnök bocsánatára Jeruzsálemtől kezdve minden népnek.*⁸² Olvasod az *Apostolok cselekedeteiben* is, hogy miként vette kezdetét ez az evangélium Jeruzsálemből, ahol a Szentlélek először azt a százhusz embert töltötte el,⁸³ és innen jutott el Júdeába és Szamariába és minden néphez, ahogyan meg is mondta nekik, amikor a mennybe készült: *tanúim lesztek Jeruzsálemben és egész Júdeában, Szamariában,*⁸⁴ egészen

⁸⁰ Vö. Mal 1,11.

⁸¹ Zsolt 72(71),17–19. A szövegen Augustinus idézetének megfelelően módosítottunk.

⁸² Lk 24,44–47.

⁸³ Vö. ApCsel 1,1–8; 1,15.

⁸⁴ ApCsel 1,8.

ne, sicut dixit, praedicetur paenitentia in omnibus gentibus, quisquis hac fuerit praedicatione commotus in qualibet parte orbis terrarum, nisi quaesierit et invenerit latentem in Mauritania Caesariensi Cartennensem Vincentium, aut aliquem ex eius novem aut decem consortibus, dimitti ei peccata non possint. Quid non audeat typhus morticinae pelliculae? Quo non se praecipitet praesumptio carnis et sanguinis? Hocine est bonum opus tuum, propter quod non timeas potestatem? Tantum scandalum ponis adversus filium matris tuae, parvulum scilicet et infirmum, propter quem Christus mortuus est, nondum cibo paterno idoneum, sed adhuc materno lacte nutriendum, et Hilarii mihi libros opponis, uti neges Ecclesiam crescentem in omnibus gentibus usque in finem saeculi, quam Deus contra incredulitatem vestram cum iuratione promisit. Et cum essetis infelicissimi, si tunc quando promittebatur resisteretis, nunc etiam cum redditur contradicitis.

1 praedicetur] praeceditur **A** 2 hac] haec **M** 3–4 Mauritania] mauritania **g** 5 ei] eis **C** 6 typhus] typus **MACL** tipus **R** 10 mortuus] est mortuus **am** 12 mihi libros] libros mihi **am** | opponis] apponis **A** 14 cum iuratione] coniuratione **R** 16 contradicitis] contradiceretis **P**

a föld határáig, mivel *az egész földre elhat szózatuk, s a földkerekesség határaitra szavuk.*⁸⁵ Te pedig ellentmondasz az isteni tanúságoknak, amelyeket ilyen nagy erő támogat és ilyen nagy fény hoz napvilágra, és Krisztus örökségét megpróbálsz áruba bocsátani. Mert bár az *Ő* nevében hirdetnek bűnbocsánatot minden nép között, ahogyan *Ő* mondta, hacsak valaki a föld bármely pontján ennek az igehirdetésnek a hatására felbuzdulva nem keresi és nem találja meg a Mauritania Caesariensisben rejtőzködő cartennai Vincentiust, vagy valakit az *ő* kilenc vagy tíz társa közül, akkor a bűnei nem bocsáttathatnak meg. Mit nem merészelne e felfuvalkodott halandó bőrruha? [1] Hová ne sodródnék a test és a vér önteltsége? Ez a te jó cselekedeted, ami miatt nem félsz a világi hatalomtól? Ilyen nagy akadályt gördítesz anyád fia elé,⁸⁶ aki még kicsiny és gyöngye, akiért Krisztus meghalt,⁸⁷ aki még nem bírja az atyai eledelt, és még anyatejjel kell táplálni,⁸⁸ és Hilarius könyveit⁸⁹ veted ellenem, hogy tagadd azt, hogy az egyház minden népben növekszik a világ végéig, az egyház, amelyet Isten esküvel ígért meg hitetlenségetekkel szemben. És bár akkor lettetek volna a leginkább szerencsétlenek, ha akkor álltok ellen, amikor meg lett ígérve, most is ellenkeztek, amikor az ígélet már beteljesedett.

⁸⁵ Zsolt 19(18),5.

⁸⁶ Vö. Zsolt 50(49),20.

⁸⁷ Vö. 1Kor 8,11.

⁸⁸ Vö. 1Kor 3,2.

⁸⁹ Lásd alább 31. §.

7 22. Sed historicus doctus magnum aliquid invenisti, quod
contra Dei testimonia proferendum putares. Dicis enim: ‘Quan-
tum ad totius mundi pertinet partes, modica pars est in com-
pensatione totius mundi, in qua fides christiana nominatur’;
nec vis attendere aut te nosse dissimulas, in quam multas iam 5
barbaras nationes tam parvo tempore venerit Evangelium, ut
nec inimici Christi dubitare iam possint, brevi tempore futu-
rum quod discipulis respondit de saeculi fine quaerentibus: *Et*
praedicabitur hoc Evangelium in universo orbe in testimonium
omnibus gentibus et tunc veniet finis. I nunc et clama et conten- 10
de quantum potes! Etiam si apud Persas et Indos Evangelium
praedicetur, ubi quidem iam diu praedicatur, nisi quisquis hoc
audierit, Cartennas venerit vel in viciniam Cartennensium,
mundari a delictis suis omnino non poterit. Itane si carueris
ista voce, rideri te metuis, et cum ea non cares, flere te non vis? 15

23. Acutum autem aliquid videris dicere, cum catholicae
nomen non ex totius orbis communione interpretaris, sed ex
observatione praeceptorum omnium divinorum atque om-
nium Sacramentorum, quasi nos, etiam si forte hinc sit ap-
pellata catholica, quod totum veraciter teneat, cuius veritatis 20
nonnullae particulae etiam in diversis inveniuntur haeresibus,
huius nominis testimonio utimur ad demonstrandam Eccle-
siam in omnibus gentibus, et non promissis Dei et tam multis
tamque manifestis oraculis ipsius veritatis. Sed nempe hoc est
totum quod nobis persuadere conaris, solos remansisse Ro- 25

2 Dei testimonia proferendum] testimonia dei proferendum **R** dei filium
testimonia proferenda **A** 8 saeculi fine] fine saeculi **RL** 9 orbe] mun-
do **M** 10 et¹] *om.* **L** | I nunc] in hunc et **P** in nunc et **L** nunc et
MACa nunc igitur **R** 13 viciniam] vicinam **M** 14 a delictis suis om-
nino] omnino a delictis suis **Pam** 15 cares] careas **am** | flere] fleri
m 16 acutum autem aliquid] aliquid autem acutum **R** | videris dice-
re] dicere videris **R** | *ante* videris] *add.* tibi **m** 19 hinc] ob hoc **R** ne
P 20 quod totum] quo totum **MR** quo totum **A** 22 utimur] nitimur
ag nitamur **m** | demonstrandam] demonstrandum **Lam** 23 in] *om.*
PL | et tam] *om.* **PL** 25 conaris] cupis **L**

22. De tanult történészként felfedeztél valami nagy dolgot, amiről azt gondolod, hogy fel kell hoznod Isten tanúsága ellen. Ezt mondod ugyanis: „Ha megfigyeljük, hogy mennyi rész tartozik az egész világhoz, az egész világhoz viszonyítva csekély az a rész, ahol ismerik a keresztény hitet.” Nem akarsz észrevenni, vagy úgy teszel, mintha nem tudnád, hogy rövid idő alatt olyan sok barbár néphez jutott el az evangélium, hogy már Krisztus ellenségei sem kételkedhetnek abban, hogy rövid időn belül bekövetkezik az, amit a tanítványainak válaszolt, amikor azok a világ végéről kérdezték: *Az országnak ezt az örömhírét pedig hirdetni fogják az egész világon, tanúságot tesznek róla minden nép előtt – és akkor eljön majd a vég.*⁹⁰ Most menj, kiabálj és vitázz csak, amennyire bírsz: „Még ha a perzsák és indiaiak között hirdetik is az evangéliumot (s ott bizony már régóta hirdetik), egyáltalán nem tisztulhat meg a bűneitől az, aki hallotta azt, ha nem jön el Cartennába vagy Cartenna szomszédságába.” Félsz, hogy kinevetnek, ha nem mondod ezt, és ha kimondod, nem akarsz, hogy megsirassanak?

23. [1] Úgy véled, hogy valami okos dolgot mondasz, amikor a 'katolikus' kifejezést úgy magyarázod, hogy az nem az egész világ közösségéből származik, hanem az összes isteni parancs és szentség megtartásából. Azt állítod, hogy mi pusztán ennek a szónak a tanúságát és nem Isten ígéreteit, illetve ennek az igazságnak oly sok és oly világos próféciait alkalmazzuk annak bizonyítására, hogy az egyház minden népnél megtalálható – habár talán azért nevezik az egyházat katolikusnak, mert birtokolja a teljes igazságot, amely igazságnak néhány töredéke még egyes eretnekeknél is megtalálható. De bizony az 'egész' – amint bennünket próbálsz meggyőzni róla – azt jelen-

⁹⁰ Mt 24,14.

gatistas, qui catholici recte appellandi sint ex observatione
praeceptorum omnium divinorum atque omnium sacramen-
torum, et vos esse solos, in quibus inveniatur fides cum venerit
Filius hominis. Da veniam, non credimus! Licet enim et hoc
audeas forsitan dicere, ut in vobis possit inveniri fides, quam se
in terra non inventurum Dominus dixit, non vos in terra sed
in caelo esse deputandos, nos tamen Apostolus ita cautos red-
didit, ut etiam angelum de caelo nobis aliud evangelizantem,
praeterquam quod accepimus, anathema esse debere praece-
perit. Quomodo autem fidimus ex divinis Litteris accepisse
nos Christum manifestum, si non inde accepimus et Eccle-
siam manifestam? Quaslibet quisque ansas et uncas adversus
simplicitatem veritatis intexat, quaslibet nebulas callidae falsi-
tatis offundat, sicut anathema erit qui annuntiaverit Christum
neque passum esse, neque tertia die resurrexisse, quoniam in
veritate evangelica accepimus: *Oportebat Christum pati et re-
surgere a mortuis tertia die*, sic erit anathema quisquis annun-
tiaverit Ecclesiam praeter communionem omnium gentium,
quia eadem veritate consequenter accepimus: *Et praedicari in
nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes
gentes, incipientibus ab Hierusalem*, et inconcusse tenere debe-
mus: *Quisquis vobis annuntiaverit praeterquam quod accepistis
anathema sit.*

1 sint] sunt **PL** | ex] et **L** 7 caelo] caelos **CP** 9 praeterquam]
praeter quod **A** praeterquam (*om.* quod) **C** quam quod **R** [esse debere]
debere esse **am** 10 fidimus] confidimus **am** | ex] *om.* **R** 16 accipi-
mus] accipimus **A** | Christum pati] pati christum **R** 19 quia] quia ex
L 20 peccatorum] *om.* **R** 21 inconcusse] incusse **A**

ti, hogy csak Rogatus követői maradtak meg olyanok, akiket az igazságnak megfelelően katolikusnak kell neveznünk, mivel csak ők tartják meg az összes isteni parancsot és szentséget, és egyedül ők azok, akikben az Isten Fia hitet talál majd eljövetelekor.⁹¹ Bocsáss meg, mi ezt nem hisszük! Mert talán azt is ki mered jelenteni, hogy bennetek megtalálható az a hit, amiről az Úr azt mondta, hogy nem találja majd a földön, s így rátok nem földiekként, hanem mennyeiekként kell tekinteni. Minket azonban óvatossá tett az Apostol, aki arra tanított, hogy ha egy angyal is hirdet nekünk más evangéliumot, mint amit kaptunk, az kivetett legyen.⁹² Hogyan lehetnénk biztosak abban, hogy a Szentírásban világos bizonyítékot kaptunk Krisztusról, ha nem kaptunk volna onnan világos bizonyítékot az egyházzal is? Aki az igazság egyszerűségével szükségtelen ürügyeket és kifogásokat vet szembe, és a fűrfangos hazudozás ködével homályosítja azt el, ugyanúgy kivetett lesz, mint az, aki azt hirdeti, hogy Krisztus nem szenvedett és nem támadt fel a harmadik napon. Hiszen ezt kaptuk az evangéliumi igazságban: *Krisztusnak szenvednie kell, és harmadnapon feltámadni a halálból.*⁹³ Így kivetett lesz az is, aki olyan egyházat hirdet, amely nem minden nép közössége, hiszen ugyanabban az igazságban az előbbieket után ezt kaptuk meg: *a nevében megtérést kell hirdetni a bűnök bocsánatára Jeruzsálemtől kezdve minden népnek,*⁹⁴ és rendületlen hittel kell megtartanunk: *Ha valaki más evangéliumot hirdet nektek, mint amit átvettetek, kivetett legyen.*⁹⁵

⁹¹ Lk 24,46.

⁹² Gal 1,8–9.

⁹³ Lk 24,46.

⁹⁴ Lk 24,47.

⁹⁵ Gal 1,9.

8 24. Si autem universos Donatistas non audimus se pro Ec-
 clesia Christi opposcentes, quia nullum pro se testimonium de
 divinis Libris proferunt quo id doceant, quanto minus, rogo te,
 Rogatistas audire debemus, qui nec illud pro se interpretari co-
 nabuntur quod scriptum est: *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* 5
 Si enim hoc loco Scripturarum merities Africa intellegenda est
 in parte Donati, quod sub caeli ferventiore plaga est, omnes vos
 Maximianistae superabunt, quorum schisma in Byzantio et in
 Tripolio exarsit. Sed confligant cum eis Arzuges, et hoc mag-
 gis ad se pertinere contendant. Mauritania tamen Caesariensis 10
 occidentali quam meridianae parti vicinior, quando nec Afri-
 cam se vult dici, quomodo de meridie gloriabitur, non dico
 adversus orbem terrarum, sed adversus ipsam partem Donati,
 unde pars Rogati brevissimum frustum de frusto maiore praeci-
 sum est? Quis autem non impudentissime nitatur aliquid in 15
 allegoria positum pro se interpretari, nisi habeat et manifesta
 testimonia, quorum lumine illustrentur obscura?

25. Quod autem omnibus Donatistis dicere solemus, quan-
 to fortius vobis dicimus: Si possunt, quod fieri non potest,
 aliqui habere causam iustam, qua communionem suam sepa- 20
 rent a communione orbis terrarum eamque appellent Eccle-
 siam Christi, quod se iuste ab omnium gentium communi-
 one separaverint, unde scitis in christiana societate tam longe
 lateque diffusa, ne forte antequam vos separaretis, iam se ali-
 qui iusta causa separaverant in longinquissimis terris, unde ad 25

1 autem] enim **M** | audimus] audivimus **PL** 2 quia] qui **M** | de]
om. **R** 3 quo id] quod id **MA** quid **P** 6 hoc loco Scripturarum]
 scripturarum hoc loco **R** 7 quod] quae **PLa** | ferventiore] ferventiori
PRam 8 Maximianistae] maximianitae **A** | et in] et **N** 9–10 ma-
 gis] maxime **R** 10 Mauritania] mauretania **g** 14 pars Rogati] *om.* **N**
 pars donati **P** | brevissimum frustum de frusto] brevissimus fructum de
 fructu **M** brevissimus frutex de frutice **N** 14–15 praecisum est] praeci-
 cisus est **N** praecidit **L** 15–16 aliquid in allegoria] in allegoria aliquid
R 16 nisi habeat] si non habet **L** 19 fortius vobis] vobis fortius **am**
 21 appellent] appellant **CP** 22–23 communionem separaverint] separa-
 verunt communionem **N** 23 in] *om.* **A**

24. Ha pedig nem hallgatunk a közönséges donatistákra sem, amikor önmagukat helyezik Krisztus egyházának helyébe, mivel a Szentírásból semmilyen bizonyítékot sem hoznak fel maguk mellett, amivel ezt igazolnák, akkor, kérdem tőled, mennyivel kevésbé kell hallgatnunk Rogatus követőire, akik még azt a részt sem próbálják a maguk javára magyarázni, ahol ez van írva: *hol legeltetsz, merre deletted nyájadat?*⁹⁶ Ha az Írásnak ezen a helyén a ’dél’ kifejezést Africának azon részére kell érteni, ahol Donatus szektája található, mert ez a vidék az ég egy forróbb öve alatt van, akkor Maximianus követői, akiknek a szektája Byzacenában és Tripoliban kapott lánggra, mindannyiótokat felülmúlják. De küzdjenek velük az arzugitánok, [1] és vonatkoztassák csak ezt ők magukra! Viszont Mauritania Caesariensis inkább a nyugati részhez van közelebb, mint a délihez, és mivel nem is akarja, hogy Africának nevezzék, hogyan dicsekszik a ’dél’ kifejezéssel – nem mondom, hogy az egész földkerekséggel szemben, csak Donatus pártjával szemben, ahonnan Rogatus pártja egy nagyobb darabról, mint a legkisebb darab lett metszve? Hát nem szerfelett arcátlan dolog az, ha valaki a saját javára próbál meg magyarázni egy allegóriát, ha nincsenek olyan világos tanúságai, amelyek fényével megvilágíthatja a homályos helyeket?

25. Mennyivel nyomatékosabban mondjuk nektek azt, amit minden donatistának szoktunk mondani: ha némelyeknek – bár ez lehetetlen – mégis volna valamilyen jogos oka arra, amelynek révén elkülöníthetik magukat az egész földkerekség közösségétől, és a maguk közösségét Krisztus egyházának nevezzék, mivel jogosan különültek el az összes többi nemzet közösségétől, akkor honnan tudod, hogy a keresztény népben, amely oly régóta és messze elterjedt, nem voltak-e véletlenül

⁹⁶ Én 1,7.

vos eorum iustitiae fama non potuerit pervenire? Quomodo
in vobis potest esse Ecclesia, potius quam in illis qui se prio-
res forte separaverunt? Ita fit ut cum hoc nescitis, incerti vo-
bismet ipsis sitis, quod necesse est contingat omnibus qui pro
sua societate utuntur testimonio non divino sed suo. Neque 5
enim potestis dicere: ‘Si hoc contigisset, nos latere non pos-
set’, cum in Africa ipsa quot iam partes factae sint ex parte Do-
nati, si interrogemini non dicatis, praesertim quia tanto sibi
videntur qui hoc faciunt iustiores, quanto fuerint pauciores,
et utique tanto sunt latentiores. Ac per hoc incerti estis, ne 10
forte aliqui pauci iusti et ideo minime noti alicubi longe con-
tra Africae meridiem, antequam pars Donati iustitiam suam a
caeterorum hominum iniquitate secerneret, se primitus cau-
sa aequissima separaverint in latere aquilonis, et ipsa sit potius
Ecclesia Dei tamquam Sion spiritalis, quae vos omnes iusta se- 15
paratione praevenit, multoque praesumptius oro se interprete-
tur quod scriptum est: *Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis
magni*, quam pro se interpretatur pars Donati: *Ubi pascis, ubi
cubas in meridie?*

3 ut] *om. MAP* | *post* nescitis] *add.* ut **N** 7 cum in] in *om. A* |
sint] sunt **P** | ex] et **N** 7–8 parte ... quia] *om. MAN* 13 secerneret]
secernerent **A** 13–14 causa aequissima separaverint] causa aequissima
N 14 separaverint] separaverit **C** | in latere ... sit] *om. N* in latera
L 14–15 potius Ecclesia Dei] ecclesia dei potius **N** 16 praesumptius]
praesumptiosus **P** praesumptiosus **L**

olyanok, akik már azelőtt, hogy ti elkülönültetek, jogos ok alapján különültek el olyan igen messzi vidékeken, ahonnan az ő igazságosságukról szóló tudósítás nem érhetett el hozzátok? Hogyan lehet az egyház inkább bennetek, mint azokban, akik talán már korábban elkülönültek? Ezért van az, hogy mivel ezt nem tudjátok, igencsak bizonytalanok vagytok önmagatokat illetően. Ez szükségképpen így van mindazokkal, akik nem Isten, hanem a saját közösségük tanúságát hozzák fel bizonyosságul. Ezért nem is mondhatjátok: „Nem lehet, hogy nincs róla tudomásunk, ha ez megtörtént” – mivel ha megkérdeznének benneteket, nem tudnátok megmondani, hogy magában Africában mennyi rész szakadt el a donatista párttól, kiváltképpen, mivel annál igazabbnak tűnnek maguknak azok, akik ezt teszik, minél kevesebben vannak, és valóban, annyival kevésbé is ismertek. Ezért nem lehettek biztosak abban, hogy vajon valahol messze, Africa déli részével szemben, nincs-e néhány, éppen ezért igen kevésbé ismert igaz ember, akik azelőtt, hogy Donatus pártja elkülönítette saját igazságosságát a maradék bűnös emberiségtől, először különültek el az északi területen igen méltányos okból kifolyólag, és hogy szellemi Sionként nem ez lenne inkább Isten egyháza, amely igaz elkülönülésével megelőz mindannyiőtokat, és sokkal merészebben vonatkoztatja magára azt, ami írva van: *Sion hegye messzi észak, a nagy király városa*,⁹⁷ mint ahogyan Donatus pártja magára vonatkoztatja: *hol legeltetsz, merre deletteted nyájadat?*⁹⁸

⁹⁷ Zsolt 48,3.

⁹⁸ Én 1,7.

26. Et tamen vereris ne cum imperialibus legibus ad unitatem cogimini, nomen Dei a Iudaeis et paganis diutius blasphemetur, quasi nesciant Iudaei, quemadmodum primus populus Israhel etiam bello delere voluerit duas illas tribus et dimidiam, quae ultra Iordanem terras acceperant, quando eas putaverunt se ab unitate sui populi separasse. Paganis vero magis nos blasphemare possunt de legibus quas contra idolorum cultores christiani imperatores tulerunt, et tamen ex eis multi correcti, et ad Deum vivum verumque conversi sunt, et quotidie convertuntur. Sed plane et Iudaei et pagani, si tam paucos putarent esse christianos, quam pauci vos estis qui solos vos christianos esse perhibetis, nec blasphemare nos dignarentur, sed numquam ridere cessarent. Non timetis ne vobis dicant Iudaei: ‘Ubi est quod Paulus vester Ecclesiam vestram intellegit, ubi dictum est: *Laetare sterilis, quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis, quoniam multi filii desertae, magis quam eius quae habet virum*, praeponens multitudinem christianorum multitudini Iudaeorum, si Christi Ecclesia est paucitas vestra?’ Hocine illis dicturi estis: ‘Ideo magis iusti sumus, quia pauci sumus’, nec attenditis eos responsuros: ‘Quotlibet vos esse dicatis, non tamen estis illi de quibus dictum est: *Multi filii desertae*, si tam exigui numero remansistis?’

I vereris] veteris **M** 2 cogimini] cognomini **M** cognominis **A** | a Iudaeis et paganis] a paganis et iudaeis **A** 5 terras] terram **L** 6–7 magis nos] nos magis **R** 7 de legibus] de *om.* **N** de legibus *om.* **MA** | quas] quos **A** 8 ex eis multi] multi ex eis **R** 13 sed] sed et **CP** | ridere] redire **A** | cessarent] cessassent **L** | ne vobis] nec de vobis **P** | dicant] *om.* **P** 15–16 et clama] exclama **MCRam** 19 hocine] hocine **CNRLam** hecine, *m.* 2 heccine **P** hoc ne **A** 20 quotlibet] quodlibet **ACNRa** 21 vos] *om.* **A** | non] nec **P**

26. És mégis, te attól félsz, hogy amikor a császári rendeletek az egységbe kényszerítenek benneteket, a zsidók és a pogányok tovább gyaláznák Isten nevét, mintha a zsidók nem tudnák, hogy miként akarta elpusztítani Izrael első népe még háború árán is azt a két és fél törzset, amely a Jordánon túl kapott földet, amikor róluk azt gondolták, hogy el akarnak különülni az egységes néptől.⁹⁹ [1] A pogányok azonban jobban gyalázhatnak minket azon törvények miatt, amiket a keresztény uralkodók hoztak a bálványimádók ellen. Közülük mégis sokan tértek jó útra és fordultak és fordulnak ma is az élő és igaz Isten felé. Ám nyilvánvaló, hogy ha azt gondolnák, hogy a keresztények olyan kevesen vannak, mint amilyen kevesen ti vagytok, akik azt állítjátok, hogy egyedül ti vagytok keresztények, akkor a zsidók és a pogányok még a gyalázkodásra sem tartanának méltónak bennünket, és folyton-folyvást csak nevetnének rajtunk. Nem félték, hogy ha Krisztus egyháza a ti csekély számú sokaságotok, akkor a zsidók ezt mondják nektek: „Hol van az, amit a ti Pálotok az egyházatokként értelmezett, ahol ez van írva: *Örülj, te magtalan, aki nem szülsz; ujjongj és kiálts, aki nem vajúdsz, mert több a fia az elhagyottnak, mint annak, akinek férje van,*¹⁰⁰ ezzel ugyanis többnek tartja a keresztények számát a zsidókénál?” Vajon ezt válaszolnátok nekik: „Azért vagyunk sokkal igazabbak, mert kevesen vagyunk”? – nem figyelvén arra, hogy ők erre ezt válaszolják: „Bármit is állítotok számotokról, ha ilyen kevesen maradtatok, mégsem azok vagytok, akiről ezt mondja az Írás: *több a fia az elhagyottnak.*”

⁹⁹ Vö. Józs 22,9–12.

¹⁰⁰ Gal 4,27; Iz 54,1.

27. Hic tu oppositurus es exemplum iusti illius in diluvio, qui cum domo sua solus liberari dignus inventus est. Vides ergo adhuc quam longe sis a iustitia? Prorsus donec ad septem remaneas, quibus tu sis octavus, iustum te esse non dicimus, si tamen non istam iustitiam, sicut dicebam, praecepit aliquis ante partem Donati, et cum suis septem iusta aliqua causa commotus, se longe alibi separavit, et a mundi huius diluvio liberavit. Quod cum ignoretis an factum sit atque ita vobis inauditum, sicut multis populis christianorum in longinquis terris constitutorum nomen Donati inauditum est, incerti estis ubi sit Ecclesia. Ibi enim erit, ubi primum forsitan factum est quod postea vos fecistis, si potuit esse ulla iusta causa, qua vos a communione omnium gentium separare possetis.

9 28. Nos autem ideo certi sumus neminem se a communione omnium gentium iuste separare potuisse, quia non quisque nostrum in sua iustitia, sed in Scripturis divinis quaerit Ecclesiam, et ut promissa est reddi conspicit. Ipsa est enim de qua dicitur: *Sicut liliū in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum*, quae nec spinae dici possent nisi malignitate morum, nec filiae nisi communione Sacramentorum. Ipsa est, quae dicit: *A finibus terrae ad te clamavi, cum anxietur cor meum* quae in alio psalmo dicit: *Tedium detinuit me a peccatoribus relinquentibus legem tuam*, et: *Vidi insensatos, et tabescebam*. Ipsa est quae dicit sponso suo: *Ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne forte fiam sicut operta super greges sodalium*

1 oppositurus] positurus **A** | iusti illius] illius iusti **M** 1–2 in diluvio qui] qui in diluvio **R** 3 adhuc quam longe sis] quam longe adhuc sis **R** quam longe sis adhuc **m** | ad septem] a **C** 5 non istam] istam **L** hanc **R** | dicebam] didicebam **A** dixi **R** | praecepit] non praecepit **L** praecepit **R** 8 vobis] nobis **A** 9 longinquis] longis **N** 11 enim erit] est enim **N** 14 ideo certi sumus] certi sumus ideo **R** ideo *om.* **L** 15 separare] separasse **L** | quisque] quisquis **L** 16 in¹] *om.* **R** | sua iustitia] iustitia sua **am** 19 quae] quia **L** | possent] possunt **Ca** 20–21 ipsa est] ipsa est enim **CNm** 21 anxietur] angeretur **L** 22 quae in] quae et in **C PRet** quae in **N** 23 relinquentibus] derelinquentibus **NRam** 188.24–190.1 ipsa ... tuorum] *om.* **A**

27. Itt te ellenpéldaként az özönvíz idején élt igaz férfi példáját hozod fel, aki egyedül találtatott méltónak arra, hogy házanépével együtt megmeneküljön.¹⁰¹ Akkor hát látod, hogy még mindig milyen messze vagy az igazságtól? Bizony nem mondunk igaznak téged, amíg társaid száma nem apad hétre, miközben te leszel mellettük a nyolcadik, [1] hacsak, ahogyan már mondtam, nem kaparintotta meg valaki már Donatus pártja előtt azon igazságot, és valamely meglehetősen jogos ok által indíttatván hét társával együtt nem különült el jó messzire és szabadította meg magát e világ özönvizétől. Mivel nem tudjátok, hogy történt-e ilyen dolog, és nem hallottatok róla, ahogyan a távoli földeken élő sok keresztény nép számára is ismeretlen Donatus neve, bizonytalanok vagytok afelől, hogy hol van az egyház. Mert az ott lesz, ahol talán először történt meg az, amit ti később tettetek meg, ha lehetett bármely olyan jogos ok, amely miatt elkülönülhettetek az összes nép közösségétől.

28. Mi azonban biztosak vagyunk abban, hogy azért nem tudott senki sem jogos módon elkülönülni az összes nemzet közösségétől, mert egyikünk sem a saját igazságában, hanem a Szentírásban keresi az egyházat, és mindannyian látjuk, hogy az egyház azzá válik, ami meg lett ígérve. Mert ez az az egyház, amelyről írva van: *Amilyen a liliom a tövisek között, olyan a kedvesem a leányok között.*¹⁰² Az előbbieket csak az erkölcsök romlottsága miatt lehet ’töviseknek’ hívni, az utóbbiakat pedig a szentségben való részesedés miatt ’leányoknak’. Ő az, aki ezt mondja: *A föld széléről kiáltok hozzád szorongó szívvel.*¹⁰³ Egy másik zsolttárban ezt mondja: *Undor fog el engem a bűnösök mi-*

¹⁰¹ Ter 7.

¹⁰² Én 2,2.

¹⁰³ Zsolt 61(60),3.

tuorum, id est quod alibi dicitur: *Dexteram tuam notam fac mihi et eruditos corde in sapientia*, in quibus luce fulgentibus et caritate ferventibus quasi in meridie requiescis, ne forte velut operata, id est occulta et ignorata, irruam non in gregem tuum sed in greges sodalium tuorum, id est haereticorum, quos ita sodales dicit sicut spinas illas filias, propter communionem Sacramentorum, de quibus alibi dicitur: *Tu vero unanimes meus, dux meus, et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos; in domo Domini ambulavimus cum consensu. Veniat mors super illos et descendant in infernum viventes*, sicut Dathan et Abiron impiae separationis auctores.

29. Ipsa est cui continuo respondetur: *Nisi cognoveris temet ipsam, o pulchra inter mulieres, exi tu in vestigiis gregum, et pasce haedos tuos in tabernaculis pastorum*. O responsio dulcissimi sponsi! *Nisi cognoveris*, inquit, *temet ipsam*, quia utique non potest civitas abscondi super montem constituta, et ideo non es operata ut incurras in greges sodalium meorum; ego enim sum mons paratus in cacumine montium, ad quem venient universae gentes; – nisi ergo cognoveris temet ipsam non in verbis calumniosorum sed in testimoniis Librorum meorum; – nisi cognoveris temet ipsam, quia de te dictum est: *Porrige longius funiculos, et palos validos confirma; etiam atque etiam in dextram atque sinistram extende! Semen enim tuum haereditabit gentes, et civitates quae desertae erant inhabitabis. Non est quod metuas, praevaleris enim, nec erubescas, quod detestabilis fueris.*

3 quasi] qua **MACP** (m. 2 quasi) **R** tamquam **L** 5 greges] grege **M**
 gregem **C** 6 sodales dicit] dicit sodales **R** dicit *om.* **A** 8 dux] et dux
am 9 Domini] dei **PL** *sec. sacr. litt.* 10 illos] eos **P** 15 inquit
 temet ipsam] temet ipsam inquit **am** 16 super] supra **am** 17 incur-
 ras in greges sodalium meorum] in greges sodalium meorum incurras **L**
 | greges] gregem **CN** | meorum] tuorum **a** 19 ergo] enim **M** er-
 go *om.* **R** 21 de te dictum est] dictum est de te **A** | porrige] porro
A 22 *post* funiculos] *add.* suos **R** 22–23 dextram] dexteram **MRL**
 23 atque sinistram] atque in sinistram **AR** 24 inhabitabis] inhabitabit
L inhabitabit **A** 25 enim] *om.* **L** | erubescas] erubescas **R**

*att, akik elhagyják törvényedet.*¹⁰⁴ Továbbá: *Láttam az esztele-
neket és undorodtam.*¹⁰⁵ Ő az, aki ezt mondja jegyesének: *Hol
legeltetsz, merre deletted nyájadat, hogy ne legyek lefátyolozva
társaid juhai között.*¹⁰⁶ Máshol ez van megírva: *Tedd ismertté
számomra jobbodat és a bölcsességben okos szívűeket.*¹⁰⁷ Mintegy
delelvén, nyugalmat találsz azokban, akik fénytől ragyognak és
szeretettől lángolnak, nehogy lefátyolozott – azaz rejtett és ismeretlen – asszonyként, ne a te nyájadba, hanem társaid, azaz az eretnekek juhai közé siessek. Az eretnekeket *társak*nak nevezi, ahogyan a lányokat *tövisek*nek, a szentségekben való közösség miatt. Máshol ezt olvassuk róluk: *aki velem egyet akar-
tál, ismerősöm és bizalmas barátom voltál, aki velem együtt etted
az édes étkeket: akivel együtt jártunk az Isten házába. Érje el
az ilyeneket a halál, elevenen szálljanak az alvilágba*¹⁰⁸, amint Dátán és Abiron, az istentelen szakadás kezdeményezői.¹⁰⁹

29. Ő [tudniillik az Egyház] az, aki ezután nyomban ezt a választ kapja: *Ha nem ismered önmagad, te legszebb a nők közt, indulj és menj el a nyájak nyomán, és legeltesd gidáidat a pásztorok sátraiban!*¹¹⁰ Ő, a legédesebb jegyes válasza! Ezt mondja: *Ha nem ismered önmagad, mivel nem lehet elrejteni a hegyre épült várost*¹¹¹ és azért nem vagy elfátyolozva, hogy

¹⁰⁴Zsolt 119(118),53. A szöveget az augustinusi intenciónak megfelelően módosítottuk.

¹⁰⁵Zsolt 119(118),158. A szöveget az augustinusi intenciónak megfelelően módosítottuk.

¹⁰⁶Vö. Én 1,7. A latin szöveg valószínűleg az Augustinus által használt Vetus Afra fordításból származik, a modern fordítás szerint: *Mondd meg nekem, lelkem szerelmese, hol legeltetsz, merre deletted nyájadat, hogy ne kelljen kóborolnom társaid nyájai körül!*

¹⁰⁷Zsolt 90(89),12. (Vulgata)

¹⁰⁸Zsolt 55(54),14–16.

¹⁰⁹Vö. Szám 16,1–3; 31–33. Lásd még fentebb, Aug. *epist.* 43,25.

¹¹⁰Én 1,8.

¹¹¹Mt 5,14.

Confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiae viduitatis tuae non eris memor. Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei, et qui eruit te ipse Deus Israhel universae terrae vocabitur; – nisi cognoveris temet ipsam, o pulchra inter mulieres, quia de te dictum est: Concupivit rex speciem tuam, 5
quia de te dictum est: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram; – nisi ergo cognoveris temet ipsam, exi tu! Non ego te eicio, sed *exi tu*, ut dicatur de te: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Exi tu in vestigiis gregum, non in vestigiis meis sed in vestigiis gregum, 10
nec unius gregis sed gregum divisorum et errantium. Et pasce haedos tuos: non sicut Petrus, cui dicitur: *Pasce oves meas;* sed *pasce haedos tuos in tabernaculis pastorum,* non in tabernaculo pastoris, ubi est unus grex et unus pastor. Cognoscit enim semet ipsam, ne hoc ei contingat; quia hoc contigit eis, qui se in 15
 illa non cognoverunt.

1 in perpetuum] in aeternum **RL** | ignominiae] ignominae **M** 2 Dominus qui] dominus deus tuus qui **R** 5 concupivit] concupiscit **A** | tuam] *om.* **A** 8 eicio] eiciam **P** 8–9 ut ... te] *om.* **M** 9 exierunt] *om.* **A** 11 nec] non **NL** | unius] huius **A** | divisorum] diversorum **ML** 12 tuos] *om.* **R** 13 tabernaculo] tabernaculis **CR** 14 unus grex] grex unus **R** | cognoscit] cognoscat **NR** cognoscit, *m.* 2 cognoscat **C** 15 ipsam] ipsum **P** | ne] nec **C** | quia hoc] quod **R** | contigit eis] eis contigit **A**

társaim nyájába siess. Mert a hegyek tetején készített hegy vagyok, amelyhez özönlik minden nép;¹¹² *ha nem ismered meg önmagad*, nem a rágalmazók szavaiban, hanem könyveim tanúságaiban; *ha nem ismered meg önmagad*, mert rólad van írva: *Hosszabbítsd meg köteleidet, és cövekeidet erősítsd meg! Mert jobbra és balra ki fogsz terjeszkedni, utódod nemzeteket örököl, melyek elhagyott városokat népesítenek be. Ne félj, mert nem szegyenülsz meg, és ne pirulj, mert nem kell szegyenkezned! Mert ifjúkorod szegyenét elfelejtetted, és özvegyiséged gyalázatára nem emlékezel többé. Mert a te alkotód a férjed: Seregek Ura az ő neve; és Izrael Szentje a megváltód: az egész föld Istenének hívják őt.*¹¹³ *Ha nem ismered önmagad, te legszebb a nők közt*, mert rólad van írva: *a király kívánja szépségedet*¹¹⁴, mert rólad van írva: *Atyáid helyébe fiaid születnek, az egész világ fejedelmeivé teszed őket.*¹¹⁵ *Ha nem ismered önmagad, indulj!* Én nem vetlek ki téged, de menj el te, hogy rólad mondassék: *Közülünk jöttek elő, de nem voltak közülünk valók.*¹¹⁶ *Menj el a nyájak nyomán* – nem az én nyomomban, hanem a nyájak nyomán. Nem egyetlen nyáj nyomán, hanem az elkülönült és tévelygő nyájak nyomán. Legeltesd gidáidat; de ne úgy, ahogyan Péter, akinek ezt mondják: *Legeltesd juhaimat*¹¹⁷, hanem *legeltesd gidáidat a pásztorok sátraiban* – nem a pásztor sátrában, ahol egyetlen nyáj és egyetlen pásztor van.¹¹⁸ Ugyanis ő ismeri önmagát, hogy ez ne történjék meg vele. Mert ez azokkal történik meg, akik nem ismerték meg benne önmagukat.

¹¹²Vö. Iz 2,2.

¹¹³Iz 54,2–5.

¹¹⁴Zsolt 45(44),12.

¹¹⁵Zsolt 45(44),17.

¹¹⁶1Jn 2,19.

¹¹⁷Jn 21,16.

¹¹⁸Vö. Jn 10,16.

30. Ipsa est de cuius paucitate dicitur in comparatione plurimorum malorum, quia *angusta et arcta via est quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui ambulant in ea*. Et rursus ipsa est, de cuius multitudine dicitur: *Sic erit semen tuum sicut stellae caeli, et sicut harena maris*. Idem quippe fideles sancti et boni et in comparatione plurium malorum pauci sunt, et per se ipsi multi sunt, *quia multi filii desertae, magis quam eius quae habet virum, et multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum, et quia exhibet sibi Deus populum abundantem, aemulatorem bonorum operum, et multa milia quae numerare nemo potest, videntur in Apocalypsi ex omni tribu et lingua, in stolis albis palmisque victricibus*. Ipsa est quae aliquando obscuratur et tamquam obnubilatur multitudine scandalorum, *quando peccatores intendunt arcum, ut sagittent in obscura luna rectos corde*; sed etiam tunc in suis firmissimis eminet. Et si aliqua in his verbis divinis distributio facienda est, fortasse non frustra dictum sit de semine Abrahae: *Sicut stellae caeli, et sicut harena, quae est ad oram maris*, ut in stellis caeli pauciores, firmiores clarioresque intellegantur, in harena autem maritimi litoris magna multitudo infirmorum atque carnalium, quae aliquando tranquillitate temporis quieta et libera apparet, aliquando autem tribulationum et tentationum fluctibus operitur atque turbatur.

2 via est] est via **R** 5 idem] ideo **L** iidem **m** 6 plurium] plurimorum **MAP** | ipsi] ipsos **CR** 7 desertae] *om.* **A** 9 et Isaac] et *om.* **MCPLam** | sibi] *om.* **C** 11 videntur] quae videtur **N** 12 ex omni tribu et lingua] ex omnibus tribubus et linguis **R** *sec. sacr. litt.* | albis] albisque **MACPR** 13 et] *om.* **M** | obnubilatur] obnebulatur **N** nubilatur **A** 16 aliqua in his verbis] aliqua his **M** in aliqua in his **C** aliquam (*m exp.*) in his **P** 19 firmiores clarioresque] firmioresque et clariores **R** 20 litoris] litoris **M**

30. Ő az, akinek a gonoszokkal összehasonlított csekély számáról az Írás beszél, mivel szűk és szoros az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik azon járnak.¹¹⁹ Ugyancsak ő az, akinek sokaságáról ezt mondja: annyian lesznek ivadékaid, mint az ég csillagai és a tengerpart fővenye.¹²⁰ Ugyanezek a szent és jó hívők, ha a gonoszok tömegével vetjük össze számukat, kevesen vannak, de önmagukban sokan, *mert több a fia az elhagyottnak, mint annak, akinek férje van,*¹²¹ és sokan *érkeznek majd keletről és nyugatról, s letelepszenek Ábrahám-mal és Izsákkal és Jákobbal a mennyek országában,*¹²² és mert Isten számos jótetre törekvő¹²³ embert támaszt magának, és sok ezret látunk a Jelenések könyvében, akiket senki sem képes megszámlálni, minden nemzetből, néptörzsből, népből és nyelvből, fehér ruhában, győzelmi pálmaággal.¹²⁴ Ő az, akit néha elhomályosít és mintegy elkomorít a botrányok sokasága, amikor a bűnösök kifeszítik az íjat, hogy a hold sötétjében lenyilazzák az egyenes szívűeket;¹²⁵ de ő akkor is kiemelkedik legjobbjában. És ha Isten ezen igéiben valamilyen megkülönböztetést kell alkalmaznunk, talán nem véletlenül van a következő írva Ábrahám magváról: *mint az ég csillagai és mint a tengerpart fővenye* – tudniillik, hogy az ég csillagai kifejezés alatt az erősebb és ragyogóbb keveseket értsük, a tengerpart fővenye alatt pedig a gyengék és testiek nagy tömegét, amely csendes időben nyugodtnak és szabadnak mutatkozik, ám olykor elárasztják és felkavarják a sanyarúság és kísértés hullámai.

¹¹⁹Vö. Mt 7,14.

¹²⁰Vö. Ter 22,17; Dán 3,36.

¹²¹Gal 4,27; Iz 54,1.

¹²²Mt 8,11.

¹²³Vö. Tit 2,14.

¹²⁴Vö.: Jel 7,9. A szövegen némileg módosítottunk.

¹²⁵Vö. Zsolt 11(10),2.

31. Tale tunc erat tempus, de quo scripsit Hilarius, unde putasti insidiandum contra testimonia tot divina, tamquam perierit Ecclesia de orbe terrarum. Potes hoc modo dicere nec tot Ecclesias Galatae tunc fuisse, quando dicebat Apostolus: *O stulti Galatae, quis vos fascinavit?*, et: *Cum spiritu coeperitis, nunc carne consummamini?* Sic enim calumniaris docto viro, qui tardicordes et timidos graviter increpabat, quos iterum parturiebat, donec Christus formaretur in eis. Quis enim nescit illo tempore obscuris verbis multos parvi sensus fuisse delusos, ut putarent hoc credi ab Arrianis quod etiam ipsi credebant, alios autem timore cessisse et simulate consensisse, *non recte ingredientibus ad veritatem Evangelii*, quibus tu postea correctis, sic quemadmodum ignotum est nolles ignosci? Prorsus non nosti Litteras Dei. Lege enim quid de Petro scripserit Paulus, et quid inde etiam senserit Cyprianus, et non tibi displiceat Ecclesiae mansuetudo, quae membra Christi dispersa colligit, non collecta dispergit, quamquam et illi qui tunc firmissimi

14 lege ... Paulus] *cf.* Cypr. *epist.* 71, 3. CCSL 3C, p. 519, 51–520, 59

3–4 potes ... apostolus] *om.* **A** 3 potes] potest **M** 4 tunc fuisse] fuisse tunc **R** 5 et] ut **ARam** 6 consummamini] consummemini **m** consumamini **ACPRLa** | sic] si **R** 7 tardicordes] tardi cordes **MA** tardos corde **RL** 12 ingredientes] ingredientibus quidem **L** 13 sic] si **L** 14 scripserit Paulus] paulus apostolus scripserit **R** 16 colligit] collegit **M**

31. Ilyen volt az a korszak, amelyről Hilarius [1] írt; emiatt gondoltad azt, hogy oly sok isteni tanúságot kétségbe kell vonnod, mintha az egyház eltűnt volna a földkerekségről. Így mondhatod, hogy nem volt annyi egyház Galatiában abban az időben, amikor az Apostol a következőket írta: *Ó, esztelen galaták! Ki babonázott meg titeket,*¹²⁶ és hogy *a lélekkel kezdtetek, most a testtel fejezitek be?*¹²⁷ Ily módon egy tanult férfit rágalmazol, aki hevesen vádolta a lomhaeszűeket és a félenkeket, akiket ismét világra szült, míg Krisztus ki nem alakul bennük.¹²⁸ Hisz ki nem tudja, hogy abban az időben sok csekély értelmű embert vezettek félre a homályos szavak, olyannyira, hogy azt gondolták, az ariánusok ugyanazt hiszik, mint ők maguk; mások pedig engedtek a félelemnek és látszólag egyetértettek, *nem járván egyenesen az evangélium igazsága szerint*, akiknek, bár később a jó útra lettek térítve, nem akarnál megbocsátani aképpen, ahogyan bocsánatot nyertek? Egyszóval, nem ismered Isten könyveit. Mert olvasd csak el, mit ír Pál Péterről [2], és hogy mit gondolt erről Cyprianus

¹²⁶Gal 3,1

¹²⁷Gal 3,3.

¹²⁸Vö. Gal 4,18–19: *Jó dolog mindenkor buzgólkodnotok a jóban, nemcsak akkor, amikor jelen vagyok köztetek, fiacskáim, akiket fájdalommal szülök újra, míg Krisztus kialakul bennetek!*

fuerunt, et verba haereticorum insidiosa intellegere potuerunt, pauci quidem in comparatione caeterorum, sed tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exsulabant, quidam toto orbe latitabant. Ac sic Ecclesia, quae per omnes gentes crescit, in frumentis dominicis conservata est, et usque in finem donec omnino gentes omnes etiam barbaras teneat conservabitur. Ipsa est enim Ecclesia in bono semine, quod seminavit Filius hominis, et usque ad messem crescere inter zizania praenuntiavit. Ager autem mundus est, messis finis saeculi.

2 pauci quidem] sed pauci quidem sunt **Pa** | in comparatione] ad comparationem **R** 3-4 quidam ... latitabant] *om.* **A** 5-6 omnino gentes omnes] omnes gentes omnino **R** 7 est enim] enim est **L** est igitur **P** 9 *post* finis] *add.* est **am**

[3], és ne okozzon neked megütközést az egyház szelídsége, amely összegyűjti Krisztus szétszóródott tagjait és nem szórja szét az összegyűjtötteket; ámbár azok, akik abban az időben a legerősebbek voltak, és képesek voltak arra, hogy megértsék az eretnekek álnok szavait, a többiekhez képest kevesen voltak, és mégis, némelyikük a hitért bátran viselte a száműzetést, mások ismeretlenek maradtak a földkerekségen. Így őrződött meg az egyház, amely minden népben növekszik az Isten által elvetett búzamagokban, és meg is őrződik majd a világ végéig, míg magába nem foglal minden népet, még a barbárokat is. Mert az egyház ebben a jó magban található, amelyet az Emberfia vetett el, és amelyről megjövendölte, hogy konkoly közt nő az aratásig. Maga a világ a szántó föld, az aratás pedig a világ vége.

32. Hilarius ergo decem provinciarum Asianarum aut zizania non triticum arguebat; aut ipsum etiam triticum quod defectu quodam periclitabatur, quanto vehementius tanto utilius arguendum putabat. Habent enim etiam Scripturae canonicae hunc arguendi morem, ut tamquam omnibus dicatur, et ad quosdam verbum perveniat. Quod enim dicit Apostolus ad Corinthios: *Quomodo dicunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorum non est?*, manifestat utique non omnes esse tales, verumtamen et tales non extra sed in eis fuisse testatur. A quibus ne illi seducerentur qui non ita sentiebant, paulo post monuit dicens: *Nolite seduci! Corruptunt mores bonos colloquia mala. Sobrii estote, iusti, et nolite peccare! Ignorantiam enim Dei quidam habent; ad reverentiam vobis loquor.* Quod autem dicit: *Cum enim sint inter vos aemulatio et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?*, tamquam omnibus dicit, et vides quam sit grave quod dicit. Proinde nisi in ipsa Epistola legeremus: *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quae data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus ditati estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia*, putarem omnes Corinthios carnales et animales, non percipientes quae sunt spiritus Dei, contentiosos, aemulos, secundum hominem ambulantes. Itaque et *totus mundus in maligno positus est* propter zizania quae sunt per totum mundum, et Christus *propitiator est peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum sed et totius mundi*, propter triticum, quod est per totum mundum.

1–4 Hilarius ... putabat] *cf.* Hil. *syn.* 63, PL 10, 522–523.

1 ergo] vero **R** | asianarum] asinarum **C** asiarum **L** 3 quanto] quando **A** tanto **L** | tanto] quanto **L** 4 enim] *om.* **R** 6 enim] etiam **P** | dicit Apostolus] apostolus dicit **am** 8 manifestat] manifesta **A** 10 qui] quod **A** et qui **PL** 14 sint] sit **A** *sec. Vulg.* 15 carnales estis] estis carnales **am** 21 vobis desit] desit vobis **am** | ulla] in nulla **P** | *gratia*, putarem] gratia si putarem **R** 22 et] etiam et **C** 26 et] *om.* **MA**

32. Hilarius tehát vagy a tíz africai provinciában lévő gyo-
mot róttta meg, s nem a búzát, vagy úgy gondolta, hogy ma-
gát a búzát, amelyet valami baj fenyeget, annyival szigorúbban
kell megdorgálni, amennyivel az hasznosabb neki. A kanoni-
kus írások ugyanis a dorgálásnak azt a módszerét alkalmaz-
zák, hogy az az ige, amely bizonyos embereknek szól, olyan,
mintha mindenkire vonatkozna. Amit ugyanis az Apostol ír
a korintusiaknak: *hogyan mondják egyesek közületek, hogy nincs
halottak feltámadása?*¹²⁹ – azt bizonyítja, hogy nem volt ilyen
mindegyikük. Mindazonáltal akik ilyenek voltak, nem kívül-
állók, hanem közülük valók voltak. Kevéssel később arra fi-
gyelmeztetett, hogy az ilyenek félrevezetik azokat, akik nem
így gondolkodnak: *Ne engedjétek magatokat félrevezetni: A go-
nosz társaság megrontja a jó erkölcsöt. Legyetek józanok, ti, akik
igazak vagytok! Némelyek ugyanis nem ismerik Istent. Azért
mondom ezt, hogy szégyelljétek magatokat!*¹³⁰ Amikor pedig ezt
mondja: *Mert amikor köztetek féltékenység és viszály van, nem
vagytok-e testiek, és nem viselkedtek-e emberi módon?*¹³¹ – ak-
kor olyan, mintha mindenkire szólna, és látod, milyen ko-
moly dologról beszél. Ha tehát nem olvasnánk a következőt
ugyanebben a levélben: *Szüntelenül hálát adok Istenemnek ér-
tetek Isten kegyelméért, amely megadatott nektek Krisztus Jézus-
ban, hogy mindenben gazdagok lettetek őbenne, minden ígében
és minden ismeretben. Mert Krisztus tanúbizonysága megerő-
södött bennetek, úgyhogy semmiféle kegyelmi adománynak sem
vagytok híjával,* azt gondolnánk, hogy minden korintusi tes-
ti és pusztán érzéki [1] ember, akik nem fogják fel, hogy mi
az, ami a Szentlélekhez tartozik, akik civakodók, versengők, és
emberi módon élnek. Így kell érteni azt is, hogy *az egész világ*

¹²⁹ 1Kor 15,12.

¹³⁰ 1Kor 15,33–34. A szöveget némileg megváltoztattuk.

¹³¹ 1Kor 3,3.

33. *Refrigescit autem caritas multorum* propter scandalorum abundantiam. Quanto magis magisque glorificato Christi nomine congregantur in communionem Sacramentorum eius etiam maligni et perseveranter omnino perversi, sed tamen tamquam palea de arca dominica non nisi ultima ventilatione separandi, non exstinguunt isti frumenta dominica, in eorum quidem comparatione pauca, sed multa per seipsa; non exstinguunt electos Dei congregandos in fine saeculi, sicut Evangelium loquitur, *a quatuor ventis, a summis caelorum usque ad terminos eorum*. Ipsorum enim vox est: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutae sunt veritates a filiis hominum*, de quibus et Dominus dicit: *Inter abundantiam iniquitatis qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit*. Denique non unum hominem, sed plures in eodem psalmo loqui consequentia docent ubi dicitur: *Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in aeternum*. Propter hanc enim abundantiam iniquitatis, quam Dominus futuram esse praedixit, etiam illud positum est: *Cum venerit Filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Dubitatio enim cuncta scientis nostram in illo dubitationem praefiguravit, quando Ecclesia ex multis de quibus multum speravit saepe decepta, quod aliter quam credebantur inventi sunt, sic perturbatur in suis, ut de nullo facile boni aliquid velit credere. Ipsos tamen quorum inventurus est fidem in terra, per totum agrum cum zizaniis crescere dubitare fas non est.

1 refrigescit] refrigescet **P** 3 in communionem] in communione **L**
 4 perseveranter] perseverant **R** perseverabunt **PLa** 6 exstinguunt] extinguunt **P** 9 loquitur] *om.* **A** 12–13 Dominus ... perseveraverit] dominus inter abundantiam iniquitatis dicit qui autem perseveraverit **R**
 16–17 hanc enim] enim hanc **L** 19 in terra] super terram **C** 23 velit credere] credere velit **R** 24 inventurus est fidem] fidem inventurus est **R** | in terra] in terram **MAR**

*gonoszságban fetreng*¹³² a konkoly miatt, amely megvan szerte a világban, és Krisztus *az engesztelés a mi bűneinkért, de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világ bűneiért is*¹³³ a konkoly miatt, amely megvan szerte a világban.

33. Ám sokak szeretete¹³⁴ kihűl a sok botrány miatt. Ahogyan Krisztus neve egyre inkább dicsőséget nyer, szentsége közösségébe gyűlnek a rosszakaratúak is, és a megátalkodott módon teljes mértékig gonoszak, és mégis, mint a pelyva (amely csak a végső ítéletkor lesz elkülönítendő az Úr szérűjéről¹³⁵) nem pusztítják el az Isten által elvetett magvakat, akik azokkal összehasonlítva kevesen vannak, de önmagukban sokak. Nem pusztítják el Isten választottjait, akiket összegyűjtenek majd a világ végén, ahogyan az evangélium mondja *a négy égtáj felől, az ég egyik szélétől a másik végéig*.¹³⁶ Így kiáltanak: *Segíts meg, Uram, mert pusztulnak a szentek, az emberek fiai között a hűség megfogyatkozott*.¹³⁷ Róluk beszél az Úr is: *Mivel megsokasodik a gonoszság, sokak szeretete kihűl majd. De aki kitart mindvégig, az üdvözüi*.¹³⁸ Továbbá a következők megmutatják, hogy nem egy ember, hanem több szól a zsolnában, amikor ezt mondja: *Uram, te megőrzöl és megoltalmazol minket, e nemzedéktől mindörökre*.¹³⁹ E sok igazságtalanság miatt, amelyet az Úr megjövendölt, a következőt is olvassuk: *Amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?*¹⁴⁰ Annak kétkedése, aki mindent tud, előrevetíti a mi kétkedésünket benne, amikor az egyház – amely gyakran sokakban csalódik, akiktől

¹³² 1Jn 5,19.

¹³³ 1Jn 2,2.

¹³⁴ Vö. Mt 24,12.

¹³⁵ Vö. Mt 13,47.

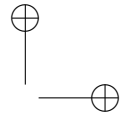
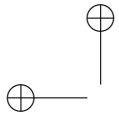
¹³⁶ Mt 24,31.

¹³⁷ Zsolt 12,2.

¹³⁸ Mt 24,12–13.

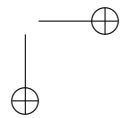
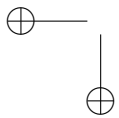
¹³⁹ Zsolt 12(11),8.

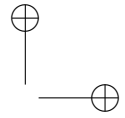
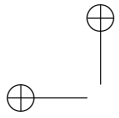
¹⁴⁰ Lk 18,8.

34. Ipsa est ergo Ecclesia, quae intra sagenam dominicam cum malis piscibus natat, a quibus corde semper et moribus separatur atque discedit, *ut exhibeatur viro suo gloriosa non habens maculam neque rugam*. Corporalem autem separationem in littore maris, hoc est in fine saeculi, exspectat corrigens quos potest, tolerans quos corrigere non potest; non tamen propter eorum quos non corrigit iniquitatem, ipsam bonorum deserit unitatem.

1 ergo] enim **R** 6 tolerans ... potest] *om.* **A** 7 ipsam] ipsa **MCRam**
7-8 deserit unitatem] unitatem deserit **N**

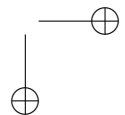
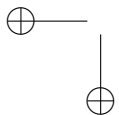

sokat remélt, mert másmilyennek találtattak, mint amilyenek hitték őket – olyannyira aggódik az övéi miatt, hogy senkiről sem akar egykönnyen semmi jót sem hinni. Nem kételkedhetünk abban, hogy azok, akikben az Úr hitet talál majd szerte a földön, a konkollyal együtt növekszenek az egész mezőn.

34. Ő tehát az egyház, aki együtt úszik a rosszakkal az Úr hálójában,¹⁴¹ akiktől szívében és erkölcsében mindig elkülönül és távolabb megy, hogy ura számára dicsőségesnek mutakozzék folt és ránc nélkül.¹⁴² Várja, hogy megtörténjék a testben való elkülönülés a tengerparton, azaz a világ végén, miközben megjavítja azokat, akiket lehet, és megtűri azokat, akiket nem lehet megjavítani. Ám nem hagyja el a jók egységét azok igaztalansága miatt, akiket nem lehet megjavítani.

¹⁴¹Vö. Mt 13,47.

¹⁴²Vö. Ef 5,27.

- 10 35. Noli ergo, frater, contra divina tam multa tam clara tam indubitata testimonia colligere velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum sicut Hilarii, sive antequam pars Donati separaretur, ipsius unitatis sicut Cypriani et Agrippini: primo quia hoc genus litterarum ab auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tamquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapuerunt quam veritas postulat. In eo quippe numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apostolo accipere: *Et si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit. Verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus*, in illa via scilicet quae est Christus, de qua via psalmus ita loquitur: *Deus mise-reatur nostri, et benedicat nobis; illuminet vultum suum super nos, ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum*.
- 15 36. Deinde si Cypriani sancti episcopi et gloriosi martyris te delectat auctoritas, quam quidem sicut dixi a canonis auctoritate distinguimus, cur in eo te non delectat: quod unitatem orbis terrae atque omnium gentium et diligendo tenuit et disputando defendit? Quod eos qui se tamquam iustos ab ea separare
- 20 voluissent arrogantissimos et superbissimos iudicavit, irridens eos hoc sibi assumere, quod nec apostolis concessit Dominus,

18–20 quod ... defendit] cf. *Cypr. unit. eccl.* 5, 6, CCSL 3, p. 253
206.20–208.3 quod ... separare] cf. *Cypr. epist.* 55, 25, CCSL 3B, 287,
425–288, 457

6–7 testimonium proferatur] testimonia proferantur **R** 8 sapuerunt]
sapuerint **M** | postulat] expostulat **R** 10 vobis Deus] deus vobis **am**
| revelabit] revelavit **MACPRL** 11 in quod] in id in quod **R** | via
scilicet] scilicet via **R** 12 est Christus] christus est **R** | psalmus ita]
psalmista ita **M** ita psalmus **PRLam** 13 nobis] nos **C** 16 Cypriani
sancti] sancti cypriani **am** 17 quidem] quid **C** | canonis] canonicis
MACP canonica **am** 22 hoc sibi] sibi hoc **R**

35. Testvérem, ne akarj ennyi, ilyen világos és kétségtelen isteni tanúsággal szemben püspökök írásaiból származó rágalmakat gyűjteni, akár a mieink közül valótól származik, mint Hilarius, akár még az egységes egyházból, mint Cyprianus és Agrippinus, [1] még azelőttről, hogy Donatus pártja elszakadt volna; elsősorban azért, mert az ilyen írásokat meg kell különböztetni a kanonikus könyvek tekintélyétől. [2] Ezeket ugyanis nem úgy olvassuk, mintha belőlük tanúságot vonnánk le, amellyel nem lehet ellentétes a véleményünk, mert talán valamiben máshogyan okoskodnak, mint ahogy az igazság követeli. Természetesen mi is közéjük tartozunk, így nem utasítjuk el, hogy elfogadjuk azt, amit nekünk is mondott az Apostol: *Ha pedig valamiben másképp gondolkoztok, Isten azt is feltárja majd előttetek. Amire azonban már eljutottunk, aszerint járjuk utunkat,*¹⁴³ tudniillik azt az utat, amely Krisztus. Erről az útról így szól a zsoltár: *Irgalmazzon nekünk Isten és áldjon meg minket! Ragyogtassa arcát felettünk! Hogy megismerjük utadat a földön; szabadításodat minden nemzetben!*¹⁴⁴

36. Azután, ha megelégedésedre van Cyprianus, a szent püspök és megdicsőült vértanú tekintélye, amelyet – ahogyan azt mondtam – megkülönböztetünk a kanonikus írások tekintélyétől, akkor vele kapcsolatban miért nem fogadod el azt, amit a földkerekség és minden nemzet egységéről szeretetben vallott és vitában védelmezett? Hiszen azokat, akik igaznak tartották magukat és el akartak különülni tőle, a legönhittebb és leggőgösebb embereknek tartotta, és kigúnyolta őket, mert

¹⁴³Fil 3,15–16.

¹⁴⁴Zsolt 67(66),2–3.

ut ante tempus zizania colligerent, aut tamquam ipsis paleam
ferre et aream purgare concessum sit, paleas conarentur a tri-
tico separare? Quod unumquemque alienis peccatis maculari
non posse monstravit, quam sibi omnes impiae seditionis auc-
tores solam causam separationis assumunt? Quod in eo ipso 5
in quo aliter sapuit, collegas diversa sentientes nec iudicandos
nec a iure communionis amovendos esse decrevit? Quod in ea
ipsa epistola ad Iubaianum quae in concilio, cuius auctori-
tatem ad rebaptizandum sequi vos dicitis, primitus recitata est,
cum fateatur in praeteritum sic esse admissos in Ecclesiam qui 10
fuerant alibi baptizati, ut denuo non baptizarentur, unde illos
sine Baptismo fuisse arbitratur, tantum tamen ponit utilitatis et
salubritatis in pace Ecclesiae, ut propter illam non eos credat
ab Ecclesiae muneribus separari?

3–4 quod ... monstravit] *Cypr. epist.* 55, 27, *CCSL* 3B, 289, 480–290,
485

3 alienis peccatis] peccatis alienis **am** 4 sibi omnes] omnes sibi **R**
6 nec iudicandos] non iudicandos **NR** 7 communionis] communi-
cationis **A** | in ea] ea *om.* **R** 8 ipsa epistola] epistola ipsa **M** |
Iubaianum] iubianum **R** 11 fuerant alibi] alibi fuerant **R** | non] *om.*
R 12 arbitratur] arbitrabatur **L** 13 eos] eas **A**

olyat tulajdonítottak maguknak, amit az Úr még az apostoloknak sem ígért meg, nevezetesen, hogy idő előtt összegyűjtik a konkolyt,¹⁴⁵ mintha meg lenne engedve nekik, hogy begyűjtsék a búzát, megtisztítsák a szérút, és megpróbálják elválasztani a pelyvát a búzától?¹⁴⁶ Miért nem fogadod el, hogy megmutatta, hogy senkit sem szennyezhetnek be mások bűnei, és ezért minden istentelen meghasonlás kezdeményezői maguk az okai a szakadásnak? Miért nem gondolta úgy, hogy meg kell ítélni, vagy ki kell zárni a közösséghez tartozás jogából azokat a püspököket, akik egy dologban nem azon a véleményen voltak, mint ahogyan ő elgondolta? Miért nem ismered el azt, ami abban a Iubaianushoz írt levélben¹⁴⁷ van, amelyet először az újrakeresztelés ügyében általatok követendő zsinaton olvastak fel? [1] Mert jóllehet ott elismeri, hogy a múltban újrakeresztelés nélkül engedték be az egyházba azokat, akiket máshol kereszteltek meg, és ezért úgy gondolja, hogy ők keresztség nélkül voltak, mégis oly hasznosnak és üdvösnek tekinti az egyház békéjét, hogy úgy gondolja, emiatt őket nem kellene kizárni az egyházi szolgálatból.

¹⁴⁵Vö. Mt 13,28–30.

¹⁴⁶Vö. Mt 3,12.

¹⁴⁷Cypr. *epist.* 73.

37. Qua in re, sicut ingenium tuum novi, facillime perspicis totam causam vestram penitus eversam et exstinctam. Si enim Sacramenta cum peccatoribus communicando, sicut putatis, periit Ecclesia quae fuerat in orbe terrarum – nam vos ideo separastis –, iam prius tota perierat cum, sicut dicit Cyprianus, in eam sine Baptismo admittebantur, ac sic nec ipse Cyprianus habebat in qua Ecclesia nasceretur, quanto magis multo posterior vester auctor paterque Donatus! Si autem illo tempore, cum in eam sine Baptismo admittebantur, erat tamen Ecclesia quae pareret Cyprianum, pareret et Donatum, manifestum est non contaminari iustos peccatis alienis, quando cum eis sacramenta communicant. Ac per hoc separationem, qua existis ab unitate, qua excusatione possitis abluere non habetis, impleturque in vobis sanctae Scripturae illud oraculum: *Filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit.*

38. Meritis autem Cypriani sic non aequatur, qui propter paria sacramenta nec ipsos haereticos audet rebaptizare, sicut non aequatur meritis Petri, quisquis non cogit gentes iudaizare; sed illa Petri non tantum claudicatio verum etiam correctio Scripturis canonicis continetur, Cyprianus autem sensisse aliter de baptismo quam forma et consuetudo habebat Ecclesiae, non in canonicis sed in suis et in concilii litteris invenitur, correxisse autem istam sententiam non invenitur. Non incongruenter tamen de tali viro existimandum est, quod correxerit

5–6 cum ... admittebantur] cf. Cypr. *epist.* 73,23, *ibid.* 20–22 cyprianus ... invenitur] cf. Cypr. *epist.* 70,3, CCSL 3C, p. 515, 91–97; *epist.* 73,21, *ibid.* p. 555, 386–556, 391; *sent. episc.* praef., CSEL 3, 1, p. 435, 14–16 et p. 461, 1–71

5 prius] *om.* L | tota] quod tota CP 11 peccatis alienis] alienis peccatis am 13 impleturque] impletur L 14 ipse] ipsum MA 17 paria] paria propria P propria L | rebaptizare] baptizare L 20 scripturis] in scripturis M 21 habebat] habet C 22 concilii] in conciliis C concilii L 24 correxerit] correxit R

37. Ebben a dologban, ahogyan éles eszed ismerem, igen könnyen belátod, hogy az egész ügyed teljesen semmivé lett és elbukott. Ha ugyanis, ahogyan állítod, az egyház elpusztult azzal, hogy a szentségeket kiszolgáltatták a bűnösöknek – ti ugyanis emiatt váltatok ki –, akkor már korábban elpusztult az egész, amikor – ahogy Cyprianus mondja – azokat az embereket beengedték keresztség nélkül, és ebben az esetben már Cyprianusnak sem volt egyház, amelybe beleszülessen. Mennyivel kevésbé volt meg később alapítótoknak és atyátoznak, Donatusnak! Ha viszont abban az időben, amikor embereket keresztség nélkül beengedtek az egyházba, mégis volt egyház, amely megszüljje Cyprianust és megszüljje Donatust, akkor világos, hogy az igazakat nem szennyezik be mások bűnei, amikor azokkal együtt a szentségekben részesülnek. Ezért nincs mentségetek, hogy azzal eltöröljétek ezt a szakadást, amely révén elhagytátok az egységet, hanem beteljesedik rajtatok a Szentírás következő jóslata: *rossz gyermek, aki igaznak mondja magát, pedig le nem mosta magáról a halált.*¹⁴⁸

38. Nem lesz hasonló azonban érdemeiben Cyprianushoz az, aki szentségeik hasonlósága miatt még az eretnekeket sem meri újrakeresztelni, ahogyan az sem lesz hasonló érdemeiben Péterhez, aki nem kényszeríti arra a pogányokat, hogy zsidó szokások szerint éljenek – a kanonikus iratok azonban nemcsak Péternek ezt a hibáját tartalmazzák, hanem azt is, hogy kijavította ezt hibát. Azt viszont, hogy Cyprianus más nézeteket vallott a keresztségről, mint ami az egyház normája és gyakorlata volt, nem a kanonikus iratokban, hanem leveleiben és a zsinati feljegyzésekben találjuk, azt azonban nem találjuk, hogy ezt a

¹⁴⁸Péld 30,12. A Septuaginta alapján; így a fordítást módosítottuk.

et fortasse suppressum sit ab eis, qui hoc errore nimium delectati sunt, et tanto velut patrocínio carere noluerunt. Quamquam non desint qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendunt, sed sub eius nomine a praesumptoribus atque mendacibus fuisse confictum. Neque enim sic potuit integritas atque notitia litterarum unius quamlibet illustris episcopi custodiri, quemadmodum Scriptura canonica tot linguarum litteris, et ordine ac successione celebrationis ecclesiasticae custoditur, contra quam tamen non defuerunt qui sub nominibus apostolorum multa confingerent, frustra quidem quia illa sic commendata, sic celebrata, sic nota est; verum quid possit adversus litteras non canonica auctoritate fundatas etiam hinc demonstravit impiae conatus audaciae, quod et adversus eas quae tanta notitiae mole firmatae sunt, sese erigere non praetermisit.

2 patrocínio] patrono **L** | noluerunt] noluerint **A** 3 desint] desunt **C** | hoc] *om.* **R** 5 integritas] integras **A** 6 notitia] notata **L** 8 ac] atque **N** 12 non canonica auctoritate] canonica auctoritate non **R** 12–13 demonstravit impiae conatus audaciae] impiae conatus audaciae demonstravit **R** 14 tanta] tante **C** tantae **N** tanto **R** | sunt] *om.* **A**

nézetét kiigazította volna. Egy ilyen emberről azonban illő azt gondolnunk, hogy kijavította hibáját, és talán azon emberek titkolták ezt el, akik számára nagyon kedves volt ez a tévedés, és nem akartak egy ilyen tekintélyes pártfogó nélkül maradni. Vannak olyanok, akik azt állítják, hogy Cyprianus sosem volt pontosan ezen a nézeten, hanem vakmerő és hazug emberek koholták mindezt a neve alatt. Mert egy mégoly tekintélyes püspök írásai sem őrződhetnek meg olyan épen, s lehetnek oly módon ismertek, ahogyan a kanonikus írások igen sok nyelven, illetve az egyházi szertartások rendjében és folyamatosságában megőrződnek. Mégis voltak olyanok, akik az egyházzal szemben sok dolgot kiötlöttek az apostolok nevében, természetesen hiába, hiszen a Szentírás oly nagyra becsült, a liturgiában gyakran használt és igencsak ismeretes. Mindenesetre azt, hogy mit lehetett tenni a kánoni tekintéllyel meg nem alapozott írásokkal szemben, ennek az istentelen merészségnek a kísérlete is bizonyította, mivel ez nem tartózkodott attól, hogy megtámadja az elismertség ily nagy ereje révén védelmezett írásokat.

39. Nos tamen duas ob res non negamus illud sensisse Cyprianum, quod et stilus eius habet quamdam propriam faciem qua possit agnosci, et quod ibi magis contra vos causa nostra demonstratur invictior, vestraeque separationis praesumptio, videlicet ne macularemini peccatis alienis, tota facilitate subvertitur, cum apparet in litteris Cypriani communicata esse cum peccatoribus sacramenta, cum admissi sunt in Ecclesiam, qui secundum vestram et sicut, vultis, illius sententiam baptismum non habebant, et tamen Ecclesiam non perisse, sed in sui generis dignitate per totum orbem sparsa dominica frumenta mansisse. Ac per hoc si perturbati tamquam ad aliquem portum sic ad auctoritatem Cypriani confugitis, videtis quem illic scopulum vester error offendat; si autem iam nec illuc confugere audetis, sine ullo luctamine naufragatis.

40. Porro autem Cyprianus aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis, aut hoc postea correxit in regula veritatis, aut hunc quasi naevum sui candidissimi pectoris cooperuit ubere caritatis, dum unitatem Ecclesiae toto orbe crescentis et copiosissime defendit, et perseverantissime tenuit vinculum pacis; scriptum est enim: *Caritas cooperit multitudinem peccatorum*. Accessit huc etiam quod tamquam sarmentum fructuosissimum, si quid in eo fuerat emendandum, purgavit Pater falce passionis. *Sarmentum enim*, ait Dominus, *quod in me dat fructum, purgat illud Pater meus, ut maiorem fructum afferat*. Unde nisi quia haerens in diffusionem vitis radicem non deseruit unitatis? Nam etsi traderet corpus suum ut arderet, caritatem autem non haberet, nihil ei prodesset.

3 causa nostra] nostra causa **am** 5 tota] quibus tota **CP** 6 esse] *om.* **MAN** 11 si] sic **PL** 13 offendat] offēdit **MAN** | nec] *om.* **A** 16 in regula] in regulam **L** 18 dum unitatem] dum in unitate **L** dum invitat **MA** 20 cooperit] cooperuit **MR** 24 maiorem fructum] cooperuit **MR** 25 haerens] adherens **L**

39. Mi azonban két okból sem tagadjuk, hogy Cyprianus ezt a nézetet vallotta. Egyrészt a stílusának van egy sajátossága, amelyet fel lehet ismerni, [1] másrészt, mert ott [2] a tiétekkel szemben inkább a mi ügyünk bizonyul győztesnek, és az, ami különválásokat ürügyül szolgált – tudniillik, hogy benneteket ne szennyezzen be mások bűne – igen könnyen semmivé lesz, hiszen Cyprianus leveleiből nyilvánvalóan látszik, hogy bűnösök részesültek a szentségekben, amikor beengedtek az egyházba olyan embereket, akik szerintetek (és azt akarjátok, hogy ez legyen az ő véleménye is) nem részesültek keresztségben; és mégis, az egyház nem pusztult el, hanem az Úr gabonája sajátlagos tekintélyében megmaradt az egész földkerekségen elterjedve. Ezért, ha feldúltan, mint valamely kikötőbe, Cyprianus tekintélyéhez siettek, látjátok, hogy ott melyik sziklán fut zátonyra tévedésetek. Ha pedig már oda sem mertek menekülni, akkor mindenféle fáradozás nélkül szenvedtek hajótörést.

40. Másrészt pedig Cyprianus vagy nem teljesen azt gondolta, amit neki tulajdonítottok, vagy később javította azt az igazság zsinórmértéke szerint, vagy, míg az egész földkerekségen olyan gazdagon növekvő egyház egységét védelmezte és kitartóan fenntartotta a béke kötelékét, szeretetének bőségével elfedte ezt a nézetét, mint foltot az ő igen tiszta szívében. Mert írva van: *a szeretet sok bűnt eltakar*.¹⁴⁹ Ehhez járul még az is, hogy ha volt is Cyprianusban valami, amit ki kellett javítani, az Atya, mint a leggyümölcsözőbb ágat, megtisztította őt a szenvedés késével. Így szól az Úr: *Minden termő szőlővesszőt, amely gyümölcsöt hoz bennem, megtisztít az én Atyám, hogy többet teremjen*.¹⁵⁰ Mi másért nem hagyta el [Cyprianus] az egység gyökerét, ha nem azért, mert a burjánzó szőlőtőn függött? Mert még ha átadta is testét, hogy égjen, ha szeretet nem volt benne, mit sem használt neki. [1]

¹⁴⁹1Pét 4,8.

¹⁵⁰Vö. Jn 15,2.

41. Attende adhuc paululum in litteras Cypriani, ut advertas quam inexcusabilem ostenderit, qui se voluerit ab unitate Ecclesiae, quam Deus in omnibus gentibus promisit et reddidit, quasi iustitiae suae causa separare, magisque intellegas quam sit vera sententia paulo ante a me commemorata: *Filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit*. Ponit in quadam epistola sua quam scribit ad Antonianum, rem quamdam satis rei de qua nunc agimus necessariam; sed melius verba eius inserimus: ‘Antecessores’, inquit, ‘nostri quidam episcopi istic in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt, sed in totum paenitentiae locum contra adulteria clausurunt; non tamen a coepiscoporum suorum collegio recesserunt aut catholicae Ecclesiae unitatem vel duritie vel censurae suae obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax daretur, qui non dabat de Ecclesia separaretur. Manente concordiae vinculo et perseverante Ecclesiae catholicae individuo sacramento, actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus’. Quid ad haec dicis, frater Vincenti? Nempe intueris hunc tantum virum, pacificum episcopum et fortissimum martyrem nihil vehementius satagisse, quam ne unitatis vinculum rumperetur. Vides eum parturientem, non solum ut parvuli in Christo concepti nascantur, verum etiam ne iam nati de sinu matris excussi moriantur.

9–18 antecessores ... redditurus] Cypr. *epist.* 55, 21, CCSL 3B, p. 280, 346–355

1 litteras] litteris **N** | ut advertas] ut animadvertas **R** 2 ostenderit] se ostendit **L** 3 reddidit] reddit **MAN** 6 se iustum] iustum se **R** 7 scribit] scripsit **am** 8 satis rei] rei satis **R** | necessariam] necessarium **M** | verba eius] eius verba **am** 9 episcopi] de episcopis **m sec. Cypr.** 9–10 istic in] isti in **A** in ista **R** 10 moechis] mediis **A** 11 sed] *om.* **mg** | paenitentiae locum] locu paenitentiae **L** | adulteria] adulterium **C** 12 coepiscoporum] ab episcoporum *codd.* **a** | aut] quantum **P** 14 daretur] dabat **m** 15 separaretur] separetur **R** 16 Ecclesiae catholicae] catholicae ecclesiae **m** 17 disponit et dirigit] disponebat et dirigebat **P** 20 nihil] *om.* **A** 20–21 satagisse] satagisse **L** 21–22 vides ... solum] vides enim non solum eum parturientem **R**

41. Olvass bele még egy kicsit Cyprianus levelébe, hogy lásd, mennyire megbocsáthatatlannak tartotta, ha valaki mintegy saját igazsága kedvéért el akar szakadni az egyház egységétől, amelyet Isten minden nép számára megígért és megadott. Azután még jobban meg fogod érteni, mennyire igaz az ige, amelyet kevéssel előbb már idéztem: *rossz gyermek, aki igaznak mondja magát, pedig le nem mosta magáról a halált.*¹⁵¹ Az egyik levelében, amelyet Antonianusnak [1] írt, felvet egy kérdést, ami meglehetősen fontos abban a kérdésben, amiről most szó van; de jobb, ha a saját szavait írom ide: *Elődeink idején is voltak olyan püspökök a provinciában, akik nem akarták megadni a bűnbocsánatot a szajháknek, és a paráznák elől is elzárták a bűnbánat minden lehetőségét. Mégsem váltalak ki emiatt püspöktársaik közösségéből, nem törték meg keménységükhöz vagy szigorúságukhoz való túlságos ragaszkodásukkal a katolikus egyház egységét, mondván, hogy amiért másbol bűnbocsánatot adnak a házasságtörőknek, ezért aki nem ad nekik, annak el kell szakadnia az egyháztól. Meg kell maradnia az egyetértő egységnek, ki kell tartani a katolikus egyház oszthatatlan szentsége mellett; minden püspök maga irányítja és határozza meg cselekedeteit, s majd az Urnak kell számot adnia szándékairól.*¹⁵² Mit mondasz erre, Vincentius testvérem? Hiszen látod, hogy ez a nagyszerű férfiú, a békesség püspöke és a legbátrabb vértanú semmiért sem fáradozott jobban, mint hogy ne szakadjon szét az egység köteléke. Látod, nemcsak azon munkálkodott, hogy Krisztusban fogant gyermekek szülessenek, hanem azon is, hogy a megszületettek ne haljanak meg, miután kihullottak anyjuk öléből. [2]

¹⁵¹ Péld 30,12. A Septuaginta alapján; így a fordítást módosítottuk.

¹⁵² Cypr. *epist.* 55,21. Szabó Ádám fordítása.

42. Porro autem ipsam rem quam contra impios separato-
res commemoravit attende! Si adulteris communicabant, qui
paenitentibus adulteris pacem dabant, numquid illi qui hoc
non faciebant collegio maculabantur istorum? Si autem quod
veritas habet et quod Ecclesia merito tenet, recte paenitenti- 5
bus adulteris pax dabatur, illi qui in totum locum paenitentiae
contra adulteros claudebant, impie utique agebant, qui mem-
bris Christi sanitatem negabant, et claves Ecclesiae pulsanti-
bus subtrahebant, et misericordissimae patientiae Dei, quae il-
los propterea sinebat vivere, ut paenitendo sanarentur sacrifi- 10
cio contriti spiritus et contribulati cordis oblato, dura crude-
litate contra dicebant. Nec tamen istos misericordes et paci-
ficos, cum eis christiana sacramenta communicantes, et eos in-
tra unitatis retia tolerantes, donec ad litus perducti separaren-
tur, tam immanis eorum error et impietas inquinabat, aut si in- 15
quinabat, iam tunc Ecclesia malorum communionem deleta est,
nec erat quae pareret ipsum Cyprianum. Si autem quod cer-
tum est permansit Ecclesia, certum est etiam peccatis alienis
in unitate Christi neminem posse maculari non malorum factis
consentientem, ne ipsis peccatis communicando polluat, sed 20
propter societatem bonorum malos tamquam paleam usque
ad ultimam ventilationem in area dominica tolerantem. Quae
cum ita sint, ubi est praesumptio separationis vestrae? Nonne
filii mali estis? Ipsi vos iustos dicitis, exitum autem vestrum non
abluitis? 25

3 illi] *om.* **N** 5 Ecclesia merito] merito ecclesia **R** 7–8 qui ... ne-
gabant] *om.* **N** 10–11 sacrificio] sacrificioque **P** 11 oblato] ablato
C 14–15 separarentur] separentur **N** 15–16 aut si inquinabat] *om.*
C 15 aut] ut **P** 15–16 inquinabat] inquinaret **P** 16 est] esset **P**
20 ne] nec **R** | polluat] pollueretur **P** 21 paleam] paleas **Lam**
24 filii mali] mali filii **R**

42. Azután vizsgálj meg azt a dolgot is, hogy miként vélekedett az istentelen szakadárokról! Ha azok, akik a bűnbánó paráznáknak megbékélést biztosítottak, közösségben voltak a paráznákkal, vajon azokat, akik ezt nem tették meg, beszennyezte a velük való közösség? Mert ha – ahogyan az igazság tanúsítja és az egyház is méltán tartja – helyesen biztosítottak megbékélést a paráznáknak, akkor azok, akik a bűnbocsánat lehetőségét teljes mértékig elzárták a paráznák elől, nyilvánvalóan istentelenül cselekedtek, mert Krisztus tagjaitól megtagadták az egészséget, és visszatartották az egyház kulcsait azok elől, akik kopogtattak, és durva kegyetlenséggel elmentmondtak Isten legkönyörületesebb türelmének. Isten türelme éppen azért hagyta életben őket, hogy bűnbocsánatot tartva meggyógyuljanak a töredelmes lélek és az alázatos szív áldozata révén.¹⁵³ Ezeknek igen nagy vétke és istentelensége nem szennyezte be az irgalmas és békeszerző embereket, amikor kiszolgáltatták azoknak a keresztyén szentségeket, és megtúrták őket az egység hálójában, míg partra húzva külön nem választatnak.¹⁵⁴ Ha viszont beszennyezte, akkor az egyház a gonoszakkal való közösség miatt már akkor megszűnt, és nem létezett, hogy megszüljje magát Cyprianust. Ám ha az egyház megmaradt, ahogyan az bizonyos, akkor az is bizonyos, hogy Krisztus egységében senkit sem szennyezhetnek be mások bűnei, aki nem ért egyet a gonoszak cselekedeteivel, nehogy maga is beszennyeződjék a bűnökben való részesedés által, hanem a jó emberekkel való közösség miatt megtűri az Úr szerűjén a gonoszokat, miként a pelyvát az utolsó aratásig.¹⁵⁵ Ha mindez így van, akkor hol van meg a ti szakadásotok feltétele? Vajon nem rossz gyermekek vagytok? Azt mondjátok, hogy igazak vagytok, pedig nem mostátok le magatokról halálotokat.

¹⁵³Vö. Zsolt 51(50),19.

¹⁵⁴Vö. Mt 13,47–49.

¹⁵⁵Vö. Mt 3,12; Mt 13,29–30.

43. Iam si velim et illa commemorare quae Tyconius homo communionis vestrae scriptis suis inserit, qui magis contra vos pro Ecclesia catholica scripsit, frustra se ab Afrorum quasi traditorum communionem discernens, quo uno cum Parmenianus suffocat, quid respondere poteritis, nisi quod de vobis idem Tyconius dixit et ego paulo ante recolui: ‘Quod volumus sanctum est?’ Scribit enim ille Tyconius, homo, ut dixi, vestrae communionis a ducentis et septuaginta episcopis vestris concilium Carthagini celebratum, in quo concilio per septuaginta et quinque dies postpositis omnibus praeteritis limatam esse sententiam atque decretam, ut traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nollent, pro integris communicaretur. Deuterium etiam Macrianensem episcopum communionis vestrae dicit traditorum plebem congregatam Ecclesiae miscuisse, et secundum statuta illius concilii a ducentis et septuaginta vestris episcopis facti, fecisse cum traditoribus unitatem, eique Deuterio post hoc factum iugiter communicasse Donatum, nec solum huic Deuterio, sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam traditoribus sine baptismo communicasse.

44. Sed dicis: ‘Quis mihi est iste Tyconius?’ Ille est Tyconius quem Parmenianus rescribendo compescit, et eum deterret ne talia scribat; non tamen refellit ea ipsa quae scribit, uno, sicut supra dixi, cum premit, quod cum talia diceret de Ecclesia toto

6–7 quod ... est] ex Tyconii *opusculo de ecclesia* quod non exstat

2 inserit] inseruit **R** 3 ab Afrorum] ab fratrum **A** 5 suffocat] of-
focat **L** 6 dixit] dicit **L** | paulo ante] ante paulo **A** 7–8 vestrae
communionis] communionis vestrae **R** 8–9 concilium Carthagini cele-
bratum] cartagini celebratum concilium **R** 10 postpositis omnibus] om-
nibus postpositis **R** 13 Macrianensem] macrinensem **A** macedoniensem
R | vestrae] *om.* **N** 14 plebem congregatam] congregatam plebem **R**
| miscuisse] commiscuisse **R** 15–16 vestris episcopis] episcopis vestris
Ram 19 ad] *om.* **PL** 20 Macarium] machariam **M** 23 ipsa] ipse **R**
| uno] sed uno **PLam** uno enim **R**

43. Ha azon dolgokat is említeném, amiket a ti közösségekbe tartozó Tyconius [1] szőtt írásaiba, aki inkább veletek szemben, a katolikus egyház érdekében írt, hasztalanul különülvén el az africaiaktól, azon az alapon, hogy hittagadók, (ezzel az egy dologgal elhallgattatja őt Parmenianus [2]); mi más tudnátok válaszolni, mint amit maga Tyconius mondott, és amit fentebb már említettem: „*Amit akarunk, az szent.*”¹⁵⁶ Ez a Tyconius, aki, miként említettem, közületek való, azt írja, hogy kétszázhetven püspökötök zsinatot tartott Karthágóban, és ezen a hetvenöt napig tartó zsinaton – minden korábbi szokást mellőzve – azt az alaposan megvizsgált döntést dolgozták és hirdették ki, hogy a hatalmas bűnnel vádolt hittagadókat büntelenekeként befogadják a közösségbe akkor is, ha nem akarják, hogy újra megkereszteljék őket. [3] Azt mondja továbbá, hogy Deuterius [4], a ti közösségekből való macriani püspök hittagadók egész tömegét vegyítette el az egyházban, és az említett, a ti kétszázhetven püspökötök által tartott zsinatnak a határozatai alapján a hittagadókkal egységet hozott létre. Továbbá azt is állítja, hogy Donatus ez után szakadatlanul közösségben volt Deuteriusszal, és nem csak ezzel a Deuteriusszal, hanem az összes mauretániai püspökkel negyven évig. Róluk azt mondja, hogy egészen a Macarius-féle [5] üldözésig egységben voltak a hittagadókkal azok újrakeresztelése nélkül. [6]

44. Erre ezt veted oda: „Mi dolgom Tyconiusszal?” Ő az a Tyconius, akit Parmenianus válaszában elhallgattat, és figyelmezteti, hogy ne írjon ilyeneket. Ámde nem cáfolja meg a Tyconius által írottakat, hanem – ahogyan fentebb mondtam – csak egy dologban szorongatja meg: nevezetesen, hogy bár ilyen dolgokat mond az egész világon elterjedt egyházzal, és

¹⁵⁶Vö. 14. §.

orbe diffusa et quod neminem in eius unitate macularent aliena peccata, ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione removebat; et erat in parte Donati. Posset autem dicere Parmenianus ista eum omnia esse mentitum; sed, sicut idem Tyconius commemorat, adhuc vivebant multi per quos haec certissima et apertissima esse ostenderentur. 5

45. ‘Sed de his taceo; contende Tychonium esse mentitum!’ Ad Cyprianum te revoco, cuius mentionem ipse fecisti. Prorsus secundum scripta Cypriani, si peccatis alienis in unitate quisque maculatur, iam ante Cyprianum periit Ecclesia, nec erat unde existeret ipse Cyprianus. Si autem hoc sentire sacrilegum est, et certum est Ecclesiam permanere, nemo alienis peccatis in eius unitate maculatur. Frustra, filii mali, iustos vos dicitis, exitum vestrum non abluitis, non purgatis. 10

11 46. ‘Cur ergo’, inquis, ‘nos quaeritis? Cur sic suscipitis quos haereticos dicitis?’ Vide quam facile breviterque respondeam! Quaerimus vos quia peristis, ut de inventis gaudeamus de quibus perditis dolebamus; haereticos autem vos dicimus, sed antequam ad pacem catholicam convertamini, antequam errore, quo irretiti estis, exuamini; cum autem transitis ad nos, prius utique relinquitis quod eratis, ne ad nos haeretici trans-eatis. ‘Baptiza ergo me!’ – inquis. Facerem si baptizatus non esses, aut si Donati vel Rogati non Christi baptismo baptizatus esses. Non sacramenta christiana te faciunt haeticum, sed prava dissensio. Non propter malum quod processit ex te, negandum est bonum quod remansit in te, quod malo tuo habes, si non ibi habes, unde est bonum quod habes. Ex ca- 20 25

1 neminem] minime **R** 2 se tamen] tamen se **R** 4 ista eum omnia esse] ista omnia ipsum esse **R** 9 scripta] scripturam **L** 11 sentire sacrilegum] sacrilegum sentire est **R** 13 vos] vos esse dicitis **L** 16 *post* haereticos] *add.* esse **R** 19 convertamini] convertimini **A** 22 ergo me] me ergo **C** 23 si Donati vel Rogati] si vel rogati vel donati **R** 24 te faciunt] faciunt te **am** 25 dissensio] discensio **C** | non propter] non enim propter **R** 26 est bonum] bonum est **N**

hogy annak egységében senkit sem szennyeznek be másnak a bűnei, ő maga távol tartotta magát az africaiakkal való közösség ragályától, mintha azok hittagadók lennének és Donatus pártjának a híve volt. Parmenianus mondhatta volna, hogy minden szava hazugság, de – ahogyan arra maga Tyconius emlékeztet – akkor még sokan éltek, akik révén bizonyítani lehetett, hogy ez igaz és teljesen ismert volt.

45. Ezekről azonban hallgatok. Mondd csak azt, hogy Tyconius hazudik! Visszahívlak Cyprianushoz, akit te magad említettél. Egyszóval – Cyprianus írásai szerint – ha valakit az egységben más bűnei beszennyeznek, akkor az egyház már Cyprianus előtt elpusztult, és nem létezett egyház, ahonnan Cyprianus megszülethetett. Ha viszont szentségtörés ezt gondolni, és bizonyos, hogy az egyház fennáll, akkor annak egységében senkit sem szennyeznek be másnak a bűnei. Hiába mondjátok igaznak magatokat, rossz gyermekek, nem mostátok le, nem tisztítottátok meg a halálotokat.¹⁵⁷

46. „Akkor miért kerestek minket?” – kérdezed – „Miért így fogadjátok azokat, akiket eretnekeknek mondotok?” Lásd, milyen egyszerűen és röviden válaszolok kérdéseidre! Keresünk benneteket, mert azért vesztetek el, hogy örvendezzünk, ha megtaláltunk benneteket, akiknek elvesztését fájlaltuk. Eretnekeknek nevezünk benneteket, de csak azelőtt, míg vissza nem tértek a katolikus békességbe, mielőtt levetkőzitek a tévelygést, amibe belegabalyodtatok, mert amikor hozzánk átjöttök, azt hagyjátok el először, amik voltatok, hogy ne eretnekeként jöjjetek hozzánk. „Akkor hát keresztelj meg!” – mondod. Megtenném, ha nem lennél megkeresztelve, vagy ha Rogatus, illetve Donatus, és nem Krisztus keresztisével lennél megkeresztelve. [1] Nem a keresztény

11

¹⁵⁷Péld 24,35; Vö. 37.§.

tholica enim Ecclesia sunt omnia dominica sacramenta, quae
sic habetis et datis, quemadmodum habebantur et dabantur
etiam priusquam inde exiretis. Non tamen ideo non habetis,
quia ibi non estis unde sunt quae habetis. Non in vobis muta-
mus in quibus nobiscum estis, in multis enim estis nobiscum, 5
nam et de talibus dictum est: *Quoniam in multis erant mecum*;
sed ea corrigimus in quibus nobiscum non estis, et ea vos hic
accipere volumus quae non habetis illic ubi estis. Nobiscum
autem estis in baptismo, in symbolo, in caeteris dominicis Sa-
cramentis; in spiritu autem unitatis et vinculo pacis, in ipsa 10
denique catholica Ecclesia, nobiscum non estis. Haec si ac-
cipiatis, non tunc aderunt, sed tunc proderunt quae habetis.
Non ergo, sicut putatis, suscipimus vestros, sed suscipiendo
efficimus nostros qui recedunt a vobis ut suscipiantur a nobis,
et ut incipiant esse nostri prius esse desinunt vestri. 15
Nec nobis
coniungi compellimus operarios erroris quem detestamur, sed
ideo nobis illos homines coniungi volumus, ne hoc sint quod
detestamur.

3 habetis] habet **A** 4–5 in vobis mutamus] mutamus in vobis **R** 6 quo-
niam] quoniam *om.* **C** quoniam et **L** 7 ea vos] vos ea **R** 8 habetis
illic] illic habetis **R** 9 in baptismo in symbolo] in baptismo et in sim-
bolo **R** 10 autem] *om.* **C** | et vinculo] et in vinculo **R** 11 catholica
Ecclesia] ecclesia catholica **C** | nobiscum non estis] non estis nobiscum
M 15 esse desinunt] desinunt esse **am** 16 quem] quos **L**

szentségek tesznek eretnekké, hanem a visszás egyet nem értés. A tőled származó gonosz miatt még nem kell tagadni a benned megmaradt jót; mert károdra szolgál, ha nem ott a tied, ahonnan a benned lévő jó származik. [2] Hiszen a katolikus egyháztól származik az Úr minden szentsége, amit oly módon birtokoltok és szolgáltatottok ki, ahogyan korábban bírták és szolgáltatták ki, még azelőtt, hogy ti onnan kiváltatok. Tehát az, hogy már nem vagytok ott, ahonnan mindaz származik, ami a tiétek, nem jelenti azt, hogy nem a tiétek az, amitek van. Nem változtatjuk meg bennetek azokat a dolgokat, amelyekben velünk vagytok, hiszen sok dologban vagytok velünk. Ezekről a dolgokról mondja ugyanis az Írás: *Hiszen sok mindenben velem voltak*,¹⁵⁸ de kijavítjuk azokat a dolgokat, amelyekben nem vagytok velünk, és azt akarjuk, hogy elfogadjátok azokat, amelyek nincsenek meg nektek ott, ahol vagytok. Mert velünk vagytok a keresztségben, a hitvallásban, az Úr többi szentségében. De nem vagytok velünk az egység Lelkében, a béke kötelékében, és végül is magában a katolikus egyházban. Ha ezeket elfogadjátok, akkor nemcsak ott lesz nektek, hanem hasznotokra is lesz mindaz, ami a tiétek. Nem úgy áll tehát a dolog, ahogyan gondoljátok, hogy befogadjuk azokat, akik közületek valók; hanem azzal, hogy befogadjuk őket, a micinkké tesszük azokat, akik elhagynak benneteket azért, hogy befogadjuk őket; és azért, hogy közülünk valóvá kezdjenek válni, először is megszűnnek a tiétek lenni. Nem azokat kényszerítjük hozzánk csatlakozni, akik azon a szakadáson munkálkodnak, amit mi megvetünk, hanem azért akarjuk, hogy azok az emberek hozzánk csatlakozzanak, hogy ne legyenek azzá, amit megvetünk.

¹⁵⁸Zsolt 55(54),19.

47. ‘Sed baptizavit’, inquis, ‘post Iohannem Paulus aposto-
lus’. Numquid post haeticum? Aut si forte audes illum ami-
cum sponsi haeticum dicere et in unitate Ecclesiae non fuisse,
volo et hoc scribas. Si autem hoc dementissimum est vel sentire
vel dicere, iam tuae prudentiae est considerare, quare post Iohannem Paulus apostolus baptizaverit: si enim post aequalem,
omnes post vos baptizare debetis; si post maiorem, debes et tu
post Rogatum; si post minorem, debuit post te Rogatus, cum
presbyter baptizasses. Si autem baptismus qui nunc datur, ideo
pariter valet in eis quibus datur, quamvis sint imparis meriti per
quos datur, quia Christi est non eorum a quibus ministratur,
puto quod iam intellegas ideo Paulum dedisse quibusdam bap-
tismum Christi, quia Iohannis baptismo fuerant baptizati, non
Christi; Iohannis quippe ille baptismus dictus est, sicut mul-
tis locis divina Scriptura testatur, quod et ipse Dominus dicit:
Baptismus Iohannis unde erat? De caelo, an ex hominibus? Bap-
tismus autem quem dedit Petrus, non erat Petri sed Christi; et
quem dedit Paulus, non erat Pauli sed Christi; et quem de-
derunt qui tempore apostolorum non caste sed per invidiam
Christum annuntiabant, non erat eorum sed Christi; et quem
dederunt qui tempore Cypriani fundos insidiosis fraudibus rap-
iebant, usuris multiplicantibus fenus augebant, non erat eo-
rum sed Christi. Et quia Christi erat, ideo quamvis non per
aequales daretur eis, tamen quibus dabatur aequaliter proderat.
Nam si tanto melius quisque baptizatur, quanto a meliore fue-

20–23 et ... christi¹] cf. Cypr. *laps.* 6, CCSL 3, p. 223, 95–224, 113–114.

2 illum] eum **R** 4 et] ut **L** | hoc¹] *om.* **AN** 5–6 post Iohannem Paulus apostolus] paulus apostolus post iohannem **R** 8 post te] poste **C** 10 imparis] imparis meriti sint **N** 11 a] *om.* **MA** | ministratur] datur **L** 12 dedisse quibusdam] quibusdam dedisse **R** 13 non] et non **R** 14 ille baptismus] baptismus ille **am** 14–15 sicut multis] sicut in multis **RL** 15 divina Scriptura] scriptura divina **C** 18 dedit ... quem] *om.* **N** 24 tamen quibus] tamen a quibus **L** 25 a] *om.* **AN** | meliore] melior **N** 226.25–228.1 fuerit baptizatus] fuerat (*m.* 2 fuerit) baptizatus **C** est qui baptizat **N**

47. „De – mondod – Pál apostol János után keresztelt.”¹⁵⁹ Vajon egy eretnek után keresztelt? Ha azt mered mondani, hogy a vőlegénynek ez a barátja¹⁶⁰ eretnek volt, és nem volt egységben az egyházzal, szeretném, ha ezt le is írnád. De ha teljesen esztelen dolog ilyet gondolni, vagy mondani, akkor a bölcseségednek kell megvizsgálnia, hogy Pál apostol miért keresztelt János után. Ha ugyanis egy vele egyenrangú után keresztelt, akkor mindenkit meg kell keresztelnetek magatok után, ha viszont egy nála tekintélyesebb után, akkor neked is kell Rogatus után. S ha egy kevésbé tekintélyes után, akkor Rogatusnak kellett volna te utánad, amikor presbiterként kereszteltél. Ha azonban a keresztség, amit most kiadnak, azért hat egyenlőképpen azokban, akiknek adják (bár azok, akik adják, nem egyenlők érdemeik szerint), mert Krisztustól való, és nem azoktól, akik kiszolgáltatják, azt gondolom, hogy megérted, hogy Pál azért keresztelt meg néhányakat Krisztus keresztségével, mert János, és nem Krisztus keresztségében voltak megkeresztelve. Hiszen azt János keresztségének hívják, ahogyan a Szentírás sok helye tanúsítja, mert maga az Úr is ezt mondja: *János keresztsége honnan volt? A mennyből vagy az emberektől?*¹⁶¹ Az a keresztség tehát, amelyet Péter adott, nem Péteré volt, hanem Krisztusé, s amelyet Pál adott, az nem Pálé volt, hanem Krisztusé, és amelyet az apostolok idejében azok adtak, akik nem tisztán, hanem irigységből¹⁶² hirdették Krisztust, nem az övék volt, hanem Krisztusé. Így az a keresztség, amelyet Cyprianus idejében azok adtak, akik álnok csalással szereztek birtokokat, vagy kamatos kamatot szedtek, nem

¹⁵⁹Vö. ApCsel 19,1–5.

¹⁶⁰Vö. Jn 3,29: *Akié a menyasszony, az a vőlegény; a vőlegény barátja pedig, aki ott áll és hallja őt, ujjongva örül a vőlegény hangjának. Ez az öröömöm most beteljesedett.*

¹⁶¹Mt 21,25; Lk 20,4.

¹⁶²Vö. Fil 1,15–17.

rit baptizatus, non recte gratias agit Apostolus, quod neminem Corinthiorum baptizaverit nisi Crispum et Gaium et Stephanae domum; tanto enim melius baptizarentur, quanto erat Paulus melior, si ab ipso baptizarentur. Denique cum dicit: *Ego plantavi, Apollo rigavit*, videtur significare se evangelizasse, illum baptizasse. Numquid melior Apollo quam Iohannes? Cur ergo post istum non baptizavit, qui post Iohannem baptizaverat, nisi quia iste baptismus per quemlibet datus Christi erat, ille autem per quemlibet datus, quamvis Christo viam praepararet, tamen Iohannis erat?

48. Invidiose dici videtur: ‘Post Iohannem baptizatum est et post haereticos non baptizatur’. Sed potest et hoc invidiose dici: ‘Post Iohannem baptizatum est et post ebriosos non baptizatur’. Melius enim hoc vitium commemoro, quod nec occultare possunt in quibus regnat; et quam multi ubique sint, quis vel caecus ignorat? Et tamen inter opera carnis, quae qui agunt regnum Dei non possidebunt, etiam hoc ponit Apostolus, ubi etiam haereses enumerat: *Manifesta*, inquit, *sunt opera carnis, quae sunt fornicationes, immunditiae, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses, invidiae, ebrietates, comestiones, et his similia, quae praedico vobis sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*. Hac ergo ratione, quamvis baptizatum sit post Iohannem, non baptizatur post haereticum, qua ratione, quamvis baptizatum sit post Iohannem, non baptizatur post ebriosum, quoniam et haereses et ebrietates in eis operibus sunt, quae opera qui agunt regnum

1 agit] egit C 4 ipso] illo R 7 post istum non] non post ipsum R 8 Christi erat] erat christi M 15 ubique sint] sint ubique C 16 qui] om. A 17 ponit] ponat P 18 manifesta] manifesta autem am sec. sacr. litt. 19 luxuria] luxuria PN 21 animositates] animositatis C | ebrietates] invidiae immunditiae ebrietates R 24–25 non baptizatur post haereticum] non post baptizatur post A non baptizatum est post N 26 et haereses] quoniam haereses P 27 eis] his R

az övök volt, hanem Krisztusé. És mivel Krisztusé volt, ezért, bár nem vele egyenrangúak szolgáltatták ki, mégis egyformán használt azoknak, akik kapták. Mert ha mindenkinek annál jobb a keresztsége, minél jobb volt az, aki keresztelte, akkor nem helyes, hogy az Apostol hálát ad azért, mert a korintusiak közül csak Crispust, Gaiust és Stephanas házanépét¹⁶³ keresztelte meg; hiszen akkor az ő keresztségük annyival jobb volt, amennyivel jobb volt Pál, ha egyszer ő keresztelte meg őket. Végül, amikor ezt mondja: *Én ültettem, Apolló öntözte*¹⁶⁴ – akkor úgy tűnik, hogy ő hirdette az evangéliumot, és Apolló keresztelt. Vajon Apolló jobb, mint János? Miért nem keresztelt Apolló után az, aki János után keresztelt, hacsak nem azért, mert bárki is szolgáltatja ki, maga a keresztség Krisztusé volt, amaz a keresztség pedig, bárki is szolgáltatta ki, noha Krisztusnak készítette elő az utat, mégis Jánosé volt?

48. Irigységnek tűnhet, ha valaki a következőt mondja: „János után kereszteltek, de az eretnekek után nem kereszteltek.” De irigységből ezt is lehet mondani: „János után kereszteltek, de részegesek után nem keresztelnek.” Inkább ezt a bűnt említem ugyanis, mert ezt nem tudják elrejtteni azok, akiken uralkodik, hiszen még a vak is látja, mennyien vannak mindenhol. Mégis, az Apostol ezt is a test cselekedetei közé sorolja, amikor azt mondja, hogy nem nyerik el az Isten országát azok, akik ezt cselekszik. Itt említi meg az eretnekséget is: *a test cselekedetei nyilvánvalók: paráznaság, tisztátalanság, bujaság, bálványimádás, mágia, ellenségeskedés, viszálykodás, versengés, harag, veszekedés, széthúzás, szakadás, irigykedés, részegeskedés, tobzódás és hasonlók. Ezekről előre mondom nektek, mint előbb is mondtam, hogy akik ilyen dolgokat tesznek, nem nyerik el Isten országát.*¹⁶⁵ Tehát ugyanazon megfontolásból

¹⁶³ 1Kor 1,14.

¹⁶⁴ 1Kor 3,6.

¹⁶⁵ Gal 5,19–21.

Dei non possidebunt. Nonne tibi videtur quasi intolerabiliter indignum, ut cum baptizatum fuerit post eum, qui non sobrie vinum bibens sed vinum omnino non bibens regno Dei viam paravit, non baptizetur post ebriosum, qui regnum Dei non possidebit? Quid hic respondetur, nisi quia ille baptismus erat Iohannis, post quem Christi baptismo baptizavit Apostolus, iste autem baptismus Christi est quo baptizavit ebriosus? Inter Iohannem et ebriosum a contrario multum interest; inter baptismum Iohannis et baptismum Christi non a contrario sed tamen multum interest. Inter Apostolum et ebriosum multum interest; inter baptismum Christi quem dedit Apostolus, et baptismum Christi quem dedit ebriosus nihil interest. Sic inter Iohannem et haeticum a contrario multum interest, et inter baptismum Iohannis et baptismum Christi quem dat haeticus non a contrario sed multum interest; inter baptismum autem Christi quem dedit Apostolus, et baptismum Christi quem dat haeticus nihil interest. Agnoscitur enim Sacramentorum species aequalis, etiam cum magna differentia est in hominum meritis.

7 quo] quod **M** | baptizavit] baptizat **N** 9 iohannis ... christi] christi et baptismum iohannis **am** 11 dedit] dat **N** 13 inter] interest inter **L** | a contrario] multum a contrario **R** 14 et¹] *om.* **C** | *ante* baptismum] *add.* inter **Lam** 17 Christi] *om.* **C** | enim] autem **C** 17–18 Sacramentorum] sacramentum **C** 18 aequalis etiam] aequalis est etiam **L**

kereszteltek János után és nem keresztelnek egy eretnek után, mint amiért kereszteltek János után és nem keresztelnek egy részeges után: mert mind az eretnecség, mind a részegesség azon cselekedetek közé tartozik, amelyeket ha valaki megteszi, elveszíti az Isten országát. Hát nem tűnik túrhetelenül méltatlan dolognak számodra, hogy az után kereszteltek, aki nem úgy készítette elő az Úr útját, hogy mértékkal itta a bort, hanem úgy, hogy egyáltalán nem ivott bort, ama részeges után mégsem keresztelnek, aki nem nyeri el Isten országát? [1] Mi más lehet itt a válasz, mint az, hogy a korábbi kereszttség, amely után az Apostol Krisztus kereszttségével keresztelt, Jánosé volt, ellenben az a kereszttség, amellyel egy részeges keresztel, Krisztusé? Egyébként János és egy borissza között, mivel egymás ellentétei, sok különbség van, és János és Krisztus kereszttsége között is – bár egymásnak nem ellentétei – sok különbség van. Az Apostol és egy részeges között sok különbség van. Krisztus azon kereszttsége viszont, amelyet az Apostol szolgált ki, és Krisztus azon kereszttsége, amelyet egy borissza szolgált ki, semmiben sem különböznek. Hasonlóképpen: János és egy eretnek között sok különbség van, mivel ellentétei egymásnak, továbbá János kereszttsége és Krisztus azon kereszttsége között, amit egy részeges szolgált ki, sok különbség van, bár nem ellentétei egymásnak. Krisztusnak azon kereszttsége viszont, amelyet az Apostol szolgált ki, és Krisztusnak azon kereszttsége, amelyet egy eretnek szolgált ki, semmiben sem különböznek egymástól. Mert a szentségek lényegileg egyenlő mivoltát még akkor is felismerjük, ha az emberek érdemei között nagy különbség van.

49. Sed da veniam! Erravi, quando te volui de ebrioso baptizante convincere, exciderat mihi cum Rogatista me habere, non cum qualicumque Donatista. Potes enim tu in tam paucis collegis tuis et in omnibus clericis vestris nullum invenire forsitan ebriosum. Vos enim estis, qui non ex totius orbis comunione, sed ex observatione praeceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum tenetis catholicam fidem, in quibus eam solis inventurus est, cum venerit Filius hominis, quando non inveniet fidem in terra, quia nec terra estis nec in terra, sed caelestes in caelo habitatis! Nec attenditis nec timetis, quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam?* Nec vos Evangelii locus ipse compungit, ubi Dominus ait: *Cum venerit Filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Continuo quippe, tamquam praesciens nonnullos sibi superbe arrogaturos hanc fidem, *dixit ad quosdam, qui sibi iusti videbantur et spernebant caeteros, similitudinem hanc: Duo quidam ascenderunt in templum orare, unus pharisaeus et alter publicanus, et cetera.* Iam tibi quae sequuntur ipse responde! Inspice tamen diligentius ipsos paucos vestros, utrum nullus illic baptizet ebriosus! Tam enim late vastat animas haec pestilentia, et tanta libertate dominatur, ut multum mirer si non etiam vestrum gregiculum penetravit, quamvis ante ipsum adventum Filii hominis unius boni pastoris iam vos oves ab haedis separasse iactetis.

1 te volui] volui te **R** 2 me habere] rem habere **m** habere rem **g**
7 omnium] *om.* **N** 8–9 cum ... hominis] filius hominis cum venerit
R 9 quando] quod **M** 10 caelo] caelis **R** | habitatis] habitantes **A**
10–11 nec attenditis nec timetis] nec timetis nec attendis **am**
11 Deus superbis] superbis deus **R** deus *om.* **N** 12 Evangelii locus]
locus evangelii **R** 13 in terra] super terram **R** 15 dixit] dicit **L** |
quosdam] quos **MA** 15–16 sibi iusti videbantur] iusti videbantur sibi
R 16 quidam] quippe **C** 17 ascenderunt] ascendebant **P** | orare]
ut orarent **R** *sec. Vulg.* 18 et cetera] *om.* **M** | iam] ita **L** | tibi] *om.*
A 19–20 illic] hic **C** 20–21 animas haec pestilentia] haec pestilentia
animas **am** 24 iactetis] iactatis **R**

49. De bocsáss meg nekem: tévedtem, amikor azzal a részegessel kapcsolatban akartalak meggyőzni, aki keresztel – elfelejtettem, hogy nem egy akármilyen donatistával, hanem Rogatus egyik követőjével van dolgom. Mert talán egy részegest sem találsz néhány püspöktársad és az összes papjaitok között. Hiszen ti vagytok azok, akik nem az egész világgal való közösség, hanem minden isteni parancsnak való engedelmesség és az összes szentség megtartása miatt vagytok katolikusok. Egyedül bennetek fogja az Emberfia azt [tudniillik a katolikus hitet] megtalálni eljövetelekor,¹⁶⁶ amikor nem talál hitet a földön. Csakhogy nem föld vagytok és nem is a földön vagytok, hanem mennyeként a mennyeket lakjátok. Nem veszitek figyelembe és nem féltitek, hogy *Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak kegyelmet ad?*¹⁶⁷ Az evangéliumnak az a szöveghelye sem érinti meg szíveteket, ahol az Úr ezt mondja: *amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?*¹⁶⁸ Rögtön ez után, mintha előre látná, hogy némelyek önhittent maguknak tulajdonítják a hitet: *Néhány elbizakodottnak pedig, akik azt gondolták, hogy ők igazak, és másokat megvetettek, ezt a példabeszédet mondta: Két ember fölment a templomba imádkozni, az egyik farizeus volt, a másik vámos;*¹⁶⁹ és így tovább. A következőket most már válaszold meg magadnak! Vizsgáld meg alaposan kicsiny szektátókat, vajon tényleg nincs ott egyetlen olyan részeges sem, aki keresztel? Mert ez a ragály oly titokban pusztítja a lelkeket, és oly szabadon uralkodik felettük, hogy nagyon meglennék lepve, ha nem szivárgott volna be nyájacskátokba, noha azzal kérkedtek, hogy a juhokat ti már az egyetlen jó pásztor, az Emberfia eljövetele előtt elválasztottátok a kecskéktől.¹⁷⁰

¹⁶⁶Vö. Lk 18,8.

¹⁶⁷Jak 4,6.

¹⁶⁸Mt 18,8.

¹⁶⁹Mt 18,9–10.

¹⁷⁰Vö. Mt 25,32–33.

- 12 50. Audi sane per me vocem dominicorum frumentorum
in area dominica usque ad ultimam ventilationem inter paleam
laborantium per totum scilicet mundum, qua Deus vocavit
terram a solis ortu usque ad occasum, ubi etiam laudant pueri
Dominum. Quicumque vos ex occasione legis huius imperialis 5
non dilectione corrigendi sed inimicandi odio persequitur, dis-
plicet nobis. Et quamvis res quaeque terrena non recte a quo-
quam possideri possit, nisi vel iure divino, quo cuncta iusto-
rum sunt, vel iure humano quod in potestate est regum terrae,
ideoque res vestras falso appelletis, quas nec iusti possidetis, et 10
secundum leges regum terrenorum amittere iussi estis, frustra-
que dicatis: ‘Nos eis congregandis laboravimus’, cum scriptum
legatis: *Labores impiorum iusti edent*, sed tamen quisquis ex
occasione legis huius, quam reges terrae Christo servientes ad
emendandam vestram impietatem promulgaverunt, res pro- 15
prias vestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique
ipsas res pauperum vel basilicas congregationum, quas sub no-
mine Ecclesiae tenebatis, quae omnino non debentur nisi ei
Ecclesiae quae vera Christi Ecclesia est, non per iustitiam sed
per avaritiam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagitio 20
vel facinore proiectum a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur
qui, excepto errore quo a nobis separamini, sine crimine apud
vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, et
si monstretis, nonnullos toleramus quos corrigere vel puni- 25
re non possumus; neque propter paleam relinquimus aream

2 ultimam] ultimum **A** 3 qua] quia **Rm** 4 ad occasum] hoc casum
C | laudant pueri] pueri laudant **Ram** 5 Dominum] nomen domi-
ni **R** 6 inimicandi] inimitandi **A** 7–8 non ... quoquam] a quoquam
non recto **R** 9 est regum] regum est **Ram** 10 appelletis] amplecti-
tis **L** 11 terrenorum] terrae **L** 14 legis huius] huius legis **am** 14–
15 ad emendandam vestram impietatem] de emendanda vestra impietate
A 16 appetit] appetat **P** 17 ipsas res] res ipsas **R** 19 vera Christi]
christi vera **M** 23 facile ista] ista facile **L** 25 relinquimus] linquimus **R**

50. Legalább rajtam keresztül halld meg az isteni búza hangját, amely az utolsó aratásig a pelyva között szenved az Úr szérűjén, azaz szerte az egész világon, mert Isten szólította a földet napkeletől napnyugatig,¹⁷¹ ahol szolgálói is dicsőítik az Urat.¹⁷² Nem szívleljük, aki ennek a császári törvénynek az okán nem a megjavítások iránt érzett szeretetből, hanem az irántatok érzett ellenséges gyűlölet miatt üldöz benneteket. Noha egyetlen földi dolgot sem birtokolhat senki jogosan, csak isteni törvény szerint, amely szerint minden az igazaké, vagy emberi törvény szerint, amely a föld királyainak van hatalmában, és ezért hamisan nevezitek sajátotoknak javaitokat, amit nem igazakként birtokoltok, és amit a földi uralkodók parancsa alapján joggal veszítetek el, és ezért hiába mondjátok: „Meggolgoztunk azért, hogy összegyűjtsük mindezt” – hiszen olvassátok, hogy írva van: *a bűnös munkájának gyümölcsét az igaz eszi meg.*¹⁷³ Ennek ellenére nem szívleljük azt, aki ennek a törvénynek ürügyén, amit a föld uralkodói Krisztusnak szolgálván azért hirdettek ki, hogy megjavítsanak benneteket, vagyonotokat mohón megkívánja. Nem szívleljük azt, aki a szegények javait és az összejövetelekre szolgáló bazilikákat, amelyeket az egyház nevében birtokoltatok (és amelyek kizárólag csak azt az egyházat illetik meg, amely Krisztus igaz egyháza) nem az igazság, hanem a kapzsiság révén birtokolja. Nem szívleljük azt, aki valakit, akit ti valamilyen gaztett vagy bűn miatt kivetettetek, úgy fogad, ahogyan azokat fogadják, akik – eltekintve attól a bűntől, amellyel elváltatok tőlünk – bűn nélkül élnek köztetek. Mindezt nem könnyen bizonyítjátok, ám ha

¹⁷¹Zsolt 50(49),1.

¹⁷²Zsolt 113(112),1.

¹⁷³Vö. Péld 13,22. Káldi Neovulgáta: *a bűnös vagyona az igaznak van eltéve.*

Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter haedos in fine segregandos deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam migramus de domo Domini.

- 13 51. Tu autem, frater, quantum mihi videtur, si vanam glo- 5
riam hominum non attendas, et insensatorum contemnas op-
probrium qui dicturi sunt ‘quare modo?’, sine dubio transies
ad Ecclesiam quam veram sentire te intellego, nec huius sen-
tentiae tuae testimonia longe peto. Tu ipse in eiusdem epi- 10
stolae tuae principio, cui nunc respondeo, haec verba posuisti:
‘Cum optime, inquis, te noverim longe adhuc a fide christiana
sepositum et studiis olim deditum litterarum quietis et hone-
statis fuisse cultorem, cumque postea conversus ad christianam
fidem, ut ex multorum relatione cognovi, disputationibus le- 15
galibus operam dares.’ Certe si tu ad me illam epistolam mi-
sisti, haec verba tua sunt. Cum ergo fatearis me conversum ad
christianam fidem, cum ego nec ad Donatistas nec ad Rogat-
istas conversus sim, sine ulla dubitatione confirmas et praeter
Rogatistas et praeter Donatistas esse christianam fidem. Haec 20
ergo fides, sicut dicimus, in omnibus gentibus dilatatur, quae
secundum Dei testimonium in semine Abrahae benedicuntur.
Quid igitur adhuc dubitas tenere quod sentis, nisi quia id quod
non sentis vel aliquando sensisse vel aliud defendisse confun-

11–15 cum ... dares] ex Vincentii *epist.* quae non exstat

2 haedos] nec **L** 5–6 gloriam hominum] hominum gloriam **R** 7 quare ... dubio] quare sine dubio modo **R** quare modo destruis quae prius aedificabas sine dubio **m** *cf.* Ier. 45, 4 8 nec] haec **L** 9 longe] lege **L** | ipse] vel ipse idem **C** ipse enim **R** quippe **am** 9–10 epistolae tuae] tuae epistolae **Cam** 10 nunc] non **AR** 11 te noverim] noverim te **Ram** 14 multorum relatione] relatione multorum **L** 15 *ante* certe] *add.* et **R** 15–16 epistolam misisti] misisti epistolam **R** 17 ego] ergo **M** 17–18 Rogatistas] rogastas **M** 18 sim] sum **A** 20 sicut] ut **R** | dicimus] diximus **L** 21 benedicuntur] benedicantur **L** 22 id] *om.* **A** 22–23 quod² ... sensisse] nunc sentis vel aliquando non sensisse **Rm** 23 aliud] diu **L**

bizonyítanátok, akkor is eltűrünk néhány olyan embert, akit nem tudunk megjavítani, vagy megbüntetni; de nem hagyjuk el az Úr szérűjét a pelyva miatt,¹⁷⁴ és a hitvány halak miatt nem szakítjuk szét az Úr hálóját,¹⁷⁵ a végítéletkor elválasztandó kecskék miatt nem hagyjuk el az Úr nyáját,¹⁷⁶ és a gyalázatra készült edények miatt nem hagyjuk el az Úr házát.¹⁷⁷

51. Nos, testvérem, amennyire én látom, ha nem az ember hiú dicsőségét keresed, és megveted az ostoba emberek szemrehányását, akik azt fogják mondani, hogy „miért rombolod le azt, amit korábban felépítettél” – akkor kétségtelenül áttérsz abba az egyházba, amelyről érzem, hogy az igaz egyháznak gondolod, és nem is kell hosszan keresnem a véleményed bizonyítékait. A következő szavakkal kezded ugyanis azt a levelet, amelyre most válaszolok: *Mivel igen jól tudom, hogy sokáig igencsak el voltál szakadva a keresztény hittől, és egykor az irodalom tanulmányozásának szentelted magad, kedvelted a nyugalmat és a megbecsülést, és miután később a keresztény hitre tértél – ahogyan sokak közléséből tudom –, az isteni törvények tárgyalására fordítod figyelmedet.* [1] Ha ezt a levelet te küldted nekem, akkor ezek bizonyára a te szavaid. Tehát, mivel elismered, hogy a keresztény hitre tértem, noha nem a donatistákhoz vagy Rogatus követőihez tértem meg, akkor kétségkívül megerősíted, hogy a rogatistákon és a donatistákon kívül is van keresztény hit. Tehát – miként állítjuk – ez a hit elterjedt minden nép között, amelyek Isten tanúsága szerint áldást nyernek Ábrahám utódában.¹⁷⁸ Akkor miért habozol még el-

13

¹⁷⁴Mt 3,12.

¹⁷⁵Mt 13,47–48.

¹⁷⁶Mt 25,32–33.

¹⁷⁷2Tim 2,20.

¹⁷⁸Ter 22,18.

deris, et dum erubescis corrigere errorem, non erubescis permanere in errore, quod utique potius erubescendum fuit?

52. Hoc est illud, quod Scriptura non tacuit: *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam et gloriam.* Confusio adducit peccatum, cum erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur aut diu errasse se ipso indice teneatur; ita descendunt in infernum viventes, id est suam perditionem sentientes, quos Dathan et Abiron et Core hiatu terrae absumpti tanto ante futuros figuraverunt. Confusio autem adducit gratiam et gloriam, cum erubescit quisque de propria iniquitate, et paenitendo in melius commutatur, quod te facere piget illa perniciose confusione superatum, ne tibi ab hominibus nescientibus quid loquantur obiciatur apostolica illa sententia: *Si enim quae destruxi haec eadem iterum aedifico, praevaricatorem me ipsum constituo.* Quae si dici posset etiam in eos qui veritatem correcti praedicant, quam perversi oppugnabant, in ipsum Paulum primitus diceretur, in quo Ecclesiae Christi magnificabant Deum audientes quod evangelizaret fidem quam aliquando vastabat.

1–2 permanere in errore] in errore permanere **R** in errorem **M** 3 illud] *om.* **PR** 6 aut²] *om.* **A** 7 indice] iudice **Lam** 9 absumpti] consumpti **A** assumpti **L** absorpti **am** 10 adducit gratiam] perducit ad gratiam **R** 11 quisque] quisque erubescit **R** 12 commutatur] commutatur **C** 13 hominibus] omnibus **C** | quid] quod **C** 14 illa] illa apostolica **PRam** | destruxi] destruxisti **A** 14–15 haec eadem] prius haec eadem **m** 16 praedicant] praedicabant **L** 17–18 primitus diceretur] diceretur primitus **M** dicitur **A**

ismerni azt, amit érzel, hacsak nem azért, mert zavarban vagy, amiért egykor nem azt gondoltad, amit most gondolsz, vagy mást védelmeztél; és míg szégyelled kijavítani tévedésedet, addig nem szégyelled, hogy megmaradsz a tévedésben, hiszen ez utóbbi dolog miatt még jobban kellene szégyenkezned?

52. Erről a fajta viselkedésről is beszél a Szentírás: *van szégyenkezés, amely bűnre vezet, és van szégyenkezés, amely tiszteletet és kegyelmet szerez.*¹⁷⁹ A szégyenkezés bűnre vezet, ha valaki szégyelli megváltoztatni téves véleményét, nehogy állhatatlannak tartsák, vagy saját maga hívja fel rá a figyelmet, hogy sokáig tévedésben élt. Az ilyen emberek ekképpen szállnak elevenen az alvilágba,¹⁸⁰ azaz úgy, hogy érzik pusztulásukat. Ezeknek Dátán, Abiron és Koré, akiket a megnyíló föld nyelt el, voltak az előképei jóval korábban.¹⁸¹ Ám a szégyenkezés tiszteletet és kegyelmet szerez, ha valaki szégyelli igazságtalanságát, és bűnbánat révén jobbá lesz. Vonakodsz ezt megtenni, mivel felülkerekedett rajtad ez a veszedelmes zavarodottság, nehogy azok, akik nem tudják, hogy mit beszélnek, ezt az apostoli kijelentést vessék ellened: *Mert ha ismét felépítem azt, amit leromboltam, önmagamot teszem törvénszegővé.*¹⁸² Ha ezt föl lehetne vetni azokkal szemben, akik, miután megjavultak, hirdetik azt az igazságot, ami ellen romlottságukban küzdöttek, akkor először Pál ellen hoznák fel, aki miatt Krisztus egyházai dicsőítették Istent, amikor hallották, hogy azt a hitet hirdeti, amelyet valaha pusztított.¹⁸³

¹⁷⁹Sir 4,25.

¹⁸⁰Zsolt 55(54),16.

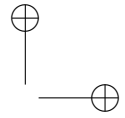
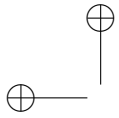
¹⁸¹Szám 16,31–33.

¹⁸²Gal 2,18.

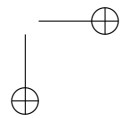
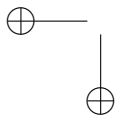
¹⁸³Gal 1,23.

53. Nec quemquam putes ab errore ad veritatem, vel a quocumque seu magno seu parvo peccato ad correctionem sine paenitentia posse transire. Sed nimis impudens error est hic velle calumniari Ecclesiae, quam tot divinis testimoniis esse constat Ecclesiam Christi, quod aliter tractat illos qui eam deserunt, si hoc ipsum paenitendo corrigant, aliter illos qui in ea nondum fuerunt et tunc primum pacem eius accipiunt, illos amplius humiliando, istos lenius suscipiendo, utrosque diligendo, utrisque sanandis materna caritate serviendo. Habes epistolam prolixioram fortasse quam velles. Esset autem multo brevior, si te tantum in respondendo cogitarem; nunc vero etiamsi tibi nihil prosit, non puto nihil eis profuturam, qui eam legere cum Dei timore, et sine personarum acceptione curaverint. Amen.

3 nimis impudens] impudens nimis **R** | hic] hinc **Nam** huic **M** 4 Ecclesiae] ecclesiam **m** 5 constat] constat esse **am** | quod] quae **L** 6–7 in ea nondum] nondum in ea **R** 7 pacem eius] eius pacem **Ram** 8 *post* istos] *add.* autem **R** 13 legere] digere *m.* 2 diligere **A** 14 Amen] *om.* **CL**

53. Ne gondold, hogy bűnbánat nélkül a tévedéstől bárki is eljuthat az igazsághoz, vagy akár valamely nagy vagy kicsiny bűntől a megjavuláshoz. De igen szégyentelen tévedés az, ha valaki azért akarja rágalmazni az egyházat, amelyről annyi isteni tanúság bizonyítja, hogy Krisztus egyháza, mert másként törődik azokkal, akik elhagyják, ha ezt bűnbánattal kijavítják, és másként azokkal, akik korábban nem voltak benne, és először fogadják el békességét – az előbbieket inkább alázatosságra készíti, az utóbbiakat szelíden fogadja be. Ám mindkettőt szereti, és mindkettő gyógyulását anyai szeretettel segíti. A levél talán hosszabb lett, mint vártad. Sokkal rövidebb lett volna, ha válasz közben egyedül téged tartalak a szemem előtt. Most azonban, még ha neked nem is használ, úgy gondolom, nagyon is hasznára lesz azoknak, akik istenfélelemmel, személyválogatás nélkül olvassák. Ámen.

EPISTULA CLXXXV.

- 1 1. Laudo et gratulor et admiror, fili dilectissime Bonifati, quod inter curas bellorum et armorum vehementer desideras ea nosse, quae Dei sunt. Vere hinc te apparet etiam de ipsa virtute militari fidei servire, quam habes in Christo. Ut ergo breviter insinuem Dilectioni tuae, inter Arrianorum et Donatistarum quid intersit errorem; Arriani Patris et Filii, et Spiritus Sancti diversas substantias esse dicunt, Donatistae autem non hoc dicunt, sed unam Trinitatis substantiam confitentur. Et si aliqui ipsorum minorem Filium esse dixerunt quam Pater est, eiusdem tamen substantiae non negarunt: plurimi vero in eis hoc se dicunt omnino credere de Patre et Filio et Spiritu Sancto, quod catholica credit ecclesia. Nec ipsa cum illis vertitur quaestio, sed de sola communione infeliciter litigant et contra unitatem Christi rebelles inimicitias perversitate sui erroris exercent. Aliquando autem, sicut audivimus, nonnulli ex ipsis volentes sibi Gothos conciliare, quando eos vident aliquid posse, dicunt hoc se credere, quod et illi credunt. Sed maiorum suorum auctoritate vincuntur; quia nec Donatus ipse sic credidisse asseritur, de cuius parte se esse gloriantur.
2. Non te autem ista conturbent, fili dilectissime. Haereses enim et scandala futura praedicta sunt, ut inter inimicos erudiamur; ac sic et fides et dilectio nostra possit esse probatior, fides utique, ne ab eis decipiamur, dilectio autem, ut

10 negarunt] negaverant **R** 12 nec] ne **A** | illis] ipsis **C** 14 inimicitias] inimicias **R** 15 audivimus] audimus **AR** 19 se] *om.* **MA** 20 ista conturbent] disturbent ista **R** | dilectissime] delectissime **A** 22–23 probatior] probabilior **R**

185. levél

1. Legkedvesebb fiam, Bonifatius! [1] Dicsérlek érte, sőt elismeréssel és csodálattal tölt el, hogy a háborúk és a fegyverek gondjai közepette buzgón tájékozódni kívánsz Isten dolgai felől, hiszen ebből igazán kitűnik, hogy katonai erényeidet a Krisztusba vetett hitednek is szolgálatába állítod. Röviden leírom tehát neked, kedves fiam, hogy mi a különbség az ariánusok és a donatisták tévtanítása között: az ariánusok szerint az Atya, a Fiú és a Szentlélek különlényegűek, a donatisták azonban nem állítanak ilyet, hanem vallják a Szentháromság egylényegűségét. Ha voltak is közöttük olyanok, akik szerint a Fiú kisebb mint az Atya [2], az egylényegűségüket még ők sem tagadták, a legtöbben pedig – állításuk szerint – ugyanazt hiszik az Atyáról, a Fiúról és a Szentlélekről, amit a katolikus egyház. Nem is e körül forog a vitánk velük, csupán a közösségről vitatkoznak szerencsétlen módon, és Krisztus egysége ellen lázadva a maguk lehetetlen tévtanítását szegezik szembe velünk. Olykor ugyan, mint hallottuk, néhányan közülük a gótokkal akarnak tartani, látván, hogy van valamennyi hatalmuk [3], és ezért állítják, hogy abban hisznek, amiben azok hisznek; de a tulajdon őseik tekintélye cáfol rájuk, hiszen magáról Donatusról is köztudott, hogy nem ezen a hiten volt, márpedig fennhangoztatják, hogy az ő pártjához tartoznak.

2. De ne zavarjanak össze téged ezek a dolgok, kedves fiam. Hiszen előre meg lett mondva, hogy eretnokségek és botrányok fogják felütni a fejüket, hogy az ellenségek között

etiam ipsis corrigendis, quantum possumus, consulamus non solum instantes, ne infirmis noceant atque ut ab errore nefario liberentur, sed etiam orantes pro eis, ut aperiat illis Dominus sensum et intellegant Scripturas, quia in sanctis libris, ubi manifestatur Dominus Christus, ibi et eius ecclesia declaratur. Isti autem mirabili caecitate, cum ipsum Christum praeter Scripturas nesciant, eius tamen ecclesiam non divinarum litterarum auctoritate cognoscunt, sed humanarum calumniarum vanitate confingunt.

3. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur: *Foderunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem*, et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod post paululum sequitur: *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terrae et adorabunt in conspectu eius universae patriae gentium, quoniam Domini est regnum et ipse dominabitur gentium*. Agnoscunt nobiscum Christum in eo, quod legitur: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te*, et nolunt agnoscere ecclesiam in eo, quod sequitur: *Postula a me et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae*. Agnoscunt nobiscum Christum in eo, quod ipse Dominus in Evangelio loquitur: *Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertio die*, et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo, quod sequitur: *Et praedicari in nomine eius poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem*. Et innumerabilia sunt testimonia sanctorum librorum, quae in hunc librum coartare non debui. In qui-

1 quantum] in quantum **R** 2 infirmis] infirmius **C** | noceant] noceamus **R** 3 illis Dominus] Dominus illis **R** 4 et intellegant] ut intelligerent **A** | ubi] *om.* **A** 9 confingunt] configunt **C** 11 pedes] pedes meos **PR** 12–13 vestimenta] vestimentum meum **PR** 13–14 nolunt] noluit **A** 23 Christum pati] pati Christum **C** 24 tertio] tertia **PR** 27 innumerabilia] numerabilia **A** 27–28 sanctorum librorum] librorum sanctorum **MR**

megezdődhessünk, és így gyarapodhassék hitünk és szeretetünk: hitünk, hogy ne vezessenek félre bennünket, és szeretetünk, hogy amennyire tudunk, a megtérítésükön munkálkodjunk. Nemcsak arra kell törekednünk, hogy ne ártsanak a gyengéknek, és hogy megszabaduljanak bűnös tévedésüktől, hanem imádkoznunk is kell értük, hogy Isten megnyissa értelmüket, és megértsék az Írásokat.¹ Ahol ugyanis a szent könyvekben megnyilatkozik Krisztus Urunk, ott az Ő Egyháza is világosan megmutatkozik; ők azonban valami elképesztő vak-sággal az Írásokon kívül ugyan nem tudnak más Krisztusról, az Ő Egyházát azonban nem a Szentírás tekintélyénél fogva ismerik fel, hanem hiábavaló emberi viszálykodással maguknak tákolják össze.

3. Velünk együtt felismerik Krisztust abban, hogy írva van: *Átlyuggatták kezemet és lábamat, megszámlálták minden csontomat. Néznek rám, bámulnak engem, felosztották maguk között ruháimat, és köntösömre sorsot vetettek.*² Az Egyházat viszont nem akarják felismerni abban, ami kevéssel alább írva van: *Észbe kap és megtér az Úrhoz a föld minden határa, és leborul színe előtt a nemzetek valamennyi családja. Mert az Úr a királyi hatalom, és ő uralkodik a nemzeteken.*³ Velünk együtt felismerik Krisztust abban, ami írva van: *Így szólt hozzám az Úr: „Fiam vagy te, a mai napon nemzettelek téged.”*⁴ Az Egyházat viszont nem hajlandóak felismerni abban, hogy utána írva van: *Kérd tőlem, és odaadom neked a nemzeteket örökségedül, s osztályrészedül a föld határait.*⁵ Velünk együtt felismerik Krisztust abban, amit maga az Úr mond az evangéliumban: *A Krisztusnak szenvednie kell, és harmadnapon feltámadni a ha-*

¹ Vö. Lk 24,45; 1Kor 11,19.

² Zsolt 22(21), 17–19.

³ Zsolt 22(21),28–29.

⁴ Zsolt 2,7.

⁵ Zsolt 2,8.

bus sicut apparet Dominus Christus sive secundum divinitatem aequalem Patri, quae *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, sive secundum susceptae carnis humilitatem, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, sic apparet etiam eius Ecclesia, non in sola Africa, sicut isti impudentissima vanitate delirant, sed toto terrarum orbe diffusa. 5

4. Testimoniis enim divinis lites suas praeferunt, quia in causa Caeciliani, quondam ecclesiae Carthaginensis episcopi, cui crimina obiecerunt, quae nec potuerunt probare nec possunt, se ab Ecclesia catholica, hoc est ab unitate omnium gentium, diviserunt. Quamvis et si vera essent, quae ab eis obiecta sunt Caeciliano, et nobis possent aliquando monstrari, ipsum iam mortuum anathematizaremus. Sed tamen ecclesiam Christi, quae non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis attestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere non debemus, *quia bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine*, neque enim, quod sine iniuria innocentiae illius dixerim, si peccavit Caecilianus, ideo haereditatem suam perdidit Christus. Facile est homini seu vera seu falsa de altero homine credere, sed sceleratae impudentiae est propter crimina hominis, quae orbi terrarum non possis ostendere, communionem orbis terrarum velle damnare. 20

1 Dominus Christus] Dominum Christum **P** 2 aequalem Patri, quae] equalis Patri qui **CP** 4 humilitatem] humanitatem **R** | quia] qua **AP** | habitavit] habitabit **m** 5 apparet etiam] etiam apparet **R** 9 ecclesiae Carthaginensis] aecclesiae Carthaginensi **A** Cartaginiensis aecclesiae **R** 10 obiecerunt] obicerunt **M** | potuerunt probare] probare potuerunt **R** 11 ab Ecclesia] ab *bis* **A** 12 obiecta] Caeciliano obiecta sunt **R** 14–15 ecclesiam Christi] Christi aecclesiam **R** 16 comprobatur] comprobantur **C** 17 debemus] deberemus **M** 20 perdidit] amisit **R** 21 sceleratae] celeratae **A**

*lálból.*⁶ Az Egyházat viszont nem hajlandók felismerni abban, hogy utána írva van: *A nevében megtérést kell hirdetni a bűnök bocsánatára Jeruzsálemtől kezdve minden népnek.*⁷ Számtalan más tanúságtétel van még a Szentírásban, amelyeket nem soríthattam be ebbe a könyvbe. Ahogy ezekben megmutatkozik az Úr Krisztus (akár istensége szerint, amelyben egyenlő az Atyával, és amely *kezdetben az Ige volt, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige,*⁸ akár a magára öltött alantas testben, amikor *az Ige testté lett, és köztünk lakott*),⁹ ugyanígy megmutatkozik az Ő egyháza is, nemcsak Africában, ahogyan azt ők a maguk arcátlan kérkedésével elképzelik [1], hanem kiterjedve az egész földkerekségre.

4. Az isteni tanúságtételeknek elébe helyezik ugyanis a maguk viszályait, amennyiben Caecilianus, a néhai karthágói püspök ügye miatt szakadtak el a katolikus egyháztól, vagyis a minden népet magában foglaló egységtől. Őt olyan bűnökkel vádolták, amelyeket sem akkor, sem most nem tudnak bizonyítani. De még ha igaz is lenne mindaz, amit Caecilianus ellen felhoznak, és azt bizonyítani is tudnák nekünk, akkor őt talán kiátkoznánk halálában, Krisztus egyházától viszont, amely nem a pereskedők véleményére épül, hanem isteni tanúságtételek által lett kinyilatkoztatva, egy ember miatt nem lenne szabad elszakadnunk; hiszen *jobb az Úrban bízni, mint emberben reménykedni.*¹⁰ Ha Caecilianus ártatlanságának tényleges kétségbe vonása nélkül feltételezném is, hogy bűnös volt, Krisztus akkor sem veszítette volna el az örökségét. Könnyű az embernek a másik emberről valós vagy valótlan dolgokat elhinnie; de bűnös arcátlanság, ha egy ember vétkei miatt,

⁶ Lk 24,46.

⁷ Lk 24,47.

⁸ Jn 1,1.

⁹ Jn 1,14.

¹⁰ Vö. Zsolt 118(117),8.

5. Utrum Caecilianus a traditoribus divinatorum codicum fuerit ordinatus, nescio; non vidi, ab inimicis eius audiui; non mihi de lege Dei, non de praeconio prophetarum, non de sanctitate psalmodum, non de Christi apostolo, non de Christi eloquio recitatur. Ecclesiam vero toto terrarum orbe diffusam, cui non communicat pars Donati, universarum Scripturarum testimonia consona voce proclamant. *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, lex Dei dixit; *ab ortu solis usque ad occasum sacrificium mundum offertur nomini meo, quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus*, per prophetam Deus dixit; *dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrae*, per psalmum Deus dixit; *fructificans et crescens in universo mundo*, per apostolum Deus dixit; *eritis mihi testes in Hierusalem et in tota Iudae, et Samaria et usque in fines terrae*, Filius Dei ore suo dixit. Caecilianus, ecclesiae Carthaginensis episcopus, humanis litibus accusatur, ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta divinis vocibus commendatur. Ipsa pietas, veritas, caritas nos non permittit contra Caecilianum eorum hominum accipere testimonium, quos in Ecclesia non videmus, cui Deus perhibet testimonium; qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdidit.

2 ab] sed ab **R** 2–3 non mihi] non enim mihi **R** 6 universarum] divinarum **R** 8 dixit] dicit **A** 9 nomini] nomine **C** | glorificatum] gloficatum **A** 10 Deus dixit] dixit Deus **R** 12 terrae] terrarum **AC** | Deus dixit] dixit Deus **R**

amelyeket nem tudsz bizonyítani a világ előtt, az egész világ közösségét el akarod ítélni.

5. Azt nem tudom, hogy Caecilianust az isteni könyvek kiszolgáltatói szentelték-e fel. Nem láttam, csak az ellenségeitől hallottam: nem Isten törvényéből, nem a próféták igehirdetéséből, nem a szent zsoltárokból, nem Krisztus egyik apostolától vagy Krisztus tanításából idézik. Az egész földkerekségre kiterjedő egyházat azonban, amellyel Donatus pártja nem hajlandó közösséget vállalni, a teljes Szentírás egyhangúlag hirdeti: *A te utódodban nyer áldást a föld minden népe* – mondja Isten törvénye.¹¹ *Napkelettől napnyugatig tiszta áldozatot áldoznak a nevemnek, mert nagy az én nevem a nemzetek között* – szolt az Úr prófétája által.¹² *Uralkodni fog tenger-től tengerig, a folyamtól a földkerekség széléig* – mondta az Úr a zsoltárban.¹³ *Az egész világon gyümölcsöt hoz és növekszik* – szolt az Úr az Apostol által.¹⁴ *Tanúságot tesztek majd rólam Jeruzsálemben és egész Júdeában, Szamariában, egészen a föld határáig* – mondta Isten Fia a saját ajkával.¹⁵ Caecilianust, a karthágói egyház püspökét emberi viszálykodásból vádolják, míg Krisztusnak az összes nép számára létrejött egyházát Isten igéje hirdeti. Az istenfélelem, az igazság és a szeretet sem engedi meg, hogy elfogadjuk ezeknek az embereknek a Caecilianus ellen tett tanúságát, hiszen nem látjuk őket az egyházban, és Isten az ilyeneknek nem engedi meg a tanúságtételt. Akik ugyanis nem követik az isteni tanúságtételt, azok elveszítették emberi tanúságtételük súlyát.

¹¹ Ter 22,18 és 26,4.

¹² Vö. Mal 1,11.

¹³ Vö. Zsolt 72(71),8.

¹⁴ Kol 1,6.

¹⁵ ApCsel 1,8.

- 2 6. Addo, quod Caeciliani causam ipsi ad imperatoris Constantini iudicium accusando miserunt, imo vero ipsum Caecilianum post episcopalia iudicia, ubi eum opprimere non potuerunt, ad supra dicti imperatoris examen pertinacissimis persecutoribus perduxerunt. Et quod in nobis modo reprehendunt, 5
ut decipiant imperitos, dicentes non debere christianos contra inimicos Christi aliquid a christianis imperatoribus postulare, ipsi priores fecerunt. Quod etiam in collatione, quam simul apud Carthaginem habuimus, negare non ausi sunt, imo et gloriari ausi sunt, quod apud Imperatorem maiores eorum criminaliter Caecilianum fuerint insecuti, insuper addentes mendacium, quod eum illic vicerint fecerintque damnari. Quo modo ergo ipsi non sunt persecutores, qui cum accusando persecuti sint Caecilianum et ab eo fuerint superati, falsam sibi gloriam inprudensissimo mendacio arrogare voluerunt non solum culpam non putantes verum etiam pro sua laude iactantes, si probarent Caecilianum maioribus suis accusantibus fuisse damnatum? Quem ad modum autem in ipsa collatione modis omnibus victi sint, quoniam valde prolixa sunt gesta et tibi aliis rebus Romanae paci necessariis occupato multum est 20
ut legantur, breviarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem et coepiscopum meum Optatum; aut si non habet, potest facillime accipere de Ecclesia Sitifensi: quando quidem etiam liber iste iam sua prolixitate curis tuis forsitan onerosus est. 25

1 quod] quod et **R** 6 imperitos] imperatores **A** 7 a] *om.* **A** 8 quod] et quod **R** 12 eum illic] illic eum **R** 14 sint] sunt **MACR** 15 voluerunt] volunt **A** 16 putantes] reputantes **A** 19 sint] sunt **AR** 20 paci] pacis **MACP** 21 breviarium] breviarum **C** | poterit] potuerit **A**

6. Hozzáteszem, hogy Caecilianus ügyét ők maguk terjesztették vádlóként Constantinus császár mint döntőbíró elé; sőt magát Caecilianust a püspöki tárgyalás után, ahol nem tudtak fölébe kerekedni, a legmegátalkodottabb üldözőkkel idéztették a fent mondott császár vizsgálóbírósága elé. Amit tehát kifogásolnak bennünk a tájékozatlan emberek félrevezetése végett, állítván, hogy a keresztényeknek Krisztus ellenségeivel szemben nem szabad semmit sem kérniük a keresztény császároktól, azt ők maguk tették meg előbb [1]. Azon a megbeszélésen sem merték tagadni ezt, amelyet közösen tartottunk Karthágóban [2], sőt még kérkedtek is vele, hogy az őseik a császár előtt bevádolták Caecilianust, ráadásul hozzátették azt a hazugságot, hogy legyőzték és elítéltették őt. Hogy is ne lennének hát ők az üldözők, ha a vádaskodásukkal ők támadták meg Caecilianust, és amikor alulmaradtak vele szemben, arra vetemedtek, hogy szemérmetlen hazudozással próbáljanak dicsőséget szerezni maguknak? Nem hogy bűnnek nem tartanák, hanem egyenesen dicsekednének vele, ha be tudnák bizonyítani, hogy a Caecilianust vádoló őseiknek sikerült őt elítéltetniük! Minthogy a megbeszélésen minden szempontból le lettek győzve, annak jegyzőkönyvei viszont túlságosan terjedelmesek, így sok lenne, ha a Róma békéje által megkövetelt egyéb elfoglaltságaid közepette el kellene olvasnod őket, ezért talán az összefoglalásukat lenne célszerű átnézned, ami szerintem megvan Optatus testvéremnél és püspöktársamnál [3], vagy ha mégsem, akkor könnyen beszerezheted a sitifisi [4] egyháztól. ha maga a könyv terjedelmessége miatt túlságosan terhedre volna.

7. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus sancti Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in istos conversae sunt leges quibus innocentem opprimere voluerunt; nisi quod propter misericordiam Christi magis pro eis sunt istae leges, quae illis videntur adversae, quoniam multi per illas correcti sunt, et quotidie corriguntur; et se esse correctos, atque ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agunt, et qui oderant diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur et in residuos, cum quibus fuerant perituri, iam simili dilectione nobiscum, ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim et medicus furenti phrenetico et pater indisciplinato filio, ille ligando, ille caedendo, sed ambo diligendo. Si autem illos neglegant, et perire permittant, ista potius falsa mansuetudo crudelis est. Si enim *equus et mulus, quibus non est intellectus*, morsibus et calcibus resistunt hominibus a quibus eorum curanda vulnera contrectantur, et cum inter dentes eorum et ungulas saepe donec per homines periclitentur et aliquando vexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem, quanto magis homo ab homine, et frater a fratre, ne in aeternum pereat, non est deserendus, qui correctus intellegere potest quantum sibi praestabatur beneficium, quando se persecutionem perpeti querebatur!

1 accusatoribus] accusantibus **A** 2 conversae] conversi **M** 4 propter] per **A** 5–6 per illas correcti sunt] sunt per illas correcti **R** 7 qui oderant] quae oderant **R** quod erant **C** 8 molestasque] molestiasque **A** 11 illi] ipsi **R** 13 ligando] litigando **A** | ille caedendo] *om.* **A** cedendo **CR** 17–18 eorum et] eorum aut **R** 18 saepe] saepe arripuerint **R** | donec per] *om.* **A** 22 potest] post **A**

7. Az történt ugyanis a donatistákkal, ami Szent Dániel vádlóival:¹⁶ ahogyan amazok ellen az oroszlánok, úgy fordultak ellenük a törvények, amelyekkel az ártatlanokat el akarták nyomni [1]. Csak éppen Krisztus irgalmának köszönhetően az ő érdekükben lettek hozva ezek a törvények, még ha a számukra úgy tűnik is, hogy ellenük vannak. Hiszen a törvényeknek köszönhetően sokan megtértek közülük, és nap mint nap újjak térnek meg, hálát adva, hogy megtérhettek és kiszabadultak ebből az örületes veszedelemből. Akik gyűöltek, most szeretnek, és amennyire átkozták ezeket a számukra igen kellemetlen, de igen üdvös törvényeket örületükben, annyira hálát adnak most értük a józan eszüket visszanyerve. Most hasonló szeretettel, velünk együtt föl vannak buzdulva, hogy közösen vegyük gondjainkba a hátramaradottakat, akikkel korábban együtt vesztek volna el, hogy ne vesszenek el ők sem. Hiszen a dühöngő örültnék is terhére van az orvos, és az apa is az engedetlen fiúnak. Az előbbi azért, mert megkötözi, az utóbbi azért, mert megveri a másikat. Ám mindketten szeretetből cselekszenek. Ha viszont otthagynák őket és engednék, hogy tönkremenjenek, az inkább a kegyetlen ember hazug kedvesége lenne. A ló és az öszvér ugyanis, amelyeknek nincs értelmük,¹⁷ szintén harapással és rugdalózással szegülnek ellene az embereknek, akik gyógyítást igénylő sebeiket kezelésbe veszik, s foguk és rúgásaik gyakran veszélybe is sodorják az embereket és olykor sérülést okoznak, de azért mégsem hagyják ott őket, amíg csak a gyógyítás okozta fájdalmak és kellemetlenségek révén helyre nem állították az egészségüket. Hát akkor mennyivel kevésbé szabad cserben hagynia az embernek a másik embert, a testvérnek a testvért, hogy ne kárhozzon el örökre! Ha pedig észre tért, felfogja majd, mennyit használt neki ez a jótétemény, noha korábban panaszkodott, hogy üldöztetést szenved.

¹⁶ Vö. Dán 6,21.

¹⁷ Vö. Zsolt 32(31),9.

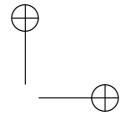
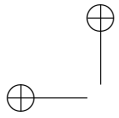
8. Sicut ergo Apostolus dicit, *indefatigabiles, cum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*. Qui possunt catholicorum praedicatorum sermonibus, qui possunt catholicorum principum legibus partim per eos, qui divinis admonitionibus, partim per eos, qui iussis imperialibus parent, omnes ad salutem vocentur, omnes a pernicie revocentur, quia et imperatores quando pro falsitate contra veritatem constituunt malas leges, probantur bene credentes et coronantur perseverantes, quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur saevientes, et corriguntur intellegentes. Quicumque ergo legibus imperatorum, quae contra Dei veritatem feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande praemium; quicumque autem legibus imperatorum, quae pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. Nam et temporibus Prophetarum omnes reges qui in populo Dei non prohibuerunt nec everterunt, quae contra Dei praeceptum fuerant instituta, culpantur et, qui prohibuerunt et everterunt, super aliorum merita laudantur. Et rex Nabuchodonosor, cum servus esset idolorum, constituit sacrilegam legem, ut simulacrum adoraretur; sed eius impiae constitutioni qui obedire noluerunt, pie fideliterque fecerunt. Idem tamen rex divino correctus miraculo, piam et laudabilem legem pro veritate constituit, ut quicumque diceret blasphemiam in Deum verum Sidrac, Misac et Abdenago, cum domo sua penitus interiret. Hanc legem si qui contempserunt et id, quod fuerat constitutum, merito perpassi sunt, debuerunt dicere, quod isti dicunt, se iustos esse, quia ex lege regis persecutionem patiebantur.

1 cum] dum **M** 4 divinis admonitionibus] divinis legibus et admonitionibus **R** 5 parent] parere **MA** 6 imperatores] in peccatores **A** 7 constituunt] constiunt **A** 11 ergo] *om.* **P** 13 autem] enim **M** | Dei veritate] veritate Dei **C** 16–17 Dei praeceptum] praecepta divina **R** 21 fideliterque] feliciterque **A** 23 diceret blasphemiam] blasphemiam diceret **R** 24 et] *om.* **AR** 25 si qui] sequi **A**

8. Tehát miként az Apostol mondja: *Ne fáradjunk bele, hogy amíg időnk van, tegyünk jót mindenkivel;*¹⁸ aki képes rá, katolikus ígehirdetők beszédeivel, aki pedig arra képes, a katolikus fejedelmek törvényeivel. Egyrészt tehát azok révén, akik az isteni intéseknek engedelmeskednek, másrészt azok által, akik a császári parancsokra hallgatnak, mindenkit az üdvösségre kell hívni, mindenkit ki kell menteni a veszedelemből. Mert amikor a császár a hazugság érdekében és az igazság ellen rossz törvényt hoz, elválik, hogy ki az igazhívó és koszorút nyernek az állhatatosak. Amikor viszont az igazság érdekében és a hazugság ellen hoz jó törvényt, a kegyetlenek félelembe esnek, és észre térve megjavulnak. Aki tehát nem hajlandó engedelmeskedni a császári törvényeknek, amelyeket Isten igazsága ellen hoztak, az nagyszerű jutalmat nyer; aki viszont azokkal a császári törvényekkel szegül szembe, amelyeket Isten igazságának az érdekében hoztak, súlyos büntetést érdemel. Hiszen a próféták idején is megbűnhődtek azok a királyok, akik a nép körében nem tiltották be és nem számolták fel az isteni parancsok ellenében létrejött dolgokat. Akik viszont betiltották és felszámolták azokat, mindenki másnál nagyobb érdemeket szereztek. Nabukodonozor király, amikor bálványokat szolgált, szentségtörő törvényt hozott, hogy egy szobrot kell imádni. Aki pedig nem volt hajlandó engedelmeskedni ennek az istentelen intézkedésnek, jámbor és hithű módon cselekedett. Ugyanez a király azonban egy isteni csodajelnek köszönhetően megtért, és egy jámbor, dicséretes törvényt hozott az igazság érdekében, miszerint a házával együtt el kell vesznie mindenkinek, aki csak káromlást szól Sidrák, Misák és Abdenágó igaz Istene ellen.¹⁹ Ha valaki semmibe vette ezt a törvényt, és így

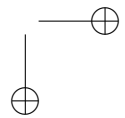
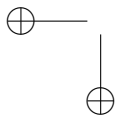
¹⁸ Vö. Gal 6,9–10.

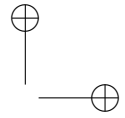
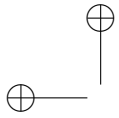
¹⁹ Vö Dán 3,5 és 96.

Quod utique dicerent, si ita insanirent, sicut isti insaniunt, qui dividunt membra Christi et exsufflant sacramenta Christi et de persecutione gloriantur, quia prohibentur ista facere legibus imperatorum, quas constituerunt pro unitate Christi, et iactant fallaciter innocentiam suam et, quam non possunt a Domino accipere, ab hominibus quaerunt martyrum gloriam. 5

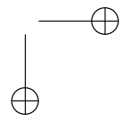
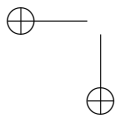
2 et exsufflant] et *om.* **AP**

méltán szenvedte el a kiszabott büntetést, mondhatta volna azt, amit most ők²⁰ mondanak, vagyis hogy igaz emberek, mivel a király törvénye alapján üldöztetést szenvedtek. Bizonyára ezt is mondták, ha olyannyira esztelenek voltak, mint most ők, akik széthasítják Krisztus tagjait, kiüresítik Krisztus szentségeit [1], aztán pedig üldöztetéssel dicsekednek, mert ezeknek a véghezvitelében meggátolják őket a császárok törvényei, amelyeket Krisztus egységéért hoztak. Hazug módon az ártatlanságukat hangoztatják, és mert az Úrtól nem kaphatják meg, az emberektől próbálják elnyerni a vértanúk koszorúját.

²⁰ Tudniillik a donatisták.

9. Veri autem martyres illi sunt, de quibus Dominus ait: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*. Non ergo qui propter iniquitatem et propter christianae unitatis impiam divisionem, sed *qui propter iustitiam persecutionem patiuntur*, hi martyres veri sunt. Nam et Agar passa est a Sarra persecutionem et illa erat sancta, quae faciebat, illa iniqua, quae patiebatur. Numquid huic persecutioni, quam passa est Agar, comparandus est sanctus David, quem persecutus est iniquus Saul? Valde utique distat, non quia patiebatur, sed quia propter iustitiam patiebatur. Et ipse Dominus cum latronibus crucifixus est; sed quos passio iungebat, causa separabat. Ideo in Psalmo vox illa intellegenda est verorum martyrum volentium se discerni a martyribus falsis: *Iudica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta*; non dixit ‘Discerne poenam meam’, sed *Discerne causam meam*. Potest enim esse impiorum similis poena, sed dissimilis est martyrum causa, quorum et illa vox est: *Iniuste persecuti sunt me, adiuva me*; ideo se dignum existimavit qui adiuvaretur iuste, quia illi persequebantur iniuste; nam si iuste illi persequerentur, non fuerat adiuvandus sed corrigendus.

4–5 sed ... sunt] *om. A* 6 erat sancta, quae faciebat] quae faciebat sancta erat **R** 15–16 esse impiorum similis] impiorum similis esse **R** 16 sed dissimilis est] sed similis est **M** sed est dissimilis **R** 19 iuste illi] illi iuste **R**

9. Az igazi vértanúk viszont azok, akikről az Úr ezt mondja: *Boldogok, akik üldöztetést szenvednek az igazságért.*²¹ Tehát nem azok, akik az igazságtalanságukért és a keresztény egység istentelen megbontásáért, hanem akik az igazságért szenvednek üldöztetést, ők az igazi vértanúk. Hágár is üldöztetést szenvedett Sárától,²² de mégis az volt a szent, aki így cselekedett, és az volt a bűnös, aki szenvedett. Vagy talán azzal az üldöztetéssel, amit Hágár szenvedett el, össze lehet hasonlítani az igaz Dávidét, akit Saul üldözött igazságtalanul?²³ Bizony nagyon különbözik attól, mert nem egyszerűen szenvedett, hanem az igazságért szenvedett. Magát az Urat is gonosztevőkkel együtt feszítették keresztre,²⁴ de akiket a szenvedés összekötött, az ügy elválasztotta. Így kell érteni a zsoltságban is az igaz vértanúk szavát, akik el akarnak különülni a hamis vértanúktól: *Szolgáltass igazságot nekem, válaszd el ügyemet a nem szent néptől!*²⁵ Nem azt mondja, hogy *válaszd el szenvedésemet*, hanem azt, hogy *válaszd el ügyemet*. Mert az istentelenek büntetése lehet hasonló, de a vértanúk ügye biztosan különböző. Ők mondják a következőt is: *Segíts azok ellen, akik igazságtalanul üldöznek!*²⁶ Tehát azért tartotta magát méltónak rá, hogy igazságosan megsegítsék, mert amazok igaztalanul üldözték. Ha jogosan üldözték volna, akkor nem segíteni kellett volna neki, hanem a helyes útra téríteni.

²¹ Mt 5,10.

²² Vö. Ter 16,6.

²³ Vö. 1Sám 18,8 skk

²⁴ Vö. Mt 23,38; Mk 15,27; Lk 22,33.

²⁵ Vö. Zsolt 43(42),1.

²⁶ Vö. Zsolt 119(118),86.

10. Si autem putant, quod nemo possit iuste aliquem persequi, sicut in collatione dixerunt, illam esse veram ecclesiam quae persecutionem patitur, non quae facit, omitto dicere, quod superius commemoravi, quia, si ita est, ut dicunt, Caecilianus ad veram ecclesiam pertinebat, quando eum maiores
5 illorum usque ad imperatoris iudicium accusando persequerentur. Nos enim dicimus ideo illum ad veram ecclesiam pertinuisse, non quia persecutionem patiebatur, sed quia propter iustitiam patiebatur; illos autem ideo fuisse abalienatos ab ecclesia, non quia persequerentur, sed quia iniuste persequerentur. Nos itaque hoc dicimus; illi vero si non quaerunt causas, quare quisque faciat persecutionem vel quare patiatur, sed hoc putant esse signum veri christiani, si persecutionem non faciat, sed patiatur, sine dubio Caecilianum in ea definitione constituunt, qui non faciebat, sed patiebatur; maiores autem suos ab
15 ea definitione foras mittunt, qui faciebant, non patiebantur.

11. Sed hoc, ut dixi, omitto; illud dico: si ecclesia vera ipsa est, quae persecutionem patitur, non quae facit, quaerant ab apostolo, quam ecclesiam significabat Sarra, quando persecutionem faciebat ancillae. Liberam quippe matrem nostram, coelestem Hierusalem, id est veram Dei ecclesiam in illa muliere dicit fuisse figuratam, quae affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis illa persequeretur Sarram superbiendo, quam illam Sarra coercedendo: illa enim dominae faciebat iniuriam, ista imponebat superbiae disciplinam. Deinde quaero,
20 si boni et sancti nemini faciunt persecutionem, sed tantum mo-

2 esse veram] veram esse **C** | ecclesiam] *om.* **C** 5 ecclesiam pertinebat] pertinebat ecclesiam **R** 7 enim dicimus] dicimus enim **M** 7–8 ecclesiam pertinuisse] pertinuisse ecclesiam **R** 9 illos] ideo autem illos **R** 11 si] *om.* **CP** 14 patiatur] patiebatur **C** | definitione] diffinitione **ACR** 15 patiebatur] patiatur **C** 16 definitione] difinitione **M** diffinitione **R** 17 dixi] dixit **A** 17–18 ipsa est] est ipsa **M** 18 patitur] patiatur **A** 19 quam] quae **A** 24 Sarra] Saram **C** 25 superbiae] superbae **A**

10. De ha úgy gondolják, hogy senki sem üldözheti jogosan a másikat (mint ahogy a vita során is azt mondták, hogy az az igazi egyház, amelyik elszenvedi az üldözést, nem az, amelyik véghezviszi [1]), akkor erre nem azt felelem, amiről fentebb tettem említést, vagyis hogy ha úgy van, ahogy mondják, akkor Caecilianus tartozott az igazi Egyházhoz, mivel az ő őseik üldözték őt a vádjaikkal egészen a császári bíróságig. Mi ugyanis azt mondjuk, hogy nem azért tartozott az igazi Egyházhoz, mert üldöztetést szenvedett, hanem azért, mert az igazságért szenvedett; és ők sem azért kerültek kívül az Egyházon, mert üldözték, hanem mert igazságtalanul üldözték. Mi tehát ezt mondjuk. Ők viszont nem vizsgálják meg az okát, hogy miért visz véghez valaki üldözést vagy miért szenved el ilyesmit, hanem úgy vélik, az az igaz keresztény ismertetőjegye, ha nem visz véghez üldözést, hanem elszenvedi azt. Így viszont kétségkívül Caecilianusra illik a meghatározás, aki nem művelte, hanem elszenvedte az üldöztetést, a saját elődeiket pedig ugyanezen meghatározással kizárják az Egyházból, hiszen azok művelték, és nem elszenvedték az üldözést.

11. De ezt, mint mondtam, elhagyom. Inkább arról beszélek, hogy ha az az igazi egyház, amelyik elszenvedi az üldöztetést, és nem az, amelyik véghezviszi, akkor kérdezzék meg az Apostolt, hogy melyik egyház előképe volt Sára, amikor elüldözte a szolgálólányt. Hiszen azt mondta, hogy a mi szabad édesanyánkat, a mennyei Jeruzsálemet, vagyis Isten igaz egyházát jelképezte ez az asszony, aki elkergette a szolgálólányt.²⁷ Ha pedig alaposabban vizsgáljuk a dolgot, sokkal inkább ő üldözte Sárát az arcátlanságával, mint Sára őt a fenytés-sel, mivel ő az úrnője ellen követett el jogtalanságot, az utóbbi

²⁷ Vö. Gal 4,21–31.

do patiuntur, cuius putant esse in Psalmo vocem, ubi legitur:
*Persequar inimicos meos et comprehendam illos et non convertar,
donec deficiant.* Si ergo verum dicere vel agnoscere volumus,
est persecutio iniusta, quam faciunt impii ecclesiae Christi; et
est persecutio iusta, quam faciunt impiis ecclesiae Christi. 5
Ista itaque beata est, quae persecutionem patitur propter iustitiam;
illi vero miseri, qui persecutionem patiuntur propter iniusti-
tiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi saeviendo, ista ut
corrigat, illi ut evertant, ista ut revocet ab errore, illi ut prae-
cipitent in errorem; denique ista persequitur inimicos et 10
comprehendit, donec deficiant in vanitate, ut in veritate proficiant,
illi autem retribuentes mala pro bonis, quia eis consulimus ad
aeternam salutem, etiam temporalem nobis conantur auferre
sic amantes homicidia, ut in se ipsis ea perficiant, quando in
aliis perpetrare non possunt. 15 Sicut enim caritas laborat eccle-
siae sic eos ab illa perditione liberare, ut eorum nemo moriatur,
sic eorum laborat furor aut nos occidere, ut suae crudelitatis
pascant libidinem, aut etiam se ipsos, ne perdidisse videantur
occidendorum hominum potestatem.

1 esse] *om.* **R** 6 itaque beata est] est itaque beata **R** | patitur] paci-
untur **A** 9 ab] in **C** 16 ut eorum] ut in eorum **A**

pedig egy gőgös szolgálót regulázott meg. Kérdem tehát: ha a jók és a szentek senkivel szemben nem művelnek üldözést, legfeljebb elszenvedik azt, mit gondolnak, kinek a szavai olvashatóak a zsoltárban: *Üldözőbe vettem ellenségeimet s elfogtam őket, nem tértem vissza, míg el nem pusztultak?*²⁸ Ha tehát az igazságot akarjuk kimondani vagy felismerni, akkor igazságtalan az az üldözés, amelyet az istentelenek hajtanak végre Krisztus egyháza ellen, az viszont igazságos üldözés, amelyet Krisztus egyháza hajt végre az istentelenek ellen. Boldog tehát az egyház, amely üldöztetést szenved az igazságért,²⁹ azok viszont szerencsétlenek, akik a bűneik miatt szenvednek üldöztetést. Továbbá az előbbi szeretetből üldöz, az utóbbiak kegyetlenségből; az előbbi azért, hogy kijavítson, az utóbbiak azért, hogy pusztítsanak; az előbbi azért, hogy visszatérítsen a tévelygésből, az utóbbiak azért, hogy tévelygésbe taszítsanak. Végezetül, az előbbi addig üldözi és támadja az ellenségeit, amíg azok fel nem hagynak a hiábavalósággal, hogy az igazságban gyarapodjanak, az utóbbiak azonban rosszal viszonzák a jót;³⁰ hiszen mi az örök boldogságot próbáljuk biztosítani a számukra, míg ők az evilágit is próbálják elvenni tőlünk, és olyannyira szeretik a gyilkolást, hogy akár saját magukon is végrehajtják, ha másokkal nem tudják megtenni [1]. Amiként ugyanis az egyház szeretete azon fáradozik, hogy megszabadítsa őket a kárhozattól, de közben senki se haljon meg közülük, úgy az ő veszett dühük arra törekszik, hogy vagy bennünket öljenek meg, táplálva kegyetlenség iránti vágyukat, vagy öngyilkosok legyenek, nehogy úgy tűnjék, mintha elveszítették volna az ölésre jogosító hatalmukat.

²⁸ Zsolt 18(17),38.

²⁹ Vö. Mt 5,10.

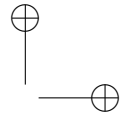
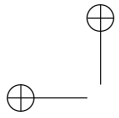
³⁰ Vö. Zsolt 35(34),12.

- 3 12. Qui autem nesciunt consuetudinem illorum, putant eos modo se ipsos occidere, quando ab eorum insanissima dominatione per occasionem legum istarum, quae pro unitate sunt constitutae, tanti populi liberantur; qui autem sciunt, et ante ipsas leges quid facere soleant, non eorum mirantur mortes, 5 sed recordantur mores; maxime, quando adhuc cultus fuerat idolorum, ad paganorum celeberrimas sollemnitates ingentia turbarum agmina veniebant, non ut idola frangerent, sed ut interficerentur a cultoribus idolorum. Nam illud si accepta legitima potestate facere vellent, si quid eis accidisset, possent habere qualemcumque umbram nominis martyrum; sed ad hoc 10 solum veniebant, ut integris idolis ipsi perimerentur: nam singuli quique valentissimi iuvenes cultores idolorum, quot quis occideret, ipsis idolis vovere consueverant. Quidam etiam se trucidandos armatis viatoribus ingerebant percussuros eos se, 15 nisi ab eis perimerentur, terribiliter comminantes. Nonnumquam et a iudicibus transeuntibus extorquebant violenter, ut a carnificibus vel ab officio ferirentur. Unde quidam illos sic illuisse perhibetur, ut eos tamquam percutiendos ligari et dimitti iuberet atque ita eorum impetum incruentus et illaesus 20 evaderet. Iam vero per abrupta praecipitia, per aquas et flammam occidere se ipsos quotidianus illis ludus fuit. Haec enim eos tria mortis genera diabolus docuit, ut mori volentes, quando non inveniebant, quem terrerent, ut eius gladio ferirentur, per saxa se mitterent aut ignibus gurgitibusque donarent. Quis 25 autem illos haec docuisse credendus est, possidens cor eorum nisi ille, qui et Salvatori nostro, ut se de pinna templi prae-

1 illorum] eorum **R** 6 cultus fuerat] fuerat cultus **R** 9 a cultoribus] ad cultores **A** 9–10 legitima potestate] potestate legitima **C** 10 accidisset] accidissent **P** 11 umbram] umbra **A** 12 ipsi] ipsis **R** 13 valentissimi] valentissimimi **C** | quot quis] quis quot **R** quis quod **MACP** 18 a] *om.* **A** 19 illuisse] inclusisse **C** | ligari] largiri **A** 21 abrupta] abruta **C** 21–22 et flammam] et in flammam **A** 23 diabolus docuit] docuit diabolus **R** 24 eius] eis **C** 25 saxa se mitterent] saxa emitterent **M** | ignibus] igniq; **C** 26 illos haec] haec illos **R** 27 et] *om.* **C**

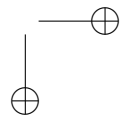
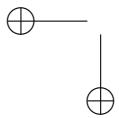
12. Akik nem ismerik a szokásaikat, azt hiszik, hogy csak akkor követnek el öngyilkosságot, amikor az egység végett hozott törvények erejénél fogva az egész nép felszabadul örült uralmuk alól. Akik azonban tudják, hogy mit műveltek még ezen törvények előtt, nem a vesztükön csodálkoznak, hanem emlékezetükbe idézik vesztett természetüket, különösen azt, hogy amikor még dívott a bálványimádás, nagy létszámú csapatokban mentek el a pogányok legnépszerűbb ünnepeire, de nem azért, hogy összetörjék a bálványokat, hanem azért, hogy a bálványimádók meggyilkolják őket. Ha törvényes felhatalmazás birtokában cselekedtek volna így, akkor a velük történeteket még illethették volna a vértanúság nevének valamiféle árnyékával. Ám csak azért mentek oda, hogy a bálványok sértetlenek maradjanak, és ők maguk pusztuljanak el; a bálványimádók között lévő erős ifjak ugyanis az általuk meggyilkolt áldozatokat mindig felajánlották a bálványaiknak. Mások fegyveres utazókkal akarták felkoncoltatni magukat, szörnyűségesen fenyegetőzve, hogy megölik őket, ha nem veszhetnek oda a kezüktől. Nemegyszer az átutazó bíraktól is kicsikarták erőszakkal, hogy hóhérok vagy hivatali hatalmuk révén elemésszék őket. Az egyik állítólag úgy játszotta ki ezt, hogy kivégzendők gyanánt megkötöztette, aztán elengedte őket, így vérontás nélkül és épségben menekült meg a támadásuktól. Végül már mindennapos szórakozásuknak számított, hogy magukat a mélybe vetve, víz vagy tűz által legyenek öngyilkosok. Ugyanis erre a három halálnemre tanította őket az ördög: ha meg akartak halni, de nem volt kit fenyegetniük, hogy annak a kardja által vesszenek oda, akkor sziklákra ugrottak, elégették vagy vízbe fojtották magukat. Ki más tarthatnánk a tanítójuknak, akitől tanítást vettek,³¹ mint azt, aki a Megváltónkat is megpróbálta rávenni a törvény alapján, hogy levesse magát a templom or-

³¹ Vö. Sir 51,28.

cupitaret, tamquam de Lege suggestit? Cuius suggestionem a se utique prohiberent, si magistrum Christum in corde portarent. Sed quia in se diabolo potius dederunt locum, aut sic pereunt quem ad modum grex ille porcorum, quem de monte in mare daemonum turba deiecit, aut illis mortibus erepti et pio matris catholicae gremio collecti ita liberantur, quem ad modum est a Domino liberatus, quem pater eius a daemonio sanandum obtulit dicens, quod aliquando cadere in aquam, aliquando in ignem soleret. 5

3 in se diabolo potius] potius in se diabolo **R** 6 ita liberantur] ista deliberantur **C** 7 est a Domino] a Domino est **R**

máról?³² Biztosan ellenállnának az ő kísértésének, ha Krisztust hordoznák a szívükben mesterükként.³³ Minthogy azonban inkább az ördögnek biztosítottak helyet, ezért vagy elpusztulnak úgy, mint az a disznócsorda, amelyet a démonok tömege a hegyről a tengerbe vetett,³⁴ vagy (ha a katolikus Anyaszentegyház kegyes ölébe gyűlnek) megszabadulnak, amiként az Úr is megszabadította azt az embert, akit az apja hozott elé, hogy úzze ki belőle a démont, mondván, hogy hol vízbe, hol tűzbe szokott esni.³⁵

³² Vö. Mt 4,5–7; Lk 4,9–13.

³³ Vö. Mt 23,10.

³⁴ Vö. Mt 8,32; Mk 5,13.

³⁵ Vö. Mt 17,14–18; Mk 9,16–26.

13. Unde magna in eos fit misericordia, cum etiam per istas
imperatorum leges ab illa secta, ubi per doctrinas daemonio-
rum mendaciloquorum mala ista didicerunt, prius eripiuntur
inviti, ut in catholica postea bonis praeceptis et moribus sanen-
tur assueti. Nam multi eorum, quorum iam in unitate Christi 5
pium fidei fervorem caritatemque miramur, cum magna laeti-
tia Deo gratias agunt, quod illo errore caruerunt, ubi mala ista
bona putaverunt, quas gratias modo volentes non agerent, nisi
prius etiam nolentes ab illa nefaria societate discederent. Quid
de illis dicamus, qui nobis quotidie confitentur, quod iam olim 10
volebant esse catholici, sed inter eos habitabant, inter quos id,
quod volebant esse non poterant per infirmitatem timoris, ubi,
si unum verbum pro catholica dicerent, et ipsi et domus eorum
funditus everterentur? Quis est tam demens, qui neget istis de-
buisse per iussa imperialia subveniri, ut de tanto eruerentur 15
malo, dum illi, quos timebant, timere coguntur, et eodem ti-
more aut etiam ipsi corriguntur aut certe, cum se correctos esse
configunt, correctis parcunt, a quibus antea timebantur?

1 eos] eis **A** eo **M** | fit misericordia] misericordia fit **R** 3 mendaci-
loquorum] mendaciloquorum **M** mendaci loquorum **A** | mala ista]
ista mala **R** 5 iam in unitate] iam munitate **C** 6 fidei fervorem] fer-
vorem fidei **M** 11 id] *om.* **R** 12 per infirmitatem] pro infirmitate
CP 13 catholica] catholica fide **MR** 14 everterentur] perirent **M** |
tam] adeo **R** 15 eruerentur] eruentur **C** everterentur **A** 16 timebant]
timent **R** | eodem] eorum **CP** 18 configunt] configunt **C**

13. Ebből következik az irántuk való nagy könyörület jele, hogy még a császárok törvényei révén, akaratuk ellenére is előbb kiragadjuk őket abból a társaságból, ahol a hazug démonok tanítása által mindenféle rosszat tanultak, hogy aztán a katolikus egyházban meggyógyuljanak, hozzászokva a helyes parancsolatokhoz és erkölcsökhöz. Sokan ugyanis azok közül, akiknek immár Krisztus egységében csodáljuk jámbor hitbeli buzgalmat és szeretetét, nagy örömmel hálát adnak Istennek, amiért megszabadultak attól a tévelygéstől, amelyben azokat a rossz dolgokat jónak tartották. Ezt a hálaadást azonban nem végeznék most akaratuk szerint, ha korábban akaratuk ellenére nem szakították volna el őket attól a bűnös társaságtól. Mit mondjunk továbbá azokról, akik minden nap bevallják nekünk, hogy már régóta katolikusok akartak lenni, de olyan emberek között éltek, akik között a félelemből fakadó gyengeségük miatt nem válhattak azzá, amivé akartak, mert ha csak egy szót is szóltak volna a katolikus egyház érdekében, akkor a házukkal együtt pusztítják el őket? Ki lenne olyan eszement, aki tagadná, hogy az ilyeneknek császári parancsok révén kell a segítségére sietni, hogy megszabaduljanak ebből a hatalmas bajból, míg azok, akiktől féltek, most már maguk kénytelenek félni, és ez a félelem vagy őket is megtéríti, vagy megtérést színlelnek, és ezért kímélik a megtérteket, akik azelőtt féltek tőlük?

14. Si autem se ipsos occidere voluerint, ne illi, qui liberandi sunt, liberentur, et eo modo liberantium terrere pietatem, ut, dum timetur, ne quidam perditii pereant, non eruantur perditioni, qui vel iam nolebant perire, vel coerciti poterant non perire, quid hic agit caritas christiana, praesertim cum illi, qui suas mortes voluntarias et furiosas minantur, in populorum liberandorum comparatione perpauca sint? Quid agit ergo fraterna dilectio? utrum, dum paucis transitorios ignes metuit caminorum, dimittit omnes aeternis ignibus gehennarum et tam multos vel iam volentes vel postea non valentes per catholicam pacem ad vitam venire perpetuam relinquit in interitum sempiternum cavendo, ne quidam voluntario moriantur interitu, qui vivunt ad impedimentum salutis aliorum, quos non permittunt secundum Christi doctrinam vivere, ut eos doceant quocumque tempore secundum consuetudinem doctrinae diabolicae ad eas, quae in illis modo timentur, mortes voluntarias festinare? an potius conservat, quos potest, etsi sponte pereant, quos conservare non potest? Ut enim omnes vivant, ardentem exoptat, sed ne omnes pereant, plus laborat. Gratias autem Domino, quod et apud nos non quidem in omnibus sed valde in pluribus locis et per alias Africae partes sine ullis istorum insanorum mortibus, pax catholica currit et cucurrit. Ibi autem illa funesta contingunt, ubi est tam furiosum et inutile hominum genus, qui et aliis temporibus eadem facere consuerunt.

2 terrere] terrore **M** 4-5 poterant non] non poterant **R** 5 agit] ait **A** 7 sint] sunt **CR** | agit] ait **AP** 10 volentes vel] vel *om.* **MA** | postea non] non *om.* **MAR** 11 venire perpetuam] perpetuam venire **R** 12 interitum] interitu **M** 14 Christi doctrinam] doctrinam Christi **R** 16 ad eas quae] ad eis qui **A** 20 autem] autem in **M** 22 istorum] iustorum **MA** 22-23 currit et cucurrit] cucurrit et currit **MR** 23 autem] enim **C** 25 consuerunt] consueverunt **R**

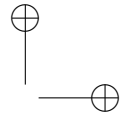
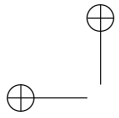
14. Ha pedig öngyilkosok akarnak lenni, hogy a szabadításra szorulóknak ne szabadulhassanak fel, és oly módon akarják a szabadítók jámborságát elrettenteni, hogy amíg az utóbbiak attól félnek, hogy egyesek kárhozottan halnak meg, addig nem mentik ki azokat sem a kárhozatból, akik már nem akarnak elkárhozni, vagy kényszeríthetőek lennének rá, hogy ne kárhozzanak el [1]. Mit tehet ilyenkor a keresztyéni szeretet, különösen, hogy akik örületükben öngyilkossággal fenyegetőznek, a felszabadításra váró néppel összehasonlítva nagyon kevesen vannak? Mit tehet a felebaráti szeretet? Vajon féltsen néhány embert a kemencék átmeneti tüzetől, mindenkit a poklok örök tüzére ítélve ezzel, és sokakat, akik vagy most akarnak, vagy később már nem tudnának a katolikus béke révén örök életet nyerni, engedjen át az örök halálnak? Óvakodjék attól, hogy szándékos öngyilkosságot kövessenek el olyanok, akik életükben mások üdvözülésének akadályát jelentik, mert nem hagyják őket Krisztus tanítása szerint élni, és ördögi tanításuk szokása szerint minden alkalommal arra tanítják őket, amitől esetükben is félünk, vagyis hogy önként a halálba rohanjanak? Vagy inkább mentse meg azokat, akiket tud, még ha magukat pusztítják is el azok, akiket nem tud? Hiszen arra vágyik hevesen, hogy mindenki éljen, de még inkább fáradzik azon, hogy ne haljon meg mindenki. Adjunk hálát tehát az Úrnak, hogy mind nálunk (nem mindenütt, de sok helyen), mind Africa egyéb részein az efféle örültek öngyilkosságai nélkül terjedt el és terjed jelenleg is a katolikus béke. Az ilyen gyalázatos dolgok pedig ott esnek meg, ahol az embereknek ez az esztelen és haszontalan fajtája él, akik más időkben is hasonlóan szoktak cselekedni.

- 4 15. Et prius quidem quam istae leges a catholicis imperatoribus mitterentur, pacis atque unitatis Christi paulatim doctrina crescebat et in eam quisque, sicut discebat et volebat et poterat, ex ipsa parte transibat, cum tamen apud illos perditorum hominum dementissimi greges in diversis causis quietem innocentium perturbabant. Quis non dominus servum suum timere compulsus est, si ad illorum patrocinium confugisset? Quis eversori minari saltem audebat aut auctori? Quis consumptorem apothecarium, quis quemlibet poterat exigere debitorem auxilium eorum defensionemque poscentem? Timore fustium et incendiorum mortisque praesentis pessimorum servorum, ut liberi abscederent, tabulae frangebantur, extorta debitoribus chirographa reddebantur. Quicumque dura illorum verba contempserant, durioribus verberibus, quod iuebant, facere cogebantur. Innocentium, qui eos offenderant, domus aut deponebantur ad solum aut ignibus cremabantur. Quidam patres familias honesto loco nati et generoso cultu educati vix vivi post eorum caedes ablati sunt, vel iuncti ad molam et eam in gyrum ducere tamquam iumenta contemptibilia, verbere adacti sunt. Quod enim de legibus auxilium a civilibus potestatibus adversus eos aliquid valuit? Quis in praesentia eorum officialis anhelavit? Quis, quod illi noluissent, exactor exegit? Quis eos qui eorum caedibus extincti sunt, vindicare tentavit, nisi quod propria de illis poenas poscebat insania, cum alii provocandis

4 perditorum] perditissimorum **R** 5 greges] gregis **M** | quietem] quietum **A** 8 eversori] eversiori **Me**versor **A** | minari saltem] saltem minari **R** 9 debitorem] debitorum **MA** 10 timore] timorem **P** 11 mortisque] mortis quae **M** | servorum] *om.* **A** 13 dura illorum] illorum dura **R** 16 cremabantur] cremebantur **M** 16–17 patres familias] patrefamilias **C** 18 iuncti] vincti **MPR** 19 gyrum] gyro **M** 21 adversus eos aliquid] aliquid adversus eos **R** 22 anhelavit] hanelavit **A** anhelabit **C** anhelabat **P** | illi] illis **C** | exegit] exigit **C** 24 alii] aliis **C**

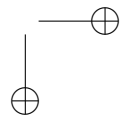
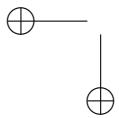
15. Már az előtt is, hogy a katolikus császárok meghozták volna a szóban forgó törvényeket, fokozatosan gyarapodott a Krisztus békéjéről és egységéről szóló tanítás, és ahogy ki-ki megtanulta azt, illetve ahogy akart és tudott, áttért a maga pártjáról; de akkor a kárhozott emberek örült bandái megzavarták náluk az ártatlanok nyugalmát. Melyik gazda nem kényszerült rá, hogy féljen a szolgájától, ha az az ő³⁶ pártfogásukért folyamodott? Ki mert egyáltalán szót emelni a felforgatók vagy a felbujtóik ellen? Ki mert szembeszállni a raktárak fosztogatóival, vagy fizetésre szorítani az adóst, ha az ő segítségüket és védelmüket kérte? A husángoktól, gyűjtogatástól és az azonnali haláltól való félelem miatt összetörték a legrosszabb szolgák tábláit [1], hogy szabadokként távozhassanak. Az adósoktól kicsikart elismervényeket visszaadták. Akik figyelmen kívül hagyták durva szavaikat, azokat még durvább erőszakkal kényszerítették rá, hogy megtegyék, amit parancsolnak nekik. Az őket megsértő ártatlan emberek házáig földig rombolták vagy tűzzel emésztették el. Egyes előkelő születésű és fényes körülmények között felnőtt családapákat éppen hogy élve vittek el a vérengzésük után, vagy malomkőhöz kötötték őket és ütlegekkel arra kényszerítették, hogy hitvány barmokként forgassák azt. Mit ért az ilyenek ellen a polgári hatóságok bármilyen törvényes segítsége? Volt-e hivatalnok, aki csak megszólalt a jelenlétükben? Volt-e behajtó, aki behajtott olyasmit, amit ők nem akartak? Ki merte megtorolni azokat, akikkel az ő kegyetlenségük végzett? Legfeljebb ők maguk kértek tőlük büntetést örületükben, mikor néhányan

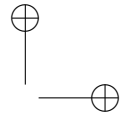
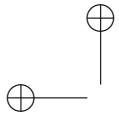
³⁶ Tudniillik a donatisták.

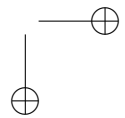
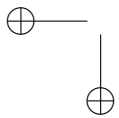
in se gladiis hominum, quos, ut ab eis ferirentur, morte terre-
bant, alii per varia praecipitia, alii per aquas, alii per ignes se in
mortes voluntarias usquequaque mittebant et animas ferales a
se sibi illatis suppliciis proiciebant?

1 ut] ut ne C | ferirentur] terrebantur M Aterrebant 2 alii¹] aliis C

közülük az emberek kardját hívták ki maguk ellen, halálos fenyegetésekkel kényszerítve ki tőlük a gyilkosságot, míg mások különféle szakadékokba ugrottak, mások vízzel, megint mások tűzzel lettek öngyilkosok mindenfelé, saját magukra mért büntetés által lehelve ki vad lelküket.

16. Horrebant ista plurimi in ipsa superstitione haeretica constituti et, cum innocentiae suae sufficere arbitrarentur, quod sibi talia displicerent, dicebatur eis a catholicis: ‘Si innocentiam vestram mala ista non polluunt, quo modo dicitis orbem christianum vel falsis vel certe ignotis Caeciliani peccatis esse pollutum? Quo modo vos nefario scelere ab unitate catholica tamquam ab area dominica separatis, quae usque ad tempus ventilationis necesse est ut habeat et frumentum in horreo recondendum et paleam ignibus consumendam?’ Atque ita quibusdam ratio reddebatur, ut aliqui ad unitatem catholicam etiam inimicitias perditorum parati sustinere transirent; sed plures, quamvis id vellent, eos tamen homines, quibus tanta fuerat licentia saevendi, inimicos facere non audebant; nonnulli quippe illos, cum ad nos transissent, crudelissimos passi sunt.

1 plurimi in ipsa] plurimi ista **R** 3 displicerent] dispicerent **R** 4–5 dicitis orbem christianum] orbem christianum dicitis **R** 6 vos] *om.* **M** 10 ad unitatem catholicam] ab unitate catholica **MA**

16. Még ennek az eretnek babonaságnak a hívei közül is sokan elborzadtak az ilyesmitől; és mikor az ártatlansághoz elegendőnek gondolták, hogy az effélék nem tetszenek nekik, így szóltak hozzájuk a katolikusok: „Ha az ártatlanságotokat nem szennyezik be ezek a bűnök, hogy mondhatjátok, hogy Caecilianus talán hamis, de mindenképpen ismeretlen bűnei beszennyezték az egész keresztény világot? Hogyhogy istentelen bűnnel elszakadtatok a katolikus egységtől, mintegy az Úr birodalmától, noha abban a tisztítás idejéig szükségképpen benne kell maradnia a magtárba gyűjtendő gabonának és a tűzzel elégetendő pelyvának is?”³⁷ Néhányukat sikerült annyira észre téríteni, hogy átmentek a katolikus egységhez, készen rá, hogy elviseljék a kárhozottak haragját. A legtöbben azonban, noha ugyanezt akarták, nem merték az ellenségükké tenni azokat az embereket, akik oly féktelenül erőszakosak voltak; egyesek ugyanis igen súlyos kegyetlenségeket szenvedtek el tőlük, mikor áttértek hozzánk.

³⁷ Vö. Mt 3,12; Lk 3,17.

17. Accidit etiam, ut apud Carthaginem quemdam diaco-
num suum nomine Maximianum contra episcopum suum su-
perbientem quidam episcoporum eiusdem partis facto schis-
mate et in plebe Carthaginis divisa parte Donati ordinarent
episcopum contra episcopum. Quod cum eorum pluribus dis- 5
pliceret, eundem Maximianum cum aliis duodecim, qui eius
ordinationi praesentes adfuerunt, damnaverunt, caeteris autem
ad eandem societatem schismatis pertinentibus die constituto,
facultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim 10
quosdam et ex illis, quibus dilatio data fuerat, post diem posi-
tum redeuntes propter pacem suam in suis honoribus suscepe-
runt et, quoscumque extra ipsorum communionem damnati
baptizaverant, rebaptizare non ausi sunt. Coepit hoc eorum
factum contra illos pro catholica multum valere, ut ora eorum
penitus clauderentur. Quae res cum, sicut oportebat, ad sanan- 15
dos ab schismate animos hominum spargeretur instantius, et
quaqua versum poterat, catholicorum sermonibus ac disputa-
tionibus monstraretur eos pro pace Donati et damnatos suos in
honorem integrum suscepisse et baptismum quem damnati vel 20
etiam dilati foris ab Ecclesia eorum dederant, non ausos fuisse
rescindere et orbi terrarum contra pacem Christi contamina-
tionem nescio quorum obiicere peccatorum et evacuare bap-
tismum in illis quoque ecclesiis datum, unde in Africam venit
ipsum Evangelium, plurimi confundebantur et manifestae veri-

2 suum] *om.* **A** | Maximianum] Maximianum **C** 3–4 schismate] ch-
rismate **C** 5–6 displiceret] displicerent **C** 7 ordinationi] ordinatio-
ne **M** | adfuerunt] adfuerant **P** 8 schismatis] scismatis **M** chrismatis
C 12 communionem] communionem **A** 14 multum] multitudine
R 17 quaqua] quaquam **A** | ac] et **R** 18–19 suos in honorem in-
tegrum] suos in honorem suum integrum **P** 18 suos] *om.* **C** 278.24–
280.1 manifestae veritati] manifesta veritate **A**

17. Az is megtörtént, hogy Karthágóban egy diakónusukat, név szerint Maximianust, a fennhéjázóan viselkedő püspök ellen a pártjuk néhány másik püspöke (szakadást okozva a karthágói népen belül és megosztva Donatus pártját) püspökké szentelte a meglévő püspökkel szemben. Sokaknak közülük ez nem tetszett, így ezt a Maximianust tizenkét másikkal együtt, akik a felszentelésénél jelen voltak, elítélték, a szakadár társasághoz tartozó többi embernek pedig egy kiszabott határnapig lehetőséget biztosítottak a visszatérésre. Utána viszont néhányat a tizenkettő közül, illetve azok közül, akiknek haladékat adtak, de a megállapított határnap után tértek vissza, a békesség végett a tisztségük megőrzésével [1] visszafogadtak; és akiket a közösségükből való kizárásuk alatt megkereszteltek, nem merték újrakeresztelni [2]. Ez a tettük erősen a katolikus egyház malmára kezdte hajtani a vizet ellenükben, és teljesen befogta a szájukat. Az ügy aztán – amint kellett – egyre mélyebben bevésődött a szakadásból kigyógyítandó emberek tudatába, és ahol csak lehetett, a katolikusok beszédéből és a velük folytatott vitákból bizonyítást nyert, hogy azok Donatus békéjéért a kiközösítetteket a tisztségük teljes megtartásával visszafogadták, valamint a keresztelést, amelyet az elítéltek vagy a kiközösítettek az egyházukon kívül végeztek, nem merték érvényteleníteni; viszont Krisztus békéjével szemben az egész világnak felrótták a néhány ember állítólagos bűne miatti beszennyeződést, és érvénytelennek nyilvánították még azokban az egyházakban kiszolgáltatót keresztiséget is, ahonnan az evangélium Africába érkezett. Emiatt sokan összezavarodtak, és a nyilvánvaló igazság hatására magukat elszégyellvén a szo-

tati erubescences corrigebantur solito crebrius et multo magis, ubicumque ab eorum saevitia respirabat aliquanta libertas.

18. Tum vero illi sic exarserunt, et tantis sunt odiorum stimulis incitati, ut contra eorum insidias atque violentias et aper-
tissima latrocinia vix ullae nostrae communionis Ecclesiae pos-
sent esse securae, vix ulla via tuta, qua iter agerent, quicum-
que adversus eorum rabiem pacem catholicam praedicarent
eorumque dementiam perspicua veritate convincerent. Usque
adeo prorsus non solum laicis vel quibuslibet clericis sed ipsis
quoque episcopis catholicis quodam modo proponebatur du-
ra conditio; aut enim tacenda erat veritas aut eorum immani-
tas perferenda. Sed si veritas taceretur, non solum nemo fuerat
eius silentio liberandus sed multi etiam illorum seductione per-
dendi: si autem veritatis praedicatione furor eorum ad saevien-
dum provocaretur, aliquibus liberatis nostrisque firmatis rursus
a sequenda veritate formido impediret infirmos. Cum igitur his
angustiis affligeretur Ecclesia, quisquis existimat omnia potius
sustinenda, quam Dei auxilium ut per christianos imperatores
ferretur, fuisse poscendum, parum attendit non bonam de hac
neglegentia reddi potuisse rationem.

2 ubicumque] ubique **R** 3 tum] tunc **R** | tantis] tanti **C** 5 com-
munionis] communionis **P** 6 securae] curae **A** 10 quodam modo]
quod ad modo **M** 10–11 propo-
nebatur] dura proponebatur **R** 13 se-
ductione] seductione **A** 19 fuisse poscendum] poscendum fuisse **M** |
bonam] bonum **A**

kottnál sűrűbben tértek meg, a leginkább ott, ahol a kegyetlenségük mellett valamennyi lélegzethez jutott a szabadság.

18. Erre azok úgy nekidühödtek, és a gyűlölet által ösztökélve úgy felbuzdultak, hogy a zaklatásaiktól, az erőszakoskodásuktól és a nyílt támadásaiktól már semelyik, a mi közösségünkhöz tartozó egyház sem lehetett biztonságban, és nem található biztos utat az utazáshoz senki, aki a dühöngésük ellen a katolikus békét akarta hirdetni, és az örületüket nyilvánvaló igazsággal legyőzni – úgyannyira, hogy nemcsak a világiak és a kisebb rangú papok, hanem maguk a katolikus püspökök is ilyen kegyetlen feltételekkel szembesültek. Mert vagy el kellett hallgatniuk az igazságot, vagy amazok vadságát elszenvedniük. De ha elhallgatják az igazságot, akkor nemcsak hogy senki sem szabadul meg ennek a hallgatásnak köszönhetően, hanem még sokan mások is elvesznek amazok félrevezető hazudozása miatt. Ha pedig az igazság hirdetésével kihívják maguk ellen kegyetlen dühöngésüket, akkor sikerülhet ugyan felszabadítani és a mi hitünkben megerősíteni néhány embert, de a gyengéket az igazság követésétől el fogja tántorítani a félelem. Ha tehát ilyen kétségek között órlódik az egyház, akárki beláthatja, hogy bármi mást inkább szabad halogatni, mint azt, hogy a keresztény császárok közreműködése révén kérjük Isten segítségét; és könnyen megérthető, hogy ennek az elhanyagolása esetén nem sok jóra lehet számítani.

5 19. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non petisse a regibus terrae apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius.* Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem psalmo dicitur: *Et nunc, reges, intellegite; erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Quo modo ergo reges Domino serviunt in timore nisi ea, quae contra iussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est; aliter, quia etiam rex est; quia homo est enim, servit vivendo fideliter, quia vero etiam rex est, servit leges iusta praecipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanciendo, sicut servivit Ezechias lucos et templa idolorum et illa excelsa, quae contra Dei praecepta fuerant constructa, destruendo, sicut servivit Iosias talia et ipse faciendo, sicut servivit rex Ninivitarum universam civitatem ad placandum Dominum compellendo, sicut servivit Darius idolum frangendum in potestatem Danieli dando et inimicos eius leonibus ingerendo,

1 quod] quid C 3 fuisse tunc] tunc fuisse R 4 tunc in Christum] in Christum tunc R 9–10 paulo post in eodem psalmo] in eodem psalmo paulo post R 12 ei] om. M 14–15 quia homo¹] qui homo A 15 aliter quia etiam] aliter qui etiam A aliter etiam quia R | quia homo² est enim] quia enim homo est R qui homo est A 16 quia] qui A | leges] legi A 17 praecipientes] praecipienti A | prohibentes] prohibenti A 22 frangendum] frangendo A 23 otestatem] potestate C

19. Akik pedig nem akarják, hogy az istentelenségük ellen 5 igazságos törvényt hozzanak, és ezért azt mondják, hogy az apostolok nem kértek ilyesmit a földi királyoktól, azok nem gondolnak bele, hogy más idők jártak akkoriban, és mindent a maga idejében kell csinálni.³⁸ Milyen császár hitt volna ugyanis akkor Krisztusban, hogy a jámborság érdekében és az istentelenség ellen törvényt hozva szolgáljon neki? Hiszen az idő tájt még az alábbi prófécia volt beteljesedőben: *Miért dübögnek a nemzetek, terveznek hiúságokat a népek? Fölkelnek a föld királyai, egybegyűlnek mind a fejedelmek az Úr ellen, s az ő Fölkentje ellen.*³⁹ Még nem az folyt, amit kevéssel később ugyanez a zsoltár mond: *Nos hát, királyok, okuljatok, tanuljatok, ti földi bírák! Szolgáljátok az Urat félelemmel, ujjongjatok előtte remegve.*⁴⁰ Miként szolgálhatnák hát az Urat félelemmel a királyok, ha nem úgy, hogy ami az Úr parancsai ellenére történik, azt vallásos szigorral betiltják és megbüntetik? Mert másként szolgál, amennyiben ember, és másként, amennyiben király is. Amennyiben ember, hithű módon élve szolgál neki, amennyiben viszont király is, úgy szolgál, hogy az igazat pártoló és az azzal ellenkezőt tiltó törvényt hoz, megfelelő eréllyel. Így szolgált Hiszkija is, mikor lerombolta a bálványok szent berkeit és templomait, valamint az Isten parancsai ellenében emelt magaslatokat.⁴¹ Így szolgált Jozija, mikor maga is hasonló dolgokat cselekedett.⁴² Így szolgált a niniveiek ki-

³⁸ Vö. Préd 3,1–8.

³⁹ Zsolt 2,1–2.

⁴⁰ Zsolt 2,10–11.

⁴¹ Vö. 2Kir 18,4.

⁴² Vö. 2Kir 23,4–20.

sicut servivit Nabuchodonosor, de quo iam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quae non possunt facere nisi reges.

20. Cum itaque nondum reges Domino servirent temporibus apostolorum, sed adhuc meditentur inania adversus eum et adversus Christum eius, ut prophetarum praedicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohibere, sed potius exercere. Sic enim ordo temporum volubatur, ut et Iudaei occiderent praedicatores Christi putantes se officium Deo facere, sicut praedixerat Christus, et gentes fremerent adversus christianos et omnes patientia martyrum vinceret. Postea vero quam coepit impleri quod scriptum est: *Et adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes servient illi*, quis mente sobrius regibus dicat: ‘Nolite curare in regno vestro, a quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri; non ad vos pertineat, quis velit esse sive religiosus sive sacrilegus’, quibus dici non potest: ‘Non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit pudicus esse, quis impudicus?’ Cur enim, cum datum sit divinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur et sacrilegia permittantur? An fidem non servare levius est animam Deo quam feminam viro? aut si ea quae

2 a blasphemando Deo] ad blasphemandum Deum **A** | a] ad **M** ab **R**
3 ergo] *om.* **A** 8 adversus] adversum **P** 9–10 prohibere] prohiberi **R**
10 sed potius exercere] *om.* **A** sed potius exerceri **R** | ordo temporum] temporum ordo **C** 11 Iudaei] *om.* **C** | occiderent praedicatores Christi] praedicatores Christi occiderent **R** 13 fremerent] frement **M**
14 quam] cum **R** | impleri] implere **C** 15 servient] serviunt **C** 15–16 illi] ei **MR** 16 regibus dicat] dicat regibus **R** 17 vestri] nostri **M**
18 pertineat] pertinet **R** 20 pudicus esse] esse pudicus **R**

rálya, mikor az egész várost rákényszerítette az Úr engesztelésére.⁴³ Így szolgált Dárius, mikor hatalmat adott Dánielnek a bálványok összetörésére, és az oroszlánok elé vetette az ellenégeit.⁴⁴ És így szolgált Nabukodonozor, mikor (ahogy már mondtuk) egy félelmetes törvénnyel tiltotta meg az országa minden lakosának Isten káromlását.⁴⁵ Oly módon szolgálnak tehát az Úrnak a királyok mint királyok, hogy olyan dolgokat cselekszenek az Ő szolgálatára, amelyeket csak a királyok tehetnek meg.

20. Mivel tehát a királyok még nem szolgálták az Urat az apostolok idejében, hanem hiúságokat terveztek az Úr és az Ő Fölkentje ellen, hogy a próféták minden jóslata beteljesedjék, ezért akkor még nem lehetett törvényekkel megszüntetni az istentelenséget, inkább elősegíteni. Az idők rendje ugyanis úgy fordult, hogy a zsidók is gyilkolták Krisztus hirdetőit, azt gondolván, hogy szolgálatot tesznek vele Istennek (ahogy Krisztus előre megmondta),⁴⁶ és a pogányok is acsarkodtak a keresztények ellen, de mindenkit legyőzött a vértanúk türelme. Utána viszont, mikor kezdett beteljesedni az írás, hogy *a föld minden királya hódolni fog előtte, és minden nemzet a szolgálja lesz*,⁴⁷ melyik épelméjű ember mondta volna a királyoknak: „Ne törődjete azzal, hogy az országokban ki tart az Uratok egyházával, és ki van ellene. Nem tartozik rátok, hogy az országokban ki akar vallásos vagy szentségtörő lenni.” Ugyan-

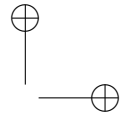
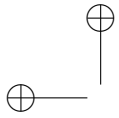
⁴³ Vö. Jón 3,6–9.

⁴⁴ Vö. Dán 14,21. 41.

⁴⁵ Vö. Dán 3,96.

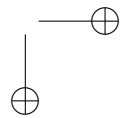
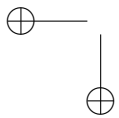
⁴⁶ Vö. Jn 16,2.

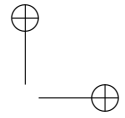
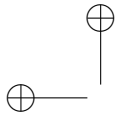
⁴⁷ Zsolt 72(71),11.

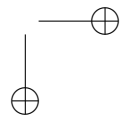
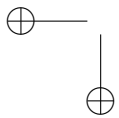
non contemptu sed ignorantia religionis committuntur, mitius
vindicanda, numquid ideo neglegenda sunt?

I contemptu] contemptus **M** | religionis] religioni **M**

így azt sem mondhatjuk nekik: „Nem tartozik rátok, hogy az országokban ki akar erkölcsös lenni, és ki erkölcstelen.” Hiszen ha az embernek isteni rendelés folytán szabad akarat adatott, miért büntessék törvényekkel a házasságtörést, és engedjék meg a szentségtörést? Hát nem nehezebb megtartani a lélek hűségét Isten, mint a nőt a férfi iránt? Vagy ha azokat a tetteket, amelyeket nem a vallás megvetése, hanem a tudatlanság miatt követnek el, enyhébben kell büntetni, akkor már figyelmen kívül is lehet hagyni őket?

- 6 21. Melius esse quidem quis dubitaverit ad Deum colendum doctrina homines duci quam poenae timore vel dolore compelli? Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi, qui tales non sunt, neglegendi sunt. Multis enim profuit, quod experimentis probavimus et probamus, prius timore vel dolore cogi, ut postea possint doceri, aut, quod iam verbis didicerant, opere sectari. Proponunt nobis quidam sententiam cuiusdam saecularis auctoris, qui dixit:

Pudore et liberalitate liberos

Retinere, satius esse credo, quam metu.

Hoc quidem verum est; sed sicut meliores sunt, quos dirigit amor, ita plures sunt, quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt:

Tu nisi malo coactus, recte facere nescis.

Porro autem Scriptura divina et propter illos meliores dixit: *Timor non est in caritate; sed perfecta caritas foras mittit timorem*, et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait: *Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediēt.* Cum dixit eum verbis non emendari, non eum iussit deseri, sed tacite admonuit, unde debeat emendari; alioquin non diceret: *Verbis non emendabitur*, sed tantum modo diceret: ‘Non emendabitur’. Alio quippe loco dicit non solum servum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse coercendum et magno fructu; nam: *Tu quidem*, inquit, *percutis eum*

1 esse quidem] est enim C est quidem P | ad Deum] a Domino M
3 non quia] num quia R 5 probavimus et] om. MA | prius timore vel]
prius vel timore R 9 liberalitate] libertate MCPR 11 hoc] quod R
11–12 dirigit] diligit MAC 13 auctore] auctoritate A | istis] ipsis R
| illum] illum A 15–16 meliores dixit] dixit meliores M 19 obediēt]
obaedierit R 20 tacite admonuit] tacite eum admonuit R 21 non
diceret] non dicitur R

21. Ki vonná kétségbe, hogy jobb az embereket tanítás 6
révén rávezetni Isten tiszteletére, mint a büntetéstől való félelemmel vagy fájdalommal rákényszeríteni? De azért, mert az előbbiek jobbak, még nem szabad elhanyagolni azokat, akik nem ilyenek. Sokaknak hasznára vált ugyanis (amit a tapasztalat is bizonyított és bizonyít), ha előbb félelemmel vagy fájdalommal kényszerítették, hogy utána taníthassák őket, illetve hogy amit szóban megtanultak, azt tettel is kövessék. Néhányan felhozhatják ellenünk egy világi író megjegyzését, aki ezt mondta:

*Nyájjas, tisztos bánásmód, úgy hiszem,
mindig korlátozóbb az ifjúra,
mint a rettegtes.*⁴⁸

Ez bizony így van, de amiként jobbak, akiket a szeretet vezet, úgy többen vannak, akiket a félelem javít meg. Hogy ugyanettől a szerzőtől adjak választ nekik, nála olvasható a következő is:

*Te képtelen vagy helyesen cselekedni, ha csak nem
büntetéstől kényszerítve.*⁴⁹ [1]

Ugyanígy a Szentírás is az említett jobb emberek miatt mondja, hogy *a szeretetben nincs félelem, mert a tökéletes szeretet kizárja a félelmet;*⁵⁰ és a hitványabbak miatt, akik többen vannak, hogy *szolgát nem lehet csak szép szóval kitanítani, mert érti ugyan, mit mondasz, de mégsem fogad szót.*⁵¹ Amikor azt mondja, hogy szép szóval nem lehet kitanítani, nem azt paran-

⁴⁸ Ter. *Ad.* 57–58 (Kis Sándor fordításában 68–70).

⁴⁹ Vö. Ter. *Ad.* 69–75 (Kis János fordításában: 79–84).

⁵⁰ Vö. 1Jn 4,18.

⁵¹ Péld 29,19.

virga, animam vero eius liberabis a morte, et alibi dicit: *Qui parcat baculo suo, odit filium suum*. Da enim qui recta fide veroque intellectu totis animae suae viribus dicat: *Sitivit anima mea ad Deum vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* et huic tali non solum temporalium poenarum vel imperialium legum sed nec gehennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile *bonum est adhaerere Deo*, ut non solum ab illa felicitate alienari tamquam magnum supplicium perhorrescat, verum etiam differri moleste ferat. Sed tamen antequam dicant boni filii: *Concupiscentiam habemus dissolvi et esse cum Christo*, multi prius tamquam mali servi et quodam modo improbi fugitivi ad Dominum suum temporalium flagellorum verberare revocantur.

2 suo] *om.* **M** 5 Dei] Domini **PR** 7 tam] tamen **MCPAR** 9 differri moleste] differre moleste **A** moleste differre **M** 11 tamquam] tamqui **C** | quodam modo] quod ad modo **M** 12 fugitivi] fugitivii **C**

csolja, hogy el kell őt hagyni, hanem csendben arra hívja fel a figyelmet, hogy miként kell megfegyelmelni. Különbözik nem azt mondaná, hogy *nem lehet csak szép szóval kitanítani*, hanem csupán azt, hogy nem lehet kitanítani. Egy másik helyen pedig azt mondja, hogy nemcsak a szolgát, hanem a rosszul viselkedő fiút is erővel kell megfenyíteni, aminek nagy gyümölcse lesz. Ugyanis *te pálcával vered őt* – mondja –, *de a lelkét az alvilágtól mented meg.*⁵² Másutt azt mondja: *Aki kíméli a pálcát, gyűlöli fiát.*⁵³ Mutass valakit, aki helyes hittel és igaz értelemmel, tiszta lelkéből mondja: *Szomjazza lelkem az erős, élő Istent: mikor jutok oda, hogy Isten színe előtt megjelenjek?*⁵⁴ Az ilyen embernek nemcsak földi büntetésekre vagy császári törvényekre, hanem még a poklok tüzére sincsen szüksége, mert olyannyira *jó neki az Isten közelében,*⁵⁵ hogy nemcsak azt érezné borzadva nagy büntetésnek, ha elszakadna ettől a boldogságtól, hanem még azt is nehezen viselné, ha eltávolodnék tőle. Mielőtt azonban jó fiúként kimondanák, hogy szeretnének *elköltözni és Krisztussal lenni,*⁵⁶ sokakat közülük, mint afféle rossz szolgákat és megátalkodott szökevényeket, földi ostorcsapásokkal kell visszahívni Urukhoz.

⁵² Vö. Péld 23,14.

⁵³ Péld 13,24.

⁵⁴ Zsolt 42(41),3.

⁵⁵ Zsolt 73(72),28.

⁵⁶ Fil 1,23.

22. Quis enim nos potest amplius amare quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis? Et tamen cum Petrum et alios apostolos solo verbo vocasset, Paulum, prius Saulum, ecclesiae suae postea magnum aedificatorem sed horrendum antea vastatorem, non sola voce compescuit, verum etiam potestate prostravit atque, ut infidelitatis tenebris saevientem ad desiderandum lumen cordis urgeret, prius corporis caecitate percussit. Si poena illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur et, quando apertis oculis nihil videbat, si eos salvos haberet, non ad impositionem manus Ananiae, ut eorum aperiretur obtutus, tamquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse Scriptura narraret. Ubi est, quod isti clamare consue-
runt: ‘Liberum est credere vel non credere; cui vim Christus intulit? Quem coegit?’. Ecce habent apostolum Paulum; agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem et postea consolantem. Mirum est autem, quo modo ille, qui poena corporis ad Evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit et, quem maior timor compulit ad caritatem, eius *perfecta caritas foras mittit timorem*.

23. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios, ut redirent, si perditii filii coegerunt alios, ut perirent? Quamvis etiam illos, quos non coegerunt, sed tantum modo seduxerunt, si per terribiles sed salubres leges in eius gremium revocentur, blandius pia mater amplectitur et de illis multo amplius quam de his, quos numquam perdiderat, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastorem etiam illas oves, quae non violenter

2 posuit] ponit **C** 3 alios] aliosque **R** | Saulum] *om.* **P** 4 aedificatorem] aedificarem **A** 5 sola] solum **R** 7 urgeret] ut surgeret **C** surgeret **RP** 10 impositionem] impositionis **MAPR** | ut] et **MA** 11 clausus fuerat] clausus fuerant **M** clausi fuerant **A** 12 narraret] narrat **A** | isti] illi **R** 14 coegit] cogit **MA** 16 consolantem] consulentem **MA** 21 cur ergo] cur ego **M** cum ergo **A** 22 coegerunt] cogerunt **A** cogerunt **A** 24 gremium] gremio **MAPR** | revocentur] revocaretur **MA**

22. Ki szerethetne bennünket jobban, mint Krisztus, aki életét adta juhaiért?⁵⁷ Mégis, noha Pétert és más apostolo-
kat valóban csak szóval hívta meg, Pált, korábbi nevén Sault,
aki később egyházának nagy építője lett, előtte viszont ször-
nyű pusztítója volt, nem csupán szavakkal fékezte meg, hanem
hatalommal sújtotta földre, és hogy a sötét hitetlenségben va-
ló tobzódás helyett rávegye a szív fénye utáni vágyakozásra,
testi vaksággal sújtotta. Ha ez nem büntetés lett volna, akkor
később nem gyógyul ki belőle. S ha ép lett volna a szeme, ami-
kor nyitott szemmel sem látott semmit, akkor nem mesélné el
a Szentírás, hogy amikor Ananiás rátette a kezét, hogy a látá-
sa kitisztuljon, halpikkely-szerű valamik estek le róla, amelyek
addig lezárták.⁵⁸ Hol van itt, amit ők hangoztatni szoktak:
„Az ember szabadságában áll, hogy higgyen vagy ne higgyen.
Krisztus kivel szemben alkalmazott erőszakot? Kit kényszerít-
tett?” Íme, itt van nekik Pál apostol: ismerjék fel benne azt a
Krisztust, aki először kényszerít, aztán tanít; aki először bánt,
azután vigasztal. Csodálatos, hogy ő, aki testi büntetés által
kényszerítve fogadta el az Evangéliumot, mennyivel többet fá-
radozott az Evangéliumért azoknál, akik csak szóban kaptak
meghívást;⁵⁹ és akit a nagyobb félelem kényszerített rá a sze-
retetre, annak tökéletes szeretete végül kizárta a félelmet.

23. Miért ne kényszeríthetné hát az egyház elveszett fiait a
visszatérésre, főleg ha ezek az elveszett fiúk másokat arra kény-
szerítenek, hogy elvessenek? Bár a kegyes Anyaszentegyház,
ha az üdvös törvényeknek köszönhetően visszatérnek az ölé-
be, kedvesebben öleli át azokat, akiket nem kényszerítettek,
hanem csak félrevezettek, de az előbbieknél is sokkal jobban
örül, mint azoknak, akiket sohasem veszített el.⁶⁰ Vagy talán

⁵⁷ Vö. Jn 10,15.

⁵⁸ Vö. ApCsel 9,1–18; 13,9.

⁵⁹ Vö. 1Kor 15,10.

⁶⁰ Vö. Mt 18,12–13; Lk 15,4–7.

ereptae sed blande leniterque seductae a grege aberraverint et
ab alienis coeperint possideri, inventas ad ovile dominicum, si
resistere voluerint, flagellorum terroribus vel etiam doloribus
revocare, praesertim quoniam, si apud fugitivos et praedone-
nes servos fecunditate multiplicentur, plus habet iuris quod
in eis dominicus character agnoscitur, qui in eis, quos susci-
pimus nec tamen rebaptizamus, minime violatur? Sic enim
error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur signacu-
lum Redemptoris. Neque enim, si quisquam regio caractere
a signato desertore signetur et accipiant indulgentiam atque
ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua non-
dum erat, incipiat; in aliquo eorum character ille rescinditur.
An non potius in ambobus agnoscitur et honore debito, quo-
niam est regius, approbatur? Quia ergo non possunt malum
esse ostendere, quo coguntur, nec ad bonum se cogi oportere
contendunt. Sed a Christo coactum ostendimus Paulum; imi-
tatur itaque Ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quae
prius, ut neminem cogeret, exspectavit, ut de fide regum atque
gentium praedicatio prophetica compleretur.

1 a grege] a rege **C** 2 dominicum] domini cum **M** | si] *om.* **C** 5 iu-
ris] viris **C** 7 rebaptizamus] baptizamus **A** 10 a signato] assignato
MP | desertore signetur] deserto resignetur **AP** | accipiant] accipiat
CP 11–12 esse in militia, in qua nondum] esse in qua militia nondum
C 12 ille] *om.* **C** 13 an] ac **A** 14 est] *om.* **P** | possunt] possum
C 17 istis] iustis **A** 18 cogeret] cogere **C**

nem tartozik hozzá a pásztori gondoskodáshoz, hogy azokat a juhokat is, amelyeket nem erőszakosan ragadtak el, hanem hízelgéssel és lopva csaltak félre, és így szakadtak el a nyájtól, aztán idegenek birtokába kerültek, szintén megkeressék és ha ellenállnak, akár korbácsolás fenyegetésével, sőt még fájdalom árán is visszatereljék a gazda aklába? Hiszen még ha a szökevény rabszolgáknál vagy rablóknál szaporodtak is a termékenységük folytán, jogilag akkor is többet számít, hogy fel lehet ismerni rajtuk az úr jelét. Mi is ezt a szabályt tartjuk be azoknál, akiket befogadunk, de nem keresztelünk meg újra. Az elkóborolt juhot ugyanis úgy kell visszaterelni, hogy ne szennyezzük be rajta a Megváltó jelét. Hiszen ha valakit királyi jellel [1] megjelöl egy szintén megjelölt katonaszökevény, aztán pedig kegyelmet nyernek, és az egyik visszatér a seregbe, a másik pedig (noha addig nem volt a tagja) elkezd benne szolgálni, egyikükről sem távolítják el a jelet, hanem inkább mindkettejük esetén elismerik érvényesnek, és kellő tisztelettel viseltetnek iránta, hiszen a királyhoz tartozik. Mivel tehát [a donatisták] nem tudják bizonyítani, hogy rossz az, amire kényszerítik őket, ezért azon erősködnek, hogy még a jóra sem szabad kényszeríteni senkit. Mi azonban bizonyítottuk, hogy Krisztus is kényszerítette Pált, így az egyház az ő kényszerítésükkel követi Urát, korábban pedig azért nem kényszerített senkit, mert várta, hogy beteljesedjék a jövendölés a királyok és a pogányok hitéről.

24. Etiam hinc enim non absurde intellegitur apostolica illa sententia, ubi Paulus beatus dicit: *Parati ulcisci omnem inobedientiam, cum completa fuerit prior obedientia vestra*. Unde et ipse Dominus ad magnam cenam suam prius convivas adduci iubet, postea cogi; nam cum ei servi respondissent: *Domine, factum est, quod iussisti, et adhuc locus est, Exite, inquit, in vias et sepes et, quoscumque inveneritis, cogite intrare*. In illis ergo, qui leniter primo adducti sunt, completa est prior oboedientia, in istis autem, qui coguntur, inoboedientia coercetur: nam quid est *cogite intrare*, cum primo dictum esset *adducite* et responsum esset *factum est, quod iussisti, et adhuc est locus*? Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intellegi, magis ad eos, qui prius vocati sunt, divina miracula multa facta sunt, maxime ad Iudaeos, de quibus dictum est: *Iudaei signa petunt*. In ipsis quoque gentibus talia temporibus apostolorum miracula evangelium commendarunt, ut, si talibus cogi iuberentur, priores, ut dixi, potius convivae coacti esse merito crederentur. Quapropter si potestate, quam per religionem ac fidem regum tempore, quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi, qui inveniuntur in viis et in sepibus, id est in haeresibus et schismatibus, coguntur intrare, non, quia coguntur, reprehendant, sed, quo cogantur, attendant. Convivium Domini unitas est corporis Christi non solum in Sacramento altaris sed etiam *in vinculo pacis*. De ipsis sane possumus verissime dicere, quod neminem cogant ad bonum: quoscumque enim cogunt, non cogunt nisi ad malum.

2–3 inoboedientiam cum] inoboedientiam vestram cum CP 11 est locus] est locus MPR 14 Iudaeos] eos M 22 cogantur] coguntur C 24 sane] om. A 25 quoscumque] quodcunque R

24. Mert ebből is világosan megérthető az az apostoli mondat, ahol Szent Pál így szól: *Készek vagyunk megbüntetni minden engedetlenséget, mihelyt teljes lesz a ti engedelmisségetek.*⁶¹ Ugyanígy maga az Úr is először csak behozni, utána viszont bekényszeríteni parancsolta a vendégeket a nagy lakomájára. Amikor ugyanis a szolgálói azt felelték neki, hogy *Uram! Megtörtént, amit parancsoltál, de még mindig van hely,* Ő így szólt: *Menjete ki az utakra és a sövényekhez, és akit csak találtok, kényszerítsétek bejönni!*⁶² Azoknak tehát, akiket először kedvesen behoztak, teljes volt az engedelmissége, azoknak pedig, akiket kényszerítettek, az engedetlenségét büntetik meg. Mert mi más jelenhet, hogy *kényszerítsétek bejönni*, mikor előbb elhangzott, hogy *hozzátok be*, a válasz pedig az volt, hogy *megtörtént, amit parancsoltál, de még mindig van hely?* Ha azt akarta, hogy ezt a csodákból fakadó félelem révén „kényszerített” emberekre vonatkoztassuk, akkor inkább a korábban behívottakért történt a sok csodatétel, különösen a zsidókért, akikkel kapcsolatban elhangzott, hogy *a zsidók csodajeleket kívánnak.*⁶³ Még a pogányok között is hasonló csodák tették népszerűvé az evangéliumot az apostolok idejében; tehát ha ilyen dolgokkal kell valakit kényszeríteni, akkor joggal hihetjük, hogy – mint mondtam – ez inkább a korábban „bekényszerített” vendégekre vonatkozik. Mindezek okán ha az egyház a királyok vallásos hitének köszönhetően, a kellő időben, isteni kegyelem folytán elnyert hatalmával élve kényszeríti be lépni azokat, akiket az utakon és a sövényeknél, vagyis az eret-

⁶¹ 2Kor 10,6.

⁶² Lk 14,16, 21, 23.

⁶³ 1Kor 1,22.

7 25. Verum tamen antequam istae leges, quibus ad convi-
vium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, non-
nullis fratribus videbatur, in quibus et ego eram, quamvis Do-
natistarum rabies usque quaque saeviret, non esse petendum
ab imperatoribus, ut ipsam haerese[m] iuberent omnino non esse
5 se poenam constituendo eis, qui in illa esse voluissent, sed hoc
potius constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterent-
tur, qui veritatem catholicam vel praedicarent loquendo vel le-
gerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse
10 arbitrabamur, si legem piissimae memoriae Theodosii, quam
generaliter in omnes haereticos promulgavit, *ut, quisquis eo-
rum episcopus vel clericus ubi libet esset inventus, decem libris
auri multaretur*, expressius in Donatistas, qui se negabant haer-
eticos, ita confirmarent, ut non omnes ea multa ferirentur, sed
15 in quorum regionibus aliquas violentias a clericis vel circum-
cellionibus vel populis eorum Ecclesia catholica pateretur. Ut
scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista per-
pessi, iam cura ordinum ad persolvendam multam episcopi sive
ministri caeteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis
20 et nihil tale facere audentibus posse libere doceri et teneri ca-
tholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, sed eam, qui
vellet, sine formidine sequeretur, ne falsos et simulatores ca-
tholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur
iam aetate gravioribus vel multarum civitatum et locorum ex-
25 exempla curantibus, ubi firmam et veram catholicam videbamus,
quae tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset atque fir-

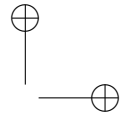
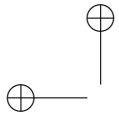
2 in Africam] in Africa **MA** 3 videbatur] videbantur **MA** 4 non]
nos **C** 5 haerese[m]] heresim **MR** 8–9 legerent] legere **A** 18 persol-
vendam] persolvendum **M** 20 audentibus] audientibus **MP** | libere]
liberi **A** 23 aliis] *om.* **A**

nek és szakadár mozgalmakban talál, akkor azok ne marasztalják el a kényszerítés miatt, hanem arra figyeljenek, hogy hová kényszerítik őket. Az Úr lakomája Krisztus testének egysége, és nemcsak az oltáriszentségben, hanem a *béke kötelékében*⁶⁴ is. Őrölük viszont a lehető legjogosabban lehet mondani, hogy senkit sem kényszerítenek jóra, ugyanis akit kényszerítenek, azt kizárólag rosszra kényszerítik.

25. Mindazonáltal mielőtt Africába küldték volna a törvényeket, amelyek révén belépni kényszerítik őket a szent lakomára, több testvér úgy látta (köztük én is), hogy bár a donatisták dühöngése mindenfelé tombol, nem azt kellene kérni a császároktól, hogy magának az eretnekségnek a létezését tiltsák be, büntetést szabva ki azokra, akik benne akarnának maradni, hanem csak azt adják parancsba, hogy vad erőszakosságukat ne kelljen elszenvedniük azoknak, akik a katolikus igazságot szóval hirdetik vagy a rendelkezéseit felolvassák. Úgy véltük, hogy ez többé-kevésbé olyképpen valósítható meg, ha a kegyes emlékeztető Theodosius törvényét, amelyet általánosan az összes eretnek ellen léptetett hatályba (*ha egy közülük való püspököt vagy papot találunk, az fizessen tíz font arany büntetést*),⁶⁵ az eretnek mivoltukat tagadó donatisták ellen határozottabban és oly módon erősítenék meg, hogy nem mindegyiküket sújtánák ezzel a büntetéssel, hanem csak azokat, akiknek a területén a katolikus egyház bármiféle erőszakot szenved el a papjaiktól, a circumcellióktól vagy a népüktől, tudniillik úgy, hogy a sérelmet szenvedett katolikusok panasztétele után már hivatalos

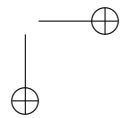
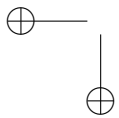
⁶⁴ Ef 4,3.

⁶⁵ *Cod. Theod.* XVI. 5,21.

mata, dum per priorum imperatorum leges ad communionem homines catholicam cogentur, obtinimus tamen, ut illud potius, quod dixi, ab imperatoribus peteretur: decretum est in concilio nostro, legati ad comitatum missi sunt.

4 comitatum] commitati C

eljárással hajtják be az adott püspökön vagy egyéb klerikuson a bírságot. Arra számítottunk, hogy ha megrémülnek és semmi effélét nem mernek tenni, akkor szabadon lehet hirdetni és vallani a katolikus igazságot, hogy senkire se kényszerítsük rá, viszont aki akarja, az félelem nélkül követhesse, tehát ne legyenek hamis és színlelt katolikusaink. Több testvérünknek azonban más volt a véleménye, főleg az idősebbeknek vagy azoknak, akik megfontolták annak a sok városnak és helységnek a példáját, ahol erősnek láttuk az igaz katolikus hitet, mert ott Isten olyan jótéteményei által lett rendezve és biztosítva a helyzete, hogy a korábbi császárok törvényei révén lettek bekényszerítve az emberek a katolikus közösségbe. Mi viszont ragaszkodtunk hozzá, hogy inkább azt kérjük a császártól, amit mondtam. Így határoztunk a zsinaton, és küldötteket menesztettünk a *comesi* hivatalba.

26. Sed Dei maior misericordia, qui sciret harum legum
terror et quaedam medicinalis molestia quam multorum esset
pravis vel frigidis animis necessaria et illi duritiae, quae verbis
emendari non potest, sed tamen aliquantula severitate discipli-
nae potest, id egit, ut legati nostri, quod susceperant, obtinere
non possent. Iam enim nos praevenerant ex aliis locis quae-
dam episcoporum querelae gravissimae, qui mala fuerant ab
ipsis multa perpassi et a suis sedibus exturbati; praecipue hor-
renda et incredibilis caedes Maximiani catholici episcopi eccle-
siae Bagaiensis effecit, ut nostra legatio iam, quid ageret, non
haberet. Iam enim lex fuerat promulgata, ut tantae immanita-
tis haeresis Donatistarum, cui crudelius parci videbatur quam
ipsa saeviebat, non tantum violenta esse, sed omnino esse non
sineretur impune non tamen supplicio capitali propter servan-
dam etiam circa indignos mansuetudinem christianam sed pec-
uniariis damnis propositis et in episcopos vel ministros eorum
exsilio constituto.

27. Supra dictum quippe episcopum Bagaiensem, quoniam
apud ordinarium iudicem dicta inter partes sententia obtinue-
rat basilicam, quam illi, cum catholica esset, invaserunt, stan-
tem ad altare irruentes horrendo impetu et furore crudeli fusti-
bus et cuiusce modi telis, lignis denique eiusdem altaris effractis
immaniter ceciderunt; pugione etiam percusserunt in inguine,
quo vulnere sanguis effluens eum exanimem redderet, nisi ei
ad vitam maior eorum saevitia profuisset. Nam cum graviter
sauciatum per terram insuper traherent, exundanti venae pul-
vis obstrusus sanguinem abstinuit, cuius effusione ibat in mor-

1 maior] *om.* C 3 frigidis] fragilibus M 4 emendari] emendare C
5 susceperant] superant C 7 mala] male C 9 caedes] caedis M
10 Bagaiensis] Vagaiensis *codd.* 13 ipsa] ipse C | violenta] violentia
M | esse non] non *om.* C 17 constituto] constitutos *codd.* 18 Bagai-
ensem] Vagaiensem *codd.* 20 cum] *om.* A | catholica] catholicam C
| invaserunt] invaserant R 22 cuiusce] huiusce PAR | lignis] tigni
M | effractis] effracti MA

26. De nagyobb volt Isten könyörülete, aki tudta, hogy ezeknek a törvényeknek a félelmetes erélye és némi gyógyító célzatú kellemtelenség milyen sok ember romlott és elhidegült lelke számára szükséges, az a megátalkodottság pedig, amelyet szavakkal nem lehet kijavítani, bizonyos mértékű szigorú fegyelmezővel kijavítható. Ezért úgy intézte, hogy a küldöttünk nem tudták elérni, amit szándékoztak. Megelőztek ugyanis bennünket más helyekről az ottani püspökök súlyos panaszai, akik sok rosszat szenvedtek el tőlük, és még a székhelyükről is ki lettek űzve; különösen a bagai [1] katolikus püspök, Maximianus [2] ellen elkövetett hihetetlenül borzasztó merényletek eredményezték, hogy a küldöttségünknek már nem volt mit tennie. Kihirdették már a törvényt, hogy ezt a féktelen donatista eretnekséget, amelynek a megkímélése kegyetlenebbnek tűnt, mint a saját tombolása, nemcsak az erőszakosságában kell megfékezni, hanem a létezését is büntetni kell, bár nem halálos ítélettel, hiszen a keresztény könyörületességet az arra méltatlanok irányában is meg kell őrizni, hanem pénzbírság kiszabásával, illetve a püspökeik és a papjaik száműzésével.

27. A fent említett bagai püspököt ugyanis, amiért az illetékes bíró előtt, a felek között kimondott ítélet értelmében birtokába vette a bazilikát és katolikussá tette azt, megtámadták, s miközben az oltárnál állt, szörnyű vadsággal és kegyetlen dühvel, botokkal és mindenféle fegyverrel, sőt az oltárból kitört fadarabokkal rettenetesen megverték, egy tőrrel pedig még a lágyékán is megszúrták úgy, hogy a seb miatti vérvesztés megölte volna, ha további kegyetlenségük nem menti meg az életét. Amikor ugyanis a súlyos sebesültet még a padlón is végigvonszolták, a felszakadt erekbe kerülő por elzárta a vér útját, aminek a kifolyása a halálát jelentette volna. Mikor aztán végre otthagyták, és a mieink zsoltárokat énekelve megpróbálták elvinni, amazok még hevesebb haragra gyúltak, kiragadták őt a

tem. Deinde cum ab eis tandem relictum nostri cum psalmis
 auferre tentarent, illi ira ardentiore succensi eum de portan-
 tium manibus abstulerunt male mulcatis fugatisque catholicis,
 quos ingenti multitudine superabant, et facile saeviendo ter-
 rebant. Inde in quamdam turrem levatum iam defecisse arbi-
 trantes, cum ille adhuc viveret, abiecerunt. Sed quodam molli
 aggere exceptus et a quibusdam nocte transeuntibus per lucer-
 nam conspectus, agnitus atque collectus et ad religiosam do-
 mum apportatus adhibita magna cura post multos dies ab illa
 desperatione recreatus est. Sed occisum tamen eum fama sce-
 lere Donatistarum etiam trans mare nuntiaverat; quo postea-
 quam venit et vita eius inopinatissima apparuit, cicatricibus suis
 tam multis, tam ingentibus, tam recentibus non frustra famam
 mortuum se nuntiasse monstravit.

28. Auxilium ergo petivit ab imperatore christiano non
 tam sui ulciscendi causa quam tuendae Ecclesiae sibi creditae.
 Quod si praetermisisset, non eius fuisset laudanda patientia,
 sed neglegentia merito culpanda. Neque enim et apostolus
 Paulus vitae suae transitoriae consulebat, sed Ecclesiae Dei,
 quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consi-
 lium illorum tribuno ut proderetur, effecit; unde factum est ut
 eum ad locum, quo fuerat perducendus, deduceret miles ar-
 matus, ne illorum pateretur insidias. Romanas etiam leges im-
 plorare minime dubitavit civem Romanum se esse proclamans,
 quos tunc affligi verberibus non licebat. Itemque, ne Iudaeis
 eum interimere cupientibus traderetur, Caesaris poposcit au-

2 illi] illa **A** | ardentiore] ardentiori **P** 3 abstulerunt] abstulerint **M**
 | mulcatis] multatis **PACR** 5 turrem] turrim **M** 6 abiecerunt] pro-
 icerunt **C** | molli] modo **C** 8 ad] *om.* **A** 9 apportatus] portatus
M 10 est sed] esset **MACP** est **R** 10–11 scelere] scelera **C** celeri **A**
 11 trans mare] intransmari **MAP** in trans marinis **R** | quo] quod **C**
 12 cicatricibus] cicatribus **A** 13 famam] fama **MACP** 14 nuntiasse]
 nuntiavisse **MAP** 15 ergo petivit] petivit ergo **C** 18 sed] se de (e
eras.) **A** 22 perducendus] producendus **C** 24 civem] cui est **C**

hordozói kezéből, és erőszakkal elkergették onnan a katolikuskokat, akikkel szemben többségben voltak, így a tombolásuk könnyen megrémíthette őket. Ezután fölvitték egy toronyba, majd azt gondolva, hogy már meghalt, noha még élt, lehajították onnan. Esését azonban felfogta egy lány földhalom, éjszaka pedig fáklyafénynél meglátta őt néhány arra járó, akik felismerték és elvitték egy vallásos ember házába, ahol nagy gonddal, hosszú idő alatt kigyógyították nyomorult állapotából. A megöléséről szóló hír azonban a donatistáknak köszönhetően még a tengeren túl is elterjedt, így amikor később elment oda, nagy meglepetést okozott azzal, hogy életben van. Az a rengeteg súlyos és friss sebhely azonban bizonyította, hogy nem ok nélkül keltették halálhírét.

28. Ezután segítséget kért a keresztény császártól, nem annyira saját maga megbosszulása, mint inkább a rábízott egyház megoltalmazása végett. Ha ezt elmulasztja, akkor nem a türelme érdemelt volna dicséretet, hanem a hanyagságát lehetett volna méltán elmarasztalni. Hiszen Pál apostol sem a saját mulandó életét féltette, hanem Isten egyházát, amikor azokkal szemben, akik a meggyilkolására szövetkeztek, kieszközölte, hogy a szándékukkal a tribunus elé kelljen járulniuk. Így elérte, hogy a helyre, ahol elő kellett őt állítani, fegyveres katonaság kísérje, nehogy amazok részéről bántalom érje.⁶⁶ Nem habozott a római törvényekhez folyamodni, mikor arra hivatkozott, hogy római polgár, mert akkor őket nem lehetett megkorbácsolni.⁶⁷ Ahhoz is a császár (egy római, de nem keresztény uralkodó) segítségét kérte, hogy ne adják át az őt megölni szándékozó zsidóknak.⁶⁸ Mindezzel világosan megmutatta, hogy később mit kell majd tenniük Krisztus sáfárainak, ha az

⁶⁶ Vö. ApCsel 23,12–32.

⁶⁷ ApCsel 22,24–29.

⁶⁸ ApCsel 25,11.

xilium, Romani quidem principis sed non christiani. Ubi satis ostendit, quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando imperatores christianos periclitante Ecclesia reperirent. Hinc ergo factum est, ut imperator religiosus et pius perlatis in notitiam suam talibus causis mallet piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere et eos, qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo et coercendo redigere quam saeviendi tantum modo auferre licentiam et errandi ac pereundi relinquere.

29. Iamvero cum ipsae leges venissent in Africam, praecipue illi, qui quaerebant occasionem aut saevitiam furentium metuebant aut suos verecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transierunt. Multi etiam, qui sola illic a parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem vero causam ipsa haeresis haberet numquam antea cogitaverant, numquam quaerere et considerare voluerant, mox, ubi coeperunt advertere et nihil in ea dignum invenire, propter quod tanta damna paterentur, sine ulla difficultate catholici facti sunt; docuit enim eos sollicitudo, quos neglegentes securitas fecerat. Istorum autem omnium praecedentium auctoritatem et persuasionem secuti sunt multi, qui minus idonei erant per se ipsos intellegere, quid distaret inter Donatistarum errorem et catholicam veritatem.

30. Ita cum magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens reciperet, remanserunt turbae durae et in illa peste infelici animositate sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicaverunt, alii paucitate latuerunt. Sed illi, qui simulabant, paulatim assuescendo et praedicationem veritatis audiendo maxime post collationem et disputationem,

3 Ecclesia] ecclesiae C 5 in notitiam] in innocentiam A ad innocentiam R 6 omnino] omnium A 9 pereundi] persequendi MA 12 verecundabantur] verecondabantur C | ad] et ad PMA 13 etiam] enim C | illic a parentibus] illic apparentibus C 15 antea] ante P 23–24 sinum] signum MA 25 sistentes] resistentes CP 25–26 plurimi simulando] plurimis immolando M 28 collationem] consulationem A

egyházat fenyegető veszedelem idején keresztény császárokat találnak. Így történt tehát, hogy a vallásos és istenfélő császár, miután tudtára adták az efféle ügyeket, inkább akarta jámbor törvényekkel teljesen felszámolni az ő istentelen tévedésüket, és azokat, akik Krisztus ellen emelték fel Krisztus jelvényeit, félelemmel és kényszerrel visszatéríteni a katolikus egységhez, mint csupán az erőszak lehetőségét elvenni, de a tévedését és a pusztulását meghagyni.

29. Mármost amikor [1] a törvényeket Africában kihirdették, különösképpen azok tértek meg nyomban az egyházba, akik az alkalmat keresték, a dühöngők erőszakosságától féltek, vagy az övéiket nem akarták megsérteni. Sokan voltak olyanok is, akiket kizárólag a szüleiktől örökölt szokás tartott ott,⁶⁹ de sohasem gondoltak bele, nem vizsgálták meg és nem töprengtek el rajta, hogy maga az eretnokség milyen ügyet képvisel. Mihelyt azonban kezdtek odafigyelni rá, és semmi olyasmit nem találtak benne, ami megérte volna, hogy oly nagy sérelmeket szenvedjenek el miatta, minden nehézség nélkül katolikussá lettek. Az aggodalom ugyanis kitanította, a korábbi biztonság viszont hanyaggá tette őket. Mindezen élenjárók tekintélyét és meggyőző példáját sokan követték, akik maguktól kevésbé voltak képesek megérteni, hogy mi a különbség a donatisták tévelygése és a katolikus igazság között.

30. Miután tehát nagy tömegeket ölelt keblére boldogan a népek igaz édesanyja, csak a bárdolatlan csőcselék maradt vissza, és akik kárhuzatos megátalkodottsággal ragaszkodtak ehhez a dögvészhez [1]. Még közülük is sokan csatlakoztak hozzánk, noha színlelve, míg mások, mivel kevesen voltak, elrejtőztek. Ám akik színleltek, nagyjából lassacskán megtértek, a megszokásnak és az igazságot hirdető prédikációk hall-

⁶⁹ Tudniillik az eretnek hitben.

quae inter nos et episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis, ubi pertinacior et impacator praevaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores, quorum erat melior de communione sententia, aut turbae auctoritati paucorum potentiorum subditae in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est. Ex his sunt, in quibus adhuc laboratur, in quo labore multa catholici et maxime episcopi et clerici horrenda et dura perpassi sunt, quae commemorare longum est. Quando quorundam et oculi exstincti sunt et cuiusdam episcopi manus et lingua praecisa est, nonnulli etiam trucidati sunt. Taceo crudelissimas caedes et domorum depraedationes per nocturnas aggressiones et incendia non solum privatorum habitaculorum verum etiam ecclesiarum; in quas flammam non defuerunt qui et codices dominicos mitterent.

3 impacator] impator **R** 5 aut] ut **R** 6 obtemperarunt] obtemperarent **R** 7–8 multa] multi **M** 11 etiam] enim **M** 14 flammam] *om.* **C** | non defuerunt] *om.* **MA**

gatasának köszönhetően, legfőképpen pedig a találkozó és vita után, ami köztünk és a püspökeik között zajlott Karthágóban [2]. Néhány helyen azonban, ahol makacs és megátalkodott többség volt a hangadó, amelynek nem tudott ellenállni a közösségről józanabb véleménnyel rendelkező kisebbség, vagy ahol a néhány hatalmas elnyomásának alávetett tömeg engedelmeskedett nekik a rosszban, valamivel hosszabb ideig fáradoztunk. Vannak közülük olyanok, ahol még mindig fáradozunk, és ebben a fáradozásban a katolikusok, főként a püspökök és papok sok kegyetlen és borzalmas dolgot szenvedtek el, amelyeket hosszú lenne elősorolni. Voltak, akiknek a szeme világát oltották ki, egy püspöknek a kezét és a nyelvét vágták le, másokat pedig egyszerűen felkoncoltak. Nem szólok a legkegyetlenebb bántalmazásokról, a házak kifosztásáról, az éjjeli támadásokról és gyűjtogatásokról, amelyek nemcsak magánlakhelyek, hanem templomok ellen is irányultak; és akadtak olyanok, akik a szent könyveket is ezekre a lángokra vetették [3].

31. Sed nos huius modi afflictos malis consequens consolatus est fructus. Nam ubicumque a perditis ista commissa sunt, ibi ferventius atque perfectius unitas christiana profecit et uberius laudatur Dominus, qui donare dignatus est, ut servi eius passionibus suis lucrarentur fratres suos et oves eius mortifero errore dispersas in pacem salutis aeternae suo sanguine congregarent. Potens est Dominus et misericors, quem quotidie rogamus, ut etiam caeteris *det poenitentiam et resipiscant de diaboli laqueis, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem*, qui non quaerunt, nisi unde nobis calumnientur et retribuunt mala pro bonis; quia nec intellegere noverunt, quem circa eos animum dilectionemque servemus et quo modo eos velimus secundum Domini praeceptum, quod per Ezechielem prophetam pastoribus dedit, revocare errantes et perditos invenire.

8 32. Illi autem, quod et alibi aliquando diximus, et, quod nobis faciunt, sibi non imputant et, quod sibi faciunt, nobis imputant. Quis enim nostrum velit non solum aliquem illorum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit habere pacem domus David, nisi Absalon filius eius in bello, quod contra patrem gerebat, fuisset exstinctus, quamvis magna cura mandaverit suis, ut eum, quantum possent, vivum salvumque servarent, ut esset, cui poenitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit nisi perditum flere et sui regni pace acquisita suam moestitiam consolari. Sic ergo catholica mater bellantibus adversus eam quid aliud quam filiis suis, quia utique ex ipsa magna arbore, quae ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramusculus fractus est, cum eos caritate parturiat, ut redeant ad radicem, sine qua veram

4 uberius] verius **R** 17–18 et quod ... imputant] *om.* **A** 20 Absalon] Abysalon **A** Abessalon **C** 22 ut eum] et eum **MAP** 23 esset] esse **C** 24 restitit] resistit **MA** 27 porrectione] porrectionem **ACP** 28 fractus] factus **CR**

31. Ám miközben efféle csapásoktól szenvedtünk, vigasztalt minket az eredmény. Ahol ugyanis a kárhozottak ilyen dolgokat követtek el, ott egyre erősebben és tökéletesebben valósult meg a keresztény egység, buzgóbban dicsérték az Urat, aki kegyesen lehetővé tette, hogy szolgálói a szenvedésükkel gazdagítsák testvéreiket, és halálos tévelygésben szétszóródott juhait a saját vérükkel gyűjtsék egybe az örök üdvösség békéjében. Hatalmas és könyörületes az Úr, akihez minden nap könyörgünk, hogy a többieknek is adjon töredelmet, és térjenek magukhoz az ördög kelepcéjéből, aki fogva tartja őket a maga kedvére.⁷⁰ Mert ők most csak azt keresik, hogy miképpen árthatnának nekünk, miképpen fizethetnének rosszal a jóért,⁷¹ mivel képtelenek megérteni, milyen lelkülettel és szeretettel szolgáljuk őket, és mennyire szeretnénk az Úr Ezékiel próféta által a pásztoroknak adott parancsa szerint visszahívni a tévelygőket és megtalálni az elveszetteket.⁷²

32. Ők pedig, ahogy régebben máshol már mondtuk,⁷³ 8 nem róják fel maguknak, amit velünk tesznek, viszont amit magukkal tesznek, azt nekünk róják fel. Hiszen melyikünk akarja – nem is azt, hogy valaki elvessen közülük, hanem akár csak azt, hogy valamit elveszítsen? De ha Dávid háza máshogyan nem nyerhetett békét, csak ha Absolont, a fiát, aki háborút viselt az atya ellen, megölik (noha nagy gonddal meghagyta az övéinek, hogy ha lehet, hagyják őt életben és bántatlanul, hogy bűnbánatot tarthasson és atyai szeretettel meg lehessen bocsátani neki), mi más maradt, mint hogy meggyászolják az elveszettet, és a királyság elnyert békéjével enyhítsék bánatukat?⁷⁴ Ugyanígy tesz a katolikus Anyaszentegyház, amikor

⁷⁰ Vö. 2Tim 2,25–26.

⁷¹ Vö. Zsolt 35(34),12.

⁷² Vö. Ez 34,4–6.

⁷³ Vö. Aug. *epist.* 88,8.

⁷⁴ Vö. 2Sám 18,5–15. 33; 22,1–51.

vitam habere non possunt, si aliquorum perditione tam multos caeteros colligit, praesertim quia isti non sicut Absalon casu bellico sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis lenit et sanat tantorum liberatione populorum. Quorum si videas in Christi pace laetitia, frequentia, alacritates et ad hymnos audiendos et canendos et ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus multorumque in eis cum dolore magno recordationem praeteriti erroris et cum gaudio considerationem cognitae veritatis et cum indignatione et detestatione mendacium magistrorum, quod modo cognoscant, de nostris sacramentis quam falsa iactaverint, multorum etiam in eis confessiones, quod olim vellent esse catholici nec inter homines tanti furoris auderent, horum ergo populorum congregationes per plurimas Africae regiones ab illa perditione liberatorum si sub uno conspectu videres, tunc diceres nimiae fuisse crudelitatis, si, dum timeretur, ne homines desperati et istorum innumerabili multitudini nulla aestimatione comparandi suis et voluntariis ignibus cremarentur, isti in aeternum perire et sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.

33. Si enim duo aliqui in una domo habitarent, quam certissime sciremus esse ruituram, nobisque id praenuntiantibus nollent credere atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel invitos, quibus imminentem illam ruinam postea monstrarem, ut redire ulterius sub eius periculum non auderent, puto, nisi faceremus, non immerito crudeles iudicarem. Porro si unus illorum nobis diceret: „Quando intraveritis eruere nos, me ipsum continuo trucidabo”, alter autem nec exire quidem inde nec erui vellet sed neque necare

2 colligit] collegit **P** | Absalon] Abysalon **A** Abessalon **C** 4 lenit et] et *om.* **M** linit et **P** 6–7 percipiendum] percipiendos **C** 8 praeteriti] praeterriti **M** 9 considerationem] consideratione **M** 10 quod] quo **M** 12 nec] ne **M** 14 regiones] regionis **A** 18 voluntariis] voluntarii **C** 21 id] *om.* **C** 23 possemus] possimus **M** 26 nobis diceret] diceret nobis **R**

nem más, mint a saját gyermekei hadakoznak ellene, hiszen ez az africai ágacska az ő fájáról tört le, amely ágait kibontva az egész földön szétterjed. Hiszen szeretetben szülte őket, hogy visszatérjenek a gyökereikhez, ami nélkül nem élhetnek igazi életet. Ezért ha néhányuk elvesztése árán a többieket mind összegyűjtheti (különösen hogy ők nem háborús felkelés miatt pusztulnak el, mint Absolon, hanem maguk okozzák a saját vesztüket), akkor anyai szívének fájdalmát a rengeteg nép megszabadításával enyhíti és gyógyítja. Ha látnád a Krisztus békéjében élvezett örömeiket, gondtalanságukat és boldogságukat, a himnuszok éneklése és hallgatása, valamint Isten ígéretének befogadása végett tartott gyakori és örömteli összejöveteleiket, sokuknak a múltbeli tévelygésükre való, fájdalommal teli emlékezését és a megismert igazság szemlélése feletti örömet, valamint a korábbi vezetőik hazugságaival szembeni ellenszenvedést és haragjukat (amikor rájönnek, hogy micsoda valótlanosságokat hangoztattak a szentségeinkről), és szintén sokuknak a vallomását, hogy már régóta katolikusok akartak lenni, de ilyen erőszakos emberek között nem volt hozzá merszük; ha tehát egyszerre látnád ezeknek a népeknek a tömegeit, akik Africa megannyi vidékén lettek megszabadítva a pusztulásból, akkor azt mondanád, hogy durva kegyetlenség lett volna, ha attól félve, hogy bizonyos elkeseredett emberek, akik emezek mérhetetlen sokaságával semmilyen szempontból nem vethetőek össze, önként elégnék a saját tűzükben, a többieket is átengedtük volna az örök kárhozatalnak és a tűzben való végtelen szenvedésnek.

33. Ha volna két ember, akik egy olyan házban laknak, amelyről biztosan tudjuk, hogy össze fog omlani, de hiába figyelmeztetjük őket, nem hisznek nekünk, és makacsul benne maradnak; és ha képesek volnánk őket kihozni onnan, akár a szándékuk ellenére is, aztán pedig megmutatni nekik a fenye-

se auderet, quid eligeremus? Utrum ambos ruinae opprimen-
dos relinquere, an uno saltem per misericordem nostram ope-
ram liberato alterum non culpa nostra sed sua potius interi-
re? Nemo est tam infelix, qui non, quid fieri in talibus causis
oporteat, facillime iudicet. Et de duobus hominibus uno scili- 5
cet perdito et uno liberato similitudinem istam proposui. Quid
ergo sentiendum est de quibusdam paucis perditis et innume-
rabili multitudine populorum liberatorum? Non enim vel tot
sunt illi homines, qui sua voluntate pereunt, quot liberantur
per istas leges ab illa pestifera aeternaque pernicie fundi, pagi, 10
vici, castella, municipia, civitates.

34. Si autem diligentius rem, de qua loquimur, cogitemus,
puto, quod, si plurimi essent in domo ruitura et inde saltem
unus liberari posset atque, id cum facere conaremur, alii se ip-
sos praecipitio necarent, dolorem de caeteris nostrum de unius 15
saltem salute consolaremur, non tamen, ne se ipsos alii perde-
rent, perire universos nullo liberato permetteremus. Quid igi-
tur de opere misericordiae, quod pro vita aeterna adipiscenda
et poena aeterna evitanda hominibus debemus impendere, iu-
dicandum est, si pro salute ista non solum temporali sed etiam 20
brevi ad ipsum tempus exiguum liberanda sic nos hominibus
subvenire ratio vera et benigna compellit?

1 eligeremus] elegeremus **M** eligegerimus **A** 2 saltem] salutem **C**
| misericordem] misericordiae **C** 3 culpa nostra] culpa nostram **C**
4 causis] in causis **R** 12 rem] rex **A** 15 dolorem] consolamur **A**
17 permetteremus]mitteremur **A** 19 evitanda] vitanda **MAP**

gető omlást, hogy ilyen veszedelem közepette később se merjenek oda visszamenni: szerintem ha ezt nem tennénk meg, méltán ítélnének minket kegyetlenek. Továbbá ha az egyikük azt mondaná nekünk: „Mihelyt bejöttök, hogy kivigyettek bennünket, azonnal megölöm magam,” a másik pedig sem kimenni, sem kivetni nem akarna ugyan, de öngyilkosságot sem merne elkövetni: mit választanánk? Hagynánk mindkettőt odaveszni az omlásban, vagy legalább az egyiket kimentenénk könyörületes igyekezettel, míg a másik – nem a mi hibánkból, hanem sokkal inkább a sajátjából – elpusztul? Senki sem lehet olyan ügyefogyott, hogy ne döntené el könnyedén, mit kell tenni efféle helyzetben. Ráadásul csak két emberről szólt a hasonlatom, tudniillik egy elveszetről és egy megszabadítottáról. Mit gondoljunk tehát néhány ember pusztulásáról és mérhetetlen sokaságú nép szabadulásáról? Hiszen nincs annyi ember, aki a saját akaratából pusztul el, mint ahány birtok, tanya, falu, vár, vidéki város és nagyváros megszabadul ezeknek a törvényeknek köszönhetően a dögvészes örök kárhozatból.

34. Ha alaposabban meggondoljuk a dolgot, amiről beszélünk, úgy vélem, hogy ha sokan lennének az összeomló házban, és abból legalább egyvalakit ki lehetne menteni, ám amikor megpróbálnánk így cselekedni, a többiek azonnal megölnék magukat, akkor a miattuk érzett fájdalmunkat ennek az egynek a megmenekülése enyhítené. Nem hagynánk, hogy mindenki odavesszen egyetlen ember megszabadulása nélkül csak azért, hogy a többiek ne öljék meg magukat. Mit kell tehát gondolni az irgalmasság cselekedeteiről, amelyeket az örök élet megszerzése és az örök büntetés elkerülése végett kell az emberekkel szemben gyakorolnunk, ha a helyes és jószándékú megfontolás arra késztet minket, hogy még a múltékony és tünékeny testi épségük rövid ideig tartó megóvásáért is ilyen módon siessünk az emberek segítségére?

- 9 35. Quod autem nobis obiciunt, quod res eorum concupiscamus et auferamus, utinam catholici fiant et non solum quae dicunt sua, sed etiam nostra in pace nobiscum et caritate possideant! Usque adeo autem calumniandi cupiditate caecantur, ut non attendant, quam sint inter se contraria, quae loquuntur. 5
Ipsi certe dicunt et invidiosissime sibi conqueri videntur, quod eos in nostram communionem violento legum imperio coartamus. Hoc utique nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis avarus quaerit compossessorem? Quis dominandi cupiditate inflammatus vel fastu dominationis elatus 10
desiderat habere consortem? Ipsos certe attendant quondam suos iam nostros socios et fraterna nobis dilectione coniunctos, quem ad modum sua teneant non solum, quae habebant, sed etiam nostra, quae non habebant, quae tamen, si pauperum compauperes sumus, et nostra sunt et illorum; si autem privatim, quae nobis sufficiant, possidemus, non sunt illa nostra sed 15
pauperum, quorum procuracionem quodam modo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vindicamus.

3 nostra] nostram **M** 7 violento] violentum **MA** 9 quis] quid **C**

35. Amit még febrónak nekünk, hogy megkívánjuk és elveszük a vagyonukat. Bárcsak katolikusok lennének, és nemcsak azokat a javakat, amelyeket a sajátjuknak mondanak, hanem a miénket is békében és szeretetben, velünk együtt birtokolnák! Annyira elvakítja őket a rágalmazás vágya, hogy nem veszik észre, mennyire ellentétesek egymással azok a dolgok, amiket mondanak. Fennen hangoztatják, és – a saját szempontjukból nézve – felháborodottan panaszozzák, hogy a törvények erőszakos hatalmával kényszerítjük őket belépni a mi közösségünkbe; márpedig ezt semmiképpen sem csinálnánk, ha a vagyonukat akarnánk elbitorolni. Melyik kapzsi ember keresne társtulajdonost? Melyik uralomvágytól lángoló, vagy az uralkodás gógjétől felfuvalkodott ember akarna mással osztani? Nézzék csak meg, hogy a saját egykori társaik, akik most már a mieink, és testvéri szeretettel kötődnek hozzánk, miképpen rendelkeznek a javaikkal: nemcsak azokkal, ami az övék volt, hanem a miénkkel is, ami nem volt az övék. Ezek, ha a szegények között szegények vagyunk, egyszerre a mieink és az övék. Ha pedig magánemberként birtokoljuk mindazt, ami elégséges nekünk, akkor azok a javak nem a mieink, hanem azoké a szegényeké, akiknek a gondozását valami módon el látjuk, és nem követeljük magunknak kárhozatos elbitorlással a felettük való tulajdonjogot.

36. Quicquid ergo nomine ecclesiarum partis Donati possidebatur, christiani imperatores legibus religiosis cum ipsis ecclesiis ad catholicam transire iusserunt. Cum ergo nobiscum sint plebes earundem ecclesiarum, nobiscum pauperes, qui eisdem possessiunculis aiebantur, ipsi potius foris positi desinant
5 concupiscere aliena, sed intrent in unitatis societatem, ut pariter gubernemus non illa tantum, quae dicunt sua, verum etiam, quae dicuntur et nostra. Scriptum est enim: *Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei*. Sub illo capite in uno eius corpore unum simus et de istis talibus rebus faciamus, quod
10 scriptum est in Actibus Apostolorum: *Erat illis anima una et cor unum et nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia*. Amemus quod cantamus: *Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum*, ut sic experiantur et sciant, quam veraciter ad eos clamet mater catholica, quod
15 scribit beatus apostolus ad Corinthios: *Non quaero, quae sunt vestra, sed vos*.

37. Si autem consideremus, quod scriptum est in libro Sapientiae: *Ideo iusti tulerunt spolia impiorum*, item quod legitur in Proverbiis: *Thesaurizantur autem iustis divitiae impiorum*,
20 tunc videbimus non esse quaerendum, qui habeant res haereticorum, sed qui sint in societate iustorum. Scimus quidem illos tantam sibi arrogare iustitiam, ut eam se iactent non solum habere sed etiam aliis hominibus dare. A se quippe dicunt iustificari eum, quem baptizaverint, ubi nihil eis restat nisi dicere illi, qui baptizatur ab eis, ut in baptizatorem suum credat.
25 Cur enim non faciat, quando Apostolus dicit: *Credenti in eum, qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam?* In ip-

2 legibus] legimus C 2–3 ecclesiis] om. MA 4 sint] sunt P | plebes] om. R | nobiscum] om. R 4–5 eisdem possessiunculis] eisdem possessiunculas M eiusdem possessiunculae C 7 non illa] non in illa R 8 dicuntur] dicunt A | est] om. A 15 quam] quod C 16 quaero] querunt C 22 sint] sunt A 25 nihil eis] eis nichil R 26 in baptizatorem] inbaptizarem A | credat] credant C

36. Amit tehát Donatus pártja az egyházak nevében birtokolt, azt a keresztény császárok hithű törvényekkel átruházták a katolikusokra, magukkal az egyházakkal együtt. Minthogy velünk vannak ezen egyházak népei, velünk vannak a szegényeik, akiket ezekből a csekély javakból láttak el, inkább ők hagyjanak fel azzal, hogy odakintről mások javaira áhítozzanak, és lépjenek be az egységes közösségbe, hogy együtt kezeljük nemcsak azt, amit a sajátjuknak mondanak, hanem azt is, amit a miénknek tartanak. Mert írva van: *minden a tietek, ti pedig Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené.*⁷⁵ Legyünk hát az Ő fősége alatt egy testben egyek,⁷⁶ az ilyen dolgokat illetően pedig tegyük azt, ami az Apostolok Cselekedeteiben van leírva: *A hívek sokaságának pedig egy volt a szíve-lelke. Egyikük sem mondott semmit sem a magáénak a birtokából, hanem mindenük közös volt.*⁷⁷ Szeressük, amit éneklünk: *Íme, milyen jó és milyen gyönyörűséges, ha együtt laknak a testvérek,*⁷⁸ hogy megtapasztalják és tudják, milyen őszintén kiáltja nekik a katolikus Anyaszentegyház, amit a szent apostol írt a korintusiaknak: *nem azt keresem, ami a tietek, hanem titeket.*

37. Ha meggondolnánk, hogy mit mond a Bölcsesség könyve: *így kifosztották az igazak az istenteleneket,*⁷⁹ illetve amit a Példabeszédek könyvében olvashatunk: *a bűnös vagyona az igaznak van eltéve,*⁸⁰ akkor be fogjuk látni, hogy nem azt kell vizsgálnunk, kinél vannak az eretnekek javai, hanem azt, hogy kik tartoznak az igazak közösségébe. Tudjuk, hogy ők olyan nagy igazságot tulajdonítanak maguknak, hogy azzal kérkednek, nemcsak ők rendelkeznek vele, hanem más embe-

⁷⁵ 1Kor 3,22–23.

⁷⁶ Vö. Gal 3,28; Ef 1,22–23; 4,15; 5,23; Kol 1,18.

⁷⁷ ApCsel 4,32.

⁷⁸ Zsolt 133(132),1.

⁷⁹ Bölcs 10,20.

⁸⁰ Péld 13,22.

sum ergo credat, si eum ipse iustificat, ut deputetur fides eius ad iustitiam. Sed puto quod etiam ipsi se ipsos horrent, si tamen ista vel cogitare dignantur. Iustus enim et iustificans non est nisi Deus. Potest autem et de istis dici, quod dixit apostolus de Iudaeis, quia *ignorantes Dei iustitiam et suam iustitiam volentes constituere iustitiae Dei non sunt subiecti.* 5

38. Absit autem, ut quisquam nostrum ita se iustum dicat, ut aut suam iustitiam velit constituere, id est quasi a se ipso sibi datam, cum dicatur ei: *Quid enim habes, quod non accepisti?* aut sine peccato se esse iactare audeat in hac vita, sicut ipsi in nostra collatione dixerunt in ea se esse Ecclesia, quae iam non habet *maculam aut rugam aut aliquid eius modi*, nescientes hoc in eis modo compleri, qui vel post baptismum continuo vel dimissis debitis, quae dimittenda in oratione poscuntur, de hoc exeunt corpore, in tota vero Ecclesia tunc futurum, ut sit omnino non habens maculam aut rugam aut aliquid eius modi, quando dicendum erit: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus? Aculeus enim mortis est peccatum.* 10 15

1 eius] *om.* **R** 7 autem] hoc **R** 9 enim] *om.* **R** 11 collatione] consolatione **R** 16 aut rugam] et rugam **MCPR** | aut aliquid] ut aliquid **C** 17 dicendum] dictum **A**

reknek is juttatnak belőle. Azt állítják ugyanis, hogy ők teszik igazzá azokat, akiket megkeresztelnek; így már csak annyi hiányzik, hogy az általuk megkereszteltnek azt mondják, hogy a megkeresztelőjében higgyen. Mert hát miért ne tenné meg, mikor az Apostol mondja: *aki hisz abban, aki megigazulttá teszi a bűnöst, annak a hitet számítják be megigazulásul.*⁸¹ Őbenne kell tehát hinnie, ha ő teszi megigazulttá, hogy a hitét megigazulásul számítsák be. Úgy vélem, hogy ők is elborzadnának maguktól, ha akár csak eszükbe jutna ilyesmi. Igaz és megigazulttá tévő ugyanis kizárólag Isten lehet.⁸² Róluk is el lehet mondani, amit az Apostol mondott a zsidókról: *Nem ismerték el ugyanis az Istentől való megigazulást, s a magukét igyekeztek helyébe állítani.*⁸³

38. Távol legyen, hogy bármelyikünk is olyannyira igaznak tartsa magát, hogy vagy a sajátjának nyilvánítsa az igazságot, azaz olyasminnek, amit saját magának köszönhet, noha megmondták neki: *mid van, amit nem kaptál?*⁸⁴ vagy azzal merjen kérkedni, hogy nincs bűne ebben az életben. Ahogy a velünk folytatott vitában is mondták: ők abban az egyházban vannak, amelyen nincs *sem folt, sem ránc, sem más efféle.*⁸⁵ Nem tudják, hogy ez most csak azokon teljesedik be, akik a keresztséget követően azonnal távoznak az élők sorából, tehát a vétkeik megbocsátása után, amelyeknek a megbocsátását imádságban kérjük. Az egész egyházzal pedig akkor fog megtörténni, hogy nem lesz rajta sem folt, sem ránc, sem bármi efféle, amikor ezt mondhatjuk majd: *Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod? Mert a halál fullánkja a bűn.*⁸⁶

⁸¹ Róm 4,5.

⁸² Vö. 2Makk 1,25; Róm 8,33.

⁸³ Róm 10,3.

⁸⁴ 1Kor 4,7.

⁸⁵ Ef 5,27.

⁸⁶ 1Kor 15,55–56.

39. In hac autem vita, ubi *corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*, si Ecclesia eorum iam talis est, non ergo dicant Deo, quod Dominus orare nos docuit: *Dimitte nobis debita nostra*. Cum enim in baptismo cuncta dimissa sint, ut quid hoc 5
poscit Ecclesia, si iam etiam in hac vita non habet maculam aut rugam aut aliquid eius modi? Contemnant et apostolum Ioannem clamantem in epistula sua: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est et iustus, qui dimittat nobis peccata et mundet nos ab omni iniquitate*. 10
Propter hanc spem dicit universa Ecclesia: *Dimitte nobis debita nostra*, ut non superbientes sed confitentes mundet ab omni iniquitate atque ita sibi exhibeat Dominus Christus in illa die *gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid eius modi*; 15
quam modo *mundat lavacro aquae in verbo*, quia neque aliquid remanet in baptismo, quod non dimittatur praeteritorum omnium peccatorum (si tamen ipse baptismus non frustra foris habeatur, sed aut intus detur aut, si iam foris datus est, non foris cum illo remaneatur), et quicquid ab eis, 20
qui post acceptum baptismum hic vivunt, humana infirmitate contrahitur quarumque culparum, propter ipsum lavacrum dimittitur. Neque enim aliquid prodest non baptizato dicere: *Dimitte nobis debita nostra*.

40. Ita modo mundat Ecclesiam suam *lavacro aquae in verbo*, ut tunc eam sibi exhibeat *non habentem maculam aut rugam, aut aliquid eius modi*, 25
totam scilicet pulchram atque perfectam, quando absorbebitur *mors in victoriam*. Nunc ergo, in quantum viget in nobis, quod ex Deo nati sumus ex fide viventes, iusti sumus; in quantum autem reliquias mortalitatis

3 orare nos] nos orare **M** | dimitte] dimittere **A** 4 sint] sunt **MA**
8 decipimus] seducimus **A** 10 dimittat] dimittit **C** 12 confitentes]
confidentes **M** 15 modo] mundo **R** 17 omnium peccatorum] *om.* **A**
19 est] *om.* **MAP** 24 mundat] mundet **C** 27 victoriam] victoria **AR**

39. Ha viszont már ebben az életben, ahol *a romlandó test teher a léleknek*,⁸⁷ ilyen az ő egyházuk, akkor ne mondják azt Istennek, amit az Úr parancsolt az imádságban: *Bocsásd meg a mi vétkeinket*.⁸⁸ Ha ugyanis a keresztségben minden megbocsátást nyert, akkor mit kérjen még az egyház, ha már ebben az életben sincs rajta sem folt, sem ránc, sem bármi efféle? Vegyék akkor semmibe János apostolt is, aki levelében így kiált: *Ha azt mondjuk, hogy nincsen bűnünk, megcsaljuk magunkat, és nincs bennünk igazság. Ha megvalljuk bűneinket, ő hű és igazságos, hogy megbocsássa a bűnöket, és megtisztítson minket minden gonoszságtól*.⁸⁹ Pedig abban a reményben mondja az egész egyház, hogy *bocsásd meg a mi vétkeinket*, hogy nem akkor tisztít meg bennünket minden gonoszságtól, ha gőgösök, hanem akkor, ha bűnbánóak vagyunk; és azon a napon Krisztus úgy teszi majd az egyházát dicsőségessé, amelyen nincs sem folt, sem ránc, sem bármi efféle, hogy a víz fürdőjében az ige által megtisztítva megszenteli.⁹⁰ Hiszen a keresztség után nem marad vissza semmi, minden múltbeli vétek megbocsátást nyer, de csak ha nem hiábavalóan, odakint veszi fel valaki a keresztséget, hanem vagy idebent kapja meg, vagy ha már odakint kapta, nem marad vele odakint. Azok pedig, akik a keresztség elnyerése után itt élnek, s az emberi esendőség miatt bűnöket követnek el, majd a mondott fürdő után nyernek rájuk bocsánatot. A kereszteleetlenek ugyanis mit sem használ, ha azt mondja: *bocsásd meg a mi vétkeinket*.

40. Úgy tisztítja meg az egyházát a víz fürdőjében az ige által megszentelve, hogy majd akkor teszi olyanná, hogy nem lesz rajta sem folt, sem ránc, sem bármi efféle; mert teljesen

⁸⁷ Bölcs 15,15.

⁸⁸ Mt 6,12.

⁸⁹ 1Jn 1,8–9.

⁹⁰ Vö. Ef 5,26.

ex Adam trahimus, sine peccato non sumus. Et illud enim verum est: *Qui natus est ex Deo, non peccat*; et illud verum est: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et veritas in nobis non est*. Dominus itaque Christus et iustus est et iustificans; nos autem *iustificati gratis per gratiam ipsius*. Non autem iustificat nisi corpus suum, *quod est Ecclesia*, et ideo, si corpus Christi tollit spolia impiorum et corpori Christi *thesaurizantur divitiae impiorum*, non debent impii foris remanere, ut calumnientur, sed intrare potius, ut iustificentur.

1–2 verum] est *om.* **R** 2 natus est] est *om.* **C** 3 decipimus] decipimus **A** 7 corpori] corpore **MACP** 9 calumnientur] calumniantur **M** | intrare] intra **A**

szép lesz és tökéletes, amikor a halált elnyeli a diadal.⁹¹ Most tehát amennyiben érvényes ránk, hogy Istentől születtünk és a hitből élünk, igazak vagyunk; amennyiben viszont hordozzuk az Ádám-tól eredő halandóság maradványait, nem vagyunk büntelenek. Mert egyrészt igaz, hogy *mindaz, aki Istentől született, bűnt nem cselekszik*,⁹² másrészt az is igaz, hogy *ha azt mondjuk, hogy nincsen bűnünk, megcsaljuk magunkat, és nincs bennünk igazság*.⁹³ Az Úr Krisztus tehát igaz, és igazzá is tesz, mi pedig ingyen igazulunk meg az ő kegyelméből.⁹⁴ Mert nem teszi igazzá, csak a saját testét, amely az egyház. Ha tehát Krisztus teste kifosztja az istenteleneket, és *a bűnös vagyona az igaznak van eltéve*, akkor az istentelenek se maradjanak kint, hogy gyalázkodjanak, hanem inkább lépjenek be, hogy megigazuljanak.

⁹¹ Vö. 1Kor 15,54.

⁹² 1Jn 3,9.

⁹³ 1Jn 1,8.

⁹⁴ Vö. Róm 3,24.

41. Unde et illud, quod de die iudicii scriptum est: *Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiarunt et abstulerunt labores eorum*, non utique sic intellegendum est, quia stabit Chananaeus adversus Israel, cum Chananaei labores abstulerit Israel, sed stabit Nabuthaeus adversus Achab, quoniam labores Nabuthaei abstulit Achab; Chananaeus quippe impius, Nabuthaeus iustus. Eodem modo non stabit paganus adversus christianum, qui abstulit labores eius, quando idolorum exspoliata vel donata sunt templa, sed stabit christianus adversus paganus, qui abstulit labores eius, quando martyrum strata sunt corpora. Sic ergo non stabit haereticus adversus catholicum, qui accepit labores eius, quando praevaluerunt leges catholicorum imperatorum, sed stabit catholicus adversus haereticum qui abstulit labores eius, quando praevalabant furores impiorum circumcellionum. Ipsa quippe solvit Scriptura quaestionem, quae non ait: ‘Tunc stabunt homines’, sed: *Tunc stabunt iusti* et ideo in *magna constantia*, quia in bona conscientia.

42. Iustus autem hic nemo est iustitia sua, id est, tamquam sibi a se ipso facta, sed, ut dicit apostolus, *sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei*. Sequitur autem et adiungit: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent, ita multi unum corpus sumus in Christo*. Ac per hoc nemo potest esse iustus, quam diu fuerit ab unitate huius corporis separatus. Quem ad modum enim membrum si praecidatur ab hominis vivi corpore, non potest

5 abstulerit] abstulerint **P** abstulerunt **R** 8 eius] eorum **A** 9 donata] denudata **R** 10 quando] quanta **A** 12 accepit] accipit **MR** 13 catholicorum imperatorum] imperatorum catholicorum **A** 20 sibi a se ipso] a se ipso sibi **M** 26 praecidatur] praecindatur **A**

41. Erről szól az is, ami az ítélet napjáról van leírva: *akkor az igazak nagy biztonsággal állnak azok ellenébe, akik sa-nyargatták őket, és elragadták a munkájuk gyümölcsét.*⁹⁵ Nem úgy kell ezt érteni, hogy majd Kánaán fog Izrael ellenébe állni, mert Kánaán munkájának gyümölcsét elragadta Izrael,⁹⁶ hanem Nábót fog Ácháb ellenébe állni, mert Ácháb elragadta Nábót munkájának gyümölcsét.⁹⁷ Kánaán ugyanis istentelen volt, Nábót viszont igaz. Ugyanígy nem a pogány fog a keresztény ellenébe állni, aki elragadta a munkája gyümölcsét, amikor kifosztották és elajándékozták a bálványok templomait, hanem a keresztény fog a pogány ellenébe állni, aki elragadta a munkája gyümölcsét, amikor kiterítve heverték a vértanúk holttesteit. Így tehát az eretnek sem fog a katolikus ellenébe állni, amiért az elragadta a munkája gyümölcsét, mikor érvénybe léptek a katolikus császárok törvényei, hanem a katolikus fog az eretnek ellenébe állni, aki elragadta az ő munkájának gyümölcsét, mikor az istentelen circumcelliók dühöngése tombolt. Maga a Szentírás oldja meg ezt a kérdést, mert nem azt írja, hogy *akkor az emberek állnak*, hanem azt, hogy *akkor az igazak állnak*; és azért *nagy biztonsággal*, mert tiszta lesz a lelkiismeretük.⁹⁸

42. Igazzá viszont itt senki sem a saját igazságából lesz, vagyis úgy, hogy maga valósítja meg magának, hanem ahogyan az Apostol mondja, *mindenki a hit mértéke szerint, amelyet Isten juttatott neki*. Aztán pedig folytatja és hozzáteszi: *amint ugyanis egy testben sok testrészünk van, s nem ugyan-*

⁹⁵ Vö. Bölcs 5,1.

⁹⁶ Vö. Józs 17,12–13.

⁹⁷ Vö. 1Kir 1,21.

⁹⁸ Vö. Bölcs 5,1

tenere spiritum vitae, sic homo, qui praeciditur de Christi iusti corpore, nullo modo potest spiritum tenere iustitiae, etiamsi figuram membri teneat, quam sumpsit in corpore. In huius ergo compagem corporis veniant et labores suos non dominandi cupiditate sed bene utendi pietate possideant. Nos autem 5 voluntatem nostram, ut iam dictum est, ab huius cupiditatis sordibus quolibet inimico iudicante purgamus, quando eos ipsos, quorum labores dicuntur, ut nobiscum et illis et nostris in societate catholica utantur, quantum valemus, inquirimus.

10 43. Sed hoc est, inquiunt, quod nos movet: si iniusti sumus, quare nos quaeritis? Quibus respondemus: Quaerimus vos iniustos, ne permaneat iniusti; quaerimus perditos, ut de inventis gaudere possimus dicentes: *Mortuus erat frater et revixit, perierat et inventus est*. Quare ergo me, inquit, non baptizas, ut abluas a peccatis? Respondeo: Quia non facio iniuriam 15 characteri imperatoris, cum errorem corrigo desertoris. Quare, inquit, apud te vel poenitentiam non ago? Immo nisi egeris, salvus esse non poteris; quo modo enim gaudebis te esse correctum, nisi doleas fuisse perversum? Quid ergo, inquit, apud vos, cum ad vos transimus, accipimus? Respondeo: Non quidem accipitis baptismum, qui vobis extra compagem corporis Christi inesse potuit, prodesse non potuit, sed *accipitis unitatem spiritus in vinculo pacis, sine qua nemo poterit videre Deum,* et caritatem, quae, sicut scriptum est, *cooperit multitudinem peccatorum*. Quod tam magnum bonum, sine quo nec linguas 20 hominum et angelorum nec scientiam omnium sacramento-

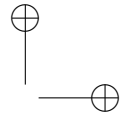
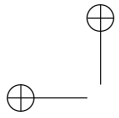
2 spiritum tenere] tenere spiritum C 6 cupiditatis] cupiditate M
12 vos] nos A 14 inquit non baptizas] inquit baptizas A non baptizas
inquit C 19 apud] apud nos C 21 compagem] om. A | corporis]
om. C 22 prodesse] esse P

az a rendeltetése minden testrésznek, ugyanúgy vagyunk sokan egy test Krisztusban.⁹⁹ Ennek következtében senki sem lehet igaz, amíg le van válvva ennek a testnek az egységéről. Amiként ugyanis a testrészt, ha levágják az élő ember testéről, nem tudja megőrizni az életerőt, ugyanúgy az ember, ha leválik az igaz Krisztus testéről, semmiképpen sem őrizheti meg az igazság lelkét, még ha megőrzi is a testrészt formáját, amelyet a testben vett fel. Csatlakozzanak hát ennek a testnek a szervezethez, és az igyekezetüket ne az uralomvágyuk kiélésére fordítsák, hanem használják jó és istenfélő módon. Mi pedig a saját szándékainkat, ahogy már mondtam, megtisztítjuk ennek a vágnak a szennytől (amint azt bármelyik ellenségünk megítélheti), amikor azokat, akiknek az igyekezetéről szó van, tőlünk telhetően megpróbáljuk fellelni, hogy a saját erőfeszítéseiket velünk, a mi erőfeszítéseinkkel együtt a katolikus közösségen belül használják fel.

43. „De épp ez az – mondják –, ami zavar minket: ha nem vagyunk igazak, miért kerestek?” Az ilyeneknek ezt válaszoljuk: azért keresünk benneteket igaztalan létekre, hogy ne maradjatok igaztalanok. Keressük az elveszetteket, hogy velük együtt örvendhessünk a megtalálásuknak, és mondhassuk: a fivérünk *meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott*.¹⁰⁰ „Akkor” – kérdezik – „miért nem keresztelsz meg, hogy lemosd a bűncímét?” A válaszom: mert nem akarom megsérteni a parancsnok jelét, amikor helyrehozom egy szökevény tévedését [1]. „Akkor hát” – kérdezik – „bűnbánatot sem kell

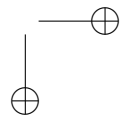
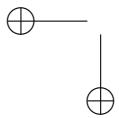
⁹⁹ Róm 12,3–5.

¹⁰⁰ Lk 15,32.

rum nec prophetiam, nec tantam fidem, qua montes transferantur, nec omnia, quae possidet homo, distributa pauperibus nec corporis in ignibus passionem prodesse aliquid apostolus testis est, hoc ergo tam magnum bonum si parvum vel nullum putatis, merito infeliciter erratis, merito, si in unitatem catholicam non transitis, peritis. 5

2 possidet] possidet que C 3 in] *om.* C 5 merito¹] merito si PC |
si] *om.* MP

tartanom nálatok?” Éppen ellenkezőleg: ha nem tartasz, nem üdvözülhetsz. Mert hogyan is örvendhetnél a megtérésednek, ha nem fájlalnád, hogy tévedésben voltál? „Mit kapunk tehát” – kérdezik – „nálatok, amikor áttérünk hozzátok?” A válaszom: nem a keresztséget kapjátok, mert az Krisztus testén kívül is bennetek lehet, ha használni nem is tud; ehelyett megkapjátok *a lelki egységet a béke kötelékében, mert enélkül senki sem fogja meglátni Istent;*¹⁰¹ és megkapjátok a szeretetet, ami, ahogy írva van, *sok bűnt eltakar.*¹⁰² Ez olyan nagy jó, hogy nélküle sem az emberek és angyalok nyelvén való szólás, sem az összes titkok ismerete, sem a prófétálás, sem a hegyeket mozgató hit, sem az ember összes javainak a szegények között történő szétosztása, sem a test tűzben való szenvedése nem használ semmit, ahogy az Apostol is tanúsítja.¹⁰³ Ha tehát ezt a nagy jót lekicsinylitek vagy semmibe veszitek, méltán estek szörnyű tévedésbe, és ha nem tértek meg a katolikus egységbe, méltán kárhoztok el.

¹⁰¹ Ef 4,3 és Zsid 12,14.

¹⁰² 1Pét 4,8.

¹⁰³ 1Kor 13,1–3.

44. Si ergo, inquit, oportet, ut nos extra Ecclesiam et ad-
 versus Ecclesiam fuisse poeniteat, ut salvi esse possimus, quo
 modo post istam poenitentiam apud vos clerici vel etiam epi-
 scopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam re vera, quod
 fatendum est, fieri non deberet, nisi pacis ipsius compensatio-
 ne sanaretur. Sed sibi hoc dicant et multo maxime humiliter
 doleant, qui in tanta morte praecisionis iacent, ut isto quodam
 vulnere matris catholicae reviviscant. Cum enim praecisus ra-
 mus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quo possit recipi, ut
 vivat, qui sine vita radicis peribat; sed cum receptus recipienti
 coaluerit, et vigor consequetur et fructus, si autem non coalue-
 rit, ille quidem arescit, sed vita arboris permanebit. Est enim et
 tale inserendi genus, ut nullo praeciso ramo, qui intus est, ille,
 qui foris est, inseratur non tamen nullo sed vel levissimo arboris
 vulnere. Ita ergo et isti cum ad radicem catholicam veniunt nec
 eis quamvis post erroris sui poenitentiam honor clericatus aut
 episcopatus aufertur, fit quidem aliquid tamquam in cortice ar-
 boris matris contra integritatem severitatis, verum tamen, quia
neque, qui plantat est aliquid, neque, qui rigat, ad Dei mise-
 ricordiam precibus fuis coalescente insitorum pace ramorum
caritas cooperit multitudinem peccatorum.

45. Ut enim constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post
 alicuius criminis poenitentiam clericatum accipiat vel ad cleri-
 catum redeat vel in clericatu maneat, non desperatione indul-
 gentiae sed rigore factum est disciplinae; alioquin contra claves
 datas Ecclesiae disputabitur, de quibus dictum est: *Quae solve-*
ritis in terra, soluta erunt et in coelo. Sed ne forsitan etiam de-

8 reviviscant] revivescant **M** 10 vivat] vivant **C** | peribat] periebat **M**
 11 coaluerit¹] caluerit **AC** | consequetur] consequitur **CP** | fructus]
 fructum **MA** 11–12 coaluerit²] caluerit **A** 13 praeciso] praecioso **A**
 14 levissimo] lenissimo **A** 15 ad] *om.* **A** 18 quia] quod **C** 20 coa-
 lescente] calescente **MA** 23 clericatum¹] conclericatum **C** 24 redeat]
 sedeat **K** | in clericatu] in clericatum **AKU** 25 rigore] rigorem **K**
 27 et] *om.* **K** | etiam] *om.* **K** 332.27–334.1 detectis] de te et his
MA de vel tectis // // // ceteris **C** de ceteris **P**

44. „De ha” – mondják – „az üdvözülésünk érdekében bánnunk kell, hogy kívül voltunk az egyházon és az egyház ellen voltunk, akkor a bűnbánat után hogyan maradhatunk nálatok papok vagy püspökök?” Ez nem volna így, mert – be kell vallani – nem is volna lehetséges, ha a béke helyreállítása nem gyógyítaná ezt a sérelmet. Inkább mondják azt maguknak, és főleg alázatosan bánják, hogy ők, akik az elválás miatt mintegy holtan hevernek, a katolikus Anyaszentegyháznak okozott ilyen seb árán éledhetnek újjá. Ha ugyanis egy korábban levágott ággal akarjuk beoltani a fát, akkor új sebet kell ejteni rajta, amely befogadja az ágat, hogy éljen, mert a gyökér adta élet nélkül meghalna. Ha beoltva eggyé válik a befogadóval, annak virágzás és gyümölcs lesz az eredménye. Ám ha nem válik eggyé vele, ő maga elszárad, a fa élete azonban fennmarad. A beoltásnak ugyanis van egy olyan formája is, hogy egyetlen, a fán lévő ágat sem vágunk le, és úgy oltjuk be a külső ágat, hogy a fatörzs éppen csak egy könnyű sebet szenved, ha nem semmilyen is. Ugyanígy ők is, mikor megtérnek a katolikus egyház gyökeréhez, nem vesztik el a tévedésük felett tartott bűnbánat után a papi vagy püspöki rangjukat, noha van valami szigorúság – mintegy a fatörzs kérge – az egyesülés ellen. Mindazonáltal *sem az nem számít, aki ültet, sem az, aki öntöz, hanem csak Isten, aki a növekedést adja,*¹⁰⁴ ezért ha Isten könnyörületéért folyamatosan imádkozva a beoltott ágak békében egyesülnek a fával, akkor a *szereetet sok bűnt eltakar.*¹⁰⁵

45. Az ugyanis, hogy az egyházban megszábták, miszerint a bűnbánat után senki sem emelkedhet papi tisztségre, illetve nem térhet vissza hozzá és nem maradhat meg benne [1], nem az engedékenységben való csalódás, hanem a fegyelem szigorúsága miatt történt. Máskülönben az egyháznak adott

¹⁰⁴ 1Kor 3,7.

¹⁰⁵ 1Pét 4,8.

tectis criminibus spe honoris ecclesiastici animus intumescens
superbe ageret poenitentiam, severissime placuit, ut post ac-
tam de crimine damnabili poenitentiam nemo sit clericus, ut
desperatione temporalis altitudinis medicina maior et verior es-
set humilitatis. Nam et sanctus David de criminibus mortiferis 5
egit poenitentiam et tamen in honore suo perstitit et beatum
Petrum, quando amarissimas lacrimas fudit, utique Dominum
negasse poenituit et tamen apostolus mansit. Sed non ideo
supervacua putanda est posteriorum diligentia, qui, ubi salu-
ti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus 10
tutius muniretur, experti, credo, aliquorum fictas poenitentias
per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas inve-
nire medicinas multorum experimenta morborum. Verum in
huius modi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non
huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages 15
iacent, detrahendum est aliquid severitati, ut maioribus malis
sanandis caritas sincera subveniat.

1 ecclesiastici] ecclesiasticis **C** 2 severissime] siverissime **A** 4–5 esset
humilitatis] est humilitas **K** 8 non] *om.* **K** 10 aliquid] *om.* **R** 11 tu-
tius] tutis **C** | muniretur] muneretur **M** 13 morborum] menbrorum
A 14 scissuras] scissura **K** 15 illius] illis **C** 16 maioribus] in mai-
oribus **R** 17 sincera] sincere **A**

kulcsokat kérdőjeleznék meg, amelyekről pedig ki lett mondva: *amit megköttök a földön, meg lesz kötve a mennyben is.*¹⁰⁶ Ám hogy valami felfuvalkodott lélek a bűne lelepleződése után ne egyházi tisztség reményében, gőgből kezdjen bűnbánatot gyakorolni, ezért szigorúan megszabták, hogy egy halálos bűn miatt végzett bűnbánat után senki sem lehet pap, mert így az evilági felemelkedéssel kapcsolatos remények elvesztése révén nagyobb és igazabb lesz az alázat által nyújtott gyógyulás. Hiszen a szent Dávid is bűnbánatot tartott halálos bűnei miatt, és mégis megmaradt méltóságában.¹⁰⁷ Szent Péter pedig, miután keserű könnyeket hullatott, bánva, hogy megtagadta az Urat, attól még apostol maradt.¹⁰⁸ De ezért nem szabad fölöslegesnek tartani a későbbi nemzedékek óvatosságát, akik, ha az üdvösséget nem veszélyeztette, igyekeztek növelni valamivel az alázatosságot, hogy határozottabban biztosítva legyen az üdvösség. Úgy hiszem, megtapasztalták, hogy egyesek csak színlelik a bűnbánatot a tisztségek jelentette hatalom elnyerése végett. A sokféle betegség megtapasztalása ugyanis rákényszerít, hogy sokféle gyógyszert találjunk fel. Az olyan esetekben azonban, amikor a vizzálykodás által okozott súlyos meghasonlás miatt nem ennek vagy annak az embernek a veszedelméről van szó, hanem egész népek pusztulása fenyeget, vissza kell venni valamennyit a szigorból, hogy az őszinte szeretet segíthessen a nagyobb rossz megszüntetésében.

¹⁰⁶Mt 16,19 és 18,18.

¹⁰⁷Lásd 2Sám 12,1–20; 24,17.

¹⁰⁸Lásd Mt 26,69–75; Mk 14,66–72; Lk 22,55–62.

46. Habeant ergo isti de praeterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendaci timore, amarum dolorem et veniant ad Ecclesiam Christi veram, hoc est matrem catholicam; sint in illa clerici, sint episcopi utiliter, qui contra illam fuerunt hostiliter. Non invidemus, immo amplectimur, optamus, hortamur 5 et, quos in viis et sepibus invenimus, intrare cogimus. Et sic nondum quibusdam persuademus, quia non res eorum sed ipsos quaerimus. Apostolus Petrus quando Salvatorem negavit et flevit et apostolus mansit, nondum acceperat promissum Spiritum Sanctum; sed multo magis isti eum non acceperunt, ubi 10 a corporis compage divisi, quod solum corpus vivificat Spiritus Sanctus, extra Ecclesiam et contra Ecclesiam Ecclesiae sacramenta tenuerunt et tamquam civili bello nostris contra nos erectis signis armisque pugnarunt. Veniant; fiat pax in virtute Ierusalem, quae virtus caritas est, cui sanctae civitati dictum 15 est: *Fiat pax in virtute tua et abundantia in turribus tuis*. Non se extollant adversus maternam sollicitudinem, quam pro ipsis et pro tantis populis, quos decipiunt vel decipiebant, colligendis et habuit et habet; non superbiunt, quia sic eos suscipit; non referant ad elationis suae malum, quod facit ipsa propter pacis 20 bonum.

47. Sic multitudinibus per schismata et haereses pereuntibus subvenire consuevit. Hoc displicuit Lucifero, quia factum est in eis suscipiendis atque sanandis, qui veneno perierant Ariano; et cui displicuit in tenebras cecidit schismatis amisso 25 lumine caritatis. Hoc erga istos ab initio servavit Africana catholica ex episcoporum sententia, qui in Ecclesia Romana inter

2 mendaci] mendacii *codd.* 3 Christi veram] veram Christi **M** 4 fuerunt] fuerant **K** 5 invidemus] videmus **C** 6 et sic] etsi **K** 9 flevit et] et *om.* **K** 14 pugnarunt] pugnaverunt **PR** 16 abundantia] habuntia **C** 17 extollant] habuntia **C** 19 suscipit] suscepit **P** 20 ad elationis] delationis **A** dilationis **M** 22 sic] sed **A** 25 cui] cuius **M** 26 erga] ergo **A**

46. Érezzenek hát az elkövetett szörnyű tévedésük miatt keserű fájdalmat, ahogy Péter is ilyet érzett a félelemből elkövetett hazugsága miatt, és térjenek meg Krisztus igaz egyházába, vagyis a katolikus Anyaszentegyházba; legyenek benne hasznos módon papok és püspökök, amiként korábban káros módon az ellenségei voltak. Mi nem gyűlöljük őket, sőt tárt karokkal fogadjuk, kívánjuk és buzdítjuk őket, s akit csak az utakon és a sövényeknél találunk, mind belépésre kényszerítjük;¹⁰⁹ s így talán sikerül meggyőznünk róla egyeseket, hogy nem a vagyonukat, hanem őket magukat akarjuk. Péter apostol, amikor megtagadta a Megváltót és sírt emiatt, apostol maradt, de az ígért Szentlelket még nem kapta meg.¹¹⁰ Ők azonban még kevésbé kapták meg, hiszen a testről leválva (pedig csak a testet teszi élővé a Szentlélek), az egyházon kívül és az egyház ellenében tartották meg az egyház szentségeit, s mint valami polgárháborúban, a saját jelvényeinket és fegyvereinket felemelve támadtak ellenünk. Jöjjenek hát, és legyen béke Jeruzsálem falai között, ahol a szeretet jelenti a falakat; hiszen ennek a szent városnak lett mondva: *Békesség legyen falaid között és bőség tornyaiidban!*¹¹¹ Ne lázadjanak az anyai gondoskodás ellen, amely rájuk irányult és irányul most is, valamint arra a sok népre, akiket félrevezetnek vagy félrevezettek, hogy összegyűjtse őket. Ne viselkedjenek fennhéjázóan, amiért így befogadja őket, s a felemelésük során ne tartsák rossznak, amit az egyház a béke jótéteményeiért tesz.

47. Rendszerint így sietett a segítségére azoknak, akiket skizma vagy eretnokség miatt a kárhozat fenyegetett. Ez nem tetszett Lucifernek, mert azoknak a befogadása és meggyógyí-

¹⁰⁹Vö. Lk 14,23.

¹¹⁰Lásd Jn 14,26; 16,13.

¹¹¹Zsolt 122(121),7.

Caecilianum et partem Donati iudicaverunt damnatoque uno
quodam Donato, qui auctor schismatis fuisse manifestatus est,
caeteros correctos, etiamsi extra Ecclesiam ordinati essent, in
suis honoribus suscipiendos esse censuerunt, non quo etiam
foris ab unitate corporis Christi possent habere Spiritum Sanc- 5
tum, sed maxime propter eos, quos foris positi possent deci-
pere et a susceptione illius muneris impedire, deinde ut etiam
ipsorum infirmitas lenius excepta intus sanabilis fieret iam nul-
la pertinacia claudente oculos cordis adversus evidentiam veri- 10
tatis. Quid autem aliud etiam ipsi cogitaverunt, quando Ma-
ximianistas, quos in sacrilego, sicut eorum concilium indicat,
schismate damnaverant et in quorum iam locum alios ordi-
naverant, posteaquam viderunt ab eis populos non recedere,
ne omnes perderent, in suis honoribus receperunt et bap- 15
tismo, quem foris ab eis damnati dederant, nullam contradic-
tionem quaestionemque moverunt? Quare ergo mirantur aut
queruntur aut calumniantur, quod eos sic suscepimus pro vera
pace Christi, et non recordantur, quid ipsi fecerint pro vana,
quae contra Christum est, pace Donati? Quod eorum factum 20
si contra eos teneatur et intellegenter asseratur, quid omnino
respondeant, non habebunt.

2 manifestatus] manifestus **A** 6 possent] *om.* **M** 7 a] *om.* **R** 11 con-
cilium] consilium **A** | indicat] indicant **C** 15–16 nullam contradic-
tionem] nulla contradictionem **A** 17 suscepimus] suscipimus **C** 18 pace
Christi] Christi pace **M** | quid] quod **R** | vana quae] vanaque **P** vana
qua **A** 20 intellegenter] intellegentur **M** intelligentur **C** | asseratur]
adseritur **A**

tása során alkalmazták, akiket az ariánus mérreg fertőzött meg; s akinek nem tetszett, az a skizma sötétségébe hullt, elveszítve a szeretet fényét. Ugyanezt gyakorolta a donatistákkal szemben is az africai katolikus egyház már a kezdetektől fogva, azoknak a püspököknek a döntése folytán, akik a római egyházban ítéletet hoztak Caecilianus és Donatus ügyében. Egyedül Donatust ítélték el, aki nyilvánvalóan a skizma értelmi szerzője volt, míg a többieket illetően úgy határoztak, hogy ha megtérnek, a tisztségüket megtartva kell őket befogadni, még ha az egyházon kívül lettek is felszentelve. Nem mintha Krisztus testének egységén kívül is bírták volna a Szentlelket, hanem inkább azokra való tekintettel, akiket odakint rekedve félrevezethettek volna, megakadályozva őket ennek az ajándéknak az elnyerésében. Másrészt a betegségüket is szelíden kellett kezelni, hogy idebent gyógyíthatóvá válják, mivel így a megátalkodottságuk már nem zárta be lelki szemeiket a nyilvánvaló igazság előtt. Ők maguk talán mást gondoltak a maximianistákkal kapcsolatban, akiket (mint a gyűlésük¹¹² kimondta) szentségtörő skizmában találtak vétkesnek, és új embereket iktattak be a helyükre, miután látták, hogy a nép nem fordul el tőlük, ezért, hogy ne veszítsenek el mindenkit, a papi tisztségük megtartásával fogadták vissza őket? Még a keresztségükkel szemben sem fogalmaztak meg semmiféle ellentmondást vagy kérdést, noha azt az egyházon kívül, általuk elítélve szolgáltatták ki. Miért csodálkoznak hát, miért panaszkodnak és gyalázkodnak, hogy így fogadjuk be őket Krisztus igaz békéjéért? Nem emlékeznek rá, hogy ők mit tettek Donatus hamis és Krisztus ellen való békéjéért? Ha ezt a cselekedetüket felhozzák ellenük és logikusan rájuk bizonyítják, egyáltalán semmit sem tudnak válaszolni.

¹¹²Vö. Aug. *c. Cresc.* III. 59; IV. 12; Aug. *bapt.* I. 7.

- 11 48. Quod autem dicunt: ‘Si peccavimus in Spiritum Sanctum, quia exsufflavimus baptismum vestrum, ut quid nos quaeritis, cum remitti nobis hoc peccatum omnino non possit dicente Domino: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro?*’ Non attendunt, 5 quia secundum istum sensum nemo liberandus est. Quis enim non loquitur adversus Spiritum Sanctum et peccat in eum, sive qui nondum est christianus sive qui est haereticus Arianus aut Eunomianus aut Macedonianus, qui eum dicunt esse creaturam, aut Photinianus, qui eius omnino negat aliquam esse substantiam, sed unum tantum modo esse Deum Patrem, sive alii 10 haeretici, quos commemorare longum est? Nulli ergo istorum liberandi sunt? Aut ipsi Iudaei, quibus hoc Dominus obiecit, si in eum crederent, non erant baptizandi? Non enim ait Salvator: ‘In Baptismo remittetur’, sed *non remittetur*, inquit, *neque in hoc saeculo neque in futuro.* 15

48. Erre azt mondják: „Ha vétkeztünk a Szentlélek ellen, amikor kiüresítettük a keresztségeket, miért kerestek minket? Hiszen ezt a bűnünket semmiképpen sem lehet megbocsátani, ahogy az Úr is mondja: *ha valaki a Szentlélek ellen szól, az nem nyer bocsánatot sem ezen a világon, sem az eljövendőben.*”¹¹³ Nem fogják fel, hogy egy ilyen értelmezés szerint senki sem nyerhetne szabadulást. Mert hát ki az, aki ne szólna és ne vétkeznék a Szentlélek ellen, ha még nem keresztény? Vagy ha eretnek ariánus [1], eunomiánus [2], makedoniánus [3], akik teremtménynek mondják Őt? Vagy ha Photinus követője, aki teljesen tagadja, hogy a Szentlélek bármiféle valós léttel rendelkezne, és egyedül csak az Atyát ismeri el Istennek [4]? Vagy a többi eretnek, akiket felsorolni is hosszú lenne? Közülük tehát senki sem nyerhetne szabadulást? Talán maguknak a zsidóknak is azt tanította az Úr, hogy ha hisznek benne, akkor nem kell megkeresztelkedniük? Hiszen a Megváltó nem azt mondta, hogy „a keresztségben megbocsátást nyer”, hanem azt, hogy nem nyer bocsánatot sem ezen a világon, sem az eljövendőben.

¹¹³Mt 12,32.

49. Intellegant ergo non omne sed aliquod significatum esse peccatum in Spiritum Sanctum, quod omnino non remittetur. Sicut enim, cum dixisset: *Si non venirem, peccatum non haberent*, utique non omne peccatum intellegi voluit, quando quidem pleni erant magnis multisque peccatis, sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent, possent illis omnia dimitti, quae habebant, id est quod in eum venientem non crediderunt – hoc enim peccatum non haberent, si non veniret –, sic etiam, cum dixit: *Qui peccaverit in Spiritum Sanctum vel Qui verbum dixerit adversus Spiritum Sanctum*, non utique omne, quod in Spiritum Sanctum peccatur facto sive dicto sed aliquod certum et proprium intellegi voluit. Hoc est autem duritia cordis usque ad finem huius vitae, qua homo recusat in unitate corporis Christi, quod vivificat Spiritus Sanctus, remissionem accipere peccatorum. Cum enim dixisset discipulis: *Accipite Spiritum sanctum*, continuo subiecit: *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur*. Huic ergo dono gratiae Dei quicumque restiterit et repugnaverit, vel quoquo modo ab eo fuerit alienus usque in finem huius temporalis vitae, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro, hoc scilicet tam grande peccatum, ut eo teneantur cuncta peccata, quod non probatur ab aliquo esse commissum, nisi cum de corpore exierit. Quam diu vero hic vivit, eum, sicut dicit apostolus, *patientia Dei ad poenitentiam adducit*; sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adiungit apostolus, *secundum duritiam cordis sui et cor impenitens thesaurizat sibi iram in die irae et revelationis iusti iudicii Dei*, non ei remittetur neque in hoc saeculo neque in futuro.

2 omnino] omni **MAR** omni modo **CP** 6–8 possent ... haberent] *om.*
C 9 etiam] enim **P** 12 aliquod certum] aliquod eorum certum **R**
13 qua] quia **A** 17 dimittentur] dimittuntur **C** 19 quoquo] quo
MAPR 19–20 temporalis] temporis **A** 21 ut eo] ut in eo **M** 23 hic]
huic **A**

49. Értsék meg tehát, hogy nem az összes bűnt, hanem valami egyedit jelent a Szentlélek elleni véték, amit semmiképpen nem lehet megbocsátani. Ugyanígy, amikor azt mondta az Úr, hogy *ha nem jöttem volna ... nem volna vétküik*,¹¹⁴ nyilván akkor sem az összes bűnt értette ezen (hiszen már tele voltak sok nagy bűnnel), hanem kifejezetten egy bizonyos bűnt, amit ha nem követtek volna el, minden vétkükre bocsánatot nyerhettek volna; mégpedig azt, hogy nem hittek benne, mikor eljött. Hiszen nem követtek volna el bűnt, ha Ő nem jön el. Hasonlóképpen, amikor azt mondta, hogy ha valaki vétkezik a Szentlélek ellen, illetve *ha valaki a Szentlélek ellen szól*,¹¹⁵ nem az összes bűnre értette, amit tettel vagy szóval a Szentlélek ellen elkövetnek, hanem kifejezetten egy bizonyos bűnre. Ez pedig a szív keménysége, ami ennek az életnek a végéig tart, és amellyel az ember elutasítja, hogy Krisztus testének egységében (amit a Szentlélek tölt el élettel) elnyerje bűnei bocsánatát. Ugyanis amikor azt mondta tanítványainak, hogy *Vegyétek a Szentlelket!*, rögtön hozzátette, hogy *akiknek megbocsátják bűneiket, bocsánatot nyernek; akiknek pedig megtartják, azok bűnei megmaradnak*.¹¹⁶ Ha tehát valaki ellenáll az isteni kegyelem ezen ajándékának és visszautasítja azt, vagy bármi módon távol marad tőle földi életének végéig, azt nem bocsátják meg neki, sem ebben a világban, sem a következőben. Ez ugyanis olyan hatalmas bűn, hogy általa megmarad valamennyi más bűn is; de csak azután tekinthető biztosnak az elkövetése, hogy az illető kilépett a testéből. Amíg azonban itt él, addig, miként az Apostol mondja, *Isten jósága megtérésre*¹¹⁷ vezet. Ha viszont megrögzött gonoszságában (ahogy a következőkben hozzáfűzi az apostol) konoksága és megátalkodott szíve

¹¹⁴Jn 15,22.

¹¹⁵Mt 12,32.

¹¹⁶Jn 20,22–23.

¹¹⁷Róm 2,4.

50. Isti autem, cum quibus agimus vel de quibus agimus, non sunt desperandi; adhuc enim sunt in corpore. Sed non quaerant Spiritum Sanctum nisi in Christi corpore, cuius habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus, cuius illud est sacramentum, et ideo sibi iudicium manducant et bibunt. Unus enim panis sacramentum est unitatis, quoniam, sicut Apostolus dicit, *unus panis, unum corpus multi sumus*. Proinde Ecclesia catholica sola corpus est Christi, cuius ille caput est Salvator corporis sui. Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus Sanctus, quia, sicut ipse dicit apostolus, *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*: Non est autem particeps divinae caritatis, qui hostis est unitatis. Non habent itaque Spiritum Sanctum, qui sunt extra Ecclesiam; de illis quippe scriptum est: *Qui se ipsos segregant, animales, Spiritum non habentes*. Sed nec ille eum percipit, qui fictus est in Ecclesia, quoniam et inde scriptum est: *Sanctus enim Spiritus disciplinae effugiet fictum*. Qui ergo vult habere Spiritum sanctum, caveat foris ab Ecclesia remanere, caveat in eam simulatus intrare aut, si iam talis intravit, caveat in eadem simulatione persistere, ut veraciter coalescat arbori vitae.

2 sunt²] sint **A** 3 Christi corpore] corpore Christi **M** 8 est Christi] Christi est **C** 11 Spiritum] Spiritus **P** 19 simulatus] simulare **C** simulate **P** 20 coalescat] calescat **A** 21 arbori] arboris **MACP**

által *baragot halmoz magára, a barag napjára, amikor Isten igazságos ítélete megnyilvánul*,¹¹⁸ akkor nem bocsátanak meg neki sem ebben a világban, sem a következőben.

50. Azokkal kapcsolatban viszont, akikkel most dolgunk van, illetve akiről szó van, nem kell feladni a reményt, hiszen még a testükben vannak. De ne keressék a Szentlelket, csak Krisztus testében, amelynek a szentségét odakint is bírják, de nem magát a dolgot, amelyhez a szentség tartozik, mert az idebent van; különben a saját ítéletüket fogják enni és inni.¹¹⁹ Mert csak egy kenyér van, amely az egység szentsége, ahogy az Apostol is mondja: *egy a kenyér, s egy test vagyunk sokan*.¹²⁰ Tehát kizárólag a katolikus egyház lehet Krisztus teste, mert a feje a testének Üdvözítője.¹²¹ Rajta kívül senkit sem tölt el élettel a Szentlélek, mert ahogy az Apostol mondja, *Isten szeretete kiáradt szívünkbe a nekünk adott Szentlélek által*.¹²² Nem részesülhet az isteni szeretetből az, aki ellensége az egységnek. Nem bírhatják tehát a Szentlelket azok, akik kívül vannak az egyházon, mert róluk meg van írva: *akik szakadásokat támasztanak, érzékiek, a Lélek nélkül valók*.¹²³ De az sem részesülhet belőle, aki csak színleg tartozik az egyházhoz, mert erről is írva van: *a fégyelem szent lelke menekül a hamisságtól*.¹²⁴ Aki tehát bírni akarja a Szentlelket, óvakodjék attól, hogy kívül maradjon az egyházon, és óvakodjék attól is, hogy csak színleg csatlakozzék hozzá; ha pedig már így lépett be, attól óvakodjék, hogy megmaradjon ebben a hazugságban, és ténylegesen is váljék eggyé az élet fájával.

¹¹⁸Róm 2,5.

¹¹⁹Vö. 1Kor 11,29.

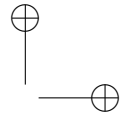
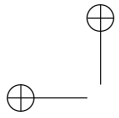
¹²⁰1Kor 10,17.

¹²¹Vö. Ef 5,23.

¹²²Róm 5,5.

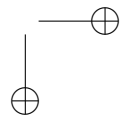
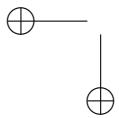
¹²³Júd 1,19.

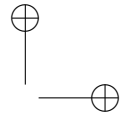
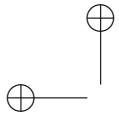
¹²⁴Bölcs 1,5.

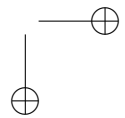
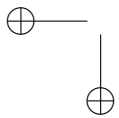
51. Prolixum tibi librum direxi et tuis fortasse occupatio-
nibus onerosum. Si ergo potuerit tibi vel partibus legi, dabit
tibi Dominus intellectum, ut habeas, quid respondeas eis cor-
rigendis atque sanandis, quos etiam tibi ipsi tamquam fideli
filio mater Ecclesia, ubi potueris et quo modo potueris, sive 5
ipse loquendo et respondendo, sive ad doctores Ecclesiae per-
ducendo, in adiutorio Domini corrigendos sanandosque com-
mendat.

3 eis] *om.* C 5 potueris¹] poteris R

51. Terjedelmes könyvet írtam neked, amely talán terhedre van elfoglaltságaid közepette. Ha tehát legalább részben fel tudják olvasni neked, az Úr adjon értelmet, hogy legyen mit válaszolnod azoknak a megtérítendő és meggyógyítandó embereknek, akiket az Anyaszentegyház neked mint hű fiának elébed állít, hogy ahol és amiként csak tudod, a saját szaviddal és feleletteddel, vagy az egyház tanítóihoz küldve, az Úr segítségével megtérítsd és meggyógyítsd őket.

Kommentár

43. levél

[1] A levél 396 végén vagy 397 elején keletkezett. Fontos tudósítás, amelyben Augustinus nemcsak a donatista szakadáshoz vezető eseményeket és a zsinatokat ismerteti, hanem elméleti, ekkleziológiai szempontból mindvégig az egyház egységét tartja szem előtt. Erre a levélben többször is utal. Módszerére jellemző, hogy – éppen az egység megtartásának reményében, ahogyan maga is írja magáról, mint békeszerző – ellenfeleivel a zsinati dokumentumokra támaszkodva vitatkozik, amelyek bizonyítják, hogy nem a donatisták képviselik a helyes egyházi, azaz a katolikus álláspontot. [2] A numídiái Thiavében élő donatista laikusok.

1 [1] Ez a gondolat a kánonjog elemévé vált, a mondat megtalálható a *Decretum Gratiani*-ban is (Gratian. *decr.* II. 24,3,29). [2] A levél elején Augustinus utal arra, hogy az egyház egységének reményében ír a donatistáknak, mintegy tompítva azt a lehetőséget, hogy eretnekekkel vitázná. Ugyan a szövegben itt a *hereticus* (eretnek) szót használja, máshol ezzel szemben inkább a szakadás tényére (*schizma*) helyezi a hangsúlyt. Bár a két fogalom nem ugyanazt jelenti (sőt teológiai érelemben meglehetősen nagy köztük a különbség), Augustinus a donatistákat mondanivalójának megfelelően hol eretnekeknek, hol szakadároknak nevezi. [3] *Litterae communicato-riae*: hivatalos levél, amelyben egy frissen felszentelt püspök értesíti kollégáit hivatalba lépéséről. Az itt közölt levelek egyik alapgondolata az, hogy a katolikus egyház egy, az egész föld-

kerekségre kiterjedő közösség, azaz *communio*, eucharisztikus közösség. Augustinus szerint a donatisták lényegében szakadárrok, mert kizárták magukat ebből a közösségből, így hivatalos levelet sem kaphatnának egy katolikustól, mivel azonban ő maga bízik visszatérésükben, magánlevelet ír nekik.

2 [1] A latinban használt *communio* kifejezés a szentáldozás közösségére utal.

3 [1] Azaz katolikus. [2] Mindez 311-ben történt. [3] A *traditorok* azok voltak, akik a szent könyveket vagy tárgyakat a hatóságoknak kiszolgáltatták. Problémát okozott az is, hogy egyes donatisták akkor is *traditor*nak tekintettek valakit, ha az profán könyveket szolgáltatott ki a hatóság félrevezetéseképpen, mondván, hogy így is összejátszott az üldözőkkel. [4] Az Augustinus által hivatkozott akták szerint tehát Caecilianus (311-ben választották meg Kárhágó püspökének) vádlói maguk voltak *traditorok*, így vádaskodásuk valójában saját magukra hullott vissza, tehát érvelésük alapján éppen Maiorinus felszentelése volt törvénytelen. Az Augustinus által idézett dokumentumokból úgy tűnik, hogy még ellenfelei sem tudták magát Caecilianust megvádolni, így csak az őt felszentelő püspökről, Felixről állították azt, hogy *traditor* volt, aminek következtében szerintük Caecilianus felszentelése törvénytelen volt. Augustinus nem sokkal később arra utal, hogy a vádak alaptalanok volt, mivel Felixet a vizsgálatok alapján felmentették azok alól.

4 [1] Más néven Melchiades, 311–314 között Róma püspöke. [2] Donatust már Miltiades pápa (311–314) alatt elítélték a 313-as lateráni zsinaton. [3] A zsinatot I. Szilveszter pápa (314–335) hívta össze, 314. augusztus 1-én nyílt meg.

5 [1] Augustinus a két *gesta*, azaz jegyzőkönyv emlegetésével a világi és az egyházi eljárás hasonlóságára utal.

7 [1] Augustinus a donatista egyházat a gonosz ellenegyházként írja le. A test, amelyet a fő irányít, a katolikus egyházra gyakran alkalmazott metafora: ebben a passzusban ezt a képet fordítja a visszájára, mivel szerinte Secundus eljárása mintegy

ellen-Rómává tenné Karthágót. [2] Tehát Caecilianus ekkorra már hivatalosan is értesítette püspökké szenteléséről a többi egyház püspökét, és azok elfogadták őt. [3] Egyháztörténeti szempontból meglehetősen fontos és érdekes megállapítás. Augustinus itt megerősíti, hogy a római püspök széke mindig is különleges tekintéllyel, sőt primátussal bírt. (Vö. Mt 16,18.) Az az eljárás, hogy a püspökök letételük ellen a pápához fellebbezhetnek, a 342-es, sardicai zsinat óta tekinthető hivatalosnak. Az egyháztörténeti kutatások álláspontja szerint a pápai bürokrácia kiépülésének és struktúrálódásának kezdetei is a IV. századra, Damasus pápa tevékenységére vezethetők vissza. [4] A diakónusnál kisebb egyházi rendek a következők: ostiarius vagy ianitor, azaz a templomőr, lector, más néven felolvasó, az exorcista és az akolitus, vagyis a diakónus segítője.

8 [1] Tudniillik az africai, illetve numídiái püspökök között. [2] Azaz az üldöztetések megpróbáltatásai alatt történeteket Isten ítéletére kell bízni.

12 [1] Azaz Augustinus – ahogyan az előzőekben is – amellett érvel, hogy az említett africai és numídiái püspökök ítélete törvénytelen, hiszen, mivel maguk a megvádoltak sem ismerték el törvényesnek a bíróságot, nem is jelentek meg előtte, így azonban ki sem vizsgálhatták tisztességgel ügyüket. Ebből következik, hogy nem igaz, hogy bűnük megismert vagy elismert lenne, hiszen nem került sor szabályos kivizsgálásra. Augustinus itt úgy érvel, hogy csak a megismert, és feltárt bűn ítéltető el és bocsátható meg, azaz még a felmentő ítélet is érvénytelen lett volna, hiszen nem történt meg a bűn kivizsgálása és bizonyítása.

13 [1] Az egyházi bíróságról van szó.

14 [1] Euszebiosz Egyháztörténetében (X. 18.) olvasható Constantinus császár levele, amelyet a pápának írt és amelyben maga írja elő, hogy Caecilianus tíz őt támogató és tíz őt vádoló püspökkel együtt utazzon Rómába, hogy tisztázzák a kérdést, mivel a császár nem szeretné, ha szakadás lenne a törvényes egyházban. Ennek következtében ültek össze a püspö-

kök Rómában, 313. október 2-án. A zsinat mindössze három napig tartott, és Donatus szempontjából eredménytelenül végződött, mivel semmit sem tudott bizonyítani. A zsinat mindenestre meglehetősen enyhe határozatokat hozott: ezek értelmében, amennyiben a donatisták visszatérnek az egyházba, megtarthatják posztjukat.

17 [1] Caecilianus szerint Lucilla túlzottan babonás volt a szentek ereklyéinek tiszteletével kapcsolatban.

20 [1] Az arles-i (arelatei) zsinat kezdete: 314. augusztus 1. Fontos eredmény volt, hogy ezen a zsinaton az összes nyugati provincia püspöke jelen volt, és nemcsak hogy újfent nem adtak igazat Maiorinus pártjának, de elutasították az africai püspökök újrakeresztelési gyakorlatát is.

21 [1] Az arles-i zsinat ezt írja az újrakeresztelésről: *(A zsinat) azt akarja az afrikaiakkal kapcsolatban, mivel saját törvényük szerint olyan gyakorlatot követnek, hogy újrakeresztelnek, hogy ha valaki az eretnekségből megtér az egyházhoz, kérdezzék meg tőle hitvallását; és ha átlátják, hogy őt az Atyában és a Fiúban és a Szentlélekben keresztelték meg, csak a kézzel való megkeresztelésnek kell következnie, hogy elnyerje a Szentlelket; ha megkérdetve nem ezt a Háromságot választja, kereszteljék meg.* DENZINGER-HÜNERMANN 2004, 72. [2] Valószínűleg azokra a városokra utal, amelyeknek keresztény közösségeihez egyes apostoli levelek szólnak, hiszen a szertartásaik során a donatisták ugyanúgy olvastak fel részeket a Bibliából, mint a katolikusok.

24 [1] A circumcelliók mozgalmában valószínűleg előfordult a rituális öngyilkosság gyakorlata is, leginkább éppen a IV. századi Numídiában. (LANCEL 2004, 267.) A circumcelliókról lásd a Bevezetést. [2] Optatus a numídiái Thamugadi (Timgad) donatista püspöke volt. Püspökségét Serge Lancel (LANCEL 2004, 279) egyenesen rémuralomnak nevezi. Nemcsak a circumcelliókkal állt kapcsolatban, hanem a berber származású helytartóval, Gildóval is, aki fellázadt Róma ellen (395–398). Gildo bukása azonban Optatus püspökségének is a végét jelentette, aki börtönben halt meg. Augustinus a levelet

minden bizonnyal Gildo és Optatus bukása előtt írta meg. [3] Ezt és a továbbiakat vö. Szám 16, 1–50. A közönséges halál kitétel is a Számok könyve hivatkozott helye alapján lesz érthető. Itt ugyanis, Koré, Dátán és Abiron lázadása során Mózes a következőképpen kér jelet Istentől annak bizonyítására, hogy ő az Úr küldötte: *„Azt mondta ekkor Mózes: »Erről tudjátok meg, hogy az Úr küldött engem, hogy megtegyem mindazt, amit láttok, s hogy nem a magam szívéből csináltam: ha ők az emberek szokott halálával múlnak ki, s az a csapás látogatja meg őket, amely a többi embert szokta meglátogatni, akkor nem küldött engem az Úr; de ha új dolgot művel az Úr, úgyhogy a föld nyitja fel száját és nyeli el őket s mindazt, ami az övék, s elevenen szállnak le az alvilágba, akkor tudjátok meg, hogy káromolták az Urat.« S nyomban, ahogy befejezte a beszédet, meghasadt lábuk alatt a föld és felnyitotta száját, s elnyelte őket sátrukkal s minden holmijukkal együtt, s leszálltak elevenen az alvilágba, s a föld befödte őket, és így veszték ki a közösségből. Ekkor egész Izrael, amely ott állt körben, elfutott az elveszők kiáltására, mondván: »El ne találjon nyelni minket is a föld.« Aztán tűz jött ki az Úrtól, s megölte azt a kétszázötven férfit, akik bemutatták a füstölőszert.» (Szám 16, 1–35.)*

26 [1] Karthágói donatista diakónus. 393-ban szakított a donatistákkal Primianus donatista püspökkel való viszálya miatt, aki kiátkozta Maximianust. Augustinus egyértelműen párhuzamot von az általa fentebb részletezett eseményekkel, amikor hasonlóképpen egy befolyásos asszony, Lucilla támogatta az események egyik főszereplőjét, Maiorinust. A történetek valóban mutatnak hasonlóságokat. Augustinus egyébként a következőkre utal: a 393-ban Cebarsussiban több mint száz püspök részvételével megtartott zsinat Maximianust nevezte ki püspökké, majd egy évvel később a Bagaiban megjelent 310 püspök Maximianust és felszentelőit ítélte el. Innen lesznek érthetőek azok az események, amelyeket Augustinus fentebb Optatus kapcsán említett (l. 24.§.). Parmenianus ellen Milevisi Optatus írt egy értekezést (*Contra Parmenianum Donatistam*

– *A donatista Parmenianus ellen*), amely Augustinus számára is forrásul szolgált. [2] Azaz a Cebarsussiban 393. június 24-én megtartott zsinat. L. az előző jegyzet.

93. levél

Címzés [1] Vincentius Cartenna (ma: Ténès) mérsékelt donatista (azaz rogatista) püspöke volt, akit Augustinus már ifjúkora óta, még Karthágóból ismert. A levél 407/408-ra datálható. Az úgynevezett rogatistákról kevés tudható, vezetőjük Cartenna szakadár donatista püspöke, Rogatus volt. Elutasították az erőszakot, a donatisták pedig üldözték meglehetősen kis létszámú csoportjukat. A levélben Augustinus az idők során szerzett tapasztalatai alapján amellet érvel, hogy a donatisták ellen hozott törvények szükségesek, amennyiben a szakadókat visszakényszerítik az egyházba, és így a világi törvények mintegy kényszerű gyógyszerként szolgálnak ahhoz, hogy a szakadárak belássák tévedésüket, és visszatérjenek az egyházba. Ez az érv tehát arra szolgál, hogy igazolja a világi hatalom fellépésének jogosságát. A levélben felmerülő másik probléma az újrakeresztelés donatista gyakorlatának kritikája. Augustinus szerint az egyéni bűnöknél fontosabb a keresztség szentségének jelentősége, amennyiben a keresztesen keresztény keresztség – úgy a donatistáké, mint a katolikusoké – Krisztus keresztsége, tehát nem embertől származik. Ebből következően akkor is érvényes, ha kiszolgálója nem büntelen.

I [1] Azaz: bár a donatisták hisznek Krisztusban és a feltámadásban, Krisztus dicsőséges testében, azonban a földön elterjedt egyházban már nem. [2] Minden bizonnyal sok olyan megtért katolikkal kell számolnunk, akik valójában nem teljes szívvel lettek donatistából katolikká, hanem részben a törvény által kényszerítve. Augustinus ezt itt ugyan nem mondja ki nyíltan, hiszen a circumcelliókból lett katolikusokat *catholici manifesti*-nek nevezi, de arra a későbbiekben egyértelműen

utal, hogy a törvény szigorával kellett őket „rávezetni” az igazság útjára.

3 [1] Tudniillik az ilyen embereket segíteni kell, és nem szabad kétségbeesni, mintha a helyzetük reménytelen lenne. A latin szöveg azt sugallja, hogy magát a gyengeséget kell támogatni (*infirmitas sustinenda est*) és segíteni addig, amíg meg nem erősödik, és már nem is lesz gyengeség.

5 [1] Utalás a páli képre, amely szerint az egyház Krisztus teste, és a hívőknek is szent áldozatul kell adniuk testüket. Vö. 1Kor 12,12–31; Róm 12,1–2.

7 [1] Tudniillik Pál. Vö. *A mi Urunk Jézus nevében fonódjék egybe a ti lelketek és az enyém, és a mi Urunk Jézus hatalmával adjuk át az ilyet a sátánnak, testének vesztére, hogy a lélek üdvözljön az Úr napján.* (1Kor 5, 4–5.) [2] Tudniillik egy kegyetlenebb *traditor*nak (átadónak, árulónak), a sátánnak.

11 [1] Augustinus itt arra utal, hogy a donatisták nemcsak arra tartottak igényt, hogy őket tekintsék az igazi egyháznak (hit problémája), hanem egyházi javakra (például templomok) is. [2] Figyelemre méltó, hogy Augustinus a rogatisták pacifizmusának őszinteségét kétségbe vonja, de nem említ semmilyen más különbséget köztük és az „igazi” donatisták között. Ez azonban talán arra utal, hogy a rogatisták valóban a szakadár egyház radikális szárnya által alkalmazott erőszak miatt fordítottak hátat testvéreiknek, de ahelyett, hogy visszatértek volna a katolikus egyházba, inkább külön közösséget alapítottak.

12 [1] Utalás a rogatisták csekély létszámára és periferikus helyzetére. [2] Nem az áttért donatista püspökről, hanem a donatizmuson belüli szakadást kiváltó püspökjelöltről van szó. [3] A katolikusok tehát már ekkor gyűjtötték a donatista belviszályról szóló dokumentumokat. [4] Augustinus itt a mellett érvel, hogy a donatisták nem vethetik a katolikusok szemére azt, ha a világi hatóságokhoz fordulnak ügyük érdekében. Felvetésének lényege az, hogy a donatisták alkalmazták először ezt az eljárást, amikor úgy ítélték meg, hogy így sikerre vihetik ügyüket. Ráadásul ahhoz a császárhoz (Iulianus Apostata,

361–363) fordultak, aki elárulta a keresztények ügyét, amikor megtagadta a vallását és nyíltan bálványimádó pogány lett. A donatisták tettükkel tehát végső soron magát a kereszténységet árulták el.

14 [1] Vö. 43. A mondat Tyconius *Opusculum de ecclesia* című, elveszett művéből származhat.

16 [1] Tudniillik Constantinus.

17 [1] Tudniillik Thagaste.

19 [1] Augustinus szerint nem segítené Isten ügyét, ha nem támogatná a donatistákkal szembeni fellépést, hiszen akkor az egyház egységének ügyével szemben foglalna állást, ami akadályozná mindazt a nyereséget, amelyet az egység jelent, és amely így Istené. [2] Tudniillik a szentségeket, amelyek érvényességét csak saját maguknál fogadták el a donatisták. [3] A magyarul is ismert közmondás eredete: Péld 26,27. Augustinus itt erre a sorra céloz.

21 [1] Azaz az ember. Augustinus az ember esendőségét, halandóságát, jelentéktelenségét a *pellicula* szóval jelzi, amely szó szerint egy kis darab bőrt jelent.

23 [1] A következőkben Augustinus amellet érvel, hogy a donatisták nem ismerik el a katolikus egyház egyetemességét, mivel a *catholicus* szót nem eucharisztikus közösségként, azaz *communió*ként értelmezik, hanem az összes törvény és szentség követésére és elfogadására vonatkoztatják. Augustinus arra mutat rá, hogy az egyház egyetemes mivolta a keresztényeknek az egész földkerekségre kiterjedő közösségére utal, amiből a donatisták kizárják önmagukat. Ezért is tekinthetők szakadóknak. A paragrafus egyik központi fogalma – ahogyan az egész levélben ez határozza meg Augustinus egyháztanát – éppen ez a *communio*.

24 [1] Arzugitania nagyjából megfelel a mai Tunézia Taouine nevű kormányzóságának. A római korban Africa tartomány legdélebbi határvonalát képezte. Arzugitánoknak (Arzuges) a vidék berber őslakóit nevezték.

26 [1] Az említett törzsek Rúben, Gád és Manassze fél törzse, amelyek nemcsak vissza akartak térni Gileádba, de oltárt is építettek a Jordán halmainál.

27 [1] Továbbra is Noé történetére céloz.

31 [1] Vö. Poitiers-i Hilarius (310–367 k.) *De synodis*, 65; PL 10, 522. [2] Vö. Gal 2, 11–14: *Amikor azonban Kéfás Antióchiába jött, nyíltan szembeszálltam vele, mert méltó volt a feddésre. Mielőtt ugyanis Jakabtól odaérkeztek volna néhányan, mindig együtt étkezett a pogány származásúakkal; de amikor azok odaérkeztek, visszavonult, és különvált tőlük, mert félt a körülmételektől. Képmutatását követte a többi zsidó is, úgyhogy Barnabást is belevitték a képmutatásba. De amikor láttam, hogy nem járnak egyenesen az evangélium igazsága szerint, mindnyájuk előtt azt mondtam Kéfásnak: Ha te zsidó létedre a pogányok módjára élsz és nem zsidó módon, hogyan kényszerítheted a pogány származásúakat, hogy zsidó módon éljenek?* [3] Cypri. *epist.* 71,3.

32 [1] Augustinus itt az 1Kor 2,14-re céloz: *Az érzéki ember azonban nem fogja fel, ami az Isten Lelkéé, mert oktalanság az számára, és nem tudja megérteni, hiszen lelki módon kell azt megítélni.* Lásd. még 1Kor 15,44–50.

35 [1] Agrippinus Cyprianus előtt volt Karthágó püspöke. [2] Augustinus nem azt állítja, hogy Cyprianus vagy Agrippinus eretnekek voltak, csak azt, hogy miközben maguk is az egyház egységéért küzdöttek, olyan dolgokat tanítottak, amelyek ellentmondtak a Szentírás helyes értelmezésének. Ez azonban természetes, hiszen csak az isteni tanúságok tévedhetetlenek.

36 [1] Ez a zsinat 256-ban volt Karthágóban, ahol – egyébként a pápai tiltás ellenére – 87 püspök úgy döntött, hogy az eretnek keresztség érvénytelen, ezért újrakeresztelésre van szükség. Cyprianus tekintélyére előszeretettel hivatkoztak a donatisták, ahogyan a katolikusok is. Ez utóbbiak éppen azért, mert – ahogyan itt is olvasható – úgy látták, hogy Cyprianus mindig az egyház egységét tartotta szem előtt. Karthágóban

egyébként 220-tól kezdve több zsinat is volt, amelyeknek az üldözések következtében felmerült kérdésekre kellett választ adniuk. Az említett zsinattal szemben az újrakeresztelés tilalmát Karthágóban 345–48-ban mondták ki.

39 [1] Azaz a neki tulajdonított, ezt a tanítást tartalmazó levelek stilisztikai alapon nem lehetnek hamisítványok. [2] Tudniillik Cyprianus műveiben.

40 [1] Cyprianus hiába halt volna vértanúhalált, ha szeretet nem lett volna benne.

41 [1] Antonianusról, aki talán numídiái püspök volt, szinte semmit sem tudunk, Cyprianus levelezéséből ismert. [2] Augustinus ezzel az egyházza utal.

43 [1] Tyconius (330–390 körül) személyéről sajnos rendkívül keveset tudunk, noha fennmaradtak művei, és éppen Augustinus tudósításai alapján valószínűsíthető, hogy a IV. századi donatizmus és kereszténység egyik jelentős gondolkodója volt. Bár a donatisták közé tartozott, ekkléziológiai elvei miatt – amelyek kifejtése során maga is alkalmazta a pelyva és búza elkülönítéséről szóló szentírási képet (Mt 13, 30), vitában állt a donatistákkal is, akik tanai miatt 380-ban elítélték. [2] Parmenianus Karthágó donatista püspöke volt Iulianus Apostata (361–363) uralkodása idején. Egy levélben meg is feddte Tyconius. Erre a levélre írta válaszul Augustinus a *Contra epistolam Parmeniani* című művét. [3] A 335-ös donatista zsinatról van szó, amelyen maga Donatus elnökölt. A *traditor* megjelölés itt nem feltétlenül a szó szerinti értelemben vett hittagadókra vonatkozik (hiszen az efféle bűnre alkalmas adó keresztényüldözések ekkorra már ötven éve megszűntek), hanem a katolikusokra, akik az egykori *traditor* püspökökkel közösséget vállaló keresztények utódai voltak, és a donatista felfogás szerint ezáltal maguk is *traditorokká* váltak. A zsinat döntése viszont rámutat arra a tényezőre, amit Augustinus máshol is említ: a donatisták tanítása sok hívő számára vonzó volt, de az újrakeresztelést nem tudták elfogadni, így a szakadárak csak azzal tudták áttérésre bírni őket, ha annak gyakorlatáról

lemondtak. Később a maximianista szakadás során ugyanez a helyzet állt elő. [4] Deuterius donatista püspök volt, Augustinus vonatkozó helye alapján tudunk róla. [5] Macarius eljárására Augustinus a *persecutio*, azaz az üldözés kifejezést használja. Macarius és Paulus császári biztosok voltak, akiknek az volt a feladatuk, hogy az egyház egységét helyreállítsák. Úgy tűnik, hogy a vitában mindkét fél helyzete meglehetősen kedvezőtlen volt, mivel a császári küldöttek fellépését a donatisták illegitimnek tekintették, ugyanis az eljárást az egyház belügyei-be való beavatkozásnak gondolták, és ezért hevesen ellenálltak. Erre válaszul Macarius letartóztatott és megkorbácsoltatott tíz donatista püspököt, illetve egyiküket kivégeztette, ami azonban ahhoz vezetett, hogy az utóbbit, Marculust sokáig vértanúnak tekintették, ez pedig nyilvánvalóan erősítette a donatisták elszántságát. A *persecutio* annyiban mindenképpen találó, hogy az események nyomán több donatista is vértanúvá vált. Vö. LANCEL 2004, 274–275. [6] Bár az események korábban történtek, az egzegéta számára ez minden bizonnyal elfogadhatatlan eljárás volt, hiszen a bűnösök (*traditorok*) az Ördög testének részei, és mint ilyenek a konkolyt jelentik a búzával szemben. A tiszta donatista egyház ezért nem vállalhatott volna velük közösséget. A zsinatnak ez a döntése lényegében a tiszta egyház donatista elvével állt szemben.

46 [1] Augustinus itt a mai napig hivatalos katolikus tanítást fogalmazza meg: a szentség – ez esetben a keresztség – nem a kiszolgáló mindenkori állapotától függ (*ex opere operantis*), hanem azért hatékony önmagában, mert maga Krisztus alapította (*ex opere operato*). Azaz a donatisták keresztsége, és az általuk elfogadott szentségek éppen azért, mert szentségek, és így Krisztustól erednek, érvényesek, így újrakeresztelés sem lehetséges. [2] Azaz a donatistákban megmaradt jó (vagyis a keresztség és az egyéb szentségek, amelyekben részesültek) már nem szolgálhat javukra, hiszen nem a forrásából, vagyis az egyházból táplálkozik.

48 [1] Keresztelő János keresztelése után Jézus követői új-
rakereszteltek, mert János csak előkészítette Jézus keresztsé-
gét; ellenben az új-akeresztelésre már nincsen szükség, hiszen
azóta a keresztség Jézustól származik, és nem számít, hogy
bűnös-e az, aki kiszolgáltatja.

51 [1] Vincentius idézett levele nem maradt ránk.

185. levél

1 [1] Bonifatius (?–432) politikus, hadvezér, az V. század első
évtizedeinek fontos szereplője. Születési helye és ideje ismer-
etlen, a róla szóló első, a levelet néhány évvel megelőző forrás
Galliában, a gótok ellen folytatott harcairól számol be. Ezután
került Africába egy szövetséges gót csapat parancsnokaként, a
határt védeni a maurus törzsek ellen. A következő években a
karrierje gyorsan ívelt felfelé, részt vett mind a birodalom külső
ellenségei ellen folytatott harcokban, mind a belpolitikai konf-
liktusokban, és sikerült megszereznie a tartomány katonai fő-
parancsnoki címét (*comes Africae*). Augustinusszal kezdetben
– mint a levél is tanúsítja – jó viszonyt ápolt, később azonban
megromlott a kapcsolatuk, különösen akkor, amikor Bonifati-
us egy ariánus pappal kereszteltette meg gót feleségétől szüle-
tett fiát. A vandálok betörésekor is ő volt a katonai parancsnok,
Augustinus halálakor Hippóban tartózkodott, az ostromgyű-
rűbe zárt város védelmét irányította. Még a vereség előtt elha-
józott Africából, és Itáliában működött tovább főparancsnoki
rangban (*magister utriusque militiae*). A nem sokkal ezután
kirobbant polgárháború során Aëtiusszal, a római politika ké-
sőbbi fő irányítójával került szembe, akit a rimini csatában le-
győzött, ám ő maga is súlyos sebet kapott, amibe rövidesen
belehalt. Életéről és politikai pályafutásáról lásd Wijnendaele
2016. [2] Vö. Aug. *haer.* 69: *Exstant scripta eius [sc. Dona-
ti] ubi apparet eum etiam non catholicam de Trinitate habuisse
sententiam, sed quamvis eiusdem substantiae, minorem tamen
Patre Filium, et minorem Filio putasse Spiritum Sanctum. Ve-*

rum in hunc quem de Trinitate habuit eius errorem Donatistarum multitudo intenta non fuit, nec facile in eis quisquam, qui hoc illum sensisse noverit, invenitur. [3] A hadseregbe birodalomszerte nagy számban besorozott, és a politikai elitbe is bekerülő, döntően ariánus gótok valóban egyre jelentősebb befolyásra tettek szert több tartományban, így Africában is, elég csak a Bonifatius alá beosztott katonákra gondolni.

3 [1] A donatisták „Africa-fókuszú” bibliaértelmezésére vonatkozóan ld. Aug. *epist.* 93,24–28.

6 [1] A skizma kiváltó eseményére céloz, amikor Caecilianus püspökké szentelése ellen Donatus és követői Constantinus császárhoz fellebbeztek 313-ban. [2] A 411-es karthágói zsinatra utal, ahol valóban előkerült az africai egyházszakadás valamennyi teológiai és történeti kérdése. [3] Milevis (ma Mila, Algéria) püspöke. Augustinus két leveléből ismerjük (*epist.* 190; 202A), ezek alapján művelt, a kifinomultabb teológiai kérdések iránt is érdeklődő, hippói kollégájával jó viszonyt ápoló egyházfő volt. Bár a nevük és a székhelyük ugyanaz volt, nem azonos Szent Optatusszal, aki a 4. század közepén volt Milevis püspöke, és az első fennmaradt donatista-ellenes művet írta. [4] Ma Sétif (Algéria). A település teljes neve Colonia Augusta Nerviana Martialis Veteranorum Sitifensium volt, ebben az időben a Mauretania Sitifensis nevű provincia székhelyként funkcionált.

7 [1] A donatisták ellen hozott császári törvényekről lásd a Bevezetőt.

8 [1] Augustinus itt arra utal, hogy a donatisták nem ismerték el érvényesnek a katolikusok által kiszolgáltatott szentségeket. Másrészt a megállapítás magukra a donatisták által kiszolgáltatott szentségekre is vonatkozik: Augustinus ugyan érvényesnek ismerte el azokat, de úgy vélte, hogy hiába részesül belőlük valaki, az nem szolgálhat az üdvösségére, amíg nem csatlakozik az igazi egyházhoz; lényegében tehát a donatisták hatástalanná tették a szentségeket.

10 [1] Vö. Aug. *adv. Don.* 16, 20.

11 [1] A radikális donatisták (például a circumcelliók) vértanúkultusza olykor végletes szélsőségekben nyilvánult meg; az általuk szándékosan kiprovokált „vértanúság” (amelyekre az alábbiakban meglehetősen extrém példákat említ Ágoston) néha valóban öngyilkosságra emlékeztetett.

14 [1] A donatisták egy része tehát azzal fenyegetőzött, hogy ha a híveiket (vagy a közösségüket) megtérítik, akkor öngyilkosok lesznek, így próbálva mintegy zsarolni a katolikusokat.

15 [1] Az illető rabszolga státusát és egyéb adatait tartalmazó iratokról van szó, amelyek megsemmisítése a felszabadítási procedúra részét képezte.

17 [1] Vagyis ha valamilyen papi tisztséget töltöttek be, azt a visszatérésük után is megtarthatták. [2] Tehát a donatisták mindazon kérdésekben engedékenyek voltak Maximianus átérő híveivel szemben, amelyek a katolikusokkal szemben az ellenállásuk sarokpontjai voltak; Augustinus előszeretettel (és logikusan) hányja szemükre következtelenségüket. A jelenség arra is rámutat, hogy az újrakeresztelés már önmagában gátló tényezőnek számított, amikor az egyházak közötti áttéréstől volt szó.

21 [1] A szó szerinti idézet valójában Cicerótól származik (*Verr.* II. 3,62).

22 [1] A korabeli római szerző, Vegetius szót ejt arról, hogy az újoncokat megjelölték besorozásuk után „pontoszamos bekarcolással”, ami valamiféle tetoválás lehetett, például azonosítószám (Veg. *mil.* I, 8).

26 [1] A város nagyjából a mai Ksar Baghai (Algéria) területén feküdt, nem messze Timgadtól. [2] Maximianus korábban donatista püspök volt, az V. század elején csatlakozott a katolikus egyházhoz, ahol – annak megbékélési politikája jegyében – megőrizhette egyházfői rangját.

28 [1] 405-ben.

30 [1] Augustinus némileg túloz, a karthágói zsinat előtt a donatista–katolikus arány nagyjából egyenlő volt Africában,

csak utána szorultak vissza a peremterületekre a szakadárok. Abban viszont igaza van, hogy a 405-ös törvények életbe lépését követően minden addiginál nagyobb mértékű áttérés indult meg, a donatista egyház rövid idő alatt súlyos veszteségeket szenvedett.

[2] A 411-es zsinatról van szó.

[3] Utalás a szent könyveket a keresztényüldözés során kiszolgáltatató *traditorok*ra, akiknek a bűnére hivatkozva a donatisták elszakadtak az egyháztól; Augustinus szerint tehát ugyanezt a vétket ők maguk is elkövették.

43 [1] A katonaszökevényről szóló, 23. bekezdésben szereplő hasonlatra utal vissza.

45 [1] Vö. Innocentius (I. Ince pápa): *apud Nicaeam constituti canones poenitentes etiam ab infimis officiis clericorum excludunt.* (*Epist. pontif.* 316 = PL 20,606)

48 [1] Az arianizmus mint a század legnagyobb eretnekmozgalma természetesen Africában is ismert volt, noha követőkre nem tett szert nagy számban (részben nyilván a donatizmus dominanciája miatt). [2] Eunomius (?–393 körül), Antiochiai Aëtius tanítványa és egy ideig Cyzicus püspöke volt, az arianizmus radikális formáját hirdette. [3] Makedoniánusoknak vagy pneumatomachusoknak azokat a 4. századi eretnekeket nevezték, akik vitatták a Szentlélek isteni természetét. A kifejezés a tanítás alapítójának tekintett Makedóniosz (?–360 után) konstantinápolyi pátriárka nevéből származik. [4] Photinus (?–376) sirmiumi püspök valóban monarkhiánus (adopcionista) tanairól vált ismertté, bár vele kapcsolatban nem a Szentlélek, hanem Krisztus istenségének a tagadását emlegették elsősorban.

Mutatók

Szentírási helyek mutatója

Ószövetség

Teremtés könyve (Ter)

7	189
16,1–6	141
16,6	259
22,17	195
22,17–18	161
22,18	171, 237, 249
26,4	171, 249

Kivonulás könyve (Kiv)

5,6–18	141
14,10–14	117
32,1–6	117
32,25–38	141

Számok könyve (Szám)

16,1–3	191
16,1–18,32	18
16,1–35	121
16,26	31
16,31–33	191, 239

József könyve (József)

17,12–13	327
22,9–12	187

Sámuel I. könyve (1Sám)

2,12–26	117
8,1–9	117
8,7	117
18,8	259
24,1–8	117
24,7	117
26,1–12	117
28,7–20	117

Sámuel II. könyve (2Sám)

1,5–16	117
12,1–20	335
18,5–15	311
18,33	311
22,1–51	311
24,17	335

Királyok I. könyve (1Kir)		72(71),17–19	175
1,21	327	73(72),28	291
18,4–40	141	90(89),12)	191
		101(100),5	145
Királyok II. könyve (2Kir)		108(107),6	131
18,4	283	113(112),1	235
23,4–20	283	118(117),8	247
		119(118),53	189
Zsoltárok könyve (Zsolt)		119(118),86.	259
2,1–2	147, 283	119(118),158	191
2,7	245	122(121),7	337
2,7–8	123	133(132),1	319
2,8	121, 245		
2,10–11	147, 169, 283	Példabeszédek könyve (Péld)	
11(10),2	195	9,9	167
12(11),8	203	13,22	235, 319
12,2	203	13,24	291
18(17),38	263	23,14	291
19(18),5	177	24,35	223
22(21), 17–19	245	27,6	137
22(21),28–29	245	29,19	167, 289
32(31),9	253	30,12	211, 217
35(34),12	263, 311		
42(41),3	291		
43(42),1	259	Prédikátor könyve (Préd)	
45(44),12	193	3,1–8	283
45(44),17.	193		
48,3	185		
50(49),1	235	Énekek éneke (Én)	
50(49),20	177	1,7	183, 185, 191
51(50),19	219	1,8	191
55(54),14–16	191	2,2	189
55(54),16	239		
55(54),19	225	Bölcsesség könyve (Bölcs)	
61(60),3	189	1,5	345
67(66),2–3	207	5,1	327
72(71),8	171, 249	10,20	319
72(71),11	285	15,15	323

SZENTÍRÁSI HELYEK MUTATÓJA 365

Sirák fia könyve (Sir)		Aggeus könyve (Agg)	
4,25	239	2,11–14	27
11,7	93		
51,28	265	Malakiás könyve (Mal)	
		1,11	173, 249
Izajás könyve (Iz)		Makkabeusok II. könyve (2Makk)	
1–3	117	1,25	321
42,2	193		
54,1	187, 195		
54,2–5	193		
		<i>Újszövetség</i>	
Jeremiás könyve (Jer)		Máté evangéliuma (Mt)	
2,30	133	3,12	209, 219, 237, 277
20,1–2	117	4,5–7	265
37,11–15	117	5,9	77
Ezekiel könyve (Ez)		5,10	145, 259, 263
34,4–6	311	5,14	191
		5,40	153
Dániel könyve (Dán)		5,45	137
3,1–21	147	6,12	323
3,5	255	7,14	195
3,36	195	8,11	195
3,95–96	147	8,32	267
3,96	255, 285	10,1–4	119
6,13–24	171	12,32	341, 343
6,21	253	13,24–30	161
7,27	135	13,25	46
14,21	285	13,28–29	117
14,39–42	171	13,28–30	209
14,41	285	13,29	113
		13,29–30	219
Ozcás könyve (Oz)		13,47	203, 205
9,4	27, 31	13,47–48	237
		13,47–49	219
Jónás könyve (Jón)		16,19	335
3,6–9	283	17,14–18	267

18,8	233	22,55–62	335
18,9–10	233	24,44–47	175
18,12–13	293	24,45	245
18,18	335	24,46	181, 245
21,25	227	24,47	181, 247
23,10	267		
23,15	27	János evangéliuma (Jn)	
23,29–35	117	1,1	247
23,38	259	1,14	247
24,12	203	2,15	147
24,12–13	203	3,29	227
24,14	179	5,22	47
24,31	203	6,44	139
25,32–33	233, 237	6,70	119
26,14–16	119	10,15	293
26,20–30	163	10,16	171, 193
26,69–75	335	12,6	119
27,26	147	13,2	143
77,77	77	13,16	47
		13,36	135
Márk evangéliuma (Mk)		14,26	337
5,13	267	15,2	215
9,16–26	267	15,22	343
14,66–72	335	16,2	285
15,15	147	16,13	337
15,27	259	19,1	147
		20,22–23	343
Lukács evangéliuma (Lk)		21,16	193
3,17	277		
4,9–13	265	Apostolok cselekedetei	
14,16	297	(ApCsel)	
14,21	297	1,1–8	175
14,23	139, 297, 337	1,8	175, 249
15,4–7	293	1,15	175
15,32	329	4,32	319
18,8	203, 233	6,22–24	143
20,4	227	9,1–18	293
22,33	259	9,3–7	139

SZENTÍRÁSI HELYEK MUTATÓJA 367

13,9	293	13,1–3	331
16,22–23	143	15,10	293
18,17	143	15,12	201
19,1–5	227	15,33–34	201
22,24–29	305	15,54	325
23,12–32	305	15,55–56	321
25,11	305		
Rómaiaknak írt levél (Róm)		Korintusiaknak írt II. levél (2Kor)	
2,1	91	6,12–18	26
2,4	343	10,6	297
2,5	345	12,7–9	137
2,11	163		
3,24	325	Galatáknak írt levél (Gal)	
4,5	321	1,8–9	181
5,5	345	1,9	181
8,32	143	1,23	239
8,33	321	2,18	239
10,2–3	149	2,20	143
10,3	321	3,1	197
12,3–5	327	3,3	197
13,1–3	173	3,28	319
Korintusiaknak írt I. levél (1Kor)		4,18–19	197
1,14	229	4,21–31	261
1,22	297	4,27	187, 195
3,2	177	4,29	141
3,3	201	5,19–21	229
3,6	229	6,9–10	255
3,7	333	Efézusiaknak írt levél (Ef)	
3,22–23	319	1,22–23	319
4,7	321	4,3	119, 299, 331
5,5	145	4,15	319
8,11	177	5,23	319, 345
10,17	345	5,26	323
11,19	243	5,27	205, 321
11,29	345	6,9	163

Filippieknek írt levél (Fil)		Zsidóknak írt levél (Zsid)	
1,15–17.	227	12,14	331
1,15–18	163		
1,23	291	Jakab levele (Jak)	
2,21	119	4,6	233
3,15–16	207		
		Péter I. levele (1Pét)	
		4,8	215, 331, 333
Kolosszeieknek írt levél (Kol)		János I. levele (1Jn)	
1,6	249	1,8	325
1,18	319	1,8–9	323
3,5	163	2,2	203
3,25	163	2,19	193
		3,9	325
Tesszalonikaiaknak írt I. levél (1Tessz)		4,18	289
3,12	77	5,19	201
		Júdás levele (Júd)	
Timóteusnak írt II. levél (2Tim)		1,19	345
2,20	46, 237		
2,25–26	77, 311	Jelenések könyve (Jel)	
		2,1–3	115, 119
		2,4–5	115
		2,7	115
Titusznak írt levél (Tit)		2,27	46
2,14	195	7,9	195
3,10–11	75	12,9	115

A hivatkozott művek mutatója

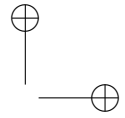
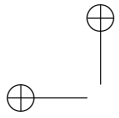
Ammianus Marcellinus		<i>enchir.</i> 17	60
XXIX. 5.	38	<i>epist.</i>	
		43,17	24
Augustinus		43,21	30
<i>adv. Don.</i>		43,26	41, 42, 48
III. 25	21	88,8	311
III. 43	66	88,34–35.	157
III. 258	35	93	63
<i>bapt.</i>		93,12	42
I. 7.	339	100	63
II. 1.	53	101,1	63
II. 4–5.	54	133	63
III. 1.	54	133–134	67
<i>c. Cresc.</i>		139	67
I. 1.	57	173	67
II. 3	32	185	63
II. 7,9	51	185,15	35
III. 21	24	185,17	42
III. 51.	36	185,44–47	66
III. 59	339	<i>haer.</i> 69	359
III. 82	30	<i>serm.</i> 309–313G	46
IV. 8–9	41		
IV. 12	339	Claudius Claudianus	
<i>c. Emer.</i> 9	41	15	39
<i>c. Petil.</i>			
I. 2.	49	<i>Codex Theodosianus</i>	
I. 7.	49	XVI. 5,21	299
II. 4.	50	XVI. 5,37–39	62
II. 184	39	XVI. 5,39	62

XVI. 5,41	62	<i>sent. episc. praef.</i>	211
XVI. 5,52; 54–56	66	<i>unit. eccl. 5,6</i>	207
XVI. 5,54	62		
XVI. 6,1	39	Eusebius Caesariensis	
XVI. 6,2	40	<i>HE VIII. 4</i>	20
XVI. 6,3–4	62	<i>mart. Pal. III. 1.</i>	20
XVI. 6,4	62	Gratianus	
XVI. 11,6	62	<i>decr. II. 24,3,29</i>	52
Cyprianus		Hilarius	
<i>epist.</i>		<i>syn. 63</i>	201
4,4	47		
5,2	23	Optatus	
54,3	46	<i>c. Parm.</i>	
55,21	54, 217	I. 13	19
55,25	207	I. 18	24
55,27	163, 209	III. 3	33
67,3	31	III. 4	35
69,8	18	Orosius	
69–75	19	<i>hist. VII. 36</i>	39
70,3	211		
71,3	53, 197	Possidius	
73	209	<i>vita Aug. XII. 1–2</i>	60
73,21	28, 211		
75,25	54	Terentius	
77,23	211	<i>Ad.</i>	
81	23	57–58	289
<i>laps.</i>		69–75	289
6	227	Tertullianus	
17	17	<i>apol. 50</i>	22

Névmutató

- Abdenágó 149, 255
Abiron 18, 31, 191, 239
Ábrahám 161, 195, 237
Absolon 311, 313
Ácháb 327
Ádám 325
Agrippinus 207
Ambrosius 175
Ananiás 293
Anulinus 28, 29, 155, 157
Apolló 229
Áron 18, 31, 117
- Bonifatius 243
- Caecilianus 21, 23–25,
28–30, 35, 37, 42, 45, 52,
66, 77, 79, 81, 85, 89, 99,
101, 105, 107, 109, 111,
113, 123, 125, 155, 157,
159, 161, 165, 171, 247,
249, 251, 261, 277, 339
Constantinus (I., császár) 23,
28, 29, 33–36, 40, 79, 81,
111, 155, 157, 159, 165,
251
Constantius (II., császár) 36,
37, 40
Crispus 229
- Cyprianus 15–19, 23, 28, 30,
32, 38, 45–47, 51–55,
163, 197, 207, 211, 213,
215, 217, 219, 223, 227
- Dániel 171, 253, 285
Dárius 285
Dátán 18, 31, 191, 239
Dávid 117, 259, 311, 335
Deuterius 221
Donatus 24, 28–30, 32, 35,
37, 42, 45, 48, 55, 61, 64,
79, 101, 103, 123, 153,
165, 167, 175, 183, 185,
189, 207, 211, 221, 223,
243, 249, 279, 319, 339
- Eleusius 75
Éli 117
Ezékiel 311
- Felix (abthungni) 25, 30, 45,
52, 79, 81, 95, 97, 99
Felix (donatista) 75
- Gaius 229
Glorius 75
Grammaticus 75
- Hágár 141, 259

- Hilarius 175, 177, 197, 201, 207
Hiszkija 283
Iubaianus 209
Iulianus (Apostata) 34, 37, 155
Izajás 117
János (apostol) 115, 323
János (Keresztelő Szt.) 227, 229, 231
Jeremiás 117
Jozija 283
Júdás 119, 143, 163
Koré 18, 31, 239
Lucilla 24, 105, 123, 125
Macarius 36, 221
Maiorinus 24, 25, 29, 79, 99, 101, 103, 125, 157
Maximianus (bagai püspök) 52, 303
Maximianus (császár) 20
Maximianus (szakadár donatista püspök) 41, 42, 123, 125, 155, 183, 279
Miltiades 29, 55, 79, 97, 103
Misák 149, 255
Mózes 18, 31, 117, 141, 175
Nábót 327
Nabukodonozor 147, 255, 285
Nundinarius 105
Optatus (milevisi, Ágoston kortársa) 251
Optatus (milevisi, Szt.) 19, 20, 44, 45, 47, 48
Optatus (thamugadi, donatista püspök) 39, 41, 121
Pál (apostol) 26, 53, 75, 91, 119, 139, 141, 143, 145, 187, 197, 227, 229, 239, 293, 295, 297, 305
Parmenianus 221, 223
Péter (apostol) 53, 54, 135, 143, 193, 197, 211, 227, 293, 335, 337
Photinus 341
Primianus 41, 65, 123, 125
Purpurius 83
Rogatus 41, 129, 153, 175, 181, 183, 223, 227, 233, 237
Sámuel 117
Sára 141, 259, 261
Saul (király) 117, 259
Saul (Pál apostol) *lásd* Pál (apostol)
Secundus 79, 81, 83, 85, 87, 91, 105, 125
Secundus, ifj. 83
Sidrák 149, 255
Silvanus 105
Stephanas 229
Stephanus (pápa) 18, 19, 46, 54
Theodosius (I., császár) 38, 61, 299
Theodosius, id. 38

NÉVMUTATÓ

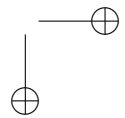
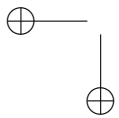
373

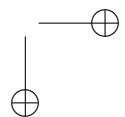
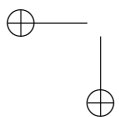
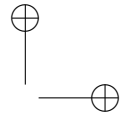
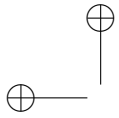
Tyconius 42, 221, 223

Zakariás 117

Vincentius 129, 175, 177,
217

Zenophilus 105

Helynévmutató

- Arelate (Arles) 29, 30, 34,
55, 81, 111
Arzugitania 183
- Bagai 303
Byzacena 14, 41, 183
- Cartenna 41, 175, 177, 179
Cebarsussi 352, 353
Cirta 105
- Galatia 197
Gelizia 81
- Izrael 175, 187, 193, 327,
352
- Jeruzsálem 175, 181, 247,
249, 261, 337
Júdea 175, 249
- Kánaán 327
Karthágó 14, 15, 20, 21, 24,
25, 28–30, 33, 34, 37, 38,
41, 44, 45, 51–54, 58, 60,
61, 65, 67, 77, 85, 87, 91,
105, 109, 129, 155, 221,
247, 249, 251, 279, 309
- Korintus 123, 201, 229, 319
- Limata 83
- Macriana 221
Mauretania Caesariensis 14,
41, 221
Mauretania Sitifensis 14, 221
Mediolanum 111
- Numídiá 14, 24, 36, 44, 79,
93
- Róma 16, 17, 28, 34, 37, 64,
79, 81, 85, 97, 109, 111,
251, 339
- Sitifis 251
- Szamaria 175, 249
- Thagaste 37, 44
Thamugadi 39, 41
Thiave 348
Tigisis 79, 81, 83, 91, 97,
125
Tripoli 183